

Tehtävänä työväenhistoria

Toimittaneet Jarmo Peltola ja Erkki Vasara

THPTS 30 vuotta

Tehtävänä työväenhistoria

Tehtävänä työväenhistoria

Työväen historian ja perinteen
tutkimuksen seura 30 vuotta

toimittaneet
Jarmo Peltola ja Erkki Vasara

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2018

© Kirjoittajat ja toimittajat

Taitto: Raimo Parikka
Kannen kuva: Jarmo Peltola

ISBN 978-952-5976-65-6 (Nid.)
ISBN 978-952-5976-66-3 (PDF)

Hansaprint Turenki 2018

Sisällys

<i>Jarmo Peltola, Erkki Vasara ja Olli Vehviläinen</i> THPTS – varttuva ja kehittyvä työväentutkija	...7
--	------

Osa 1

<i>Markku Hyrkkänen</i> Ajattelun historian anti	...25
---	-------

<i>Pertti Haapala</i> Luokka, aate ja arki – niin kuin sen muistan	...41
---	-------

<i>Ulla-Maija Peltonen</i> 1918 –historia jaettuna menneenä	...49
--	-------

Osa 2

<i>Pirjo Markkola</i> Työväenhistoria, sukupuoli ja perhe	...71
--	-------

<i>Hanna Snellman</i> Työväentutkimus ja kansatiede	...93
--	-------

<i>Kirsti Salmi–Niklander</i> Muistoja, myyttejä ja pitkiä kaaria	...105
--	--------

Osa 3

<i>Pauli Kettunen</i> Sosialidemokratian historia – itseymmärrys ja tutkimus	...129
---	--------

<i>Kimmo Rentola</i> Suomalainen kommunismi historiana	...155
---	--------

Tapio Bergholm

Järjestökuvauksista valtataisteluihin, työkuultuureihin,
työehtoihin ja takaisin

...173

Erkki Vasara

Työläisurheilun tutkimus kaipaa jatkoa

...191

Henkilöhakemisto

...217

Kirjoittajat

...222

THPTS – varttuva ja kehittyvä työväentutkija

Mitä oli aiemmin?

Työväen historian ja perinteen tutkimus on akateemisena ilmiönä yllättävän nuorta. On makuasia, mistä tämän kaiken laskee alkaneeksi. Oliko alku esimerkiksi Edward Gyllingin 1900-luvun alussa työstämistä tilastollisissa (sosiaalihistoriallisissa) tutkimuksissa¹ vai settlementiliikkeen kasvattaman Heikki Wariksen väitöskirjatyössä?² Wariksen jälkeen seurasi pitkä tauko, jollei enemmän tai vähemmän työväenliikkeen itsensä tuottamaa tasokasta tutkimusta, kuten filosofian maisteri Y. K. Laineen kolmi-osaista tutkimusta *Suomen poliittisen työväenliikkeen historiasta* lasketa akateemiseksi tutkimukseksi.³

On ilmeistä, että 1950-luvun loppu oli merkittävä ajanjakso, sillä silloin alkoi kaksi meidän aiheemme kannalta merkittävää tutkimusprosessia ja yksi kansakunnan kaapin päälle kohonnut kaunokirjallinen projekti. Vuonna 1961 julkaistiin niin Hannu Soikkasen *Sosialismin tulo Suomeen*⁴ kuin Wariksen tavoin settlementiliikkeen piiristä ponnistaneen Viljo Rasilan tutkimus *Suomen torpparikysymys vuoteen 1909*⁵ Molemmat vaikuttivat olennaisesti tutkimuksen suuntaan ja kumpainenkin tutkimus teki varmasti omalta osaltaan työväestön historian tutkimusta aiempaa hyväksytyymmäksi. Tärkeä tienraivaaja oli myös samoihin aikoihin julkaistu Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogia.⁶

Linnan kanssa torppareiden asemasta poleemisessa suhteessa ollutta Rasilaa ei moni ehkä pidä varsinaisena työväentutkijana, mutta kun ajatellaan hänen työtään väitöskirjan alaotsikon

Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus kautta, käy selväksi, että Rasilalla palautti Wariksenkin käyttämiä 1900-luvun alun tutkimusmetodeja historian tutkimuksen piiriin ja vei niitä myöhemmin uuden uutukaisen keksinnön, tietokoneen avulla aiempaa pidemmälle. Soikkasella, Rasilalla ja Linnalla tuli olemaan ratkaiseva rooli seuraavien työväentutkijoiden kouluttajina. Soikkasella ja Rasilalla anti oli konkreettistakin, vaikka kumpikaan ei leimautunut myöhemmin pelkästään työväenhistorioitsijoiksi.

Lähinnä akateemisen tutkimuksen haastajana toimineelle Linnalle jäi tärkeä innoittajan rooli, mikä näkyi ensiksi vuonna 1963 ilmestyneen Hannu Soikkasen *Varkauden historian* sivuilla, joilla vuoden 1918 tapahtumien käsittely paikallisella tasolla sai aiempaa merkittävämmän osuuden. Soikkasen paikallisen tason kuvausta seurasivat vuoden 1918 terrorin ja vankileirien tapahtumat ensimmäisen kerran tutkimuksen alle ottaneen Jaakko Paavolaisen kolmiosaien tutkimus⁷ sekä Linnan kanssa kiistaa torppareiden roolista vuoden 1918 tapahtumissa jatkaneen Viljo Rasilan vuotta 1918 käsitellyt tutkimus.⁸

Näin saavuttiin 1970-luvulle tilanteessa, jossa työväen tutkimus oli mahdollista, olkoonkin, että se oli edelleen tutkimuksen marginaalissa. Jo tehtykin tutkimus oli ollut enemmän tai vähemmän keskittynyt työväestön poliittiseen rooliin kansallisesti merkittävissä tapahtumissa. 1970-luku tuli muuttamaan kaiken. Kyse oli toki myös 1960-luvulta lähtien yhteiskunnan arvomaailmassa tapahtuneesta merkittävästä muutoksesta, joita Linna, Soikkanen ja Rasilakin omilla tavoillaan ja tahoillaan olivat olleet työntämissä liikkeelle. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksella toimineet tutkijat julkaisivat 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla työstetyn *Suomen työväenliikkeen historian* vuonna 1976.⁹ Jorma Kalelan mukaan teoksen lähtökohtana oli se, että ”työläisten Suomen historia oli kirjoittamatta”. Tässä kirjoitusprosessissa oli mukana myös nuori, sittemmin poliittisesta liikkeestä ja sosiaalisesta kollektiivisuudesta vuonna 1986 väitellyt Pauli Kettunen¹⁰.

Samaan ja omaan suuntaan edettiin myös Tampereella, missä silloisella historiatieteen laitoksella Suomen historian oppiai-

neessa alkoivat Työväen Tampere -projektit. Yhdessä Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalishistorian laitoksen ja Turun yliopiston Suomen historian oppiaineen kanssa alkanut Muuttoliike-projekti oli käytännössä myös merkittävä työväentutkimusprojekti. Tässä ”koulussa” oli mukana vuonna 1986 teoksella *Tehtaan valossa*¹¹ väitellyt Pertti Haapala. Samalta koulunpenkiltä akateemiselle uralle ponkaisi myös Pirjo Markkola, jonka väitöskirja käsitteli *Työläiskodin syntyä*¹².

Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen yleisen historian oppiaineessa suuntauduttiin Olli Vehviläisen tukemana sosialismin aatehistorian tutkimukseen. Markku Hyrkkänen väitteli vuonna 1986 Bernstein-tutkimuksellaan¹³ ja veti oppiaineessa sangen suosittua Työväenliikkeen historian tutkimusryhmää, jonka nimen muutti sittemmin Aatehistorian tutkimusryhmäksi. Tuon ryhmän jäsenet tuottivat myöhemmin väitöskirjoja sosialismin klassikoista, kuten Bernsteinista, Rosa Luxemburgista ja Otto Bauerista, kuten Pauli Kettunen tämän kirjan artikkelissaan toteakin.

Tälle Helsingin ja Tampereen tutkimustilanteen pohjalta perustettiin Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Piiriä haluttiin kuitenkin laajentaa myös perinteen tutkimuksen suuntaan. Sillä samoihin aikoihin Suomessa ryhdyttiin tekemään yhä enemmän työväestöön ja sen elinolosuhteisiin porautuvaa perinteentutkimusta. Myös työväen tutkimuksen harrastajat haluttiin mukaan. Oli siis vahvat perusteet koota työväen historian ja perinteen tutkijoita ja harrastajia koolle ja perustaa tieteellinen seura.

Seuran ensimmäisen puheenjohtaja professori Olli Vehviläinen on vuonna 2004 kirjoittanut toiminnan alkutaipaleesta¹⁴:

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura perustettiin 20 vuotta sitten. Olin siinä mukana, minut valittiin ensimmäiseksi puheenjohtajaksi, vaikka minulla ei ollut yhtään mitään meriittejä alalla – ellei sitten meriitiksi lueta sitä, että yritin mahdollisuuksien mukaan rohkaista opiskelijoita, jotka halusivat tehdä opinnäytteensä työväen historian alueelta. Sitä pestiä kesti paljon pitempään kuin mikä alun perin oli tarkoitus – kokonaista kah-

deksan vuotta. Olen kiitollinen siitä, että saan tässä muistella seuran alkuvaiheita ja niitä ihmisiä, jotka olivat silloin mukana.

Seuran perustamisen taustalla oli 1970- ja 1980-luvun tutkimustilanne ja sitä yleisemminkin tuolloin vallinnut sangen laajapohjainen kiinnostus työväen historiaan. Työväenliikkeen historiaa oli maassamme toki tutkittu jo aiemminkin. Silti voitiin katsoa, että työväen olot ja pyrkimykset olivat jääneet kansallisessa historiatietokuvassamme riittävää huomiota vaille. Akateemista työväen historian tutkimusta siivitti sosiaalishistorian yleinen nousu. Helsingin yliopistossa ilmestyi kokonaistulkintaa tavoitteleva Suomen työväenliikkeen historia, ja Tampereen yliopistossa käynnistyi Tampereen työväestön syntyä ja kansainvälisen työväenliikkeen ideologiaa käsitteleviä projekteja. Toisaalta työväen ja sen järjestöjen piirissä haluttiin tuntea ja tutkia omia juuria. Työväen muistitietotoimikunta oli alkanut jo 1960-luvulla tallentaa työväenperinnettä. Järjestöt palkkasivat ammattitutkijoita kirjoittamaan historiansa. Hannu Soikkasen Kohti kansanvaltaa -teoksen ensimmäinen osa ilmestyi 1975, ja samana vuonna Pirjo Alakapee aloitti SAK:n historian kirjoittamisen. Ammattiliittojen piirissä syntyi opintokerhoja, joissa työläiset itse tutkivat omaa historiaansa ja perinnettään. Tuolloisessa opiskelijapolvessa taas tunnettiin kiinnostusta marxilaisuuteen, ja tältä pohjalta tunnettiin työväen historia läheiseksi. Tämä haaste nousi eteeni kaikissa niissä yliopistoissa, joissa tuolloin toimin – yhtä hyvin Helsingissä kuin Joensuussa, mutta varsinkin Tampereella.

En ole selvillä siitä, milloin ajatus eri ympäristöissä toimivien ja erilaisen taustan omaavien tutkijoiden yhteydenpidon järjestämisestä kohosi esille. Joitakin keskusteluja käytiin ainakin Tampereella. Kollegani Vilho Hämäläinen oli niissä mukana, ja hän otti asian kanssani puheeksi eräällä yhteisellä automatkalla. Silloin taisin kuulla siitä ensimmäisen kerran. Tuumimme yhdessä, että hanketta oli syytä viedä eteenpäin.

Hyvin tärkeä oli Väinö Voionmaan Opistolla toukokuussa 1983 järjestetty seminaari. Kansan Lehti teki siitä ison jutun otsikolla ”Työväen historia paremmin päivänvaloon”. Siinä oli oikein kaudis kuvakin. Siinä Veikko Veilahti, Ville Hämäläinen ja minä istuimme opistorakennuksen edustalla. Aurinko paistoi, ja me hymyilimme. Leveimmin hymyili Veilahti. Lehti kirjoitti: ”Tilai-

suus oli sikäli harvinainen, että professoreiden ja muiden ammatitutkijoiden lisäksi mukana oli paperialan työntekijöitä. Tutkimustyö ei ole tätä nykyä ammattilaisten yksinoikeus.” Lehden mukaan luonnehdin silloista tilannetta sanomalla, että työväen historiasta tehdään kyllä paljonkin tutkimusta, mutta tutkijat työskentelivät toisistaan eristäytyneinä. Sanoin, että seminaari oli järjestetty, jotta tutkijat tutustuisivat toisiinsa. Alustuksissa kartoitettiin työväen historian tutkimusta Suomessa yleensä ja suomalaisen työläisen arkipäivää. Käytyä keskustelua lehden toimittaja luonnehti seuraavasti: ”Harrastelijoiden kannalta syntyi seminaarilla hieman hämmäntävä tilanne. Tilaisuuden alustuspuheenvuoroissa käytettiin kieltä, jonka vain ammattilainen saattoi ymmärtää. Kuitenkin oltiin yksimielisiä siitä, että yhteistyö maallikoiden ja ammattilaisten välillä on ehdottoman tärkeää.” Voionmaalla tuolloin käydyt keskustelut johtivatkin Seuran perustavan kokouksen pitämiseen seuraavan vuoden tammikuussa.

Keskeisiä henkilöitä Seuran toiminnan alkuvaiheessa olivat Veikko Veilahti ja Jorma Kalela. Jorma ei esittelyjä tarvitse. Hän johti silloin Paperiliiton historiahanketta ja veti järjestön piirissä toimineita tutkivia opintokerhoja. ”Jokainen historian tutkimuskerho on kapina sitä käsitystä vastaan, että vain ammattilaisilla on oikeus tutkimuksen tekoon”, hän sanoi haastattelijalle. Toimintaa aloitettaessa merkittävä osa seuran jäsenistä olikin paperityöläisiä. Veikko Veilahtea haluaisin tässä vähän muistella. Häntä voidaan pitää Seuran syntysanojen lausujana. Sakari Kiuru on kirjoittanut hänestä elämäkerran, jossa luonnehtii Veilahtea keskeiseksi sosialidemokraattien ideologiksi 1950-1970-luvuilla – aatteen mieheksi arjen maailmassa. Veilahti oli todellakin poh-tija ja laajatietoinen aatekeskustelija, uusien teiden etsijä. Veikko oli väsymätön keskustelija ja innostava opettaja. Hän oli antanut tärkeän panoksen työväen sivistysliikkeessä ja toiminut pitkään Tampereen työväenopiston rehtorina. Eläkkeelle hän jäi Tampe-reen yliopiston järjestöopin lehtorin virasta. Eräs Veilahden suu-resti arvostamia luottamustehtäviä oli Tampereen Lenin-museon johtokunnan puheenjohtajan tehtävä, jota hän tarmokkaasti hoiti lähes neljännesvuosisadan.

Niin kuin Sakari Kiurun kirjastakin selviää, Veikko oli aivan nuoruudestaan lähtien ollut tavattoman kiinnostunut historiasta ja

erityisesti työväen ja sosialismin historiasta. Eräs hänen kunin-gasajatuksiaan oli sellaisen seuran perustaminen, joka tahtoo säilyttää työväestön historiaa ja perinnettä ja tutkia sitä samalla kunnioittavasti ja kriittisesti. Seuran hallitukseen hän ei enää antanut itseään suostutella, vaan jätti sen ikään kuin perinnöksi nuoremmille. Hän kuitenkin osallistui seuran sääntöjen laatimiseen. Säännöt lähetettiin sitten maistraatista takaisin jonkin muotovirheen vuoksi – ja sekös järjestöopin lehtoria harmitti.

Kaksi muuta työväenliikkeen veteraania seuran hallitukseen saatiin. Johannes Koikkalainen, SDP:n pitkäaikainen vaikuttaja, tuli mukaan jo tuossa ensimmäisessä seminaarissa. Hän osallistui aktiivisesti hallituksen työskentelyyn ja oli mukana kaikissa seminaareissa. Vanhan työväenmiehen neuvoista oli paljon tukea, ja hänen seminaareissa käyttämänsä puheenvuorot olivat mieleenpainuvia. Myös Aarne Saarinen oli antanut suostumuksensa seuran hallituksen jäsenyyteen. Perustavassa kokouksessa esiintyi kuitenkin muutamia puhujia, jotka kiihkeästi vastustivat Saarisen valintaa. SKP:n sisäinen hajaannus heijastui siten seuran perustamisvaiheeseen. Saarinen sitten kuitenkin valittiin – taisi olla äänestyksen jälkeen. Jo seuraavana vuonna hän jätti paikkansa käytettäväksi.

Myös seuran ensimmäinen varapuheenjohtaja Anna-Maija Nirkhamo luopui tehtävästä verrattain pian. Hänen tilalleen tuli Lenin-museon Aimo Minkkinen, jonka kanssa sitten vedimme seuran toimintaa usean vuoden ajan. Seuran ensimmäiseen hallitukseen kuului myös yksi ihan oikea duunari ja yksi porvari. Tuo duunari oli Seppo Lappi, paperityöläinen. Hän tutki tamperelaisia paperityöläisiä, ei vain järjestötoimintaa, vaan myös työläisten elämäntapaa ja kokemuspiiriä työelämän ulkopuolella. Lappi oli tavattoman hyvin perehtynyt tähän aihepiiriin ja pani useinkin meidät ammattilaiset kysymyksillään tiukalle. Seppo oli mukana Seuran hallituksessa ainakin vuosikymmenen, varhain sattuneeseen kuolemaansa saakka.

Olavi Anttila oli historian tuntiopettaja yliopistolla ja freelance-historiankirjoittaja. Hän oli tehnyt pro gradunsa työväenliikkeen historiasta ja sittemmin kirjoittanut Lahden sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen historian. Hän oli lähestynyt aihepiiriä myös paikallishistoriallisissa teoksissaan. Anttila oli keskustapuo-

lueen jäsen, eikä hän koskaan lakannut muistuttamasta olevansa ainoa porvari seuran hallituksessa. Anttila ensimmäisenä ehdotti seuran julkaisusarjalle nimen – Väki voimakas.

Sihteerien panos seuran toimintaan on tietysti ollut aivan ratkaiseva. Se oli varmaan myös aika raskas tehtävä, ja niinä kahdeksana vuotena, jotka olin puheenjohtajana, seuralla oli viisi eri sihteeriä peräjälkeen. Ensimmäinen oli Jouko Jaakkola, työtoverini Tampereen yliopiston historiatieteen laitokselta. Sitten oli laitoksella historiaa opiskellut Matti Harjuniemi, joka kuitenkin pian siirtyi Rakennusliiton palvelukseen, missä hän on sittemmin edennyt huomattaviin asemiin. Häntä seurasivat minun puheenjohtajakaudellani Markku Hyrkkänen, Aimo Aitasalo ja Jouko Heikkilä, joista jokainen oli tehtävässä pari kolme vuotta. Haluan tässä mainita myös Juha Hannikaisen, joka monta vuotta toimi apulaissihteerinä ja julkaisujen toimittajana. Rahastonhoitajan tehtävä oli epäkiitollinen, sillä tulot olivat pieniä ja talousarvion saaminen tasapainoon siitä syystä vaikeata. Tulot koostuivat lähinnä jäsenmaksuista ja julkaisujen myynnistä, minkä lisäksi saatiin lahjoituksia muutamilta työväenliikettä lähellä olevilta liikelaitoksilta. Tässä tehtävässä toimi ensin Tapani Tauriainen Työväen Säästöpankista ja hänen jälkeensä Lenin-museon Paavo Jokela.

Tällä joukolla pantiin seuran toiminta alkuun ja luotiin perinteet: käynnistettiin kaksi julkaisusarjaa ja seminaaritoiminta sekä solmittiin suhteet alan kansainvälisiin järjestöihin. Tärkeä taustayhteisö on ollut Työväen Sivistysliitto, jonka avulla seminaareja järjestettiin. Voionmaan opistolla järjestetyistä kesäseminaareista tuli traditio. Kahdessa ensimmäisessä seminaarissa asetettiin seuran toiminnan tavoitteet aika pitkäksi ajaksi. Muistelen erityisesti Pauli Kettusen toivoneen keskustelua työväen historian tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista. Toisaalta koettiin työläisten arkipäivän kokemukset tärkeäksi aihepiiriksi. Sittemmin seuran jäsenmäärä on tuntuvasti kasvanut – aluksi meitä oli vain muutamia kymmeniä, nyt kolmatta sataa. On myös tullut uusia toimintamuotoja, kuten yliopistoissa tutkielmia tekeville järjestetyt vuotuiset seminaarit. Tutkijoiden jälkikasvua ajatellen ne ovat hyvin tärkeitä. THPTS on toiminnallaan taannut sen, että työväen historian ja perinteen tutkijan ei meidän maassamme todellakaan tarvitse puurtaa työssään yksin.

Noin kirjoitti siis seuran pitkäaikainen puheenjohtaja Olli Vehviläinen vuonna 2004.

1990-luvulta nykypäivään

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran hallituksissa ovat olleet edustettuna tutkijat eri yliopistoista, niin miehet kuin naisetkin. Puheenjohtajina ovat olleet aina akateemisesti meritoituneet tutkijat, mikä on luonnollista tieteelliselle seuralle. THPTS:n jo varsin mittavasta taipaleesta kertoo se, että eräät seuran aloittaessa vielä aloittelevina opiskelijoina ja rivijäseninä mukaan tulleista ja hallitukseen sittemmin valituista ovat jo ehtineet toimia seuran puheenjohtajinakin ja siirtyä jälleen rivijäseniksi. Seuran puheenjohtajina ovat toimineet Olli Vehviläisen jälkeen Pauli Kettunen, Kari Teräs, Pirjo Markkola, Hanna Snellman, Matti Hannikainen, Jarmo Peltola ja nyt uusimpana vuoden 2018 keväästä alkaen Sami Suodenjoki. Sihteereinä 1990-luvulta lähtien ovat toimineet Anu Suoranta, Ulla Aatsinki, Katri Kauristo, Oona Ilmolahti, Päivi Uljas, Andreas McKeough, Kirsi-Maria Hytönen ja Silja Pitkänen. Raimo Parikan panos historiallisen muistin kantajana yli kaksi vuosikymmentä jatkuneessa rahastonhoitajan pestissä on ollut enemmän kuin merkittävä. Raimo tullaan muistamaan myös viime vuosina räjähdysmäisesti laajentuneen seuran julkaisutoiminnan keskeisenä arkkitehtinä. Tärkeä on ollut myös Kimmo Kestisen panos Werstaan edustajana ja tietotekniikka-asiantuntijana. Seuran toimintaan ovat piirtäneet merkittävän jäljen vuorollaan niin Anu-Hanna Anttila, Pertti Haapala, Marjaliisa Hentilä, Elina Katainen, Eerika Koskinen-Koivisto, Joni Krekola, Kati Launis, Sakari Saaritsa, Kirsti Salmi-Niklander, Johanna Valenius ja Erkki Vasara. Innokkaana keskustelijana on Tapio Bergholm puolestaan jättänyt lähtemättömän jäljen monen seuran seminaareissa käyneen muistiin. Suurin osa hallituksen jäsenistä on vuosien saatossa ollut historian tutkijoita. Perinteen tutkijoiden rooli on kuitenkin kasvanut 2000-luvulla, ja kasvun varaa taitaa olla edelleenkin. Tampere-

Helsinki-akseli on ollut seuralle tärkeä koko sen historian ajan. Turun eri oppiaineiden ja Jyväskylän etnologian tutkimuksen panos on ollut 2000-luvulla merkittävä.

Tieteellisten seurain valtuuskuntaan kuuluvana oman tutkimusalanensa tieteellisenä yhteisönä THPTS on koko toimintansa ajan pyrkinyt tukemaan ja julkaisemaan työväentutkimusta sen kaikissa muodoissa. Kuten seuran nimestä voidaan päätellä, on toiminnan keskiössä ollut työväen historian ja perinteen tutkimus eri muodoissaan. Ajan kuluessa historia ja perinne ovat myös lyöneet kättä, ja nykyisin ilmestyy tutkimuksia, joista ei voi enää suoralta kädeltä edes sanoa, onko tuo nyt vain historian- tai vain perinteentutkimusta. Kysymyksenasettelu määrää kulloinkin tutkimuksen suunnan, eikä sitä ole syytä kahlita ahtaisiin tieteenalarajoihin ja ”epiteetteihin”.

Seuran toiminnassa ei ole ollut kysymys kuitenkaan mistään historian tai perinteen rakastajien pyhästä ja sisäsiittoisesta yhteisöstä, vaan seuran kesä- ja graduseminaareihin on pyritty alusta lähtien saamaan myös historian harrastajia ja muiden tieteenalojen edustajia. Kesäseminaarien teemoiksi on valittu laajoja teemoja, kuten hyvinvointi, ja call for papers -kutsut on laadittu mahdollisimman laveiksi, jotta ne mahdollistaisivat monitieteisen osanoton. Seura on onnistunut tässä varsin hyvin, sillä esimerkiksi kesäseminaareissa ovat vuosien varrella esitelmöineet lukuisat merkittävät muiden alojen tieteentekijät, joista monet palaavat takaisin kerta toisensa jälkeen.

Seuran siipien suojissa harrastettu historian tutkimus on ehkä parhaimmillaan ollut yhteiskuntahistoriallista, laaja-alaista tutkimusta, jossa ilmiöihin on pureuduttu niin talouden, sosiaalisen kuin poliittisenkin kautta sukupuolinäkökulmaa unohtamatta. Myös perinteisempääkin työväen sosiaalihistoriaa ja poliittista historiaa puolue- ja järjestöhistorioineen on hyvin siedetty. Eri-tyisesti seuran toiminnan viimeisten vuosikymmenten aikana työväen tutkimuksen piiriin on yhä vahvemmin tullut työväenkulttuurin monimuotoinen tutkimus. Tällä kentällä historian- ja perinteen tutkijat ovat kohdanneet toisensa, on kyse sitten ollut työväenurheilusta tai työväentaloilla tapahtuneesta toiminnasta.

Myös työn historia, aherrus tehtaissa ja muissa työpaikoissa, ja elämä työväenluokan ihmisten kodeissa, arjessa teollistumisen alkuvaiheista nykypäivään on sitä tutkimuskenttää, jota THPTS:n historian- ja perinteentutkijat ovat pitäneet yhteisenä tutkimuskohteena.

Tehtävänä työväenhistoria

Kuluvana vuonna 2018 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran perustamishankkeista tulee kuluneeksi 35 vuotta eli seura saapuu jo komeasti keski-ään kynnykselle. Sen kunniaksi seura julkaisee lokakuussa 2014 pitämänsä 30-vuotisjuhlaseminaarin puheenvuorot täydennettyinä. Seminaari oli yhden illan käsittänyt tilaisuus Tieteiden talolla, eikä ohjelmaan mahtunut viittä esitelmää enempää. Että juhlaulkaisusta tulisi sekä laajempi että moniäänisempi, pyysimme vahvistukseksi kirjoituksia myös muilta THPTS:n toimintaan merkittävästi vuosien kuluessa osallistuneilta kirjoittajilta. Artikkelit muodostavat mielenkiintoisen kirjon, joissa perataan kuluneita vuosikymmeniä omakohtaisten kokemusten, aatesuunnan tutkimisen, toimintamuotojen tutkimisen ja kokonaisten tutkimusalueiden näkökulmasta. Joissakin kirjoituksissa näkökulmia voi olla jopa kaksi: itse koettu ja aatesuunta, kuten Pauli Kettusen artikkelissa.

Tänä päivänä tutkittavaa riittää muun ohessa yhtä hyvin niin pätkätöissä kuin maahanmuuttajien mahdollisuuksissa ansaita elantonsa maassamme. Omassa puheenvuorossaan Pertti Haapala muistuttaa: ”Työväen tutkimukseen ovat työntyneet kaikki uudet tutkimussuunnat (sukupuoli-, perhe-, aate-, mikro-, talous-, poliittinen ja kulttuurihistoria, antropologia, kielen ja puheen tutkimus jne.)” Kenttä on laaja, ja onkin lohdullista, että myös tutkijoita sen piirissä on aloittelevista graduvaiheen puurtajista aina professoreihin asti runsaasti. Liikkeellä on tutkijoita maan eri yliopistoista etelästä pohjoiseen ja idästä länteen. Seuran kesäseminaarit ja graduseminaarit kertovat omaa kieltään siitä, miten työväentutkimus kiinnostaa ja kutsuu piiriinsä kor-

keatasoisia tutkijoita ja aiheeseensa panostavia opiskelijoita eri tieteenaloilta ja maan eri yliopistoista. ”Ne ovat olleet todellisia työväentutkimuksen monialaisia korkeakouluja”, kuten Hanna Snellman niitä luonnehtii.

Artikkelikokonaisuus on jaettu kolmeen osaan siten, että ensimmäisessä osiossa ovat Markku Hyrkkäsen, Pertti Haapalan ja Ulla-Maija Peltosen puheenvuorot. Hyrkkänen avaa pelin otsikolla *Ajattelun historian anti*. Hän muistuttaa, että ”historiallinen tulkinta on ajattelun, toiminnan ja olosuhteiden käsittämisen tulos; kun siihen on ylletty, inhimillinen toiminta on ymmärretty”. Hyrkkäsen sanoin: ”Historiasta oppiminen on edelleen mahdollista, mutta se vaatii historiallisen ajattelun taidon tunnollista ylläpitoa, joko historiallisia tutkimuksia lukemalla tai – mikä on vielä tehokkaampaa ja antoisampaa – historiaa tutkimalla”. Pertti Haapala puolestaan muistelee THPTS:n syntyvaiheita omien tuolloisten tutkijakokemustensa kautta otsikolla *Luokka, aate ja arki. Niin kuin sen muistan*. Hän toteaa otsikkonsa etuosan tutkimusteeman saaneen ”alkunsa työväenliikkeen asettamasta teoreettisesta ja poliittisesta kysymyksestä, tai hypoteesista, jossa kokemuksesta seuraa ymmärrys ja ymmärryksestä toiminta”. Ja edelleen: ”Jos tuo hypoteesi irrotetaan välittömästä yhteydestään työväenliikkeeseen, se kelpaa yleiseksi tutkimusideaksi minkä tahansa ilmiön tutkimukseen”.

Ulla-Maija Peltonen kirjoittaa vuoden 1918 sisällissodasta. Hänen vuonna 1996 ilmestynyt väitöskirjansa¹⁵ käsitteli työväen muistelukerronnan muotoutumista vuoden 1918 jälkeen. Sen jälkeen Peltonen on palannut teemaan useita kertoja. Tässä kirjassa Peltonen pohtii teemaa otsikolla *Historia jaettuna menneenä*. Hän tutkailee, millaisia muistoja sisällissodan ja sen jälkiselvittelyjen katkerat kokemukset ovat nostaneet pintaan ennen muuta työväestön keskuudessa ja millaisia haasteita ne ovat luoneet tutkimukselle. Peltonen kirjoittaa: ”Kaiken kaikkiaan vuoden 1918 muistitieto ilmentää tunteisiin perustuvia totuuksia, sillä ne kertovat ihmisen perustavista arvoista. Sosiaalisia ja oikeudellisia arvoja ovat esimerkiksi vapaus, veljeys ja tasa-arvo sekä laillisuus, oikeudenmukaisuus ja ihmisoikeudet. Eettisiä ja tiedollisia

arvoja ovat puolestaan hyvyys ja moraalinen oikeus sekä totuus, tieto ja viisaus.”

Toisessa osiossa saavat puheenvuoron Pirjo Markkola, Hanna Snellman ja Kirsti Salmi-Niklander. Otsikolla *Työväenhistoria, sukupuoli ja perhe* avautuvassa kirjoituksessaan Markkola tarkastelee naisnäkökulman ja naistutkimuksen vähittäistä nousua ja eritoten THPTS:n julkaisuissa. Niin ikään Markkola tuo esiin 1990-luvulla esiin nousseen perhehistorian tutkimuksen ja sitä koskevat tutkimukset. Kirjoituksensa loppumetreillä Markkola tiivistää: ”...Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran julkaisutoiminnasta paljastuu joitakin tulevaisuuden kannalta rohkaisevia piirteitä. Vaikka seura ei varsinaisesti ollut edelläkävijä sukupuolihistorian alueella, sen julkaisut osoittavat rohkeutta uudistua samalla kun ne osoittavat uskollisuutta seuran omikseen määrittelemille tutkimusteemoille ja -näkökulmille.”

Työväentutkimus ja kansatiede otsikkona kertoo oleellisen Hanna Snellmanin artikkelista. Sen alussa hän tarkastelee kansatieteellistä tutkimusta ja työläisten elämän kartoitusta Suomessa jo paljon ennen THPTS:n perustamista, 1940- ja 1950-luvuilla, ja nostaa esiin virolaissyntyisen Ilmar Talven työskentelyn kansatieteen professorina Turussa vuodesta 1962 lähtien. Snellman huomauttaa, että hänen edustamansa tieteenala ei ollut vielä juurikaan esillä THPTS:n piirissä seuran kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Väitöskirjoja toki laadittiin. Mutta sitten alkoi tapahtua muutosta. Kansatieteilijöitä tuli seuraan ja heitä nousi myös sen hallitukseen. Kiintoisasti Snellman luonnehtii: ”On helppo osoittaa, miten kansatiede näkyy [THPTS:ssä]. Paljon vaikeampaa on osoittaa, miten [seura] näkyy kansatieteellisessä tutkimuksessa. Uskoisin, että suurin vaikutus on ollut seuran gradu- ja kesäseminaareilla.”

Kirsti Salmi-Niklanderin artikkeli otsikolla *Muistoja, myyttejä ja pitkiä kaaria* nostaa esiin lukuisin esimerkein folkloristisen tutkimuksen vaiheita osana työväentutkimusta. Myös tutkimuksen fokuksessa oleva työväen laaja kulttuuriperintö nousee esiin. Muistitiedon merkitystä ei voi liikaa korostaa puhuttaessa folkloristiikan piiriin kuuluvasta työväentutkimuksesta. Kirjoit-

taja esittelee alan tutkimusta ja suuntaa huomionsa myös *Väki Voimakas* -vuosikirjan sisältöihin. Juuri vuosikirjaa sekä seuran seminaareja Salmi-Niklander luonnehtii ”tärkeiksi keskustelun ja ajatusten vaihdon välineiksi”.

Kolmannen osion muodostavat Pauli Kettusen, Kimmo Rentolan, Tapio Bergholmin ja Erkki Vasaran puheenvuorot. Laajassa ja monitasoisessa artikkelissaan *Sosialidemokratian historia – itseymmärrys ja tutkimus* Kettunen tarkastelee muun muassa ”työväen ja historian liittoa”, sitä, miten ”historia omine kehityslakeineen oli työväenliikkeen liittolainen, ja työväenliike oli näiden lainalaisuuksien toimeenpanija”. Kävi kuitenkin niin, että ”historia osoittautui petolliseksi liittolaiseksi”, Kettunen kirjoittaa. Työväen ja historian liitto murtui. Työväenliikkeen historia muuttui hyvinvointivaltion rakentamisen historiaksi. Kapitalismi, Neuvostoliitto, kylmä sota ja globalisaatio monen muun ilmiön ohessa ovat niitä tarttumakohtia, joihin myös sosialidemokratian historia ja sen tutkimus ovat kiinnittäneet huomionsa. Otsikkonsa pohjalta hän tarkastelee lukuisia sosialidemokratian historian tutkimuksia ja arvioi niiden merkitystä.

Kimmo Rentolan artikkeli *Suomalainen kommunismi historiana* tuo esiin ne monet delikaatit seikat, jotka ovat liittyneet niin suomalaiseen kommunismiin kuin sen tutkimukseenkin. On ollut syytä huomioida itäisen naapurin, suuren ja mahtavan Neuvostoliiton huomioida suomalaisesta kommunismista. Ongelmana oli osittain myös lähteiden puute; aineistoa oli lukkojen takana Moskovassa. SKP:n varsinainen historiahanke puolestaan kaatui puolueen konkurssiin 1990-luvun taitteessa. Rentola esittelee viime vuosikymmenien merkittävää kommunismin tutkimusta, mutta muistuttaa myös lukuisista katvepaikoista, joita tällä saralla vielä on valaistavaksi.

Työväenliikkeen kahden poliittisen pääsuuntauksen ohella historian tutkimus on valottanut laajasti myös SAK-laisen ammattiyhdistysliikkeen vaiheita. Tapio Bergholm linjaa tapahtuneen otsikolla *Järjestökuvauksista valtataisteluihin, työkuultuu-reihin, työehtoihin ja takaisin*. Hän kartoittaa tiiviisti ay-liikkeen historian eri etappeja ja ujuttaa vähitellen vauhdittuneen tutki-

muksen aiheiston mukaan tekstiin. Järjestöhistorioista se alkoi, mutta vähitellen mukaan tuli myös sosiaalishistoriallinen ote ja muistitiedon hyödyntäminen. Sittemmin esimerkiksi liittohistorioissa on otettu tarkastelun kohteeksi myös muutokset työssä ja työkuultuureissa.

Työväenurheilu ja työväen urheiluliike eivät olleet tutkimusaiheina edustettuna THPTS:n 30-vuotisseminaarissa, mutta niillä on toki merkittävä sijansa niin osana työväenkulttuurista kuin työväenliikkeen poliittisesta historiasta. Niinpä niitä koskeva Erkki Vasaran artikkeli otsikolla *Työläisurheilun tutkimus kaipaa jatkoa* on käsillä olevassa teoksessa sen kolmannen osion viimeisenä artikkelina. On tunnettua, että juuri Työväen Urheiluliiton seurojen ja työväenyhdistysten urheiluriennot niin kentillä kuin saleilla ja laduilla olivat menneinä vuosikymmeninä monen työväenliikkeen vaikuttajan ensi kosketus työväenliikkeeseen ja portti politiikan poluille. Artikkelissaan Vasara luo lyhyen silmäyksen työväenurheilun vaiheisiin ja valottaa sen jälkeen työväenurheilua koskevan tutkimuksen sarkaa. Suoraan työväenurheiluun tai välillisesti siihen suuntautuvia väitöskirjoja on esimerkiksi laadittu jo useita. Esiin nousee lisäksi tutkimusten suhde siihen aate- ja tutkimusmaailmaan, joka on myös THPTS:n taustavoimana. Tarkastelemistaan tutkimuksista Vasara toteaa: ”Teokset muodostavat merkittävän tutkimuskokonaisuuden, jossa myös työväenliikkeen ja työväestön urheiluelämä tulevat karotetuiksi eri suunnista. Lisäksi teosten arvomaailma on lähellä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran piirissä vaikuttavien tutkijoiden yhteiskunnallisia näkemyksiä. Esimerkiksi ymmärrys työväenliikkeen oikeuksia kohtaan ja näkemys kaikkien kansalaisten, myös vähävaraisten, oikeudesta saada liikuntapalveluja ovat selkeästi nähtävissä esillä olevien tutkimusten sivuilla.” Paljon on jo saatu kansien väliin. Silti on vielä paljon tutkimatonta sarkaa työväenurheilun piirissä, näin varsinkin paikallisella tasolla, Vasara muistuttaa ja vetoaa samalla THPTS:aan kannustavana voimana tälläkin työväentutkimuksen saralla.

Olkoon Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran toiminta myös tulevana vuosina yhtä aktiivista ja laaja-alaista kuin tähänkin asti!

Viitteet

- 1 Esimerkiksi: Gylling, Edvard, *Maanviljelystyöväen taloudellisista oloista Ikaalisten pitäjässä v. 1902*, Taloustieteellisiä tutkimuksia 3. Otava. Helsinki. 1907; Gylling, Edvard, *Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet Ruotsinvalan aikana: tutkimus*. Taloustieteellisiä Tutkimuksia 9 (väitös-kirja). Helsinki 1909. Samoihin aikoihin oli menossa monia muitakin ns. työväenkysymykseen eli työväestön asumiseen ja arkeen liittyviä tilastollisia Survey-tutkimuksia, kuten G. R. Snellmannin ja Hannes Gebhardin tutkimukset.
- 2 Waris, Heikki, *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I–II*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) 1932 & 1934.
- 3 Laine Y. K.: *Suomen poliittisen työväenliikkeen historia I–III*, Tammi 1946–1951.
- 4 Soikkanen, Hannu, *Sosialismin tulo Suomeen*, WSOY 1961.
- 5 Rasila, Viljo, *Suomen torpparikysymys vuoteen 1909*, Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus, Suomen Historiallinen Seura 1961.
- 6 *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian osat julkaistiin vuosina 1959, 1960 ja 1962.
- 7 Paavolainen, Jaakko, *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918, osa 1: Punainen terrori*, Tammi 1966; Paavolainen, Jaakko, *Poliittiset väkivaltai-*

- suudet Suomessa 1918, osa 2: Valkoinen terrori, Tammi 1967; Paavolainen, Jaakko, *Vankileirit Suomessa 1918*, Tammi 1971.
- 8 Rasila Viljo, *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*, Tammi 1968.
 - 9 Haataja, Lauri & Hentilä, Seppo & Kalela, Jorma & Turtola, Jussi (toim. 1976): *Suomen työväenliikkeen historia*. Helsinki: Työväen Sivistysliitto ry 1976.
 - 10 Kettunen, Pauli, *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*, SHS 1986.
 - 11 Haapala, Pertti, *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*, SHS ja Vastapaino 1986. Haapala peilaa väitöskirjaprosessiaan tämän kirjan artikkelissaan.
 - 12 Markkola, Pirjo, *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*, Pirjo Markkola. SHS 1994.
 - 13 Hyrkkänen, Markku, *Sozialistische Kolonialpolitik. Eduard Bernsteins Stellung zur Kolonialpolitik und zum Imperialismus 1882–1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Revisionismus*, SHS 1986.
 - 14 Olli Vehviläinen, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 20 vuotta. *Työväentutkimus* 2004. <http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/2004/>
 - 15 Peltonen, Ulla-Maija, *Punakapinan muistot, tutkimus Työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1996.

I

Ajattelun historian anti

Ehdotan alkajaisiksi käsitteellistä uudistusta. Suomen kielen termi *aatehistoria* johtaa käsittämään tutkimuskohteeksi aatteet. Asianmukaisempaa olisi jo puhua ajattelun historiasta tai käsityshistoriasta. Käytän jatkossa näitä termejä toistensa synonyymeina. Tutkimuksen kohteena on ajattelu kokonaisuudessaan, niin julkilausutut käsitykset kuin julkilausumattomat, itsestään selvinä sisäistetyt uskomuksetkin. Tutkimuksessa pyritään selvittämään ajattelun eri tasojen käsitteelliset yhteydet sekä niiden yhteydet ihmisten toimintaan, elämään. Tavoitteena on toisin sanoen selvittää, ”mitä ihmiset ovat eri aikoina ajatelleet elämäänsä kuuluvista asioista ja ilmiöistä”.¹Tälle aatehistorian ymmärtämisen tavalle on anglosaksisessa maailmassa vakiintunut termi *intellectual history*.² Tutkimuksen kohteina eivät ole vain intellektuellit, vaikka sekin on mahdollista. ”Intellektuaalihistorian” tutkijat taas eivät väistämättä ole muita historioitsijoita fiksumpia (vaikka tyystin mahdotonta tämäkään ei ole). ”Intellektuaalihistorian” etymologiseksi juureksi voidaan ajatella englannin termi *intellection*, joka tarkoittaa ihmiselle ominaista merkitysten etsimistä, näkemistä ja luomista.³

Aatteet puolestaan voisi tulkinnoissa sijoittaa olosuhteiden joukkoon, taloudellisten ja poliittisten ynnä muiden rakenteiden tai voimien lomaan. Olosuhteet kannattaisi ymmärtää englannin *circumstances*-sanan etymologian mukaisesti ihmisten ”ympäristä oleviksi asioiksi”, joihin olosuhteissa elävät ja toimivat ihmiset suhtautuvat omilla erilaisilla tavoillaan. Olosuhteet pitää siis ymmärtää laajassa merkityksessä; sosiaalisina, poliittisina, taloudellisina oloina ja aatteina, oppeina ja uskontunnustuksina. Myös aatteiden kohdalla olennaista on selvittää, miten ne on käsitetty,

kun halutaan päästä perille niiden vaikutuksesta, erityisesti siitä, miten käsitykset suuntaavat toimintaa

Yritän artikkelissani perustella ajattelun historian mielekkyyden. Perustelu edellyttää uskottavaa vastausta ainakin kolmeen kysymykseen:

- 1 Miksi ajattelun historiaa on tutkittava?
- 2 Miten ajattelun historiaa pitäisi tutkia?
- 3 Ajattelun historian mielekkyys edellyttää historiantutkimuksen mielekkyyttä. Mikä on historiantutkimuksen mieli?

Miksi ajattelun historiaa?

Ajattelun tai käsitysten analyysi on aina läsnä historiallisessa selittämisessä.⁴ Jokainen historioitsija erittelee – tavalla tai toisella, enemmän tai vähemmän – historiallisten toimijoiden tarkoituksellista toimintaa, koska historian kulku johtuu ihmisten teoista. Toiminnan ymmärtämistä varten historioitsija identifioi ja analysoi – tavalla tai toisella, enemmän tai vähemmän – historiallisten toimijoiden ajattelua, heidän tarkoituksellista toimintaansa suuntaavia tarkoituksiaan ja uskomuksiaan. Toiminnan ymmärtäminen vaatii myös – tavalla tai toisella, enemmän tai vähemmän – historiallisten toimijoiden ajattelusta riippumattomien olosuhteiden erittelyä. Näille analyttisille vaiheille rakentuu tulkinnan päätehtävä, ajattelun, toiminnan ja olosuhteiden yhteyden määrittäminen. Historiallinen tulkinta on ajattelun, toiminnan ja olosuhteiden käsittämisen tulos; kun siihen on yletty, inhimillinen toiminta on ymmärretty. On siis tutkittava toimintaa, olosuhteita ja ajattelua toisiinsa nähden eli nähtävä ne toistensa konteksteina. Ajattelu pitää ymmärtää laajasti ja koko ajan on haettava ajattelun ja toiminnan käsitteellistä yhteyttä eli ”kontekstikielelle” käännettynä käytettävä ajattelua ja toimintaa toistensa konteksteina. Toiminnan sisältämän ajattelun ymmärtäminen helpottaa toiminnan ymmärtämistä, ja toiminnan paremmin ymmärtäminen taas auttaa ajattelun paremmin käsittämistä. Ajattelun ja toiminnan suhteen ohella myös ajatte-

lun ja olosuhteiden suhde on tutkimuksessa järkevää ymmärtää käsitteelliseksi suhteeksi.

Ajattelu ja toiminta eivät luonnonvoimaisesti johdu olosuhteista. Ihmiset ajattelevat ja siten toimivat samoissa oloissa eri tavoin. Olosuhteista (tai tarkemmin siitä, mitä olosuhteista tiedetään) ei voida johtaa suoraviivaisesti olosuhteita koskevaa ajattelua, josta puolestaan ei voida nähdä olosuhteita sinänsä. Olosuhteiden tai tilanteiden vaikutus riippuu siitä, miten ne on koettu tai nähty. On toisin sanoen otettava selityksissä varteen se, miten tutkimuksemme kohteet ovat itse kontekstoineet asioita. Vaikuttavat olosuhteet ovat aina tavalla tai toisella ajateltuja suhteita. Jotta historioitsija pystyisi kussakin tapauksessa määrittämään ja ymmärtämään olosuhteiden vaikutuksen, hänen on pystyttävä kuvittelemaan ja perustelemaan, miten olosuhteet on voitu käsittää tietyllä tavalla. Historioitsija ymmärtää olosuhteiden vaikutuksen sitä paremmin, mitä enemmän hän tietää niistä – joko omien tai muiden tutkimusten perusteella. Mitä enemmän hän tietää olosuhteista, sitä paremmin hän tajuaa niiden moniulotteisuuden ja monimutkaisuuden, ja sitä paremmin hän pystyy ymmärtämään, miten niiden erilainen käsittäminen on mahdollista.

Historiallisten toimijoiden olosuhteiden käsittämisen historioitsija voi käsittää kuvittelemalla ensin itsensä parhaan tietämyksensä nojalla tutkiemiensa ihmisten tilanteisiin eikä yrittämällä ensin ”empaattisesti” kuvitella tai arvailla mitä heidän mielessään mahtoi liikkua.⁵ Näin mieltä tulkitsemalla – ottamalla selvää olosuhteista, joissa ihmiset elivät ja toimivat ja kuvittelemalla tietämyksensä pohjalta, miten he olosuhteisiinsa suhtautuivat – on mahdollista yltää mielekkääseen tulkintaan. Ihmiselle on ominaista kyky tulkita toisen ihmisen toimintaa tarkoitusten ohjaamana ja päämääriä tavoittelevana. Emme havaitse vain liikkeitä vaan pyrkimyksiä, uskomuksia ja tunteiden suuntaamaa toimintaa. Ihmiset siis kykenevät kuvittelemaan itsensä toistensa asemaan, hahmottamaan toisensa intentionaalisiksi toimijoiksi, jotka toimivat uskomustensa varassa ja toteuttavat halujaan ja päämääriään.⁶

Historioitsijan työssä olosuhteiden tuntemus sekä ajattelun ja toiminnan ymmärtäminen ovat toisiaan tukevia intellektuaalisia operaatioita. Historiantutkimuksen primäärilähde on historioitsija, hänen järjenkäyttönsä ja historiallinen mielikuvituksensa.

Miten ajattelun historiaa tutkitaan?

Tässä ei ole mahdollista eritellä erilaisten käsityshistoriallisten metodien erityispiirteitä, ansioita eikä puutteita. Yritän vain selvittää, mihin ajattelun historiassa pitäisi pyrkiä. Mitä pitäisi tavoitella kaikin käytettävissä olevin menetelmin? Voisi ehkä sanoa, että ryhdyn luonnehtimaan ajattelun historialle luonteenomaista kontekstointia. Toisin ilmaisten kyse on metametodista, joka – kaikkien metodien tavoin – sisältää tavoitteen eli suuntaa tutkimusprosessia kohti uskottavaa ja merkityksellistä historiallista tietoa, jota mitä erilaisimmilla tutkimusmetodeilla pyritään saavuttamaan. Metametodia voidaan kutsua myös käsityshistorialliseksi metodiksi (siis metodi yksikkömuodossa). Näin ymmärrettynä se on historiallisen metodin apumetodi.

Uskottavaan historialliseen tulkintaan johtavaa päättelyprosessia nimitetään tieteenteoreettisessa tutkimuksessa ”parhaaseen selitykseen johtavaksi päättelyksi” (*Inference to the best explanation*, IBE).⁷ Menetelmä on historiantutkijoillekin tuiki tuttu, nimitys ei niinkään. Olen sitä itse noudattanut aikoinaan tietämättäni tai tarkemmin sanoen tuohon tapaan nimittämättäni. Päättelyä kutsutaan myös abduktioksi. Sitä aikoinaan kehitellyt amerikkalainen tieteenfilosofi ja pragmatisti Charles Sanders Peirce (1839–1914) päätyi muun muassa käsitykseen, että abduction avulla voidaan määrittää historiallisia faktoja. Vaikka emme ole esimerkiksi tavanneet tai nähneet Napoleonin, hänestä on niin paljon dokumentteja, että luontevinta lienee päätellä hänen olleen olemassa. Napoleonin olemassaoloa ei voida dedusoida eikä päätellä induktiivisestikaan, historiantutkijan empiiristen havaintojen nojalla. Kun historiallisessa päättelyssä ei pärjätä vain deduktiolla ja induktiolla, otetaan käyttöön abduktio. Esimerkki-

tapauksessa Napoleoniin viittaavat lukuisat dokumentit voidaan tulkita seuraukseksi, ja syyksi voidaan päätellä Napoleonin olleen olemassa. Napoleonin olemassaolo on paras selitys noille lukuisille dokumenteille. Historiallinen tutkimus etenee kysymällä ja vastaamalla, mistä lähteet johtuvat; seurauksista edetään syihin.⁸ Lähteillä selittäminen on lähteiden selittämistä. IBE tai abduktio on asianmukainen kuvaus sekä historioitsijan työstä että tulkin-tojen arvioinnin tavasta. Tulkinnan pätevyydestä kiistellessään historioitsijat koettelevat annettua tulkintaa viittaamalla käytettävissä olevaan aineistoon kokonaisuudessaan, erityisesti sellaisiin lähteisiin, jotka näyttävät kyseenalaistavan tulkintaa. Historioitsijat noudattavat omalla tavallaan darwinilaista metodia. Darwinille hänen evoluutioteoriaansa oli paras selitys olemassa olevalle lajien kirjolle. Samaa metodia noudattaa Peter Robinsonin dekarissa ylikomisario Alan Banks päätellessään jälkien perusteella, mitä oli tapahtunut. Kun poliisipäällikkö arveli Banksin päättelyn olevan pelkkää spekulatiota, Banks vastasi: "It makes sense of the facts".⁹

IBE on käytössä koeteltu ja hyväksytty menetelmä myös ajattelun historiassa, omalla tavallaan. Havainnollistan menetelmää Eduard Bernsteinin (1850–1932) revisionismia erittelevillä, sitä käsittämään pyrkivillä tutkimuksillani. Ne alkoivat 1970-luvun lopulla ja päättyivät 1990-luvun lopulla.¹⁰ Esitän niistä nyt oman 2010-luvun tulkintani. Bernsteinin näkemys sosialistisen liikkeen tehtävistä ja tavoitteista rakentuu tehtävien suorittamista ja tavoitteiden määrittämistä käsityksistä. Uskottava (ja tyydyttävä) tulkinta on perusteltu näkemys käsitysten yhteydestä. Yksittäinen käsitys johtuu enemmän tai vähemmän johdonmukaisesti muista käsityksistä, niiden muodostamasta käsitteellisestä yhteydestä. Käsitysten yhteyksien näkeminen auttaa myös ymmärtämään ensi silmäyksellä arvoituksellisia käsityksiä.

Bernstein uskoi aikansa sosialistien tavoin, että maailmanlaajuinen kapitalismista sosialismiin siirtymisen aikakausi oli koitamassa. Päämäärän tavoittamista voitiin jouduttaa sosialistisella politiikalla. Sosialistien oli toimittava antiparlamentarisessa Saksan keisarikunnassa parlamentaarisen demokratian puolesta

yhteistyössä liberaalien kanssa. Tämän liittolaispolitiikan tärkeyttä Bernsteinin ajattelussa ilmentää se, että hän päivitteli tavan takaa saksalaisen liberalismiin heikkoutta. Ammattiliittojen keskeiseksi tavoitteeksi oli asetettava työnantajien taivuttaminen valtakunnallisiin työehtosopimuksiin. Näin voitiin edistää sopiaosapuolien tasavertaisuutta. Tavoitteen asettaminen ilmensi käsitystä, että yhteiskuntaluokilla oli omien intressiensä ohella myös yhteisiä intressejä. Näiden valtakunnallisten pyrkimysten tähtäimenä oli itsehallintoon nojautuva kansakunta (*Selbstregierung der Nation*).

Ulkopolitiikassa sosialistien piti edistää vapaakauppaa ja aseriisuntaa ja vastustaa suojatullipolitiikkaa, asevarustelua ja ”aggressiivista imperialismia”. Suojatullipolitiikka oli kansainvälisten konfliktien ”lähde”. Haitallista se oli ennen muuta siksi, että se hankaloitti näkemästä kehittyneiden teollisuusmaiden yhteisiä intressejä, ”sivistyskansojen solidaarisuutta” (*Solidarität der Kulturvölker*). Solidaarisuus nojautui alati tihentyvään taloudellisten, poliittisten ja tieteellisten yhteyksien verkostoon, minkä ilmentymänä oli kansainvälisten sopimusten lisääntyminen. Vaikka siirtomaapolitiikka sinänsä oli hyväksyttävää, Bernstein vastusti saksalaista imperialismia ja maailmanpolitiikkaa, koska ne olivat parlamentaarisen valvonnan ulottumattomissa ja perustuivat suojatullipolitiikkaan eli käsitykseen ”sivistyskansojen” intressien sovittamattomuudesta. ”Tullipoliittinen imperialismi” pyrki luomaan suljettuja markkinoita. Näin ollen suojatullipolitiikan vastustaminen merkitsi imperialismiin vastaista taistelua, toimintaa ”rauhan, vapauden ja kansakuntien vapaan kanssakäymisen puolesta”. Bernstein oli vakuuttunut, että kehittyneet kapitalistiset maat olivat siirtymässä ”sopimuksen kaikkivaltiuuden aikakautteen” (*Epoche der Alleinherrschaft des Vertrags*). Hän tähdensi, että maiden ja niiden yhteiskuntaluokkien syvenevä keskinäinen riippuvuus sekä edellytti että edisti ”sopimuksen idean” (*Vertragsidee*) noudattamista ja toteutumista. Sopimusjärjestelmän kehityksessä sopimuksista saattoi tulla entistä sitovampia, lainomaisia. Tavoitteena oli tasavertaisten kansalaisten yhteisö, jota piti vaalia kaikilla yhteiskunnan toiminnan tasoilla. Itsehallinnollisuus saat-

toi aidosti toteutua vain toimijoiden yhdenvertaisuuteen tukeutuen.

Bernstein määritteli sosialistisen liikkeen tavoitteen ja siihen tähtäävän toiminnan ensi silmäyksellä arvoitukselliseen ja helposti harhaanjohtavaan tapaan: *Allseitige Durchführung der Genossenschaftlichkeit*. Alkuosa (allseitige Durchführung) on helppo, käännös riittää: ”kaikinpuolinen toteuttaminen”. Vaikeammin käsitettävä on *Genossenschaftlichkeit*. Kyse ei ollut tuotannon osuuskunnallisesta järjestämisestä, sosialismin toteuttamisen muodosta tai rakenteesta, kapitalististen yritysten vähittäisestä korvaamisesta osuuskunnilla (Genossenschaften) vaan toimintaa suuntaavasta ideasta, oikeudellisesta periaatteesta, johon osuuskuntien toiminta nojautui. Osuuskuntien historiaan perehtyneelle Bernsteinille keskeistä oli osuuskuntien toimintaperiaate. Vuonna 1849 tappioon päätyneen, parlamentaariseen demokratiaan tähdänneen vallankumousyrityksen jälkeen osuuskuntien (alkuvaiheessa lähinnä osuuskassojen) perustajat näkivät osuuskunnat taloudellisen yritystoiminnan ohella myös itsehallinnon eli demokraattisen päätöksenteon ”esikouluina” (Vorschulen). Osuustoimintaliikkeen toimintaperiaatteena oli itsehallinnollisuus. Itsehallinnollisissa, periaatteessa jäsenten tasa-arvoisuuteen perustuvissa osuuskunnissa osakkaat oppivat suvaitsemaan erilaisia mielipiteitä ja ratkomaan konflikteja rauhanomaisesti. Keisarikunnan johto oli selvillä tästä osuuskuntien poliittisesti arveluttavasta toimintaperiaatteesta. Valtakunnankansleri Bismarck nimitti niitä ”demokratian sotakassoiksi” (Kriegskassen der Demokratie). Ne joutuivat toimimaan esivallan tiukassa valvonnassa.¹¹ Bernstein perusteli määritelmäänsä myös filologisesti: sosialismin käsite piti johtaa käsitteestä *socius* eli saksaksi käsitteestä *Genosse*, suomeksi *toveri*. Toverit ovat määritelmällisesti tasa-arvoisia.

Genossenschaftlichkeit-termin osuvin suomennos voisi olla ”yhdenvertaisuus” ja sille rakentuva ”itsehallinnollisuus”. Sopi muksen idean ja yhdenvertaisuuden ”kaikinpuolinen toteuttaminen” olivat Bernsteinin ajattelussa käsitteellisessä suhteessa toisiinsa: vaatimus yhteistyöstä liberaalin porvariston kanssa

edellytti käsitystä kansalaisten ja yhteiskuntaluokkien yhteisistä eduista ja tasavertaisuudesta, mille puolestaan rakentui käsitys sopimuksen idean toteuttamisen mahdollisuudesta ja välttämättömyydestä. Kehittyneet kapitalistiset maat sekä niiden luokat ja kansalaiset olivat kietoutumassa entistä vahvempaan ja tiheimpään keskinäisen riippuvuuden verkkoon. Bernsteinilaisessa sopimussosialismissa sopimuksen idean toteuttaminen oli suorastaan lainomainen prosessi, joka ohjasi ”sivistyneen maailman” sisäistä kehitystä ja samalla määritteli niiden keskinäisiä suhteita. Kyse oli siis maailman tulkinnan ja muuttamisen periaatteesta. Yhdenvertaisuuden kaikinpuolinen toteuttaminen oli Bernsteinin sisä- ja ulkopoliittisten käsitysten käsitteellisen yhteyden kiteytys.

Bernsteinin revisionismi, Saksan sosialidemokraattisen puolueen marxilaisen ideologian kritiikki, päätyi sosialismin ja demokratian samaistamiseen. Bernsteinille sosialistinen liike merkitsi ”liikettä kohti yhdenvertaisuutta” (*Bewegung zur Genossenschaftlichkeit*), ja ”yhdenvertaisuuteen” kuuluu ”ennen kaikkea itsehallinto ja itsehallinnolla sosialisti voi tarkoittaa vain demokratiaa”. Itsehallinto eli demokratia oli Bernsteinille sekä ”väline taistelussa sosialismin puolesta” että ”sosialismin toteutumisen muoto”. Tavoitteen ja siihen suuntautuvan toiminnan yhteydestä tulee ymmärrettäväksi, miksi liike merkitsi Bernsteinille ”kaikkea”: se kantoi ”päämäärää itsessään”.

Suomessa tähdennettiin myös kansalaisoikeuksien merkitystä toimintaa suuntaavana ja perustelevana näkökulmana. Sosialidemokraattien Forssan kokouksessa 1903 tehtiin selväksi, että kun työväestöllä ei ole kansalaisoikeuksia, ei sillä voi olla myöskään kansalaisvelvollisuuksia; nämä oikeudet ja velvollisuudet kuuluvat ”johdonmukaisesti ja luonnollisesti” yhteen, toisiaan edellyttäen:

Sosiaalidemokraattinen puolue Suomessa ei voi tunnustaa Suomen valtiosäätystä koko kansaa edustavaksi laitokseksi niin kauan kuin valtiollinen edustus-oikeus, perustuen syntyperään, pariin hyvätuloiseen ammattiin, aineelliseen varallisuuteen ja kansalta riistettyihin maapalasiin, antaa valtiollisen vallan muuta-

mille harvoille, jättämällä kansan valtavan enemmistön kokonaan sitä vaille. Tähän katsoen pitää puolue täysin johdonmukaisena ja luonnollisena, ettei Suomen työväki, joka on kokonaan syrjäytetty valtiollisesta vallasta, voi tunnustaa pyhiksi niitä lakeja, joita luokkaeduskunta sille laatii, ja sentähden ei se myöskään voi tuntea mitään sitovia velvollisuuksia näitä lakeja kohtaan, lukuunottamatta sitä velvollisuutta, jonka ulkoinen pakko asettaa. Samasta syystä ei työväelle myöskään voida asettaa minkäänlaisia siveellisesti sitovia kansalaisvelvollisuuksia, kun siltä kerran on riistetty juuri se, mikä tekee ihmiset kansalaisiksi. Tämä asiain tila voi johtaa siihen, ettei työväki tunne mitään siveellistä velvollisuutta maan valtiollisten, yhteiskunnallisten ja taloudellisten olojen tukemiseen, kun sillä ei ole valtiollista, yhteiskunnallista eikä näitä seuraavaa taloudellista vaikutusvaltaa, joka valta yksinomaan voi riittävässä määrin kasvattaa edesvastuun ja velvoituksen tunteen.¹²

Historiantutkimuksen mieli ajattelun historian edellytyksenä

Ajattelun historia on historiantutkimuksen ulottuvuus, johon historiallisissa tulkinnoissa tavalla tai toisella, enemmän tai vähemmän nojaututaan. Ajattelun historia on siis perusteltua osana historiantutkimusta, mutta kyllin perusteltua se on vasta, jos historiantutkimus on perusteltua. Ajattelun historian mielekkyys edellyttää historiantutkimuksen mielekkyyttä.¹³

Historiaa on kerrottu ja kirjoitettu, kuunneltu ja luettu ihmis-yhteisöjen varhaisvaiheista asti. Siis jokin mieli, merkitys tai tarkoitus sillä on ollut ja on; jossakin mielessä on aina ajateltu, että taaksepäin katsominen on eteenpäinmenon edellytys. Historiankirjoituksen historia opettaa, että historiaa on käytetty mitä erilaisimpiin tarkoituksiin. Yhteistä tarkoituksille on, että ne ovat aina nykyisyydessä määritettyjä. Historiaa on tutkittu ja kirjoitettu vaihtuvien nykyisyyksien erilaisista näkökulmista. Kaikki historialliset tapahtumat ovat menneitä tapahtumia, mutta kaikki menneet tapahtumat eivät ole historiallisia eli merkittäviä. Mer-

kittävät menneisyyden ilmiöt eroavat merkityksettömistä juuri siten, että merkittävät ilmiöt saavat oikeuden kuulua historiaan: niistä tulee historiallisia ilmiöitä, jotka saattavat tulevaisuudessa vajota menneiksi ilmiöiksi – riippuen siitä, mikä ihmisiä sattuu tulevaisuudessa kiinnostamaan. Tarkimpia tulevaisuuden ennusteita ovat ne, joissa onnistutaan arvaamaan tuleva historiankirjoitus. Jos tulevaisuutta ei voi ennustaa, jää tuleva historiankirjoituskin hämärän peittoon. Toisiaan tiheään seuraavien muutosten myllertämällä 1990-luvun Venäjällä kävi juuri näin: ”These days we live in a country with unpredictable past”¹⁴

Historiallinen tieto on merkityksellistä nykyisyyden ja sen myötä itsemme ymmärtämisen kannalta. Historia kertoo, miten nykyisyyteen tai jonkin ilmiön nykyiseen ilmenemismuotoon on päädytty. Tämä nykyisyyden ymmärtämisen tapa voisi olla nimeltään *historia prosessina*: historiallinen tieto auttaa ymmärtämään nykyisyyttä kertomalla nykyisyyteen johtaneen kehityksen, vastaamalla kysymykseen, miten tähän on tultu. Historiantutkimus osoittaa myös vakuuttavasti, että nykyisyys ja menneisyys tai tarkemmin sanoen, jonkin ilmiön nykyiset ja menneet ilmenemismuodot, saattavat poiketa huomattavasti toisistaan. Tämä nykyisyyden ymmärtämisen tapa voisi olla nimeltään *historia erona*: historiantutkimus auttaa ymmärtämään nykyisyyttä identifioimalla jonkin ilmiön nykyisen ja menneen ilmenemistavan eron. Näin nykyilmiön ominaispiirteet tulevat näkyviin.

On luontevaa olettaa, että nykyisyyden ymmärtää historiallisen kehityksen tuloksena. John Darwin johdattaa lukijansa oman maailmanhistoriansa pariin toteamalla, että tutkimuskohteesta riippumatta historioita kirjoitetaan siksi, että ymmärtäisimme, miten olemme päätyneet siihen missä olemme. Maailman nykytilanteeseen on päädytty ilmiöiden ja prosessien yhteen sattumisen tuloksena. Darwinin maailmanhistoria on kertomus globalisoituneesta, syvenevän keskinäisen riippuvuuden maailmasta pitkän, sekavan ja usein väkivaltaisen historian tuotteena, johon ovat johtaneet onnen arvaamattomat täyskäännökset ja yllättävät tappiot. Historioitsijan näkemys nykytilanteesta, sen hallitsevista ilmiöistä ja trendeistä määrittää, miten siihen päättävä historial-

linen prosessi konstruoidaan. Darwinille näitä historiallista tutkimusta vaativia ilmiöitä ovat globaali markkina-alue, valtioiden globaali yhteistoiminta, globaali media, globaalit muuttoliikkeet, USA:n asema ainoana supervaltana (ainakin hetkeksi): sekä Kiinan ja Intian nousu.¹⁵

Historian kulku saattaa näyttää jälkikäteen vääjäämättömältä. Väärinkäsitys johtuu siitä, että vaihtoehdot ovat jääneet noteeraamatta; aina, tai ainakin lähes aina, olisi voinut käydä toisin. Vaihtoehtoisuuden noteeraaminen on luonnollista ja täysin perusteltua, sillä ihmisillä on tapana päätöksiä tehdessään kuvitella vaihtoehtoisten päätöstensä seurauksia. Vaihtoehtoisuus kannattaa aina noteerata, sillä todella tapahtuneen ymmärtää parhaiten, jos kykenee kuvittelemaan vaihtoehdot ja pystyy selittämään, miksi ne jäivät toteutumatta.¹⁶

Historiantutkimuksen keskeisimpiin tuloksiin kuuluu, että tutkittavan ilmiön (esim. vapauden käsitteen tai sukupuolten suhteiden) menneet ja nykyiset ilmentymät ovat erilaisia. Ihmiset ovat ajatelleet ja toimineet radikaaleilla, usein jopa käsittämättömillä tavoilla toisin. Tässä mielessä menneisyyden ja nykyisyyden erottaa syvä kuilu. ”Miten jollakin unohdetulla ja kaukaisella ja usein oudolla ilmiöllä voi olla merkitystä nykymaailman kannalta”, kysyy John Tosh ja vastaa:

Vastaus on, paradoksaalisesti, että menneisyyden arvo piilee täsmälleen siinä, miten se poikkeaa omasta maailmastamme. Menneisyys tarjoaa meille näkökulman, josta saatamme nähdä tarkemmin omat olosuhteemme, tulla tietoisiksi siitä, että ne olisivat voineet olla toisenlaisia ja todennäköisesti muuttuvatkin toisenlaisiksi tulevaisuudessa.¹⁷

Menneiden ja nykyisten ilmiöiden erojen ja yhtäläisyyksien puntarointi voi toimia historiasta oppimisen välineenä. On sanottu, että historiasta voi oppia vain sen, että historiasta ei ole opittu. Tästä virheestä voidaan ottaa opiksi. Historiasta oppiminen on edelleen mahdollista, jos venytämme hieman oppimisen käsitettä. Oppiminen ei voi enää nojautua oletukseen esimerkiksi historiasta – näkemykseen, että niin hyvät kuin huono-

notkin kokemukset voisivat toistua samanlaisina, että muiden kokemuksesta voisi oppia vain joko tekemään oikeita ratkaisuja tai välttämään vääriä. Historiasta oppiminen voi myös tarkoittaa itsetuntemuksen oppimista eli historiallinen tieto voi olla itsetuntemuksen ja sen myötä itseymmärryksen kohentamisen väline. Ihminen on siitä erikoinen eläin, että se kykenee ajattelemaan ja tekemään toisin kuin on opetettu ja opittu, esimerkiksi tekemään historiaa sitä toistamatta. Tämänkin opettaa historia.

Historiasta oppiminen on edelleen mahdollista, mutta se vaatii historiallisen ajattelun taidon tunnollista ylläpitoa, joko historiallisia tutkimuksia lukemalla tai – mikä on vielä tehokkaampaa ja antoisampaa – historiaa tutkimalla. Samalla vastuu historiallisen ajattelun soveltamisesta siirtyy ajattelijalle itselleen. Historiallisen tiedon käyttö oman ajan ymmärtämiseen, nykyisyyden problematiikan omalaatuisuuden erittelyyn, merkitsee nykyisen ja menneen problematiikan erojen näkemistä ja tajuamista. Erojen näkeminen edellyttää sekä menneen että nykyisen problematiikan syvällistä tuntemusta. Quentin Skinnerin näkemys filosofian historian annista on vaarinoton arvoinen, kaikkiin historioihin muutettavat muuttaen soveltuva:

Sen sijaan että hakisimme filosofian historiasta suoraan sovellettavia 'opetuksia', meidän kannattaisi opetella ajattelemaan itse, omaksi parhaaksemme.¹⁸

Historiallinen tieto on itseymmärryksen kannalta korvaamaton. Osoittamalla menneisyyden ja nykyisyyden eron historioitsija samalla saa itselleen ja lukijoilleen vertailukohdan oman kulttuurinsa (ja oman itsensä) tutkimiselle; Jorma Kalelan sanoin:

”Tekemällä palan vierasta kulttuuria ymmärrettäväksi omassa kulttuurissaan tutkija antaa yleisölleen tilaisuuden suhteuttaa omaa kulttuuriaan muihin kulttuureihin. Näin hän avaa uusia näkökulmia maailmaan sekä auttaa lukijoitaan ymmärtämään paremmin omaa kulttuuriaan ja asemaansa siinä. Tässä on historiantutkimuksen ja historiantutkijan työn syvin mieli.”¹⁹

Historiantutkimus on nykyisyyden tutkimuksen omalaatuinen tapa, oman kulttuurin omalaatuisuuden pelkistämisen ja tulkinnan väline. Historian merkitys näyttää tavalla tai toisella kiertävän nykyisyyden käsittämiseen. Se taas näyttää suuntautuvan nykyisyydessä selviytymiseen, johon puolestaan kuuluu vaihtoehtojen miettiminen, niiden toteuttamisen (tai toteutumisen) seurausten puntarointi, tulevaisuuden arvuuttelu. Nykyisyyden, ”oman ajan”, omalaatuisuuden tuntemus auttaa ymmärtämään sitä ja siinä eläviä ihmisiä.

Ajattelun historia on antoisaa omalla tavallaan: se antaa meille aineksia ja välineitä pohtia meitä kiinnostavia kysymyksiä ja sitä kautta myös oman ajattelumme ominaispiirteitä ja perusteita. Quentin Skinner on osuvasti todennut, että juuri vieraiden uskomusten outous voi olla meille relevanttia, koska se pakottaa meitä kyseenalaistamaan omia uskomuksiamme. Ajattelun historian tutkija perehtyy itselleen ja aikalaisilleen vieraisiin käsityksiin ja tekee niistä tuttuja muistuttaen näin menneistä, unohduksiin jääneistä ajattelutavoista. Hän kaivaa arkeologin tavoin intellektuaalisia aarteita päivänvaloon, pyyhkii niistä pölyt tarjoten meille mahdollisuuden punnita niiden merkitystä oman olemisemme kannalta. Tieto vaihtoehtoisista ajattelutavoista auttaa meitä ottamaan etäisyyttä perimiimme ajattelutottumuksiin, punnitsemaan arvojamme ja uskomuksiamme.²⁰ Ajattelun historian avulla voimme oppia käsittämään paremmin, mitä ajattelemme.

Viitteet

- 1 Myllykangas & Pietikäinen 2017, 8.
- 2 Alan nykykeskusteluista, ks. Moyn & Sartori 2013 ja McMahon & Moyn 2014.
- 3 Ajattelun historian suuntauksista ja terminologiasta, ks. Hyrkkänen 2002, 53–71 ja Myllykangas & Pietikäinen 2017, 7–26.

- 4 Hahmotukseni historialliseksi selitykseksi perustuu pääosin kirjaani Hyrkkänen 2002 ja artikkeliini Hyrkkänen 2009.
- 5 Stueber 2004, 201 ja 204.
- 6 Ylikoski & Kokkonen 2009, 245–249.
- 7 Alan keskeisiin teoksiin kuuluu Lipton 2004.
- 8 McGill 2007, 125–150.
- 9 Robinson 2013, 373.
- 10 Hyrkkänen 1978, Hyrkkänen 1979, Hyrkkänen 1985, Hyrkkänen 1986; Hyrkkänen 1987, Hyrkkänen 1989; Hyrkkänen 1995 ja Hyrkkänen 1998. – Sitaatit viitteineen löytyvät kahdesta viimeksi luetellusta artikkelista.
- 11 Tästä lähemmin Hyrkkänen 1996.
- 12 SDP Puoluekokous 1903, 139–140.
- 13 Historiallisen tiedon merkityksestä hieman seikkaperäisemmin, ks. Hyrkkänen 2011
- 14 Näin kertoo kuulleen MacMillan 2009, 131.
- 15 Darwin 2008, 6–9.
- 16 Mielikuvitus on myös rikosetsivän korvaamaton työväline, ylikomisario Banksin sanoin: ”Imagination and speculation are almost as much use to a policeman as reason and scientific evidence”, Robinson 2017, 161.
- 17 Tosh 2008, 28.
- 18 Skinner 2002, 88.
- 19 Kalela 2000, 246. Samaan tapaan Haapala 1989, 12–13.
- 20 Skinner 1998, 112–118.

Lähteet ja kirjallisuus

- SDP Puoluekokous (1903). Työväen Arkisto, Helsinki Sähköiset pöytäkirjat: Puoluekokoukset, SDP Puoluekokous 1903, 127–177, liitteet: Äänioikeusvaliokunnan mietintö 139–140.
- Darwin, John (2008), *After Tamerlane. The rise and fall of global empires, 1400–2000*. Penguin Books, London.
- Haapala, Pertti (1989), *Sosiaalihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- Hyrkkänen, Markku (1978), "Sosialistisen siirtomaapolitiikan" synty. *Eduard Bernstein ja imperialistinen siirtomaapolitiikka 1884–1907*. Yleisen historian pro gradu- tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Hyrkkänen, Markku (1979), Revisionismin synty – aatehistoriallinen kausaali-ongelma. *Sosialistinen politiikka* 4/1979, 16–36.
- Hyrkkänen, Markku (1985), Mitä Bernstein todella sanoi? Jouko Jaakkola & Olli Vehviläinen (toim.), *Väki voimakas 1. Työväen historiaa ja perinnettä*, Tampere 1985 (2. p. 1987), 43–55.
- Hyrkkänen, Markku (1986) *Sozialistische Kolonialpolitik. Eduard Bernsteins Stellung zur Kolonialpolitik und zum Imperialismus 1889-1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Revisionismus*, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki
- Hyrkkänen, Markku (1987), Free Trade and Contract as Alternatives to Imperialism and the Arms Race. The Case of Eduard Bernstein. Vilho Harle (toim.), *Essays in Peace Studies*, Avebury, Aldershot 1987, 167–80.
- Hyrkkänen, Markku (1989) Bernsteins politische Philosophie. Ein Vorschlag zur Deutung des Bernsteinschen Revisionismus, Antero. Teoksessa Antero Tammisto, Katariina Mustakallio ja Hannes Saarinen (toim.), *Miscellanea*, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 147–179.
- Hyrkkänen, Markku (1995) Die allseitige Durchführung der Genossenschaftlichkeit. Eduard Bernsteins Vertragssozialismus. Teoksessa Inge Marssolek, Till Schelz-Brandenburg (toim.), *Soziale Demokratie und sozialistische Theorie. Festschrift für Hans-Josef Steinberg zum 60. Geburtstag*. Edition Temmen, Bremen, 18–29.
- Hyrkkänen, Markku (1996), Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln. Die frühen deutschen Genossenschaften als politische Alternativbewegung (1849-1867). Teoksessa Manfred Menger, Dörte Putensen (toim.), *Finland und Deutschland. Forschungen zur Geschichte der beiden Länder und ihrer Beziehungen*. Verlag Dr. Kovac, Hamburg.
- Hyrkkänen, Markku (1998), Eduard Bernsteinin sopimussosialismi. Bernsteinilaisen revisionismin tulkintaehdotus. Teoksessa Jukka Heiskanen (toim.), *Sosialismi – mitä etsivä löytää? Kansan Sivistystyön liitto*, Helsinki, 82–94.
- Hyrkkänen, Markku (2002), *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere.
- Hyrkkänen, Markku (2009), All History Is, More or Less, Intellectual History. R. G. Collingwood's Contribution to the Theory and Methodology of Intellectual History. *Intellectual History Review* 19 (2), 251–263.
- Hyrkkänen, Markku (2011), Historiallinen ajattelu itseymmärryksen välineenä. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2011, 254–266.
- Kalela, Jorma (2000), *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Lipton, Peter (2004), *Inference to the Best Explanation*. Second edition. Routledge, London and New York.

- MacMillan, Margareth (2009) *Dangerous Games*. Modern Library, New York 2009.
- Megill, Allan (2007), with contributions by Steven Shepard and Philip Honenberger, *Historical Knowledge, Historical Error. A Contemporary Guide to Practice*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Moyn Samuel & Sartori Andrew (2013) (toim.), *Global Intellectual History*. Columbia University Press, New York ja McMahon Darrin M. and Moyn Samuel (2014) (toim.), *Rethinking Modern European Intellectual History*. Oxford University Press, Oxford
- Mylykangas Mikko & Pietikäinen Petteri (2017) (toim.), *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Robinson, Peter (2013), *Children of the Revolution*. Hodder & Stoughton, London.
- Robinson, Peter (2017), *Sleeping in the Ground*. Hodder & Stoughton, London.
- Skinner, Quentin (1998), *Liberty Before Liberalism*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin (2002), *Visions of Politics. Vol. 1: Regarding Method*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Stueber, Karsten R. (2004), Agency and the Objectivity of Historical Narratives, W. Sweet (toim.), *The Philosophy of History: A Re-examination*. Ashgate, Aldershot, 197-222.
- Tosh, John (2008), *Why History Matters*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Ylikoski Petri & Kokkonen Tomi (2009), *Evoluutio ja ihmisluento*. Gaudeamus, Helsinki.

Luokka, aate ja arki – niinkuin sen muistan

Kerron seuran alkutaipaleesta “niinkuin sen muistan”. Alaotsikko on lainattu G.H. von Wrightin muistelmista. Ajattelen kuten hän: muiden tehtävä on, mitä todella tapahtui. Sekin kertomus tulee tosin muuttumaan aikojen kuluessa kun kontekstit ja tekemisten merkitykset muuttuvat. Siis: muistan 1980-luvulla tutkineeni otsikon tapaisia asioita, ja muistan päätyneeni tulokseen, että luokka, aate ja arki ovat eri asioita, mutta ne voivat liittyä toisiinsa. Työväen historian silloisessa tutkimuksessa, joka sai perusideansa marxilaisesta teoriasta ja opista, nuo kolme asiaa liitettiin automaattisesti toisiinsa: arki synnyttää yhteisiä kokemuksia, ne taas yhteisen identiteetin, joka parhaimmillaan synnyttää poliittisen luokkaidentiteetin tai “luokkatietoisuuden”, kuten silloin sanottiin. Näin ajatteli varhainen ja myöhempikin työväenliike – tai se työväenliikkeen kärki, joka luki tai jolle opetettiin marxilaista teoriaa. 1900-luvun marxilainen akateeminen tutkimus lähti liikkeelle tuosta samasta “kaavasta” tai hypoteesista, mukaan lukien kriittiset oppi-isät E.P.Thompson, Eric Hobsbawm sekä weberiläiset teoreetikot kuten Anthony Giddens tai Jürgen Kocka. Tuota hypoteesia minäkin tutkin omassa väitöskirjassani 1980-luvun alussa ja tämäntapainen kysymyksenasettelu oli yksi kiintopiste, kun THPTS perustettiin. Tosin seuran alkuvaiheissa sana “perinne” haluttiin nostaa kriittisen tutkimuksen edelle, koska seuran toiminta haluttiin kiinnittää poliittisen työväenliikkeen omaan historiaan.

Työväenliikkeen identiteetti otettiin siis paljolti annettuna myös tutkimuksen, ja tästä syntyi joitakin mukavuusongelmia: väitöskirjani, jolla oli provokatorinen nimi *Tehtaan valossa*, haukuttiin Hämeen Yhteistyössä ja kehuttiin kokoomuslehdissä. Minulle tuli kiitosta sieltä, mistä en sitä toivonut. Kun sitten toisen kerran 1990-luvulla kirjoitin jotakin kriittistä hyvinvointivaltiota ja sisällissodasta, sain uuden hienon tittelin: oikeistointellektuelli. Sekään ei ollut kivaa, ja aloin saada taas kutsuja kokoomuksen tilaisuuksiin. Kolmannen kerran tämä tapahtui 2008, kun ilmestyi kirja *Sisällissodan pikkujättiläinen*, jossa ei riittävän selvästi perusteltu kapinan oikeutusta, vaan jopa epäiltiin sitä. Ei siis ole ollut helppoa tämä työväenliikkeen kanssa kulkeminen, vaikka se tuntui nuorena aivan luontevalta.

Vakavasti puhuen työväenhistoriaan ja sen tutkimukseen on sisältynyt todellinen jännite: historialla halutaan vahvistaa liikkeen identiteettiä ja siihen ei akateeminen kyynikko notkeasti taivu. Työväenhistoriassa, siis siinä oikeassa, ei tarvinnut pohtia, toimiiko kaava, koska liikkeelle lähdettiin liikkeen omasta itseyttä: liikkeen olemassaolo oli todiste yhteisestä kokemuksesta ja luokkatietoisuudesta. Tämä voitiin projisoida tutkimukseen itsestäänselvytenä, joka siis jo selittää asian – tai sitä voitiin tutkia, kuten ajattelin. Uskalsin kirjoittaa että [silloisen] “työväenliikkeen oma käsitys syntynsä syistä ei ole välttämättä sen synnyn oikea selitys”. Tämän virkkeen Eino Jutikkala poimi arvosteluunsa ja kiitti minua naulasta Marxin arkkuun.

THPTS ei kuitenkaan syntynyt siten, että alussa olisi ollut poliittinen motiivi tehdä dogmaattista tutkimusta, mutta siten kuvaan tulivat mukaan akateemiset tutkijat, jotka käänsivät työväenhistorian joksikin muuksi. Ensinnäkin, tutkijoillakin oli poliittisia motiiveja ja poliitikoillakin oli tutkimuksellisia motiiveja. Yhteistä oli jonkinlainen ajatus kulttuuriryöstä ja aivan leppoisaa idea edistää työväen historian tutkimusta, joka oli ollut niin pitkään marginaalissa ja vähäteltyä – poliittisista syistä. Seura syntyi siten, että asiaa ajoivat yhtä aikaa tutkijat ja liikkeen ihmiset – ja näiden välissä työväenliikkeen arkistojen ja museoiden

väki – ja kaikki hakivat jonkinlaista tukea toisistaan. Se oli kaikin puolin hyvä idea nytkin ajatellen.

Esitykseni otsikko ei ole itse keksimäni, eikä se ole myöskään mistään omista kirjoituksistani lainattu. Tarkistin asiaa ja siinä hommassa törmäsin vanhoihin mappeihin, joista löytyi käsin ja koneella kirjoitettua tekstiä ajalta ennen tietokonetta. Paperina näyttää olleen muun muassa lasten piirustuspaperi (niin köyhä oli yliopisto silloin). Löysin kolme kiinnostavaa mappia, joissa oli otsikot: roskaa, omia juttuja ja “luokka”. Viimeinen oli siis kirjoitettu lainausmerkkeihin. Seuraavaksi muutama detalji omasta roskatynnyrystä muistuttamassa siitä, miten silloin ajateltiin.

Vuonna 1979, siis opiskelijana, pidin esityksen Tampereen yliopiston marxilaisten ryhmien (TYMR) kokouksessa, jossa arvostelin jyrkästi Peter Bolhagenin kirjaa *Marxilaisen historiantutkimuksen perusta, kohde ja tehtävät*. Muistaakseni yleisö oli samaa mieltä. Toisin sanoen, edes noissa piireissä ei historiantutkimuksen teoreettista mallia otettu Neuvostoliitosta tai DDR:stä (tai SKP:sta), kuten nykyään saatetaan helposti väittää. Kuten muutenkin tiedetään, suomalaisiin yliopistoihin ei syntynyt mitään marxilaisen historiantutkimuksen koulukuntaa, kuten tapahtui isommissa maissa, esimerkiksi Britanniassa, USA:ssa ja Ranskassa.

Vuonna 1983, lisensiaatin työn jälkeen, kirjoitin laajan artikkelin (40 s.) otsikolla “Luokkateoria ja sosiaalihistoria”. Sitä ei julkaistu missään. Historiallinen Aikakauskirja oli tietenkin mahdoton foorumi sellaiselle tekstile. En muista tarjosinko sitä Sosiologiaan tai muualle, tuskin koska artikkeli ei ollut teoreettisesti solidi vaan amatöörimäisen “eklektinen”. Nyt katsoen juttu ei näytä huonolta. Sen teoreettisena kärkenä oli Giddensin luokan määritelmä: “any socially conditioned form of asymmetrical production of life-chances”. Giddensiltä on myös lainattu toteamus, että “luokkateorian lähtökohdaksi on otettava erilaisuuden eikä eriarvoisuuden käsite”. Hänen jälkeensä eniten lainasin saksalaisia uusweberiläisiä kuten Jürgen Kockan kirjaa *Lohnarbeit und Klassenbildung*.

Samalla otsikolla pidin vuonna 1984 esityksen Taloushistoriallisen yhdistyksen seminaarissa. Keskeisenä näyttää olleen ajatus siitä, että sosiologia ja sosiaalihistoria kuuluvat oikeastaan yhteen. Pelottavan viisaita kollegoita vastaan puolustauduin etukäteen C. Wright Millsin sanoin: ”Anna jokaisen olla oma metodologinsa, anna jokaisen olla oma teoreettikkonsa”. Tarjosin myös Millsin mallia ”sosiologisesta mielikuvituksesta”, joka auttaa ”näkemään yksittäisen ihmisen elämismaailman ja yhteiskuntakehityksen välisen yhteyden”. ”Teoreettista hölynpölyä”, sanoi toisen laidan ajattelija, taloushistorian professori Jorma Ahvenainen.

Taloushistoriallisen yhdistys oli tärkeä foorumi sosiaalihistorian tutkimukselle juuri samaan, kun THPTS perustettiin. Mukana olikin paljon samoja ihmisiä, ja tällä yhteydellä tuli olemaan suuri merkitys siinä, miten työväen olojen akateeminen tutkimus tuli yhteen THPTS:n korostaman perinteen tutkimuksen kanssa. Muistutan, että niinkin yksinkertaisella asialla kuin tuolloin lasketuilla uusilla kansantulo-, palkka- ja elintasoindeksillä oli iso merkitys työväen historian empiiriselle tutkimukselle.

Suomalainen työväenhistoria olikin tässä suhteessa ja tähän aikaan hieman erilaista kuin muualla – eli lähempänä akateemista tutkimusta. Syy oli ehkä se, että meillä ei ollut vahvoja työväenliikkeen tutkimusinstituutioita, jotka olisivat asian hoitaneet. Yliopistoissa ei puolestaan ollut tällä alalla vasemmistolaisia linnakkeita. Pienuus ja heikkous ajoivat yhteen erilaisia asianharrastajia.

Vuonna 1990 pidin jälleen Taloushistoriallisen yhdistyksen seminaarissa esitelmän, jonka aiheena olivat suomalaisen ja amerikkalaisen työväenhistorian erot. Seuraavassa muutamia silloisista päätelmistäni.

Yhdysvalloissa työväenhistoria ja sosiaalihistoria eivät olleet valtion tai yhteiskunnan rakentamisen historiaa, kuten Suomessa, ei siis konsensus-historiaa, vaan vastarinnan historiaa, ja lähellä etnisten ryhmien ja eri kansallisuuksien historiaa. Ne kaikki olivat erilaisten vähemmistöjen identiteettiprojekteja. Labor history oli yhtä aikaa selkeätä kapitalismin kritiikkiä, arjen historiaa ja kulttuurihistoriaa, joista rakennettiin *oman yhteisön* usein pai-

kallista historiaa. Se ei milloinkaan päässyt edes lähelle valtavirtaa tai edes tavoitellut sitä. Silti "vasemmistolainen" sosiaalishistoria oli Yhdysvalloissa iso tutkimusalue myös yliopistoissa, ja monista sen pioneereista tuli sittemmin tunnettuja professoreita. Asenne oli usein selvästi militantimpi kuin meillä. Nyttemmin laajasti arvostettu Eugen Genevese kirjoitti tuolloin että "uusi sosiaalishistoria on vain uusi porvarillisen hurskastelun muoto". Melko kaukana tästä on se, mitä sosiaalishistorian ja työväenhistorian veteraani Ira Katznelson sanoi American Social Science History Conferenssissa 2013, kun häneltä kysyttiin, mitä sanottavaa hänellä nyt on: "Historians are no Gods". Lisäksi hän sanoi, että "parasta historiaa on sellainen, joka kertoo mitä tapahtui" ja "menestyvä politiikka syntyy aina kompromisseista". Tällä hän viittasi tutkimukseensa Yhdysvaltain sisäpolitiikasta 1922–1955 eli siihen, miten selvittiin lamasta ja kahdesta sodasta. Vielä varovaisempi tai viisaampi oli sosiologi ja taloustieteilijä Jack Goldstone, kun häneltä kysyttiin maailmantalouden tulevaisuudesta: "There is no theory that can help us in seeing the future". [Pertti Haapalan muistiinpano].

Muutama vuosi sitten vietimme E. P. Thompsonin "Making"-kirjan 50-vuotissynttäreitä. En nyt toista, mitä silloin selitin hänen merkityksestään, mutta sehän ei ollut Suomessa raju eikä suora. Häntä jopa vierastettiin siksi, ettei hän ollut etevä teoreetikko, vaikka jättikin jälkeensä tuon kuuluisan virkkeen: "class is not a thing, it is a happening". Se oli ortodoksimarxilaisuuden kritiikkiä, kuten oli hänen kuuluisa esseensä *The Poverty of Theory* (1978). Thompson kuitenkin palautti monen uskon siihen, että työväenhistorian tutkimuksen avain ei ole marxilainen teoria työväenluokan synnystä, vaan eläneiden *ihmisten* kokemusten (ja tekojen) tutkiminen.

Tämä kaikki on ollut pitkä aasinsilta siihen, mitä yritän sanoa. Otsikon tutkimusteema "luokka, aate, arki" on saanut alkunsa työväenliikkeen asettamasta teoreettisesta ja poliittisesta kysymyksestä, tai hypoteesista, jossa kokemuksesta seuraa ymmärrys ja ymmärryksestä toiminta. Jos tuo hypoteesi irrotetaan välittö-

mästä yhteydestään työväenliikkeeseen, se kelpaa yleiseksi tutkimusideaksi minkä tahansa ilmiön tutkimukseen.

Päätelmäni on, että työväen historia on muuttunut tutkimuksen legitimaatiosta tutkimuskohteeksi, eikä sillä ole yhtä metodologiaa. Tämä ei ole mikään uutinen, mutta siinä on pieni historiallinen totuus siitä muutoksesta, joka on tapahtunut 50 tai 30 vuoden aikana.¹ Vaikka jo THPTS:n alkuun liittyi selkeä reduktionistisen ajattelun vastarinta, se konkretisoitui tutkimuksessa vasta vähitellen, myöhemmin kuin esimerkiksi Englannissa tai USA:ssa, joissa arjen ja vastarinnan historia oli tyypillistä työväenhistoriaa jo 1970-luvulla. Meillä oltiin tuolloin vielä kiinni järjestökeskeisessä poliittisen toiminnan legitimoinnissa työväenliikkeen edelleen perustellessa paikkaansa yhteiskunnassa.

Viimeisen 30 vuoden aikana on Suomessa tehty paljon akateemista tai puoliakateemista tutkimusta, jossa on tutkittu nimenomaan työväestön arkea ja sen moninaisuutta. Viitataan esimerkiksi THPTS:n omiin julkaisuihin, joissa tämä teema nimenomaan korostuu. Kuva Suomen työväestön historiasta on merkittävästi rikastunut ja rikastuu edelleen, koska nuoret tutkijat osaavat lukea esimerkiksi poliittisuutta ja kokemuksia eri tavalla kuin me vanhemmat aikanaan. Osa tutkimuksesta on sitoutunut liikkeeseen, mutta tämä raja ole ollut pitkään aikaa ratkaisevaa. Työväen tutkimukseen ovat työntyneet kaikki uudet tutkimussuunnat (sukupuoli-, perhe-, aate-, mikro-, talous-, poliittinen ja kulttuurihistoria, antropologia, kielen ja puheen tutkimus jne.). THPTS on pitänyt sisällään kaikkea tätä ja seura on aina ollutkin aikansa ”nuorten” tutkijoiden vetämä. Niin sanottu kielellinen tai kulttuurinen käänne, joka on hyvä asia sinänsä, ei ole pilannut työväenhistoriaa, koska se on tutkimuksen alue, jossa ns. kovaa arkea tai elämisen ehtoja ei voi sivuuttaa eivätkä ne typisty vain

1 Mainittakoon nostalgisena kuriositeettina: Pertti Haapala, *Von der Legitimationswissenschaft zur Gesellschaftsgeschichtsschreibung: Traditionen und Paradigmen der finnischen Arbeitergeschichte* (Bochum, 1992). Samaan julkaisuun (*Forschungen zur Arbeiterschaft und Arbeiterbewegung in Finnland*) kirjoitti koko joukko suomalaisia työväenhistorian tutkijoita.

“teksteiksi”. Toisin kävi sosiologiassa, joka jossakin välissä hukasi tutkimuskohteensa eli yhteiskunnan.

Lopuksi kysymys: ovatko luokat tulossa takaisin, kuten populistinen julkisuus nyt kertoo. Seuraavassa esitän lyhyen kertauksen perinteisen termin:

Viimeisen sadan vuoden suuri muutos Suomessa on ollut maalaisköyhälistön häviäminen, talonpojiston supistuminen hallitsevasta luokasta marginaaliseksi korporaatioksi ja palkkatyön, varsinkin toimihenkilöluokan kasvu, jota voi nimittää keskiluokan kasvuksi.

Teollisen palkkatyöyhteiskunnan synty oli 1900-luvun alkupuolen, ja keskiluokan kasvu vuosisadan jälkipuolen suuri muutos. Jälkimmäinen oli erityisesti julkisen sektorin toimihenkilöluokan kasvua. Alemmat toimihenkilöt taas ovat samaistuneet (ja samaistettu) pitkälle ”työntekijöihin”. Ns. omistava luokka supistui 1900-luvulla maatalouden pienentyessä. Yläluokka ja porvaristo (yrittäjät) ovat olleet Suomessa määrällisesti aina pieniä ryhmiä ja poliittisesti suhteellisen heikkoja; ne ovat tarvinneet toimihenkilöiden tai talonpoikien poliittista tukea.

1990-luvun laman jälkeinen sosiaalinen ”uusjako” ja syrjäytyminen ovat todellisia ongelmia nyky-yhteiskunnassa mutta pieniä sellaisia pitkän ajan perspektiivissä. Toinen nykypäivän ns. suuri ongelma, väestön ikääntyminen, ratkeaa luonnollisella tavalla, mutta aiheuttaa toki hankausta. Heikki Waris kysyi jo vuonna 1948: ”Tuleeko vanhemman ikäpolven suhteellinen lisääntyminen johtamaan Suomessakin sosiaaliseen konservatiivisuuteen...”. Ei johtanut tuolloin, mutta 2000-luvulla äänestäjien ikärakenne on ainakin ristiriidassa sen muutosvyöryn kanssa, jota globalisaatio ja kaikkalainen liikkuvuuden lisääntyminen työntävät pieneen Suomeen. Vanhat jäävät jalkoihin.

Suurin yhteiskuntaluokka, kun sellainen määritellään tulolähteen, ammattiaseman ja tulotason mukaan, on nykyään ”itsenäiset ammatittomat”, joita on noin 40 prosenttia aikuisista. Heidän (eläkeläisten, opiskelijoiden, työttömien, ym). vaatimaton toimeentulonsa perustuu tulonsiirtoihin yhteiskunnassa, jonka verotulot uhkaavat pienentyä. Tämä on klassinen tulonjakoky-

symys, joka voidaan ratkaista vain poliittisilla päätöksillä. Koske emme kuitenkaan elä oligarkkijhteiskunnassa, vaan korkean veroasteen demokratiassa, maksaja voi olla vain keskiluokka.

Kuten huomataan, ne selvärajaiset yhteiskuntaluokat, joita meillä oli 1900-luvun alussa ja vielä vuosisadan puolivälin jälkeen, ovat hävinneet. Samoin on hävinnyt aate, jonka keskeinen sisältö nyt katsoen oli vaatimus tasa-arvosta ja oikeudenmukaisuudesta. Ne ovatkin edistyneet, koska arki on muuttunut. Uusia luokkia toki syntyy, koska sosiaaliset erot häviävät vasta taivaassa tai kommunismissa. Uusia vaatimuksia ja aatteitakin syntyy, koska nykyihmisille ei riitä historianantajan selitys, että nyt koettu eriarvoisuus on vähäisempää kuin ennen. Tyypillisesti esimerkiksi koulutuksen eriarvoistavasta vaikutuksesta puhutaan nyt paljon suuremmin kirjaimin kuin silloin, kun se oli totta. Koulutus nimittäin edelleen tasaa sosiaalisia eroja merkittävästi, kuten kaikkien haukkuma verotuskin. Uudet aatteet näyttävät muistuttavan vanhoja. Puhe tasa-arvosta tai oikeudenmukaisuudesta onkin työväenliikettä vanhempaa perua ja myös sen jälkeen jää.

Jos katsotaan vielä kauemmaksi kuin tämän seuran perustamiseen, havaitaan toinen klassinen kaava luokkien historiassa. Työväestöä alettiin tutkia silloin, kun se syntyi, yli sata vuotta sitten. Työväestö oli silloin pieni ja uusi yhteiskuntaryhmä, joka huomattiin. Kun siitä tuli suuri ja sen vaikutusvalta kasvoi, alettiin tutkia sen menestystarinaa, ja kun se alkoi hävitä, alkoi kriittinen historia. Perinnetietoinen työväenliike alkoi katsoa taaksepäin ja muuttui historiaksi. Yksi opettavainen näköharha tässä tarinassa on se, että työväentutkimus ei koskaan saanut otetta isommasta asiasta eli maalaisköyhälistöstä, joka kuitenkin pitkään äänesti vasemmistoa. Emme siis aina näe kaikkea mitä tapahtuu.

1918 – historia jaettuna menneenä¹

Vuoden 1918 sota vaikutti ideologisesti kaikkiin suomalaisiin ja muovasi merkittäväällä tavalla aikalaisten maailmankuvaa.² Voi myös väittää, että sota ja sen seuraukset vahvistivat työläisten käsityksiä siitä, mikä on luokkayhteiskunta ja luokkavalta.³ Ideologia tai aatejärjestelmä voidaan määritellä aatteiden kokonaisuudeksi, poliittiseksi näkökulmaksi todellisuuteen tai kaavoituneeksi muuttuneeksi poliittiseksi käytännöksi, joka ilmentää tietyn yksilön, ryhmän, yhteiskuntaluokan tai kulttuurin tarpeita ja pyrkimystä.⁴ Michael Billig on aiheellisesti huomauttanut, että ideologiaan kytkeytyy kaikki se, mitä ryhmä kollektiivisesti tai yksilö yksin muistaa ja myös se, mitä se unohtaa tai mitä aspekteja yhteisön tai yksilön menneestä muodostuu muistelun kohteeksi.⁵ Paul Willis puolestaan on esittänyt, että yhteiskunnan luokkarakenne määrää yksilöllisiä kokemuksia varsin pitkälle ja että sosiaali- ja luokkasidonnaiset lainalaisuudet eivät ole ikäspesifejä lainalaisuuksia.⁶ Olennaisia luokkasisältöisiä kulttuureja säilytetään ja välitetään muun muassa kasvatuksen, työn arvostamisen, koulutukseen suuntautumisen, ammatinvalinnan ja ajan käytön kautta.⁷

Vuoden 1918 sisällissodan kokemusten muistot patoutuivat vuosikausiksi ihmisten mieliin ja ne murtuivat vasta, kun koko kansalle annettiin 1960-luvulla eri arkistojen perinne-kyselyiden yhteydessä ensi kertaa mahdollisuus itse kertoa oma tulkintansa sodasta. Arkistot tallensivat silloin kymmeniätuhansia sivuja tuhansien suomalaisten omakohtaisia kokemuksia sodasta ja sen seurauksista. Muistelukerronta jakautui kahtia.⁸ Voittaneisiin samastuvat kertoivat jo painetussa kirjallisuudessa esiin tulleita asioita. Sen sijaan hävinneisiin samastuvien kertojien muistoissa

oli paljon uutta. Näissä kertomuksissa virallinen muisti kyseenalaistettiin ja esiin nostettiin vaiettuja, julkisuudessa unohdettuja alueita. Kertojat, jotka kirjoittivat vuoden 1918 tapauksista, korostivat jatkuvasti kirjoittavansa ja kertovansa siksi, ”ettei toisuus unohtuisi”. Näin kirjoittavat kertojat olivat poikkeuksetta hävinneeseen osapuoleen lukeutuvia.

Kysyn artikkelissani, millaisia aatteita ja arvoja arkistoihin 1960-luvulla tallennetuista sisällissodan kokeneiden työläisten ja heidän lähipiirinsä kertomuksista voi tavoittaa? Lopuksi pohdin vuoden 1918 muistin politiikkaa, muistamisen moraalisia ja eettisiä ulottuvuuksia sekä 1918 historiaa jaettuna menneenä.

Muistojen padot murtuvat

Ensimmäiset kaikille suomalaisille kohdistetut arkistojen vuoteen 1918 liittyvät keruuvetoomukset julistettiin vuonna 1965, kun sisällissodasta oli kulunut lähes 50 vuotta. Tutkimistani edellä mainittuihin muistitietokeruisiin osallistuneista kirjoittajista arviolta valtaosa (95%) oli syntynyt vuosien 1900–1920 välillä. Kertoessaan kokemuksistaan he olivat keskimäärin 45–65-vuotiaita. Ammattinsa ilmoittaneista kertojista yli puolet (60%) oli tehdas-, rakennus- ja metsätyöläisiä sekä alempia toimihenkilöitä.⁹ Tuolloin kerätty muistitietoaineisto osoitti, että punaiset puolustautuivat valkoisia voittajia vastaan omalla perinteellään, jota kutsun vastakulttuuriksi.¹⁰ Työväen perinne ilmeni muistitietona: kertomuksina, uskomustarinoina, sananparsina, työväenlauluina, runoina ja muistelurituaaleina. Punaista perinnettä kerrottiin ja välitettiin suullisesti kodeissa, työporukoissa ja työväenjärjestöissä sekä työväen kirjallisuudessa ja muistojulkaisuissa.

Muistitiedon perusteella voi esittää, että kertojien kokemukset koulun, kirkon ja oikeuslaitoksen virkamiesten puolueellisuudesta muokkasivat merkittävästi heidän yhteiskunnallisia asenteitaan.¹¹ Kertomusten perusteella punaisen osapuolen luottamus lakiin ja oikeuteen mureni vuoden 1918 aikana ja sen jälkeisinä

vuosina. Se ilmeni esimerkiksi kuolemiin ja vainajiin liittyvistä uskomustarinoista.¹² Myös kertojien käsitys ihmisyydestä ilmeni kertomuksista. Ihmisen tappaminen on kielletty, moraalinen vastainen teko. Ohjenuorana oli *Raamatun* viides käsky: ”Älä tapa”. Sen mukaan jokaisen ihmisen elämä on sellaisenaan arvokas ja sitä tulee kunnioittaa.¹³

Kertojien oikeudenmukaisuus-käsityksen mukaan rikoksen tekijälle kuuluu rangaistus. Ja koska laki ei sitä tehnyt, punaisten kertomusperinteessä kohtalon laki rankaisi rikosentekijää. Kertojien oikeudenmukaisuus-käsitys viittaakin kansanomaisiin moraalikäsitelmiin, jotka ovat vuosisatojen ajan olleet vuorovaikutussuhteessa oikeuslaitoksen ja kirkon moraalikäsitelmien kanssa. Vainajan, hautausmaan ja kirkon koskemattomuus ovat osa uskomustarinoiden ja kertomusten viestiä. Punaisten kokivat, että viranomaiset loukkasivat ihmisyyttä kieltäytyessään siunaa- masta ja hautaamasta kirkkomaahan punaisiin kuuluneita vainajia. Rikkomuksen ehtona oli, että punaiset vainajat saatetaan asianmukaisesti haudan lepoon siunattuun maahan.¹⁴

Vuotta 1918 koskevassa työväen perinteessä voi havaita selviä ideologisia ristiriitoja kodin ja koulun arvomaailmojen välillä. Punaisten perheiden huono kohtelu koulussa koettiin työläisperheissä kollektiivisesti: koulua käyvän lapsen ja tämän vanhempien epäoikeudenmukaisena kohteluna sekä opettajan että koko yhteiskunnan taholta.¹⁵ Joukossa on kertomuksia, joissa opettaja kohtelee työläisperheen lasta myötätuntoisesti, mutta nämä kertomukset ovat selvästi harvinaisia.¹⁶ Vuoden 1918 muistitiedossa työväestön uskonnonvastainen toiminta liittyy vuoden 1923 uskonnonvapauslakiin ja toimintaan työväenliikkeessä.¹⁷ Työväenliike ei sen alkuvaiheessa suhtautunut kielteisesti kirkkoon ja uskontoon, vaan muutos tapahtui vähitellen. Suurlakon jälkeen työväenliike alkoi selkeästi esiintyä kristinuskonvastaisin tunnuksin; kirkko ja uskonto alettiin mieltää porvariston asiaksi. Työväenliikkeen kannattajien suhtautuminen uskontoon ja kirkkoon ei kuitenkaan ollut yksiselitteistä.¹⁸

Sisällissodan jälkeen työväenliike jakautui poliittisesti kahtia, reformistiseen Suomen Sosialidemokraattiseen puolueeseen

ja radikaaliin Suomen Sosialistiseen työväenpuolueeseen. Myös kritiikki kirkkoa ja sen virkamiehiä kohtaan voimistui osassa työväenliikettä.¹⁹ Sosialidemokraatit kehottivat jäseniään suvaitsevaisuuteen uskonnollisissa kysymyksissä, jotka tulkittiin yksityisasioiksi, kun sen sijaan sosialistit kehottivat samaan aikaan jäseniään eroamaan kirkosta. Myös se, että sosialidemokraattinen puolue arvioi 1918 sodan erehdykseksi, aiheutti ristiriitoja.²⁰ Poliittinen pirstoutuminen vaikutti myös vahvan työväen kirjallisuuden ja punaisen perinteen kehittymiseen.²¹

Kimmo Rentola ja Matti Virtanen ovat osoittaneet, että kaikkien vuoden 1918 kokeneet sukupolvet Suomessa eriytyivät. Ne jakautuivat ensiksikin kahtia: punaisiin ja valkoisiin. Toiseksi kumpikin osapuoli jakautui toisaalta sotaristiriidan jatkajiin ja toisaalta sisäisen leirijaon eheyttäjiin.²² Eriytyminen ja jakautuminen vaikuttivat suhtautumiseen vuoden 1918 sotaan ja jakoi vuoden 1918 työväenperinteen. Olen tulkinut 1920- ja 30-luvuista kertovat muistelmat eriytyneeksi punaiseksi perinteeksi, koska muistitieto sisältää radikaalin sosialistisen työväenliikkeen painotuksia. Illegaalisen kauden kertomuksilla on ollut selvä funktio kommunistisen puolueen ja myöhemmin kansandemokraattisen liikkeen jäsenten toiminnassa.

Vapaus, veljeys, tasa-arvo

On mielenkiintoista havaita, että Ranskan vallankumouksen ihanteet, Vapaus, Veljeys ja Tasa-arvo ilmenevät ainakin satunnaisesti sisällissodan aikalaisaineistoissa. Esimerkiksi helsinkiläisen tyttökoulun arkisto sisältää vesiväripiirustuksia, joita 11–16-vuotiaat oppilaat tekivät piirustustunnillaan opettajansa kuvataiteilija Anna Sahlsténin johdolla vuonna 1919. Piirustuksissa kuvataan punaisen vallan aikaisia tapahtumia Helsingissä. Yksi piirustus esittää tarmokkaasti eteenpäin kulkevaa, paikatuihin vaatteisiin pukeutunutta lippalakkipäistä mielenosoittajaa kantamassa punaista lippua, jonka tekstinä on Vapaus, Veljeys, Tasa-arvoisuus. Piirustuksen tekijä on 16-vuotias Aune Jäntti.²³

1960-luvulla tallennetussa vuotta 1918 käsittelevässä työväen muistitiedossa keskeiseksi nousee tasa-arvon vaatimus. Ensiksi lakien on oltava kaikille sama, toiseksi eriarvoisuus täytyy poistaa. Sen sijaan sukupuolten välinen tasa-arvo ohitettiin kertomuksissa samalla tavalla kuin 1920- ja 30- lukujen työväen runojen ja laulujen ”veli-sisko -retoriikassa”.²⁴ Veljeys viittaa muistitiedossa solidaarisuuteen. Sen keskeinen ajatus on: ”Älä tee toiselle sitä, mitä et itse haluaisi itsellesi tehtävän”. Siinä korostuu yhteisvastuullisuus, yhteenkuuluvuuden tunne ja myötämielisyys köyhiä kanssaihmiisiä kohtaan. Yhteenkuuluvuus ja ryhmän yhteisten päämäärien tavoittelu ilmenee vahvana etenkin eriytyneessä punaisessa perinteessä. Siinä vallankumousaate ja pyrkimys elinolojen yhdessä parantamiseen ovat keskeisiä. Näissä kertomuksissa voi havaita työväen vallankumousaateen ihanteita sekä vahvaa joukkovoiman ja vallan kokemusta.

Eriytyneessä punaisessa perinteessä aatteen metaforana on luotettavuus, joka kiteytyy sanonnassa: ”Toveri, älä petä”.²⁵ Luotettavan työläisen tai kommunistin omakuvaan kuuluvat uskollisuus puolueelle ja tovereille, rohkeus, rehellisyys, ateistisuus, sivistys ja itseopiskelu. Aatteen punainen väri ilmenee muistitiedossa symbolisena latauksena punaisten lippujen ja vaatetuksen kuvauksissa.²⁶

Vapauden aate, ts. julkilausuttu pyrkimys elää vapaana, tehdä kaikkea sitä, mikä ei vahingoita toisen oikeuksia, ei suoraan ilmene 1960-luvun kertomuksissa. Sen sijaan työväen lauluissa ja -runoissa Vapaus on julkilausuttu tavoite. Esimerkiksi Tammissaaren vankileirillä 1919 runoilija Jali Joutsen (1880–1950) kirjoitti tunnetuimmassa tekstissään *Punavangin laulu*: ”Taas valkean vallan aaveet, minun eessäni liihoittaa... Taas valtavat vapaushaaveet mua lauluhun kiihoittaa...” tai tuntematon punavanki seipitämässään, Pietarissa 1920 julkaistussa *Kumouslauluja*-kirjan laulussa *Kauhun päivät Hennalassa* ”...Maahan painaa toivotonmuus, mieltä murtaa katkeruus. Kahleissa on veljeys ja vapaus.”²⁷ Hiski Salomaan (1891–1957) *Vapauden kaiho* levytettiin 1929, siinä vapausaateen rinnalla esiintyy myös viittauksia rauhan aatteen: ”Viha vaino pois, rauha parempi ois / Sopusointu kes-

kenämme vallitkoon.”²⁸ Voikin sanoa, että muistelukerronnassa työväenlauluilla ja -runoilla on ollut merkittävä tehtävä sodan kokemusten käsittelyssä.

Käsittelmäni 1960-luvulla tallennettu työväen muistitieto vuodesta 1918 on monimuotoista ja monitulkintaista. Se ilmentää kertojien tosiasioihin ja tunteisiin perustuvia totuuksia, kansanomaisia moraalikäsitteitä, humanistista maailmankuvaa, sosialismin vapaus – veljeys – tasa-arvo -ihanteita sekä työväen vallankumouksaateen ja rauhan aatteen ihanteita. Työväen ja työläiskotien henkinen ja aatteellinen värikyvyys käy ilmi 1960-luvun muistitiedossa, eikä siitä voida löytää yhtä aatetta tai yhdenlaista työväkeä.

Tein vuonna 1988 Heimo Huhtasen kanssa Työväen muistitietotoimikunnan vastaajaverkostolle kyselyn *Vuoden 1918 muistitieto ja perinne*, jonka tavoitteena oli saada tietoa, onko vuodella 1918 merkitystä 70 vuotta sodan jälkeen. Esitin kysymyksen sisällissodan muistamisen ja unohtamisen tarpeellisuudesta myös vuonna 2000 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston vastaajaverkostolle *Vuosi 1918 maisemassa*. Tuolloin tallennetussa muistitiedossa korostui kaksi seikkaa, ensiksikin sodan kokemuksesta ei voi koskaan unohtaa, toiseksi sota ei saa koskaan toistua. Muistitiedossa viitataan myös tasa-arvoon, yhteiskunnan jäsenten tasavertaiseen kohteluun ja luottamukseen. Lisäksi rinnalle nousi rauhanaate, joka kiteytyi sananlaskuun: ”Sota sortaa hävittää, rauha huoneen rakentaa”.²⁹ Rauhanaate ja pasifismi merkitsevät sodanvastaisuutta, pyrkimystä saavuttaa tavoitteet täysin väkivallattomin keinoin ja samalla ennaltaehkäistä konflikteja.

Muistin politiikka

Sisällissodasta tulee pian kuluneeksi sata vuotta. Sota on muistettu tähän päivään asti jakautuneesti ja eriytyneesti. Suomessa voittaneen puolen sankaripatsaat sijoitettiin sankarihautojen yhteyteen ja vapaudenpatsaat symbolisesti arvokkaille paikoille,

aukioille tai valtiollisesti merkittävien rakennusten läheisyyteen.³⁰ Vuoden 1918 viralliset muistin paikat olivat 1940-luvulle asti voittaneen puolen hauta- ja muistomerkkejä. Koska hävinneen puolen julkista suremista ja näkyviä symboleja ei sallittu, ne kätkettiin maisemaan, metsiin ja sorakuopille. Tämä jännite selittää ikivanhan vainajien karsikko- ja ristipuutradition elpymisen sekä muistelukerronnan mielen.

Kerronta oli vahvasti paikallista ja paikkaan sidottua, mikä oli tärkeä keino jakaa virallisen kulttuurin kiistämä ja unohdettu kokemusmaailma. Sen sijaan kerronta, joka ylläpiti voittaneen puolen vainajien muistoa, oli virallista ja valtakunnallista. Samalla se katkaisi paikallisen kerronnan merkityksen. Voittaneisiin samastuvien tilanne ei silti ollut ristiriidaton. Mielivaltaiset surmatyöt sekä virallinen tulkinta sodan syystä ja osapuolista varmasti lisäsivät ahdistusta ja syyllisyyttä, mutta aiheesta on toistaiseksi vähän tutkimustietoa.³¹

Yhteiskunnallisen ilmapiirin liberalisoituminen ja rakenneuutokset 1950-luvulta alkaen edistivät toisaalta hävinneen puolen symbolien näkyväksi tuloa, toisaalta ne edistivät piilossa olleiden muistin paikkojen katoamista ja maiseman merkitysten muuttumista. Muinaismuistolaissa (295/1963)³² kiinteitä muinaisjäännöksiä ovat muun muassa ”kivet, ristit ja patsaat, jotka muinoin on pystytetty jonkun henkilön tai tapahtuman muistoksi tai uskomuksellisessa tarkoituksessa, samoin kuin muut sellaiset muistomerkit”. Lain piiriin kuuluvat myös ”kiinteät luonnonesiinnot, joihin liittyy vanhoja tapoja, tarinoita tai huomattavia historiallisia muistoja”.³³ Laki suojelee kuitenkin vasta satavuotiaita kohteita, joten metsiin merkittyjä vuoden 1918 ristipuita kaadettiin, ristikivet hävisivät tai ne unohtuivat. Näin tapahtui varsinkin silloin kun virallinen hautapaikka ja muistomerkki oli jo pystytetty.

Vuosi 1918 näkyy maisemassa tänäkin päivänä hautausmailla ja asutuskeskuksissa. Hautausmailla rinnakkain – usein näköetäisyyden päässä toisistaan – sijaitsevat punaisten ja valkoisten muistomerkit kantavat jakautunutta muistia. Prosessi on edelleen käynnissä.³⁴ Hävinneen puolen muistomerkkeihin kaiverretaan

yhä puuttuvia nimiä ja tietoja täydennetään.³⁵ Esimerkiksi maaliskuussa 2015 ehdotettiin Porissa muistomerkkiä vuoden 1918 punaisille. Perusteluna esitettiin, että punaisten ja heidän perheidensä kohtaloa muistetaan vaatimattomasti; Käppärän hautausmaalla oleva paasi on hyvin ahtaassa tilassa.³⁶ Suomessa ei toistaiseksi ole myöskään yhteistä valtakunnallista vuoden 1918 muistomerkkiä, sillä tuota vuotta koskevat muistomerkit ovat meidän tai heidän muistomerkkejä.

Jako meidän ja heidän historiaan on muistin politiikkaa ja ilmenee muistomerkkien lisäksi monin eri tavoin. Sisällissodan julkinen muistelu on Suomessa ollut vähäistä. Voikin kysyä, onko sisällissodan julkinen muistaminen siirretty maan pääkaupungista sodasta kärsineiden paikkakuntien tehtäväksi? Esimerkiksi Tampereen museot Wapriikki ja Työväenmuseo Werstas tai Lahden historiallinen museo ovat olleet aktiivisia sisällissodan muiston ylläpitäjiä ja luoneet uusia sisältöjä ”kansalliseen kertomukseen”.

Toistaiseksi käytössä on melko vähän tutkimustietoa siitä, millaista perintöä tai muistitietoa nykysuomalaiset kantavat vuodesta 1918. Sirkka Ahosen *Nuoret ja historia* -tutkimus käsitteli nuorten historiallista identiteettiä Suomessa. Hänen mukaansa moitteet 1990-luvun suomalaisnuorten historiattomuudesta olisivat sopineet pikemminkin nuorten vanhempiin kuin hänen haastattelemiinsa lukioikäisiin.³⁷ Kun Jan Löfström haastatteli vuonna 2010 lukioikäisiä nuoria vuoden 1918 perinnöstä, hän havaitsi, että nuoret katsoivat velvollisuudekseen kantaa kipeän historian perintöä. Arvokysymysten tarkastelu näyttäytyi koulu-laisille merkittävänä historian opiskelun ulottuvuutena.³⁸ Myös oman kyselyni (2000) kertojista monet korostivat muistamisen välttämättömyyttä.

Anne Heimo osoitti vuoden 1918 paikallisia tulkintoja käsittelevässä tutkimuksessaan (2010) kertomusten muotoutumisen prosessiluonteen ja rajattoman määrän: Vuosikymmenten kuluessa vuoden 1918 kertomukset ovat esimerkiksi Sammatissa muotoutuneet vähitellen jaetuiksi tulkinnoiksi ja vahvistaneet kuulumista omaan kotiseutuun ja sukuun.³⁹ Pilvi Torstin tut-

kimus suomalaisten historiatietoisuudesta (2012) tuotti tietoa siitä, miten poliittiset ryhmittymät ja yksittäiset henkilöt ajattelevat 2010-luvulla vuodesta 1918. Tutkimuksen mukaan kaikki poliittiset ryhmittymät mielsivät, että sodan häviäjät hiljennettiin sodan jälkeen vuosikymmeniksi ja että sodanjälkeiset valkoisten ylläpitämät vankileirit ovat häpeäpilkkuja Suomen historiassa.⁴⁰ Työväenluokkaan itsensä sijoittaneet tukivat muita selvemmin kolmea asiaa; ensiksi sodanjälkeiset valkoisten ylläpitämät vankileirit ovat häpeäpilkku Suomen historiassa, toiseksi häviäjät hiljennettiin vuosikymmeniksi sodan jälkeen ja kolmanneksi sotaa käytiin suomalaisten taloudellisen epätasa-arvon vuoksi. Työväenluokkaiset vastaajat olivat muita enemmän kiinnostuneita myös yksittäisten ihmisten kohtaloista vuoden 1918 sodassa.⁴¹ Valkoisen ja punaisen tulkinnan rinnalle tutkimuksessa nousi neutraalimpi tulkinta, jossa molemmat osapuolet nähdään syyllisiksi sotaan. Lisäksi suuri osa oli sitä mieltä, että molemmat osapuolet puolustivat hyväksi kokemaansa järjestelmää, eikä kenenkään enää tarvitse kantaa huonoa omaatuntoa sodasta.⁴² Vuoden 1918 tulkinnot ovat yhä 2010-luvulla sidoksissa poliittiseen ajatteluun.

Vuoden 1918 historia jaettuna menneenä

Vuosi 1918 on uuden ajan historian tutkituimpia alueita. Kevään 1918 sodan menetyksiä ja jälkeensä jättämää traumaa on yritetty Suomessa korjata 1940-luvulta lähtien. Valtioneuvoston kanslian rahoittama Heikki Ylikankaan johtama Suomen sotasurmat 1914–1922 -tutkimushanke (2008–2013) osoitti, että poliitikot voivat tahtoessaan ottaa vastuun yhteisestä menneestä. Sotasurmat -hankkeessa tutkittiin vuoden 1918 arkoja ja vaikeita tapah-tumia perinpohjaisesti ”kansalaissovun hengessä.”⁴³ Vailla repiviä poliittisia riitoja.

Kysymys siitä, miksi 1918 yhteiskunnallinen konflikti pitäisi muistaa nostaa keskeiseksi muistamisen eettisen ja moraalisen merkityksen. Muistaminen ja vaikeneminen ovat mutkikkaalla

tavalla sidoksissa konfliktiin ja vuoropuheluun poliittisten ja kulttuuristen arvojen välillä.⁴⁴ Vaikeneminen ja muistaminen ovat vahvasti tilannesidonnaisia. Puhe viivan vetämisestä tai pisteen panemisesta vuoden 1918 alle on ongelmallinen, sillä se sisältää ajatuksen unohtamisesta. Muistamisen avulla on mahdollista ei vain muistaa ja ymmärtää, vaan myös tunnistaa yhteiskunnallinen eriarvoisuus ja yhteiskuntarauhaa uhkaavat vaarat.⁴⁵

Kansainvälisen tutkimuksen piirissä on käyty runsaasti keskustelua menneisyyden moraalisisista painolasteista ja vaikean historian käsittelyn välttämättömyydestä.⁴⁶ Olennaista onkin kysyä, mitä sotiin, etnisiin puhdistuksiin, ihmisoikeusloukkauksiin tai terroritekoihin liittyviä asioita julkisuudessa ja yksityisyydessä voidaan käsitellä, mitä ei?⁴⁷ Joukkotuhon jälkeistä selviytymistä tutkinut oikeustieteilijä Martha Minow näkee siinä ainakin kolme keskeistä toiminnan tasoa: *henkilökohtaisen tason*, jossa keskeistä on tapahtuneesta kertominen, *uudelleen tulkinnan tason*, jossa tuotetaan moraalista oikeudenmukaisuutta sekä *poliittisten merkitysten tason*, joka tuottaa historiallisia asiakirjoja tutkimusta varten.⁴⁸ Kaikki sodasta ja väkivallasta toipuvat yhteiskunnat joutuvat kohtaamaan kysymyksen, miten omaan menneisyyteen tulee suhtautua. Miten luoda positiivista identiteettiä väkivaltaisen menneen pohjalle? Mitä kertoa lapsille, keitä me olemme, mihin me kuulumme ja millainen ihmiskäsitys meillä on?⁴⁹

Tutkijoiden tehtävä on kuvailla ja selittää sodan ja sorron todellisuutta niin ammattitaitoisesti kuin osaavat. He voivat auttaa luomaan mahdollisimman totuudenmukaisen, avoimen ja kriittisen suhteen menneisyyteen.⁵⁰ Vastuu menneisyydestä ja tehdyistä rikoksista on osa kunkin maan virallista olemusta samoin kuin monen yksilön kollektiivista tietoisuutta ja identiteettiä.⁵¹ Ongelmallista yhteiskunnallisten konfliktien, kuten 1918 sodan, tutkimuksessa onkin niiden sosiaalinen ja poliittinen funktio, ts. historian ja vallan yhteys.⁵² Kaikki ihmiset, kollektiivit ja instituutiot tarvitsevat menneisyyttä, mutta tutkimuksen piiriin yltää siitä vain murto-osa.⁵³ Tutkimuksen tuottamaa tietoa käytetään julkisuudessa eri tavoin ja eri tarkoituksiin. Esimerkiksi tieto- ja kaunokirjailijat, sukututkijat, taiteilijat, opettajat, poliitikot ja

toimittajat paitsi välittävät tutkimusten tulkintoja, myös luovat uusia tulkintoja menneestä.⁵⁴ Voi aiheellisesti myös kysyä, milloin raja tulee vastaan? Kuka, miten ja missä tilanteessa tai tarkoituksessa voi määritellä vuoden 1918 sotaa ja sen seurauksia? Miten pitkälle sota voidaan neutralisoida?

Vuoden 1918 esille nostamiseen liittyy eri ihmisillä ja myös kollektiivisesti voimakkaita tunteita ja tämän myötä ennakolta lukkoon lyötyjä asenteita. Tutkimus tarvitsee tosiasioihin perustuvan tiedon lisäksi tunteisiin perustuvaa tietoa. Tutkimuksen painopisteen siirtäminen yleistävältä ja abstraktilta tasolta inhimilliselle perustasolle mahdollistaa yksilöllisen kokemuksen ja emotionaalisen totuuden tavoittamisen. Filosofi Ronald De Sousa on huomauttanut, että tunteisiin perustuvalla totuudella on etymologinen yhteys käsitteisiin luottamus ja sopimus. Ja totuuden sivumerkityksiä ovat aitous ja luotettavuus. Vuoden 1918 jälkeen monen suomalaisen luottamus lakiin ja oikeuteen, ts. yhteiskunnan instituutioihin murentui, lisäksi luottamusta heikensivät ihmisten väliset suhteet, kunnioituksen ja empaattisuuden puuttuminen psyykkisesti ja sosiaalisesti vaikeassa tilanteessa.

Pauli Kettunen on esittänyt, että yhteiskuntatieteessä ja julkisuudessa käydyssä keskustelussa tuli 1960-luvun lopulla olennaiseksi oletus, että tunnustettuina ja institutionalisoituina ristiriidat vahvistavat yhteiskunnan toimintakykyä ja kiinteyttä.⁵⁵ Hannu Soikkanen taas on esittänyt mielenkiintoisen ajatuksen, joka liittyy työväen perinteen elinvoimaisuuteen. Hän on kysynyt, toiko yhteiskunnallinen valta työväenliikkeen aktiiveille aseman, johon vastarinnan kulttuuri ei enää sopinut? ⁵⁶ Oletettavasti työläisillä ei itsellään ole tarvetta määritellä omaa menneisyyttään ja suhdetaan vuoden 1918 perinteeseen, koska ne ovat olemassa kaikesta huolimatta kielenä, tapoina, käsityksinä, käyttäytymisnormeina – luokkakokemuksina, luokkamuistina. Määrittelyhaluttomuus voi johtua myös työväenliikkeen pirstaloitumisesta. Risto Alapuro katsoo, että niin kauan kuin kysymykset epäoikeudenmukaisuudesta, sisäisestä eheydestä ja riippumattomuudesta ovat kiistanalaisia kysymyksiä, niin kauan vuoden 1918 tapahtumilla on latausta.⁵⁷ Klaus Helkama toteaa suomalaisten arvoja käsitte-

levässä tutkimuksessa (2015), että arvot ovat latautunut teema.⁵⁸ Poliitikassa on kyse kahdesta keskeisestä arvosta: tasa-arvosta ja vapaudesta. Perinteisen käsityksen mukaan tasa-arvon ja poliittisten kantojen yhteys ilmenee niin, että vasemmisto kannattaa tasa-arvoa ja oikeisto vastustaa sitä. Tasa-arvoa, vapautta ja oikeudenmukaisuutta tukevat kannat kuitenkin vaihtelevat monimutkaisella ja ennustamattomalla tavalla taloudellisten ja poliittisten tekijöiden vaikutuksesta.⁵⁹ On myös tärkeää tiedostaa mahdollisuus, että sodan trauman purkamista voidaan käyttää poliittisesti väärin mitätöimään väkivallantekoja ja epäoikeudenmukaisuuksia.⁶⁰

Kaiken kaikkiaan vuoden 1918 muistitieto ilmentää tunteisiin perustuvia totuuksia, sillä ne kertovat ihmisen perustavista arvoista. Sosiaalisia ja oikeudellisia arvoja ovat esimerkiksi vapaus, veljeys ja tasa-arvo sekä laillisuus, oikeudenmukaisuus ja ihmisoikeudet. Eettisiä ja tiedollisia arvoja ovat puolestaan hyvyys ja moraalinen oikeus sekä totuus, tieto ja viisaus. Tunteet voivat sekä pohjautua kyseisiin arvoihin että heikentää niitä, ja tunteet voivat toimia myös ristiriitaisten arvojen tuomareina.⁶¹ On perusteltua kysyä ensiksikin, miten hyvin tunteet reflektioivat maailmaa, jossa elämme ja toiseksi, miten hyvin ne reflektioivat omaa itseämme? Tutkimustietoa ihmisten erilaisista tavoista olla historiassa ja kuulua johonkin on toistaiseksi vähän. Luokan, rodun, sukupuolen ja etnisyyden risteytymien analyysi on yhä tärkeämpää ja korostaa kysymystä toistemme ymmärtämisestä.⁶²

Vuoden 1918 sodan sovitteluprosessin merkkejä on tunnistettavissa. Tutkimuksen ja muistelukerronnan lisäksi sotaa on käsitelty ja käsitellään toistuvasti kaunokirjallisuuden, taiteen, elokuvan ja laululyriikan keinoin. Vuonna 2000 tekemäni selvityksen perusteella yhteisiä vuoden 1918 muistomerkkejä on kolmella paikkakunnalla, Hauholla, Laviassa ja Jämsässä.⁶³ Vuonna 2004 Helsinkiin tehtiin ympäristöä muokkaamalla taideteos Suomenlinnan vankileirin muistoksi. Marja Kanervon ympäristötaideteos koostuu kahdesta luonnonkalliolohkareesta ja kivistä hakatusta suorakulmiosta. Kallioon on kaiverrettu vuosiluvut 1918–1919, joita virtaava vesi kuluttaa. Teokseen kiinnitettyä

laatassa on vankileirin nimi ja ajankohta (14.4.1918–14.3.1919).⁶⁴ Tampereella avattiin vuonna 2008 näyttely *Tampere 1918*, järjestettiin näyttäviä tapahtumia ja *Sovinnon* päivän kulkue 6.4. Samana päivänä tuli kuluneeksi 90 vuotta sisällissodan ratkaisevasta käänteestä, Tampereen valtauksesta. Päivää vietetään Tampereella vuosittain.⁶⁵ Lahdessa toteutettiin 28.4.2013 *Fellmanin pelto – 22 000 ihmisen elävä monumentti* -performanssitaideteos, johon osallistui yli 10 000 ihmistä. Siitä valmistui samana vuonna myös performanssitäiteilijä Kaisa Salmen elokuva *Fellmanin pelto*, joka esitettiin Lahden taidemuseossa ja seuraavana vuonna Oulun taidemuseossa.⁶⁶ Ehdotuksia yhteisistä 1918 muistopaikoista ja -merkeistä tekevät taiteilijoiden lisäksi myös kansalaiset, viimeisin ehdotus tehtiin huhtikuussa 2016. Vuoden 1918 yhteisen muistomerkin paikaksi esitettiin Helsingin Pitkääsiltaa.⁶⁷

Luopuminen ”mitä he tekivät meille” -kysymyksestä mahdollistaa kysymyksen, mitä me ihmisinä teimme toisillemme.⁶⁸ Irtisanoutuminen me-he asetelmasta mahdollistaa ymmärryksen siitä, että vuoden 1918 vaikeat tapahtumat ovat yhteistä Suomen historiaa. Uudelleen asemointi edellyttää erityisesti poliittisilta päättäjiltä viisautta, vastuuta nähdä historia jaettuna menneenä.

Viitteet

- 1 Tekstiä on laajennettu Tieteiden talolla Helsingissä 16.10.2014 pidetystä esityksestä 1918. *Miten työväenperinteessä näkyvät suuret aatteet?* Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran 30-vuotisjuhlaseminaarin aiheena oli Työväestön aatteet historian tutkimuksen kohteena.
- 2 Vrt. Felman 1992, xv, xvii–xvi.

- 3 Alestalo, 1977.
- 4 Ks. Billig 1991.
- 5 Billig 1991.
- 6 Willis 1984.
- 7 Åström 1986.
- 8 Peltonen 1996.
- 9 Peltonen 1996.
- 10 Peltonen 1996, 238; Peltonen 2008, 2009 a ja b.
- 11 Peltonen 1996, 214, 235–237.
- 12 Peltonen 1996, 212.
- 13 Peltonen 1996, 230.
- 14 Peltonen 1996, 217, 223.
- 15 Peltonen 1996, 237.
- 16 Tuomaala 2004, 321–330, ks. myös Rantala & Ahonen 2015.
- 17 Peltonen 1996, 218.
- 18 Soikkanen 1961, Peltonen 1996, 219.
- 19 Huhta (toim.) 2009. Rentola 1994, 80. Suomen Kommunistinen Puolue (SKP 1918) oli Suomessa kielletty vuoteen 1944 ja sadat sen jäsenet viettivät vuosia vankiloissa.
- 20 Soikkanen 1990, 464–481; Peltonen 1996, 220.
- 21 Pynttäre 2015, 128–129; Hyttinen 2012; Roininen 1999, 241. ks. Tornioja-Latola 2015, 156, Peltonen 1996, 280–287.
- 22 Virtanen 2001, 113. Ks. Rentola 1994.
- 23 Peltonen 2003, 121–123.
- 24 Launis 2008, 71.
- 25 Elvi Sinervon teos *Toveri älä petä* ilmestyi 1947, se perustuu Sinervon kanssa 1944 Hämeenlinnassa olleen sellitoverin Marjan omaelämäkertaan.
- 26 Peltonen 1996, 256–257, 272, 274.
- 27 Saunio 1974, 250–251.
- 28 Seppälä 2004, 244–245.
- 29 Peltonen 2003. SKS Kansanrunousarkisto, Kysely Ulla-Maija Peltonen, *Vuosi 1918 maisemassa* 2000. Nainen s. 1927 maanviljelijä Raisio, 14646/10121.
- 30 Kormano 2014.
- 31 Peltonen 2012, 118–135.
- 32 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295> (19.12.2015).
- 33 Muinaismuistolaki n:o 295/1963, 2§. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295> (19.12.2015).

- 34 Turun Sanomat 14.4.2001 Vuoden 1918 uhrit siunataan Yläneellä.
- 35 Helsinki, Tapanila, Puustellin metsä lokakuussa 2012.
- 36 Yle Uutiset, Satakunnan Kansa 18.3.2015.
- 37 Ahonen 1998; vrt. Torsti 2012.
- 38 Löfström 2012, Rantala & Ahonen 2015, 77–78.
- 39 Heimo 2010, 249–255.
- 40 Torsti 2012, 111–135.
- 41 Torsti 2012, 123.
- 42 Torsti 2012, 112, 115, 121, 134.
- 43 Suomen sotasurmat <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main> (19.12.2015).
- 44 Langer 1991.
- 45 Hunt 1986, 11.
- 46 ks. esim. Löfström 2012 toim.
- 47 Vrt. Laub 1992, 58.
- 48 Minow 1998, Peltonen 2003.
- 49 Ks. Törmäkoski 2007; vrt. Torsti 2012, 91–110.
- 50 Törmäkoski 2007. Viittaus Jürgen Kocka, Hitler sollte nicht durch Stalin... , Historikerstreit s. 132–142.
- 51 Törmäkoski 2007, 71. Viittaus Jürgen Habermas, Vom öffentlichen Gebrauch der Historie, s. 247–248.
- 52 Bédarida, 1994, 4.
- 53 Hobsbawm 1994, 54–55.
- 54 Ks. esim. Hobsbawm 1994, 61. Kalela 2012, 146–164. Aronsson 2005.
- 55 Kettunen 1987, 284.
- 56 Soikkanen 1997.
- 57 Alapuro 2008, 18.
- 58 Helkama 2015, 10,
- 59 Helkama 2015, 134–138, 231, 236. Olisi tärkeää tietää, vaikuttaako ja jos niin miten 1918 sisällissota suomalaisten käsityksiin kansallisesta omakuvasta ja arvoista.
- 60 Ks. esim. Kantola 2009, 79.
- 61 De Sousa 2011. Tunteisiin (emotional) perustuva ja tosiasioihin (factual) perustuva tiedon tavoittaminen ovat yhtä haasteellisia, tutkimus tarvitsee molempia. Emotionaalinen totuus, englanniksi: emotional truth, etymologiset yhteydet trust ja truce (luottamus, ”aselepo”). Ks. myös Salmela 2006, 382–405.

- 62 Esim. Ranajit Guha ja Dipesh Chakrabarty ovat hedelmällisellä tavalla haastaneet Eurooppa-keskeisen ja länsimaiseen ajatteluun perustuvan työväen tutkimuksen tradition. Ks. Guha 2002. Dipesh Chakrabarty 2007, *Provincializing Europe: Post Colonial Thought and Historical Difference* ja 2012, *Re-Thinking Working-Class History: Bengal 1890–1940*.
- 63 Peltonen 2003, 236.
- 64 Sotavankileirin muistopaikka <http://www.suomenlinna.fi/kavijalle/nahtavyudet/sotavankileirin-muistopaikka/> (6.1.2016)
- 65 Yliopistouutiset 4/2008. Alumni sovinnon päivän moottorina, <http://www.uta.fi/ajankohtaista/yliopistouutiset/0408/0204b.html> (6.1.2016).
- 66 Helsingin Sanomat, Kulttuuri, Merja Ojansivu, Fellmanin pellon performanssi liikutti, <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1367121231235> (6.1.2016).
- 67 Helsingin Sanomat 3.4.2016, Mieli-pide, Pertti Rajala ja Hannu Virtanen: Pitkäsilta olisi oiva paikka sisällissodan muistomerille.
- 68 Kiss 2009, 126–127.

Kirjallisuus

- Ahonen, Sirkka (1998), *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Alapuro, Risto (2008), Sisällissodan väkivallan kuva, 11–20. Teoksessa *Punamustavalkea. 1918 kuvat*. Toim. Jukka Kukkonen ja Elina Heikka. Avain.
- Alestalo, Matti (1977), Työväenluokan maailmankuva ja työväenliike. Teoksessa Matti Kuusi & Risto Alapuro & Matti Klinge (toim.): *Maailmankuvan muutokset tutkimuskohteena*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Aronsson, Peter (2005), *Historiebruk: att använda det förflutna*. Studentlitteratur, Lund.
- Bédarida, Francois (1994), Historical Practice and Responsibility. Teoksessa Francois Bédarida (ed.), *The Social Responsibility of the Historian*. Diogenes Number 168, 1–6. Berghahn Books. Oxford.
- Billig, Michael (1991), *Ideologies and Opinions. Studies in Rhetorical Psychology*. SAGE Publications, London.
- De Sousa, Ronald (2011), *Emotional Truth*. Oxford University Press. Oxford.

- Guha, Ranajit (2002), *History at the Limit of World-History*. Columbia University Press, New York.
- Felman, Shosana & Laub, Dori (1992), *Testimony. Crises of witnessing in Literature and Psychoanalysis, and History*. Routledge, New York and London.
- Heimo, Anne (2010), *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnot osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. SKST 1275. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Helkama, Klaus (2015), *Suomalaisten arvot. Mikä meille on oikeasti tärkeää?* Kirjokansi 60. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hentilä, Seppo (1994), *Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945–1990*. Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia Tutkimuksia 3, 269–270. Helsinki.
- Hobsbawm, Eric J. (1994), The Historian Between The Quest for the Universal and the Quest for Identity. Teoksessa Francois Bédarida, (ed.) *The Social Responsibility of the Historian*. Diogenes Number 168, 51–64. Berghahn Books. Oxford.
- Huhta, Ilkka (toim.) (2009), *Sisällissota ja kirkko 1918*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212. Helsinki.
- Hunt, Lynn (1984), Politics, Culture, and Class in the French Revolution. University of California Press, Berkeley and Los Angeles. *Book Review*, William H. Sewell Jr. Theory and Society, vol 15, No 6, Nov.1986, pp. 915–917. <http://www.jstor.org/stable/657412>. (6.11.2015).
- Hyttinen, Elsi (2012), *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja: Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihteen Suomessa*. Turun yliopisto. Turku.
- Kalela, Jorma (2012), *Making History. The Historian and Uses of the Past*. Palgrave Macmillan. Hamshire.
- Kantola, Anu (2009), Kollektiivisen trauman julkinen työstäminen: Tampere 1918. *Media & Viestintä* 32(2009):2, 67–81.
- Keskinen, Lauri (2009), Agitaatiotilaisuus opetustapahtumana – teoreettinen tarkastelu agitaation vastaanotosta työväenseuroissa. Teoksessa Kati Launis ja Marko Tikka (toim.): *Työväki ja kokemus*. Väki voimakas 22. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Tampere, 99–121.
- Kettunen, Pauli (1987), Vuoden 1906 Suomi, vuoden 1918 Suomi, Nyky-Suomi. Teoksessa Risto Alapuro et. al. (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Kiss, Csilla (2009), Transnational Justice. The (re)Construction of Post-Communist Memory. Teoksessa Ene Köresaar, Epp Lauk & Kristin Kuutma, *The Burden of remembering. Recollections & Representations of the 20th Century*. Studia Historica 77. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Kormano, Riitta (2014), *Sotamuistomerkki. Voiton ja tappion modaalista soviteltu*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Scripta lingua Fennica edita. Turun yliopisto. <http://www.doria.fi/handle/10024/101094> (24.2.2016).
- Laub, Dori (1992), Bearing Witness, or the Vicissitudes of Listening. Teoksessa Shosana Felman & Dori Laub, *Testimony. Crises of witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*. Routledge, New York and London.
- Langer, Lawrence L. (1991), *Holocaust testimonies. The Ruins of Memory*. Yale University Press, New haven and London.
- Launis, Kati (2008), Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. Teoksessa Matti Hannikainen ja Pia Lohikoski (toim.), *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Väki Voimakas 21. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 54–84.
- Löfström, Jan (2012), Historialliset hyvitykset suomalaisnuorten historiatietoisuudessa. Teoksessa Jan Löfström (toim.), *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus, Helsinki, 192–220.
- Manninen, Juha (1977), Maailmankuvat maailman ja sen muutoksen heijastajina. Teoksessa Matti Kuusi & Risto Alapuro & Matti Klinge (toim.): *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 13–48.
- Minow, Martha (1998), *Between Vengeance and Forgiveness. Facing History and Mass Violence*. Beacon Press, Boston.
- Peltonen, Ulla-Maija (2012), Hauras hyvyys ja anteeksianto sodan muistoissa. Teoksessa Jan Löfström (toim.), *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus, Helsinki, 118–135.
- Peltonen, Ulla-Maija (2009a), Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon. Teoksessa Kati Launis & Marko Tikka (toim.), *Työväki ja kokemus*. Väki voimakas 22. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 11–26.
- Peltonen, Ulla-Maija (2009b), Memories and Silencies. On the Narrative of an Ingrian Gulag Survivor. Teoksessa Nanci Adler et al. (eds.): *Memories of Mass Repression. Narrating Life Stories in the Aftermath of Atrocity*. Transaction Publishers Cop, New Brunswick, 61–79.
- Peltonen, Ulla-Maija (2008), Yksityisiä kuvia 1918. Teoksessa Jukka Kukkonen & Elina Heikka (toim.): *Punamustavalkea 1918*. Avain, Helsinki, 134–149.
- Peltonen, Ulla-Maija (2003), *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (1996), *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Pynttari, Veli-Matti (2015), Recognizing Your Class: Toivo Pekkanen, Raoul Palmgren, and Literature for the Working Class. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander and Kati Launis (Guest editors): *International Influences in Finnish Working-Class Literature and Its Research*. Journal of Finnish Studies. Vol 18, Number 2 July, 125–143. Huntsville, Texas.
- Rantala, Jukka & Ahonen, Sirkka (2015), *Ajan merkit. Historian käyttö ja opetus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Rentola, Kimmo (1994), *Kenen joukoissa seisot. Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY, Porvoo.
- Roininen, Aimo (1999), Työväenkirjallisuudesta vasemmistokirjallisuuteen. Teoksessa Suomen *Kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Toim. Lea Rojola. SKST 724:2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salmela, Mikko (2006), True Emotions. *The Philosophical Quarterly* (1950–), Vol. 56, NO 224 (Jul 2006), 382–405. University of St. Andrews, Scot’s Philosophical Association. Oxford University Press, Oxford.
- Saunio, Ilpo (1974), *Veli sisko kuulet kummat soitot. Työväenlaulut eilen ja tänään*. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Seppälä, Mikko-Olavi 2004, Hiski Salomaa (1891–1957), laulaja ja lauluntekijä. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 5*. Toim. Laura Kolbe, Anssi Sinnemäki, Laura Nevanlinna. Otava, Keuruu.
- Soikkanen, Hannu (1961), *Sosialismin tulo Suomeen*. WSOY, Porvoo.
- Soikkanen, Hannu (1990), Sosialidemokraattisen työväenliikkeen ja kirkon suhteiden kehitys 1950-luvulle. Teoksessa *Kirkko ja politiikka. Eino Murto-rinteen juhlakirja*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran julkaisuja 153, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1997), Yli punaisen ja valkoisen totuuden. *Työväentutkimus* 2/1997. <http://tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/1997/2.html>. (8.10.2014).
- Tornioja-Latola, Jaana (2015), ”I have had a Feeling that Authors take the Resonsibility”: Elvi Sinervo as a Working-Class Author. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander and Kati Launis (Guest editors): *International Influences in Finnish Working-Class Literature and Its Research*. Journal of Finnish Studies. Vol 18, Number 2 July, 144–165. Huntsville, Texas.
- Torsti, Pilvi (2012), *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Tuomaala, Saara (2004), *Työväenkeivistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Biblioteheca Historica 89. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Törmikoski, Katri, *Vaikenemisestä menneisyyden kohtaamiseen*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2007. <http://docplayer.fi/11877358-Tampereen-yliopisto-katri-tormikoski-vaikenemisesta-menneisyyden-kohtaamiseen-saksalaisten-keskusteluja-natsimenneisyydesta.html> (15.2.2016).

- Willis, Paul (1984), *Koulun penkiltä palkkatyöhön. Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt?* Suom. Airi Mäki-Kulmala. Vastapaino, Tampere.
- Virtanen, Matti (2001), *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, Stakes Research report 831, Helsinki.

II

Työväenhistoria, sukupuoli ja perhe

Brittitutkijat puhuivat 1970-luvulla marxismin ja feminismin onnettomasta avioliitosta.¹ Suomessa työväenhistoria ja naishistoria ovat vuosikymmenten saatossa olleet sekä kilpailijoita ja toistensa kriitikoita että liittolaisia perinteiseksi ymmärretyn historian tutkimuksen uudistajina. Molemmat lasketaan niin sanottuihin uusiin historioihin, jotka alkoivat 1960-luvulta lähtien uudistaa historian tutkimuksen kenttää. Tässä artikkelissa etsin niiden välisiä yhteyksiä ja kysyn, miten suomalainen työväenhistorian tutkimus on kiinnittänyt huomiota naisiin, sukupuoleen ja perheisiin. Luen Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran julkaisuja 1980-luvulta 2010-luvulle ja selvitän, millä tavalla ensin naishistorian, sittemmin laajemmin sukupuolihistorian kysymykset vaikuttivat seuran julkaisuprofiiliin. Samaan aikaan pyrin asettamaan seuran julkaisutoimintaa laajempaan kontekstiin, jossa erityisesti nais- ja sukupuolihistorian mutta myös perhehistorian uudet kysymykset ovat joko haastaneet työväenhistoriaa tai sivuuttaneet sen jälkiä jättämättä.

Suomessa kiinnostus työväenhistoriaan vahvistui 1970-luvulla, ja osin siitä riippumatta, osin siihen liittyen myös naishistoria nousi historian tutkimuksen ohjelmaan. Ennen 1960-lukua työväenhistorian ja naishistorian julkaisuja oli tuotettu lähinnä liikkeiden omassa piirissä. Työläisnaishistorian varhainen kokonaisuus oli Sylvi-Kyllikki Kilven kirjoittama historia, joka ilmestyi jo 1950-luvulla. Lisäksi oli ilmestynyt joitakin elämäkertoja Suomen työläisnaisliikkeen vaikuttajista, kuten Hilja Pärssisestä ja Miina Sillanpäästä, ja artikkeleita, joissa käsiteltiin esimerkiksi työläisnaisten suhdetta äänioikeuskysymykseen.² Kun sosiologit alkoivat 1960-luvulla kiinnittää enemmän huomiota naisiin ja naisten

työhön, historianutkijat löysivät naiset vähitellen 1970-luvulla ja laajemmin 1980-luvulla. Tuolloin kysymys naisten työstä oli yksi ensimmäisiä teemoja, joita alettiin tutkia. Tähän vaikuttivat tutkijoiden pohjoismaiset yhteydet ja erityisesti Pohjoismainen historioitsijakokous, jota varten vuonna 1977 tuotettiin raportti naisten teollisuustyön historiasta. Myös joissakin muissa kirjoituksissa nostettiin esiin naisten työnteon historiaa.³

Samaan aikaan kun naishistorian tutkimus etsi paikkaansa suomalaisen historian tutkimuksen kentässä, työväenhistoria etsi inspiraatiota sekä marxilaisen teorian ajankohtaisista suuntauksista että brittiläisestä sosiaalihistoriasta. Silti edes Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seurassa toimivat tutkijat eivät välttämättä tarkastelleet työväenhistoriaa erillisenä kenttänä. Tätä kuvastaa vuonna 1990 ilmestynyt teos *Historia nyt*, jossa nuorempi tutkijasukupolvi arvioi historian tutkimusta kriittisesti. Työväenhistoria vilahti sosiaalihistoriassa ja tuli hivenen tarkemmin esiin poliittisessa historiassa. Pertti Haapala nivoi yhteiskuntakriittisen tutkimuksen osaksi sosiaalihistorian lupausta, mutta irrotti samalla sosiaalihistorian vasemmistolaisesta historian kirjoituksesta. Pauli Kettunen kytki työväenhistorian poliittiseen historiaan ja toi esiin sekä läntisen yliopistomarxismin vaikutuksen että työväenliikkeen historian tutkimuksen yleisemmin. Samaan aikaan kun *Historia nyt* häivytti työväenhistorian vakiintuneisiin historia-alan oppiaineisiin, se nosti naishistorian esiin peräti kolmessa kirjoituksessa.⁴ Historiallisen yhdistyksen juhla julkaisussa työväenhistoria sekä integroitui historian tutkimukseen että jäi näkökulmana eksplikoimatta, minkä seurauksena se näyttäytyi marginaalisempänä kuin naishistoria, vaikka naishistoriaa samaan aikaan käsiteltiinkin hyvin kriittisesti.

Naishistoria marginaalista keskiöön

Sukupuolinäkökulma ja naishistoria tulivat Suomessa harjoitetun työväenhistorian tutkimukseen vähitellen. Vielä 1980-luvulla, jolloin Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura perus-

tettiin, naisnäkökulma esitti melko vaatimatonta roolia. Seuran julkaisuissa ei osoitettu erityisen ponnekasta kiinnostusta naishistorian uusiin kysymyksiin, jotka olivat vähitellen saavuttamassa jalansijaa suomalaisessa historian tutkimuksessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että naisia olisi erityisesti marginalisoitu seuran alkuvaiheiden toiminnassa. Naiset olivat mukana seuran jäseninä hallitusta myöten ja he kirjoittivat *Väki Voimakas* -sarjan ensimmäisiin julkaisuihin, mutta ”marxismin ja feminismin onnettomasta liitosta” antaa vihjeitä ainoastaan feminististen äänenpainojen varovaisuus.

Seuran ensimmäisissä julkaisuissa problematisoitiin työläisnaisten kysymyksiä ja työläisnaisliikettä suhteellisen vähän, eikä sukupuolinäkökulmaa muutenkaan pyritty erityisen voimakkaasti yhdistämään nousevan työväenhistorian tutkimukseen. Silti työläisnaisia tutkittiin alusta lähtien. Seura oli heti toimintansa alkuvaiheesta lähtien foorumi, joka kokosi eri tieteenalojen edustajia yhteen. Historiantutkijoiden ja perinteentutkijoiden lisäksi mukana oli yhteiskuntatieteilijöitä. *Väki Voimakkaan* ensimmäisessä osassa oli yksi naisen kirjoittama teksti, ja se oli tamperelaisen yhteiskuntatieteilijä Marja Järvelän artikkeli työläisyhteisön ja työläisten kokemasta elämäntavan muutoksesta.⁵

Järvelä osoitti artikkelissaan, miten naisten ja miesten kokemukset työstä ja perheestä poikkesivat toisistaan muuttuvassa yhteiskunnassa. Järvelä kirjoitti myös, miten naiset ja miehet kohtasivat uusia, erilaisia haasteita teollisuusyhteisöissä. Tutkijana hän osoitti selvästi, että teollistuminen oli sukupuolitettava prosessi: naisten tie maaseudun pientiloilta teollisuustyöhön oli erilainen kuin miesten.⁶ Näin jälkempäin luettuna elämäntapaa korostavassa lähestymistavassa sukupuoliero sekä muodosti selkeän lähtökohdan että tuli näkyväksi, vaikka Järvelä ei varsinaisesti problematisoinut sukupuolta eikä eksplikoinut sukupuolta analyysivälineenä. Miesten ja naisten elämäntapa näyttäytyi kaupunkilaisessa ympäristössä sukupuolitettuna ja sukupuolitettavana: työpaikoilla naiset kokivat palkkatyönsä tois-sijaisuutta, ja perheessä miesten ja naisten yhteisyyttä ei tuottanut pientilan työnjaollinen riippuvuus. Tämä korosti

miesten ja naisten välisen tunnesuhteen merkitystä ja samalla sen haavoittuvuutta. Järvelän käyttämiä sukupuolieroon viittaavia käsitteitä olivat muun muassa roolikäyttäytyminen, patriarkaalinen perheperinne ja roolipaine.⁷ Sukupuolirooli oli 1980-luvun alkupuolella yleinen suomalaista yhteiskuntatieteellistä tutkimusta jäsentävä käsite, mutta esimerkiksi työväestön elämäntapaa koskevassa tutkimuksessa sen rinnalla oli mahdollista käsitteellistää vanhemmuutta, maalaisuutta ja kaupunkilaisuutta sukupuolineutraalisti. Kun ottaa huomioon, että Joan W. Scott julkaisi käänteentekevän artikkelinsa sukupuolesta analyttisenä kategoriana vuonna 1986⁸, olisi ollut mielenkiintoinen läpimurto, jos juuri Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran piirissä olisi ehditty teoretisoida sukupuolta perusteellisesti jo aiemmin.

Järvelä tutki teollisuusyhteisöjen muutoksia, työväen kulttuuria ja joensuulaisen työväestön elämäntapaa 1970-luvun loppupuolella eli hyvin lähellä esitelmänsä ja artikkelinsa julkaisuajan kohtaa. Samassa vuosikirjassa oli kirjoittajia, jotka keskittyivät sosiaalihistoriaan ja työväestön arjen historiaan. Varsinkin tamperelaistutkijat Jouko Jaakkola ja Heikki Näreikkö mainitsivat omissa artikkeleissaan useita sukupuoleen liittyviä seikkoja ja osoittivat, että 1980-luvulla suomalaiset työväenhistorian tutkijat eivät olettaneet tai ottaneet annettuna, että niin sanottu 'tavallinen työläinen' olisi ollut yksiselitteisesti mies. Jaakkola jopa esiteli artikkelissaan naishistorian yhtenä sosiaalihistorian uutena lähestymistapana. Lisäksi hän kiinnitti tarkastelussaan huomiota työväestön eri ryhmiin, jotka määrittivät joko sukupuolen tai siviilisäädyn mukaan. Toimijoita olivat esimerkiksi tehtaalaisnaiset, palvelijattaret, naimisissa olevat työläismiehet ja naispuoliset vaivaishuollon huollonsaajat. Näreikkö puolestaan käytti työväenluokan leskivaimojen perunkirjoja havainnollistaakseen tyyppillisten työläiskotien piirteitä.⁹ Naiset olivat tutkimuskohteena läsnä työväestön arjen sosiaalihistoriassa, mutta systemaattisena lähestymistapana sukupuolinäkökulma puuttui keskusteluista. Tässä mielessä suomalainen työväenhistoria oli osa oman aikansa keskustelua. Naishistoria tunnistettiin, mutta sukupuolen teoreti-

sointi ei ollut keskeistä. Esimerkiksi brittiläisessä tutkimuksessa keskusteltiin edelleen marxismin ja feminismin ongelmallisista suhteista.¹⁰ Vaikuttaa siltä, että suomalaisessa työväenhistorian tutkimuksessa luokkanäkökulman kehittäminen ja historiantutkimuksen haastaminen sen avulla oli siinä määrin keskeistä, että sukupuolinäkökulmalle ei jäänyt tilaa. Ehkä se olisi jopa komplisonut kategorioita siinä määrin, että työväentutkijat eivät halunneet heikentää argumenttiensa läpäisyvoimaa.

Suomalaiset työväenhistorian tutkijat havaitsivat naiset melko yleisesti köyhyyttä, koteja ja asumista sekä työelämää koskevissa tutkimuksissaan. Sen sijaan poliittista historiaa, kuten työväenliikettä ja ammattiyhdistysliikettä koskevia kysymyksiä ei Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran julkaisuissa juurikaan käsitelty sukupuolituneina tai sukupuolittavina ilmiöinä. Tämä tuli selvästi esiin seuran kolmannessa julkaisussa, joka keskittyi ammattijärjestöjen ja paikallisten työväenjärjestöjen historiaan. Useimmat työväenliikettä käsitelleistä vuosikirjan artikkeleista eivät kiinnittäneet huomiota sukupuolen merkitykseen eikä niissä liioin näkynyt naisten ja miesten erilainen asema työmarkkinoilla.¹¹ Tässä suhteessa Tenho Takalon artikkeli poikkesi julkaisun muista kirjoituksista. Hän käsitteli naisten ja miesten palkkaeroja tekstiiliteollisuudessa ja selitti niiden poikkeavan muiden teollisuudenalojen käytännöistä toisen maailmansodan jälkeisessä yhteiskunnassa.¹² Huomio kiinnittyi naisten palkkoihin, koska tekstiiliteollisuus ei seurannut muiden alojen palkkamalleja.

Sukupuolineutraali tai jossain määrin jopa sukupuolisokea tendenssi jatkui *Väki Voimakkaan* neljännessä osassa, joka keskittyi Venäjän vallankumouksen vaikutukseen Suomessa. Useimmat kirjoittajat olivat miehiä eivätkä heidän käyttämänsä käsitteet olleet erityisen sukupuolisensitiivisiä. Mukana olleiden tutkijanaisten panos keskittyi osioon, joka käsitteli työväenluokkaa ja työväenliikettä Suomen sisällissodan jälkeen. Ulla-Maija Peltosen artikkeli muistitiedosta, Tarja Hautamäen kirjoitus työväen musiikista ja Mervi Kaarnisen artikkeli punaorvoista toivat esiin

Venäjän vallankumouksen ja sitä seuranneiden yhteiskunnallisten prosessien vaikutuksen suomalaisessa yhteiskunnassa.¹³

Ylipäätään vaikuttaa siltä, että 1980-luvun suomalaisessa julkaisukentässä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura ei mielletty naishistorian toimintakentäksi. Sekä ammattiyhdistyksiä että sotaa ja vallankumousta koskevat vuosikirjat näyttävät koko lailla sivuuttavan naishistoriallisen tai sukupuolihistoriallisen tarkastelun. Kuitenkin samaan aikaan toisaalla alettiin julkaista naishistoriallisia tutkimuksia ja jopa samat kirjoittajat, jotka kirjoittivat seuran sukupuolineutraaleihin julkaisuihin, nostivat toisilla julkaisufoorumeilla esiin kysymyksiä naisten ja miesten erilaisesta osallistumisesta työväenliikkeeseen ja kiinnittivät huomiota sukupuolieroon työväenhistorian paikallisissa konteksteissa. Vuonna 1989 ilmestynyt kokoelma *Tuntematon työläisnainen* sisälsi muiden muassa Marjaana Valkosen ja Eine Mikkosen artikkelit naisten osallisuudesta ammattiyhdistysliikkeessä, Aino Saamisen, Maria Lähteenmäen ja Marjaliisa Hentilän artikkelit työläisnaisliikkeestä ja Mervi Kaarnisen artikkelin työväenluokan tyttöjen koulutuksesta. Samana vuonna Ulla-Maija Peltonen julkaisi erittäin kiinnostavan tutkimuksen 1900-luvun poliittisista naisvangeista.¹⁴ Ensimmäiset työläisnaisliikettä tai työläisnaisia käsittelevät, naishistoriaan kiinnittyvät lisensiaatin työt valmistuivat 1980-luvun lopussa tai aivan 1990-luvun alussa. Samoin Irma Sulkusen raittiusliikettä ja naisten järjestäytymistä koskevissa tutkimuksissa toimijoina olivat usein juuri työläisnaiset.¹⁵ Jos työväestöä koskevaa historiankirjoitusta tarkastellaan vain yhden foorumin kautta, voidaan helposti tehdä harhaanjohtavia päätelmiä tutkimuskentästä. Työläisnaishistoria oli vahvassa nousussa 1980-luvun lopulla, mutta sen pääasiallinen julkaisufoorumi ei ollut seuran hallussa. Seuran piirissä työväenhistorian painopisteet muodostuivat toisella tavalla.

Naishistoria ja sukupuolinäkökulma vakiinnuttivat asemansa suomalaisessa historian tutkimuksessa 1990-luvulla. Kun 1980-luvulla oli vain muutamia etabloituneita historian tutkijoita, jotka kirjoittivat naishistoriasta, opiskelijoiden ja väitöskirjantekijöiden keskuudessa syntynyt kiinnostus alkoi materialisoitua julkaistuna

tutkimuksina 1990-luvun alkupuoliskolla. Kokonainen naishistorian uusi sukupolvi väitteli 1990-luvun puolivälissä, ja monet tämän sukupolven edustajista olivat valinneet työläisnaisiin ja työväenhistoriaan liittyviä tutkimusaiheita. Marianne Liljeströmin väitöskirja käsitteli Neuvostoliiton sukupuolijärjestelmää, Maria Lähteenmäki väitteli työläisnaisliikkeestä, Mervi Kaarninen tyttöjen koulutuksesta teollisuuskaupungissa ja Pirjo Markkola tamperelaisista työläisperheistä.¹⁶ Tämä työläisnaishistorian ja vähitellen myös työväestön perhehistorian nousu vaikutti seuran toimintaan.

Työläisnaisten historia sai seuran julkaisuissa lisää näkyvyyttä 1990-luvun puolivälistä lähtien. Aiempaa useammat naishistorian tutkijat sekä osallistuivat seuran seminaareihin että kirjoittivat artikkeleita seuran vuosikirjaan. Kun seitsemäs *Väki Voimakas* ilmestyi 1994, kolme artikkelia käsitteli naisia ja naisten työtä. Anne Ollila, joka oli hiljattain väitellyt Martta-järjestöstä suomalaisessa yhteiskunnassa, julkaisi peräti kaksi artikkelia maaseudun naisista, ja Maria Lähteenmäki, joka oli silloin viimeistelemässä työläisnaisliikkeen historiaa käsittelevää väitöskirjaansa, kirjoitti työläisäideistä. Seuraavassa vuosikirjassa, joka julkaistiin 1996, kaksi artikkelia keskittyi työläisnaisiin. Toinen niistä käsitteli työläisnaisten osallistumista uskonnollisten järjestöjen toimintaan ja toinen työläisnaisten representaatioita elokuvissa.¹⁷ Seuran julkaisutoiminta kulki nyt tasatahtiin voimistuvan nais- ja sukupuolihistoriallisen tutkimuksen kanssa. Painopiste pysyi kuitenkin pitkään työläisnaisissa, heidän toiminnassaan ja kokemuksissaan.

Naishistoriasta sukupuolihistoriaan

Vaikka naishistoriaa saattoi aluksi pitää uutena aluevaltauksena työväenhistoriassa, kyse oli pohjimmiltaan uudesta näkökulmasta työväenhistoriaan. Sukupuolinäkökulma avasi työväenhistoriaan uusia ulottuvuuksia, kun sukupuolineutraalista tai jopa sukupuolisokeasta tutkimustraditiosta löytyi eroja, merkitykse-

nantoja ja kokemuksia, jotka asettivat työläiset ja työväenliikkeen toimijat sukupuolenmukaisiin asemiin. Sukupuolinäkökulma ilmeni aluksi naisten näkyväksi tekemisenä, työläisnaisten kirjoittamisena mukaan työväenhistorian kertomukseen. Samaan aikaan naishistoria osoitti, että sukupuoli on suhteellinen kategoria: kertomalla uutta tarinaa työläisnaisista jouduttiin väistämättä esittämään uusia kysymyksiä työläismiehistä. Jotta työläisnaisten historiaa kirjoittavat tutkijat pystyisivät vakuuttavasti esittämään, että naisten asema, kokemukset ja mahdollisuudet poikkesivat miesten vastaavista, heidän oli tunnettava miesten asemaa, kokemuksia ja mahdollisuuksia.

Hyvä esimerkki sukupuolitietoisesta naiskuvauksesta on Elina Kataisen vuonna 1998 julkaisema laaja artikkeli Betty Peltosesta.¹⁸ Peltosen tarinan kautta Katainen pääsi käsiksi 1920-luvun uuden sosialistisen seksuaalimoraalin ja sukupuolijärjestelmän kysymyksiin. Uusi nainen koetteli sukupuolijärjestelmän rajoja, jossa sekä naisiin että miehiin liittyi jossain määrin toisistaan poikkeavia odotuksia, uhkia ja mahdollisuuksia. Betty Peltosen ihanteet kohtasivat sekä naisten että miesten arjen rajoittuneisuuden. Naiskeskeisen sukupuolihistorian juonne jatkui seuran julkaisuissa 2000-luvulla: artikkelit ankkuroitiin sukupuolen tai sukupuolijärjestelmän käsitteisiin samalla kun analyysin kohteena olivat työläisnaiset ja heidän toimintansa.¹⁹ Työväenliikkeen naisten kaunokirjallisuutta tarkasteltiin niin ikään sukupuolitietoisesta näkökulmasta.²⁰ Työläisnaisten ja naiseuden vakiintunut asema seuran julkaisujen tutkimuskohteena osoittaa, että sukupuolihistoria ei väistämättä merkitse naisten uutta marginalisoitumista historian tutkimuksessa.

Sukupuolihistorian näkökulmasta Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seurasta voi tehdä kiinnostavan huomion. Jos työläisnaisia koskeva historian tutkimus löysi verrattain hitaasti julkaisufoorumikseen seuran julkaisusarjan, vielä hitaammin sinne kotiutui työläismiehiä ja työläismieheyttä problematisoiva historian tutkimus. Kun ensimmäiset suomalaiset miestutkimusantologiat julkaistiin 1990-luvun alussa, seuran julkaisusarjassa ensimmäinen eksplisiittisesti miestutkimuksen käsitteistä läh-

tökohtiaan ammentava tutkimus ilmestyi vuonna 2000. Turkulainen sosiologi Anu-Hanna Anttila kirjoitti työläismiehen rekonstruoinnista rituaalien avulla.²¹ Anttila korosti muun muassa Simone de Beauvoiriin ja Elizabeth Badinteriin vedoten miehenä olemisen kulttuurista konstruointia. Hänen mukaansa ”miehenä oleminen on jatkuvaa itsen ja oman identiteetin paikantamista ja määrittelyä”.²² Anttila tähdensi myös eron tekemistä ja mieheksi tulemistä erityisenä tehtävänä, johon liittyy erinäisiä rituaaleja. Samassa vuosikirjassa kulttuurihistorian tutkija Hannu Salmi kirjoitti suomalaisten iskelmien sukupuolittuneista työläiskuvista. Hän kuvasi konkreettisten esimerkkien avulla varsinkin työväenluokkaisen työn sukupuolta sekä työn ja perheen sukupuolittuneita kytköksiä iskelmäsanoituksissa. Kumpikin kirjoittaja viittasi 1990-luvun alkupuolen suomalaisiin miestutkimuksiin, Anttila antologiaan *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan* (1994) ja Salmi artikkelikokoelmaan *Mieheyden tiellä* (1993).²³

Miestutkimus kulkeutui siis viiveellä seuran julkaisuihin, vaikka tässäkin teemassa seuran julkaisuihin muista aiheista aktiivisesti kirjoittaneet tutkijat kuuluivat suomalaisen mieshistorian pioneereihin. Erityisesti Tapio Bergholm oli jo varhain kiinnittänyt huomiota sukupuolihistoriaan tutkiessaan satamatyötä, jossa hän oli törmännyt raskasta ruumiillista työtä tekeviin naisiin.²⁴ Samasta miljööstä Bergholm löysi aineksia miesnäkökulmaiseen tutkimukseensa, jolla hän vauhditti suomalaisen mieshistorian kirjoittamisen ensiaskeleita.²⁵

Läpi 2000-luvun alkuvuosikymmenen sukupuoli alkoi seuran julkaisuissa aiempaa yleisemmin viitata sukupuolittaviin tai sukupuolittuneisiin käytäntöihin ja ihanteisiin. Ammattikoulutusta käsittelevässä vuosikirjassa varsinkin Annukka Jauhiaisen ja Mervi Kaarnisen tutkimuskeskusteluissa kulki naisten jatkokoulutuksen ja ammattikoulutuksen rinnalla miesten koulutus.²⁶ Vaikka kumpikaan kirjoittaja ei eksplisiittisesti keskustellut miestutkimuksen kanssa, he vertasivat useampaan otteeseen tytöille ja pojille opetettavia taitoja ja koulunkäynnin ehtoja ja tekivät tällä

tavoin sukupuolesta keskeisen analyttisen välineen, jonka avulla he tulkitsivat työläisnuorten koulutuksen historiaa.

Toinen keino, jolla 2000-luvun työväentutkijat toivat sukupuolta tutkimuskeskustelun osaksi, löytyi tavasta lukea aineistoja. Kirjoittaessaan vuonna 2005 työväestön palkkaeroista Matti Hannikainen lähti liikkeelle sukupuolitetuista hierarkioista, joissa huipulla olivat ammattitaitoiset miehet ja pohjalla ammattitaidottomat naiset. Tästä hierarkiasta hän johti palkkaerojen muodostumisen keskeisiksi tekijöiksi työtehtävään liittyvän osaamisen ja sukupuolen. Palkkaerojen sukupuolenmukaisen jakautumisen tarkastelu kulki johdonmukaisesti läpi artikkelin, jossa kirjoittaja samalla valaisi palkkaeroille annettuja kulttuurisia merkityksiä.²⁷ Samassa vuosikirjassa Harri Melin pohti Suomen luokkarakennetta ja viittasi luokkarakenteen sukupuolittaiseen eriytymiseen.²⁸ Kummankaan vuosikirja-artikkelin teoreettinen kotipesä ei ollut sukupuolen teorioissa, vaan Hannikainen nojasi lähinnä reilun palkan teoriaan ja Melin luokkatutkimukseen. Aineistojen sukupuolisensitiivinen luenta osoitti, että sukupuolella on merkitystä sekä työelämässä että yhteiskunnan luokkarakenteessa.

Myös eksplisiittinen sukupuolen ja maskuliinisuuden teoretiointi löysi tiensä seuran julkaisuihin. Vuoden 2005 vuosikirjassa *Ruumiita ja mustelmia* Anne-Maria Marttila kirjoitti nationalistista, maskuliinisuuksista ja naiseen kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta Bosnian ja Kosovon konflikteissa. Marttila korosti paitsi kansallisten historiakertomusten sukupuolittuneisuutta ja militaristisen diskurssin tuottamia maskuliinisuuden ja naiseuden konstruktioita, myös ruumiillisuutta ja ruumiille annettuja merkityksiä sotilaallisissa konflikteissa.²⁹ Samoissa kansissa oli Kari Koskelan Helsingin 1900-luvun alun nuorisohuliganismia käsittelevä artikkeli, jossa kirjoittaja analysoi väkivaltaista huliganismia muun muassa protestimaskuliinisuuden (*männlicher Protest*) käsitteellä. Käyttäytymällä väkivaltaisesti nuoret työväenluokkaiset miehet kompensoivat alemmuudentunnettaan ja pönkittivät itseään sosiaalisesti.³⁰ Kun Marttila ammensi eksplisiittisesti 1990-luvun kriittisen miestutkimuksen käsitteistöä, Koskelan artikkelissa maskuliinisuuden teoriat olivat yksi vaih-

toehto väkivaltaisen nuorisokulttuurin tutkimuksessa. Kumpikin toki korosti maskuliinisuuden ja muiden erojen yhteenkietoutumista.

Ensimmäinen sukupuolihistoriaan keskittyvä vuosikirja *Työtä tekee mies, nainen* ilmestyi niinkin myöhään kuin vuonna 2011. Pidän tätä kiinnostavana, kun otetaan huomioon, että jo ensimmäisessä vuosikirjassa 1985 Marja Järvelä toi esiin naisten ja miesten erot, naishistoria vakiintui seuran julkaisuihin 1990-luvulla ja sukupuolen teoriaan oli nojaututtu niin ikään 1990-luvulta lähtien. Kirsi-Maria Hytösen ja Eerika Koskinen-Koiviston toimittama kokoelma naisten ja miesten palkkatyön historiasta ansaitsee siitä syystä erityisen tarkastelun.³¹ Vuosikirjassa oli mukana sekä uusia kasvoja että entuudestaan tuttuja kirjoittajia. Aiemminkin seuran julkaisuihin kirjoittaneista tutkijoista Tapio Bergholm ja Jarmo Peltola käsitelivät sukupuolen merkitystä työelämässä, työssä ja työttömyydessä. Bergholm tarkasteli työyhteiskunnan muutosta 1940-luvulta 2000-luvulle ja totesi naisten työllisyysasteen nousseen samalla kun miesten työllistymisessä on tapahtunut ainakin jonkinasteinen rapautuminen. Peltola korosti naisten työmarkkina-aseman moniulotteisuutta ja esitti, että tutkimuksessa on pystyttävä erottamaan naisen asema yhteiskunnassa ja naisen asema työmarkkinoilla. Vaikka ne liittyvät toisiinsa, ne eivät olleet täysin sidoksissa toisiinsa. Peltola osoitti myös, millä tavalla 1930-luvun laman aikana työmarkkinat olivat sukupuolen mukaan eriytyneitä. Tässä sukupuolenmukaisessa eriytyneisyydessä tamperelaisilla työläisnaisilla saattoi jopa olla miehiä paremmat mahdollisuudet työpaikan säilyttämiseen.³²

Tytti Steel toi samassa kokoelmassa ensimmäisen kerran seuran julkaisujen otsikkotasolla julkilausutuksi näkökulmaksi intersektionaalisuuden – risteävät erot – analysoidessaan satamatyöläisnaisen muistelukerrontaa.³³ Luokka ja sukupuoli erilaisina eriarvoisuuden tai alistuksen kategorioina ovat kuitenkin olleet jollain tasolla läsnä jo aiemmissa työläisnaisia ja sittemmin joitakin työläismiehiä koskeneissa tutkimuksissa. Työläisnuorisotutkimuksissa oli luokan ja sukupuolen rinnalle tuotu ikä ja sukupolven käsite. Niistä aiheutuneet erot ja niiden risteämät on

usein hyväksytty työläisnaishistorian kyseenalaistamattomana totuutena, jossa Kimberle Crenshawin lanseeraamaa intersektionaalisuuden käsitettä ja siitä käytyjä keskusteluja ei välttämättä edes tunnettu tai niistä ei suoraan ammennettu tutkimuksen teoreettisia työvälineitä.

Työläisperheet ja perhenäkökulma

Suomalaisessa historiantutkimuksessa perhehistorialla ja naishistorialla on monia yhtymäkohtia, mikä johtuu ainakin osittain perhehistoriallisen tutkimustradition verrattain myöhäisestä muotoutumisesta. Toki perheitä oli tutkittu jo 1900-luvun alun lamprechtalaisessa kulttuurihistoriassa, mutta vahvaa perhedemografista tutkimusta, joka monissa maissa sai alkunsa 1950-luvulta lähtien, ei Suomeen muodostunut. Naishistorian ja perhehistorian nousu oli lähes samanaikaista: ensimmäinen perhehistorian väittelyaalto sijoittui niin ikään 1990-luvun puolivälin tienoille.³⁴ Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran keskuuteen perhehistoria alkoi vähitellen kotiutua 1990-luvulla. Vuonna 1993 Mirja Satka kirjoitti sota-ajasta perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murrosaikana. Käytännössä hän pitkälti tarkasteli käsityksiä naisten työnteosta, mikä sota-ajan kontekstissa on ymmärrettävä tulokulma perhekäsitysten historiaan.³⁵ Vuosikymmenen lopulla kesäseminaarin pohjalta tuotettu vuosikirja sisälsi työväestön asumisesta useita artikkeleita, joista monet liittyivät perhehistoriaan. Koteja ja asumista koskevat kirjoitukset kartoittivat vähintään epäsuorasti perhekäsityksiä, ja esimerkiksi Anna-Maria Åströmin käyttämässä muistitietoaaineistossa työläisten asuntojen kuvauksiin kytkeytyi usein perheestä ja kodin arkirutiineista kertominen.³⁶ Kirjan artikkelit asettivat perhehanteet ja asuminen materiaaliset ehdot keskenään jännitteiseen suhteeseen.

Sukupuolihistorian ja perhehistorian teemoja on usein vaikea erottaa toisistaan, eikä se aina ole edes hedelmällistä. Johanna Valeniuksen analyysi yhdysvaltalaisesta tilannekomediasta käsit-

teli sekä perhe- että naiskuvia. Kirjoittaja osoitti, että tilannekoomedia soveltuu hyvin perheen representaatioiden tutkimuksen kohteeksi. Esimerkiksi yksinhuoltajaäidin keittiöön ja olohuoneeseen sijoittuvat tilannekomedian tapahtumat haastavat idealisoidun kuvan perhe-elämästä. Sarjasta, jossa perhe rakentuu sekalaisesta ystävien ja sukulaisten joukosta, Valenius löysi lukuisia ironisia viittauksia vaikkapa muissa ohjelmissa rakennettuihin perheihanteisiin.³⁷ Vaikka kirjoittaja argumentoi ennen kaikkea tilannekomedioden poliittisten merkitysten puolesta, hän onnistui samalla tekemään näkyväksi perheen ja perhekäsitysten poliittisuutta.

Vähemmän hauskan mutta sitäkin tärkeämmän näkökulman perhehistoriaan toivat vuoden 2004 vuosikirjassa Raija-Leena Punamäen artikkeli väkivallan uhrien perheistä ja Hannele Forsbergin artikkeli lapsia koskevasta kotiväkivallasta.³⁸ Väkivallan historiaan keskittyvässä julkaisuissa sekä koetun väkivallan vaikutukset myöhempään perhe-elämään että ajalliset muutokset suhtautumisessa lasten kotona kohtaamaan väkivaltaan edustivat perheiden synkkää historiaa, joka ei välttämättä pääse päivänvaloon perherakennetta, perhetaloutta tai perheihanteita koskevissa tutkimuksissa. Seuran julkaisuissa on ollut valmiutta tarkastella myös perheitä kriittisesti.

Perhehistorian piiriin voidaan laskea lastenkasvatusta ja työläisperheiden lapsia koskevat artikkelit. Tässä suhteessa seura oli jo varhain liikkeellä, kiitos Mervi Kaarnisen punaorpo-tutkimuksen.³⁹ Työläisperheiden lapset pääsivät myös vuoden 2012 vuosikirjaan artikkelissa, jossa Ulla Aatsinki käsitteli amerikansuomalaisten työläislasten kasvatusta ja koulutusta. Hän oli erityisesti kiinnostunut lasten ja nuorten aatteellisesta kasvatuksesta, ja perheiden toimijuus näkyi lähinnä siinä, että vanhemmat eivät luottaneet amerikkalaiseen koululaitokseen, vaan järjestivät lapsilleen sunnuntai kouluja ja Ihanneliittoja, joissa lapsille opetettiin sosialistisia arvoja.⁴⁰

Perhehistorian 1990-luvulla tapahtuneesta läpimurrosta kului parikymmentä vuotta, ennen kuin Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura omisti työläisperheille kokonaisen vuosikirjan

vuonna 2015.⁴¹ Vuosikirja kuvastaa jonkinlaista työläisperheiden paluuta, jossa monien nuoremman polven tutkijoiden väitöskirjat liittyvät perhehistoriaan. Pirita Frigrenin artikkeli koski merityön vaikutuksia merimiesperheissä, Matias Kaihovirta kirjoitti työläisnaisten arjesta sisällissodan jälkeen, Antti Malinen johdatti lukijat sotienjälkeisen Helsingin tilapäismajoitukseen sukulaisten nurkissa, Mikko Kemppainen esitteli työväenliikkeen naiskirjailijoiden perhe- ja avioliittokritiikkiä ja Sinikka Selin piirsi kuvaa työläiskotien oppikoululaisten tulevaisuudensuunnitelmista.⁴² Kaikki nämä artikkelit liittyivät joko valmistuneeseen tai tekeillä olevaan väitöskirjaan.⁴³ Mukana oli myös varttuneemman polven tutkijoita, mutta tässä yhteydessä pidän huomion arvoina, että uusi tutkijasukupolvi on uusista näkökulmista löytänyt perheteeman, joka on jossain määrin ollut työväen historian ja perinteen tutkimuksen rivien välissä 1990-luvulta lähtien.

Lopuksi

Tieteellisenä yhteisönä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura on aikansa lapsi. Sen tutkimuksellisenä missiona oli työväen historian ja perinteen tutkimuksen edistäminen. Aluksi naishistoria ei ollut sille kovin keskeistä, ja työläisnaisten historiaa harrastettiin enemmän seuran ulkopuolella. Työväen historian katse suuntautui ajan hengen mukaisesti harrastajatutkijoihin, jotka saivat tilaa myös seuran julkaisuissa,⁴⁴ ja työläisnaishistoria kasvoi yliopistollisten opinnäytteiden kentällä. Vähitellen naishistorian vakiinnuttaessa asemiaan yliopistoissa se löysi tiensä seuran seminaareihin ja julkaisuihin. Samaan aikaan seuran seminaarit eriytyivät akateemisiin kesäseminaareihin ja erikseen järjestettäviin harrastajatutkijaseminaareihin.

Sukupuoleen ja perheeseen liittyvät painotukset tulivat ajan mittaan mukaan kahdella tavalla. Seuran toiminnan alkuvaiheen kiinnostus sosiaalihistoriaan ja työväestön arkeen toi työläisnaiset mukaan osana tutkimuskenttää eikä erityisiä näkökulma- tai reviiirikamppailuja ollut tarvetta käydä. Ennen pitkää naishisto-

rian kysymyksenasettelut haastoivat tietoisemmin työväestön sosiaalishistoriallista tutkimussuuntausta, ja sukupuoli tuli voimakkaammin esiin koko historian tutkimuksen uutena näkökulmana. Poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen tutkimuksessa, joka oli alusta asti keskeinen osa seuran tutkimusprofiilia, työläisnaisten järjestäytyminen jäi aluksi pimentoon. Työväenliike näyttäytyi sukupuolettomana toimintana ja siitä oli mahdollista kirjoittaa sukupuolisokeasti. Poliittisen historian osalta työläisnaishistorian tehtäväksi tuli kyseenalaistaa kuva työväestön järjestäytymisestä ja työväen poliittisesta liikehdinnästä ja esittää sille uusia vaihtoehtoisia tarkastelutapoja ja tulkintoja. Marxismin ja feminismin onnetonta avioliittoa seuran julkaisuista ei löydy eikä edes kovaäänisiä perheriitoja. Naishistoria ja sukupuolihistoria kelpasivat osaksi työväen historian ja perinteen tutkimusta – ne piti vain ensin tunnistaa.

Seuran julkaisuissa alkoi näkyä kaksi naishistorian ja sukupuolihistorian trendiä 1990-luvulta lähtien. Toisaalta niissä julkaistiin eksplisiittisesti naisia ja myöhemmin myös sukupuolta tutkivia artikkeleita, ja toisaalta julkaistiin artikkeleita, jotka käsittelevät sukupuolitettuja tai sukupuolittavia aiheita, mutta sukupuolinäkökulmaa ei välttämättä eksplikoida artikkeleiden otsikoissa. Naishistorian ja sukupuolihistorian läpimurron jälkeen meni toistakymmentä vuotta ennen kuin julkaistiin työelämää ja työväenhistoriaa puhtaasti sukupuolihistorian näkökulmasta tarkasteleva vuosikirja, ja vielä pitempään kesti, että perhehistoria nousi omaksi teemakseen. Verrattuna seuran ensimmäisiin julkaisuihin, joissa kirjoitettiin naisista ja miehistä viittaamatta feministiseen teoriaan tai sukupuolen käsitteellistämiseen, myöhempää työväenhistorian tutkimusta luonnehtii joko selkeämpi sukupuolen teoretisointi tai pyrkimys nähdä sukupuoliero osana erilaisia risteäviä eroja, joissa sukupuoli on yksi monista toisiinsa liittyvistä eronteon kategorioista. Nämä pyrkimykset sekä nostavat sukupuolta selvästi esiin että piilottavat sen rivien väliin aiempaa monimutkaisemmalla tavalla.

Kaiken kaikkiaan Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran julkaisutoiminnasta paljastuu joitakin tulevaisuuden kan-

nalta rohkaisevia piirteitä. Vaikka seura ei varsinaisesti ollut edelläkävijä sukupuolihistorian alueella, sen julkaisut osoittavat rohkeutta uudistua samalla kun ne osoittavat uskollisuutta seuran omikseen määrittelemille tutkimusteemoille ja -näkökulmille. Työväenliikkeen akateemisesta sivuhaarasta rakentui kulttuuria, politiikkaa, työelämää, kansalaisyhteiskuntaa ja suomalaista yhteiskuntahistoriaa tarkasteleva tutkimusyhteisö, joka onnistuu edelleenkin tuottamaan kiinnostavia ja jopa korkeatasoisia artikkelikokoelmia niin tiedeyhteisön kuin suuren yleisön ulottuville.

Viitteet

- 1 Keskustelusta kootusti teoksessa Lydia Sargent (toim.) (1981) *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate on Class and Patriarchy*. London: Pluto.
- 2 Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1953) *Suomen työläisnaisliikkeen historia*. Helsinki; Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1967) Hilja Pärssinen. Teoksessa *Tiennäyttäjät* 1. Helsinki; Mälikossa, Oma (1947) *Yhteiskunnalle omistettu elämä. Miina Silanpään elämän ja työn vaiheita*. Helsinki; Rajainen, Maija (1959) Yleiset äänioikeusteoriat ja naisten äänioikeusliike Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* (57), 1–13. Myöhemmin Rajainen kirjoitti työläisnaisista: Rajainen, Maija (1978) Maamme naisasialiikkeen ulottuvuuksista työläisväestön naisten keskuuteen ennen eduskuntalaitoksemme uudistamista v. 1906. *Historiallinen Arkisto* 74. Helsinki.
- 3 Sosiologiasta erityisesti Haavio-Mannila, Elina (1968) *Suomalainen nainen ja mies*. WSOY: Helsinki; Historiantutkimuksesta esim. Schybergson, Per (1974) Barn- och kvinnoarbete i Finlands fabriksindustri vid mitten av 1800-talet. *Historisk tidskrift för Finland* 1; Schybergson, Per ja Riitta Hjerpe (1977) *Kvinnorbetare i Finlands industri ca 1850–1913*. Talous- ja sosiaalhistorian laitos, Helsingin yliopisto; Vattula, Kaarina (1983) Kvinnors förvärvsarbete i Norden under 100 år (1870–1970) *Historica IV. Studia Historica Jyväskyläensia*. Jyväskylä; Naishistorian varhaisvaiheista ks. Kaarina, Mervi ja Pirjo Markkola (1991) Naishistoria murrosiässä. *Histori-*

- allinen Aikakauskirja* 4, 37–42; myös Markkola, Pirjo ja Ann-Catrin Östman (2014) *Historian ja naistutkimuksen välissä – naishistoria Suomessa 1970-luvulta 1990-luvun puoliväliin. Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 27:1, 44–57.
- 4 Haapala, Pertti (1990) Sosiaalihistorian lupaus, 70; Kettunen, Pauli (1990) Poliittikan menneisyys ja poliittinen historia, 191, 194–195, 201. Molemmat teoksessa Ahtiainen, Pekka & al. (toim.) *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. WSOY: Helsinki. Naishistoriasta samaan kokoelmaan kirjoittivat Panu Pulma, Naishistorian vuosikymmen, Alexandra Ramsay, Sukupuoli ja politiikka – naishistoriantutkijana Suomessa ja Maria Lähteenmäki, Eristäytymisen naisinen logikka.
- 5 Järvelä, Marja (1985) Elämäntavan muutos työläisyhteisön ja yksilöiden kehityshaasteena. Teoksessa Jouko Jaakkola ja Olli Vehviläinen (toim.), *Työväen historiaa ja perinnettä. Väki Voimakas I*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 119–145.
- 6 Järvelä 1985, 121.
- 7 Järvelä 1985, 128–131.
- 8 Scott, Joan W., Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *American Historical Review*, Vol. 91, No. 5 (December 1986), 1053–1075.
- 9 Jaakkola, Jouko (1985) Työläisten arkipäivän ongelmat Tampereella teollistumisen alkuvaiheessa, 71–88; Näreikkö, Heikki (1985) Tampereen työväestön aineellinen elintaso vuosina 1850–1910, 89–106. Molemmat teoksessa Jouko Jaakkola ja Olli Vehviläinen (toim.), *Työväen historiaa ja perinnettä. Väki Voimakas I*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 10 Esim. Heidi Hartmann (1981) The unhappy marriage of Marxism and Feminism: towards a more progressive union. Teoksessa Lydia Sargent (toim.) *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate on Class and Patriarchy*. London: Pluto.
- 11 Naisista ammattiyhdistysliikkeessä oli vuonna 1979 ilmestynyt katsaus Alakapee, Pirjo; Marjaana Valkonen ja Pirkko Österberg (1979) *Naiset SAK:laisessa ammattiyhdistysliikkeessä. Katsaus naisten ansioiden kehitykseen sekä naisten järjestäytymiseen ja toimintaan*. Helsinki.
- 12 Takalo, Tenho (1987) Kutomateollisuuden murros 1940-luvun lopulla. Teoksessa Markku Hyrkkänen, Olli Vehviläinen ja Juha Hannikainen (toim.), *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Väki Voimakas 3. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 81–118, erityisesti 89–92.
- 13 Peltonen, Ulla-Maija (1990) Virkavalta ja muistitieto – punaisten elämäkerralliset muistelmat vuodesta 1918, Hautamäki, Tarja (1990) Keskusjohtoinen työväenmusiikki – työväen torvisoittokunnat, Kaarninen, Mervi (1990) Punaorpojen huolto – köyhäinapua ja kasvatusta. Kaikki teoksessa Juha

- Hannikainen, Markku Hyrkkänen ja Olli Vehviläinen (toim.) *Suomi 1917. Väki Voimakas 4*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 14 Marjaana Valkonen (1989) Jäseninä vaan ei vallankäyttäjinä. Naiset ammattiyhdistysliikkeessä 1907–1947, Eine Mikkonen (1989) Työläisnainen tänään: järjestäytyy, osallistuu, mutta ei vaikuta, Aino Saarinen (1989) Aamuruskoa ja äänioikeutta. Työläisnaisliikkeen alkuvaiheita Tampereella, Maria Lähteenmäki (1989) ”Pohjoinen mallimaa”. Suomen työläisnaisliikkeen kansainvälistyminen, Marjaliisa Hentilä (1989) Maa, jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdistössä 1906–1914 ja Mervi Kaarninen (1989) Ei ammattia vaan perhettä varten. Työläistyttöjen koulutus 1920-luvun Tampereella. Artikkelit teoksessa Leena Laine ja Pirjo Markkola (toim.), *Tuntematon työläisnainen*. Tampere: Vastapaino; Ulla-Maija Pelttonen (1989) *Naisia turvasäilössä. Poliittisena naisvankina Suomessa 1930–1944*. Helsinki.
 - 15 Opinnäytteitä esim. Hentilä, Marjaliisa (1989) Työläisnaisen emansipaatio ja sosialismi: teorian kehitys August Bebelistä Clara Zetkiniin. Talous- ja sosiaalishistorian lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto; Markkola, Pirjo (1989) Naisten ansiotyö maatalousyhteiskunnassa. Suomen historian lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto; Lähteenmäki, Maria (1990) Naisia liikkeessä. Työläisnaisliike poliittisena ja yhteiskunnallisena liikkeenä (1918–1930). Suomen historian lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto; Kaarninen, Mervi (1991) Tehdaskaupungin nuoriso. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920-luvun Tampereella. Suomen historian lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto; Sulkunen, Irma (1985) *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. SHS: Helsinki; Sulkunen, Irma (1989) *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää: Helsinki.
 - 16 Vuodet 1993–1995 olivat naishistorian kiistattoman läpimurron aikaa eri yliopistoissa. Silloin Alexandra Ramsay, Anne Ollila, Vuokko Lepistö, Pirjo Markkola, Maritta Pohls, Arja-Liisa Räisänen, Maria Lähteenmäki, Mervi Kaarninen ja Marianne Liljeström puolustivat naishistoriaa koskevia väitöskirjojaan. Markkola, Pirjo (2003) Suomalaisen naishistorian vuosikymmenet. *Historiallinen Aikakauskirja*, Vol 101, Issue 1, 56–57.
 - 17 Ollila, Anne (1994a) Maalaisnaisen työn muuttuminen, 59–65 ja Ollila, Anne (1994b) Emäntä, 335–350. Lähteenmäki, Maria (1994) Ansioäidit arvossaan. Kaikki teoksessa Raimo Parikka (toim.) *Työ ja työttömyys, Väki Voimakas 7*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura; Markkola, Pirjo (1996) Työväenhistoria taivastielle. Työläisnaiset ja kristilliset yhdistykset. Katainen, Elina; Kirsti Salmi-Niklander; Anu Suoranta ja Liisa Vuori-Mattila (1996) Vaarallisia ja tempoilevia naisia. Molemmat teoksessa Pauli Kettunen, Raimo Parikka ja Anu Suoranta (toim.) *Äänekäs*

- kansa, Väki Voimakas 8. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 18 Katainen, Elina (1998) Kommunistit ja 1920-luvun uusi nainen – Betty Pelto-
sosen tarina. Teoksessa Tauno Saarela, Joni Krekola, Raimo Parikka ja Anu
Suoranta (toim.) *Aave vai haave*. Väki Voimakas 11. Tampere: Työväen his-
torian ja perinteen tutkimuksen seura, 101–150.
 - 19 Esim. Uusitalo, Taina (2006) Yhdessä vai erikseen? Fiina Pietikäinen ja
sukupuoli työväenliikkeen aatteellisena ongelmana 1800-luvun lopulta
1930-luvun alkuun. Teoksessa Inkeri Ahvenisto ja Kirsi Mäki (toim.) *Kan-
salaisvaikuttaminen ajassa*. Väki Voimakas 19. Tampere: Työväen historian
ja perinteen tutkimuksen seura, 100–139; Kirsi-Maria Hytönen ja Eerika
Koskinen-Koivisto (2009) Hikeä, naurua ja nokea – naisten kokemuk-
sia tehdastyöstä toisen maailmansodan aikana. Teoksessa Kati Launis ja
Marko Tikka (toim.) *Työväki ja kokemus*. Väki Voimakas 22. Tampere: Työ-
väen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 138–160; Tornioja-Latola,
Jaana (2010) ”Minäkeskeisyyden pyhät kirjat” – Oman identiteetin etsintää
Sylvi-Kyllikki Kilven ja Aira Sinervon nuoruuden päiväkirjoissa. Teoksessa
Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo (toim.) *Lukeva
ja kirjoittava työläinen*. Väki Voimakas 23. Tampere: Työväen historian ja
perinteen tutkimuksen seura, 115–146; Uusitalo, Taina (2010) Äiti, nainen,
toveri – Aatteellisuus velvoittaa naista työväenlehtien kirjoituksissa 1900–
1923. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo
(toim.) *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki Voimakas 23. Tampere: Työ-
väen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 213–227; Uusitalo, Taina
(2014) Kaupungivaltuutettu Fiina Pietikäinen vähävaraisten edunvalvojana
Helsingissä 1920-luvulla. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.) *Työväestö
ja hyvinvointi*. Väki Voimakas 27. Tampere: Työväen historian ja perinteen
tutkimuksen seura, 57–71.
 - 20 Launis, Kati (2008) Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläis-
naisten runoilijana. Teoksessa Matti Hannikainen ja Pia Lohikoski (toim.)
Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus? Väki Voimakas 21. Tampere:
Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 54–84; Hyttinen, Elsi
ja Kukku Melkas (2009) ”Me olemme teidän luomianne olentoja” – pros-
tituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana. Teoksessa Kati Launis ja Marko
Tikka (toim.) *Työväki ja kokemus*. Väki Voimakas 22. Tampere: Työväen
historian ja perinteen tutkimuksen seura, 122–137; Työväenliikkeen ulko-
puolisesta työläistaustaisesta kirjailijasta Reija Lång (2010) Kirjailijuus
välitilassa. Mäkitupalaisen tytär 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun
kirjallisella kentällä. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja
Taina Uusitalo (toim.) *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki Voimakas 23.
Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 80–112.
 - 21 Anttila, Anu-Hanna (2000) ”Ja tahmeeta on kun Konosen kävely...” Työ-
läismiehen rekonstruointi rituaalien avulla. Teoksessa Joni Krekola, Kirsti

- Salmi-Niklander ja Johanna Valenius (toim.) *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*. Väki Voimakas 13. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 131–157.
- 22 Anttila 2000, 136.
- 23 Sipilä, Jorma ja Arto Tiihonen (toim.) (1994) *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere: Vastapaino; Ahokas, Pirjo; Martti Lahti ja Jukka Sihvonen (toim.) (1993) *Mieheyden tiellä. Maskuliinisuus ja kulttuuri*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimusyksikkö.
- 24 Bergholm, Tapio (1993) Härda kvinnor i Kotka. Könsbundna löneskillnader i de finländska hamnarna 1944–1947, *Årbog for arbejdsbevægelsens historie* 1993; Bergholm, Tapio ja Kari Teräs (1999) Female Dockers in Finland, c. 1900–1975. Gender and Change in the Finnish Waterfront. *International Journal of Maritime History* XI (2), 107–120.
- 25 Bergholm, Tapio (1994) Satamien kova miehisuus. Teoksessa Sipilä, Jorma ja Arto Tiihonen (toim.) *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere: Vastapaino; Bergholm, Tapio (1996) Masculinity, Violence and Disunity: Waterfront Strikers and Strikebreakers in Finnish Ports in the 1920s and 1930s. *International Journal of Maritime History*, VIII, No. 1 (June 1996).
- 26 Jauhiainen, Annukka (2001) Kansakoulun jatkoluokilta käytännöllisiin ammatteihin, 92–119, Kaarninen, Mervi (2001) Ammattia vai perhettä varten. Tyttöjen ammattikoulutus 1920- ja 1930-luvulla, 120–143. Molemmat teoksessa Anu-Hanna Anttila ja Anu Suoranta (toim.) *Ammattia oppimassa*. Väki Voimakas 14. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 27 Hannikainen, Matti (2005) Etumiehiä ja helppareita. Työnantajat ja palkkaerot Helsingin rakennustoiminnassa vuosina 1920–1939. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.) *Työväestön rajat*. Väki Voimakas 18. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 71.
- 28 Melin, Harri (2005) Onko Suomessa vielä työväestöä? Teoksessa Matti Hannikainen (toim.) *Työväestön rajat*. Väki Voimakas 18. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 188–216.
- 29 Marttila, Anne-Maria (2004) Nationalismit, maskuliinisuudet ja naisiin kohdistunut seksuaalinen väkivalta Bosnian ja Kosovon konflikteissa. Teoksessa Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius (toim.) *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. Väki Voimakas 17. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 28–52.
- 30 Koskela, Kari (2004) Nuorisohuliganismi ja väkivalta Helsingissä 1900-luvun alussa. Teoksessa Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius (toim.) *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. Väki Voimakas 17. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 91–114.

- 31 Teema liittyi toimittajien tekeillä oleviin väitöskirjoihin. Hytönen, Kirsi-Maria (2014) *Ei elämäni lomaa mahtunut. Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Helsinki: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura; Koskinen-Koivisto, Eerika (2014) *Her Own Worth. Negotiations of Subjectivity in the Life Narrative of a Female Labourer*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- 32 Bergholm, Tapio (2011) Työyhteiskunta ja sukupuolijärjestelmän muutos 1945–2008, 24–45; Peltola, Jarmo (2011) Teollisuustyö, työttömyys ja sukupuoli. Teollisuuskaupunki Tampere 1930-luvun laman aikana, 46–80. Molemmat teoksessa Kirsi-Maria Hytönen ja Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Työtä tekee mies, nainen*. Väki Voimakas 24. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 33 Steel, Tytti (2011) Sataman Helmi. Sukupuolen risteävät erot satamatyöntekijän muistelukerronnassa. Teoksessa Kirsi-Maria Hytönen ja Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Työtä tekee mies, nainen*. Väki Voimakas 24. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 102–137. Intersektionaalisuuden käsitteestä Crenshaw, Kimberle (1991) Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, Vol. 43, No. 6, 1241–1299.
- 34 Moring, Beatrice (1994) *Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen*. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten; Häggman, Kai (1994) *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Lasken myös oman väitöskirjani sekä perhehistorian että sukupuolihistorian työksi. Markkola, Pirjo (1994) *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- 35 Satka, Mirja (1993) Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Teoksessa Pertti Haapala (toim.), *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Väki Voimakas 6. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 57–73.
- 36 Åström, Anna-Maria (1999) Koti ja naapurusto – Helsingin koillislaita 1950- ja 1960-luvulla. Teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius (toim.) *Koti kaupungin laidalla. Työväestön asumisen pitkä linja*. Väki Voimakas 12. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 37 Valenius, Johanna (2000) ”We don’t use the word ‘Republican’ in this house!” Luokan ja sukupuolen politiikkaa amerikkalaisessa tilannekomiassa. Teoksessa Joni Krekola, Kirsti Salmi-Niklander ja Johanna Valenius (toim.) *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*. Väki Voimakas 13. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura

- 38 Punamäki, Raija-Leena (2004) Siirtykö trauma sukupolvelta toiselle? Mielenterveys ja perhesuhteet väkivallan uhrien perheissä; Forsberg, Hannele (2004) Havaita, nimitä, uudelleen määrittää, vaieta – lapsia koskettavan kotiväkivallan kategorisoinnista. Molemmat teoksessa Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius (toim.) *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. Väki Voimakas 17. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 39 Kaarninen 1990.
- 40 Aatsinki, Ulla (2012) Suomea ja sosialismia: Amerikansuomalaisten työläislasten kasvatusta ja koulutus. Teoksessa Sakari Saaritsa ja Kirsi Hänninen (toim.) *Työväki maahanmuuttajana*. Väki Voimakas 25. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura
- 41 Kirsi-Maria Hytönen ja Tuomas Laine-Frigren (toim.) *Työläisperhe arjessa ja kriiseissä*. Väki Voimakas 28. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 42 Frigren, Pirita (2015) Työläisperhe hajallaan. 1800-luvun merityön vaikutukset kotisatamassa; Kaihovirta, Matias (2015) Työläisnaiset ja arjen toimintastrategiat vuoden 1918 sodan jälkeisessä ruokkiyhteisössä; Malinen, Antti (2015) ”Hyvä antaa vähästäkin”. Sukulaisten tarjoama tilapäismajoitus sotienjälkeisessä Helsingissä 1944–1948; Kemppainen, Mikko (2015) Työväenliikkeen naiskirjailijoiden perhe- ja avioliittokritiikki 1900-luvun alun suomalaisissa työväenlehdissä; Selin, Sinikka (2015) ”Jos voin ja on varoja niin luen ylioppilaaksi”. Työväenluokkaisten oppikoululaisten tulevaisuudensuunnitelmia 1950-luvun Helsingissä. Kaikki teoksessa Kirsi-Maria Hytönen ja Tuomas Laine-Frigren (toim.) *Työläisperhe arjessa ja kriiseissä*. Väki Voimakas 28. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 43 Kemppaisen ja Selinin väitöskirjat ovat tulossa. Valmiit väitöskirjat Frigren, Pirita (2016) *Kotisatamassa. Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto; Malinen, Antti (2014) *Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Helsinki: Väestöliitto; Kaihovirta, Matias (2015) *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 44 Esim. Korkeamäki, Esko (1987) Harrastajatutkijan kokemuksia työväen paikallishistorian tutkimuksesta, Anttila, Anja (1987) Tervakosken paperiteollisuusyhdyksunnan kehitys, Kultanen, Kyösti (1987) Elämänmuodon muutokset Imatran Niskalammin ja rantakasarmien asuntoalueilla 1896–1986. Kaikki teoksessa Markku Hyrkkänen, Olli Vehviläinen ja Juha Hannikainen (toim.) *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Väki Voimakas 3. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Työväentutkimus ja kansatiede

Suomessa on vahva, tiedeyhteisön sisällä jaettu narratiivi työväestön tutkimuksen tiestä kansatieteellisen tutkimuksen kohteeksi. Tarinan draaman kaari on hieno ja sisältää myös opetuksen nykypäivään: miten pakolainen – tässä tapauksessa Virossa – tuo uudet tutkimuksen tuulet Suomeen Ruotsin kautta ja kääntää koko tieteenalan kurssin uudeksi. Keskeinen henkilö tässä narratiivissa on virolaissyntyinen Ilmar Talve, jonka Esko Aaltonen kutsui sosiologian assistentiksi Turun yliopistoon vuonna 1958 ja joka nimitettiin kansatieteen professoriksi Turun yliopistoon vuonna 1962. Talve oli paennut toisen maailmansodan jälkeen Ruotsiin ja muiden humanistibalttipakolaisten tavoin tullut rekrytoiduksi Nordiska museetiin kirjoittamaan kirjoituskoneella puhtaaksi tutkimusaineistoja. Tukholman yliopiston kansatieteen professori huomasi avustajansa lahjakkuuden ja tarjosi tälle mahdollisuutta jatko-opintoihin. Talven oma väitöskirjan aihe oli perinteinen – tutkimus käsitteli saunaa – mutta työpaikallaan hän tutustui myös teollisen murroksen huomioivaan uudenlaiseen kansatieteeseen. Jo virkaanastujaisesityksessään Talve lanseerasi kansatieteelliselle tutkimukselle uuden suunnan: tutkimuskohde oli laajennettava maaseudun talonpoikaisesta väestöstä käsittämään myös kaupunkilaiset, ammattiryhmät ja eliitin.¹

Talven tai Turun koulukunnaksi nimitetty teollisen murroksen tutkimus ja Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran toiminta risteytyivät harvoin, jos koskaan. Kohtaamattomuuden ongelma liittyy kansatieteilijöiden ja historiantutkijoiden etäännyttymiseen toisistaan 1900-luvun kuluessa. Etäännyttymisen syynä oli todennäköisesti kysymys kansallisista tieteistä ja voimamittelöistä tieteen kentällä, eikä se ole tämän artikkelin keskiössä. Osittain

kyse oli varmaankin resursseista, mutta siihen liittyynee myös henkilösuhteita. Se, että seuran nimessä esiintyy sana perinne viittaa pikemminkin folkloristiikkaan kuin kansatieteeseen, vaikka kansatiede perinneaine onkin. Yhtenä syynä on näkökulmien erilaisuus. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran perustamisen aikoihin kansatieteellisessä tutkimuksessa oli ihanteena yleensä ”epäpoliittinen ja objektiivinen dokumentointi, analyysi ja tulkinta”. Seuran perustamisvuonna julkaisemassaan artikkelissa Ilmar Talve rajasi teollisuustyöväestön kansankulttuurin tutkimuksen ulkopuolelle esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeen, poliittisen työväenliikkeen sekä vuoden 1918.²

Talven koulukunta

Kun suomalaisessa kansatieteessä vielä pitäydyttiin pehmeissä ja kovissa materiaaleissa, koreissa vaatteissa ja rakennuksissa sekä alueellisia eroja heijastelevissa ruuissa ja työkaluissa, oltiin Ruotsissa jo uudenlaisten aiheiden äärellä. Ruotsissa kansatieteen kansa-käsitteen laajeneminen liittyy kansankoti-ideologiaan: kaikilla ruotsalaisilla on oikeus omaan historiaansa, ja kaikki ryhmät ovat yhtä tärkeitä. Tältä pohjalta Nordiska museet aloitti heti sodan jälkeen eri ammattiryhmien muistitiedon keruun. Ennen Talven Suomeen muutttoa aineistoa oli kerätty muonamiesten (1945), metsätyöntekijöiden (1948), sahatyöläisten (1947), radanrakentajien (1948), rakennustyöläisten (1949), kirjanpainajien (1950 ja 1951), paperityöläisten (1950), metallityöläisten (1950), rautatietyöläisten (1952), kivityöntekijöiden (1953), tulityöntekijöiden (1951), kuntatyöntekijöiden (1955), poliisien (1950), merimiesten (1954) ja kaivostyöläisten (1958) keskuudessa. Tukholman yliopiston kansatieteen oppituoli oli yliopiston ja Nordiska museetin yhteinen ja laitoksen tilatkin museon naapurissa, joten Talve ilman muuta tohtoriopiskelijana tunsu museon keruuhankkeet. Useimmissa tapauksissa aineisto julkaistiin myös editoituna muistitietokokoelmana (Statarminnen 1947, Sägverksminnen 1948, Rallarminnen 1949, Skogsarbetar-

minnen 1950, Byggnadsarbetarminnen 1950, Järnbruksminnen 1952, Typografminnen 1952, Polisminnen 1953, Verkstadsminnen 1953, Bokbindarminnen 1954)³, joten Talve pystyi helposti esittelemään uudenlaisia mahdollisuuksia esimiehelleen Esko Aaltoselle.

Ilmeisesti Aaltonen oli vakuuttunut aloitteesta, sillä ammattiryhmiin liittyvä muistitiedon keruu alkoi Turussa jo 1950-luvun lopussa Talven johdolla. Keruu toteutettiin kyselyinä niin, että osallistujia pyydettiin vastaamaan tutkijoiden heille esittämiin kysymyksiin. Taustalla oli positivistinen ajatus yhteismitallisuudesta ja verrattavissa olevasta aineistosta. Kyselyissä keskityttiin ammattiryhmiin Nordiska Museetin viitoittamalla tiellä; ensimmäisten Turun yliopiston kyselyjen ammattinimikkeet ovat lähes identtisiä Nordiska museetin keruukohteiden kanssa.⁴ Aineistonkeruu aloitettiin metsä-, uitto- ja sahatyöntekijöistä, sillä heidän Talve katsoi olevan sopivalla tavalla agraarin ja teollisen välissä.⁵ Kyselyjen lisäksi Talve aloitti opiskelijoiden kenttätöitä tehdaspaikkakunnilla, ensimmäisenä Taalintehtaalla, Kuusankoskella, Sorsakoskella ja Korkeakoskella. Kenttätöitä liittyivät opiskelijoiden opinnäytetöihin ja niistä parhaat julkaistiin tutkimusraporttina laitoksen sarjassa.⁶ Raporteissa käytiin lähes sabluunanomaisesti läpi samat asiat arjen eri teemoista. Vaikka tutkimuksen kohde oli muuttunut, itse tutkimustapa ei paljoakaan muuttunut. Talonpoikaisten käsien työ vain oli muuttunut työväen käsien työksi. Sellaiset asiasanat kuin aate, liike ja luokka loistavat pois-aolollaan, vaikka aineistoissa nämä teemat toki tihkuivat läpi.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran perustamisen aikoihin Ilmar Talve itse luonnehti Turun yliopiston kansatieteen tutkimuksen painopisteeksi teollisuustyöväen ja muut ammattiryhmät, kaupunki- ja taajamakulttuurin sekä maaseudulla teollistumiskaudella 1860-luvulta lähtien tapahtuneet kulttuurinmuutokset.⁷ Talvelaisen kansatieteen teemoja olivat työ, asuminen, asunnot ja sisustus, koti- ja ruokatalous, vaateus, sairaudet, sairaspöytä, lääkintä ja sosiaaliturva, perhe ja suku, juhla- ja merkkipäivät, vapaa-ajan vietto, harrastukset, organisaatiot, paikkakunta ja ympäristö sekä poikkeusajat.⁸ Tieteen-

alan hiljaisen tiedon mukaan Talvella oli tarkoituksena kirjoittaa kokonaisesitys teollistuneen Suomen kansankulttuurista, josta syystä yhteismitalliset kuvaukset ammattiryhmistä ja tehtaista olisivat saaneet laajemman kontekstin. Paradigman muutoksen myötä minkäänlaista kokonaisesitystä ei koskaan ilmestynyt, jos sellaisena ei pidä Talven laajaa artikkelia Suomen kulttuurihistoria -kirjasarjassa ja teollisuustyöosuutta hänen kirjoittamassaan Suomen kansankulttuurissa.⁹

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran perustamisen aikoihin Talve oli ehtinyt jo kouluttaa kansatieteilijäsukupolven, joka vei uudenlaiset näkemykset sitä työllistäneisiin museoihin ja Museoviraston Työväenkulttuuri-projektiin.¹⁰ Talven koulukunta tuotti myös väitöskirjoja: Virpi Nurmi väitteli ensimmäisellä kansatieteellisellä työväentutkimuksella lasinpuhaltajista vuonna 1989, ja Eero Sappinen raumalaisesta arjesta vuonna 2000.¹¹ Timo J. Virtasen mukaan opiskelijoiden tutkimusinto teollisuustyöväestöaiheita kohtaan oli laimennut jo 1990-luvulle tultaessa. Osittain kyse oli näkökulmien laajenemisesta, osittain tutkimuksen nimeämisestä uudelleen esimerkiksi yrityskulttuurin tai teollisen kulttuuriperinnön tutkimukseksi.¹² Talven persoona ja hänen tutkimusohjelmansa oli niin vahva, että tietynlainen oppilaiden kapaloiden katkominen on ymmärrettävää.

Kulttuurianalyttinen työväentutkimus

Kun Turussa katkottiin kapaloita, Helsingissä työväentutkimusta vasta kapaloitiin. Kaikki riippuu tietenkin siitä, miten työväentutkimus määritellään. Kansatieteessä työväentutkimuksella tarkoitetaan yleensä ammattiryhmätutkimusta tai työn ympärille syntyneiden yhteisöjen tutkimusta. Helsingin yliopiston kansatieteessä on tehty useita ammattiryhmiin liittyviä väitöskirjoja, joista ensimmäinen oli oma väitöskirjani Kemijokivarren metsä- ja uittotyöntekijöistä vuonna 1996. Sen jälkeen on ohjauksesani ilmestynyt kolme ammattiryhmää käsittelevää väitöskirjaa: Leena Paaskosken metsänhoitajia käsittelevä väitöskirja vuonna

2008, Tiina Suopajärven väitöskirja metsäammattilaisista Oulun yliopistossa vuonna 2009 ja Miia-Leena Tiilin väitöskirja merivartioston virkamiehistä vuonna 2016.¹³ Sanna Kaisa Spoofin Jokelan tiilitehdasyhteisöä (1997), Harri Nymanin majakkayhteisöjä (2011) ja Tytti Steelin satamia käsittelevät väitöskirjat (2013) kuuluvat myös samaan työväentutkimusperheeseen.¹⁴ Niille kaikille on ominaista kulttuurianalyttinen ote ja keskustelu ruotsalaisen kansatieteellisen tutkimuksen kanssa.

Ruotsissa ilmestyi 1980–1990-luvuilla useita ammattiryhmiin keskittyviä kansatieteen väitöskirjoja kuten esimerkiksi Gösta Arvastsonin ”Maskinmänniskan” taylorismista Volvon tehtaalla (1987) ja Ella Johanssonin tutkimus modernisaatiosta ja metsätyöntekijöistä (1994).¹⁵ Kyseessä oli jo toinen sukupolvi, sillä varhaisimmat työväentutkimukseen liittyvät väitöskirjat julkaistiin 1970-luvun alussa: Göteborgin yliopiston kansatieteen professori Sven B. Ekin väitöskirja lundilaisesta työväenkaupunginosasta kuuluu alan klassikoihin.¹⁶ Toinen klassikko, Tukholman yliopiston professorin Åke Daunin väitöskirja ”Förortsliv” vertaa tukholmalaista 1880-luvun työväenkaupunginosaa 1960-luvun miljoonaohjelman lähiöön.¹⁷ Uumajan yliopiston kansatieteen professori Billy Ehnin väitöskirja puolestaan käsittelee entisen Jugoslavian alueelta tulleita siirtolaisia paperitehtaalla.¹⁸ 2000-luvulla työväentutkimuksen kenttä on muuttunut, mutta edelleen tutkitaan esimerkiksi ammattiryhmiä.¹⁹

Helsingissä tehty työväentutkimus ei jatkanut eikä paljon edes keskustellut talvelaisen työväentutkimuksen kanssa. Teoreettiset vaikutteet haettiin ruotsalaisesta kansatieteellisestä tutkimuksesta ja kulttuurianalyysistä. Edelleen luetaan ja sovelletaan etenkin Lundin yliopiston kansatieteen professorin Orvar Löfgrenin tutkimuksia.²⁰ 1980- ja 1990-luvuilla pohjoismainen työväentutkimus oli vilkasta, ja tutkijat tapasivat toisiaan säännöllisesti pohjoismaisessa työväentutkimuskonferenssissa. Samat kollegat tulivat vastaan kansainvälisissä oral history -konferensseissa eri puolilla maailmaa. Paul Thompson oli monelle muistitietotutkimuksesta kiinnostuneelle tutumpi kuin suomalainen naapuritie-teen kollega samassa yliopistossa.

Tiet risteävät

Tämän artikkelin kirjoitushetkellä huhtikuussa 2016 tuorein kansatieteellinen työväentutkimus on Miia-Leena Tiilin tutkimus merivartioston virkamiehistä.²¹ Vastaväittäjä Teemu Tallbergin kysyessä väittelijältä, minkälaiseen jatkumoon väittelijä sijoittaa oman tutkimuksensa kansatieteellisessä työelämää koskevassa tutkimuksessa, vastaus yllätti tuoreudellaan. Tiilin mukaan jopa varhainen kansatieteellinen talonpoikiin kohdistuva tutkimus oli eräänlaista työelämä tutkimusta. Samoilla linjoilla on Leena Paas-koski, joka kirjoittaa työtä käsittelevästä kansatieteellisestä tutkimuksesta. Hänen mukaansa merkittävän osan kansatieteessä tehdyistä väitöskirjoista voi luokitella liittyvän jotenkin työntutkimukseen; ennen Tiilin väitöskirjaa niissä on käsitelty esimerkiksi satamatyötä (2013), kuppausta (2012), laivanrakennusta (2012), luotsien ammattikuntaa (2011), metsänhoitaja-ammattia (2008), keittämisen taitoa (2006), rautatieläisiä (2004), poronhoitoa (2002, 1996), viininviljelyä (2001), työväestön elämäntapaa (2000), Lotta-työtä (1999), tiilitehtaalaisia (1997), metsä- ja uittotyötä (1996), lasten työntekoa (1996), kalastusta (1998, 1982, 1979, 1950, 1906), lasinvalmistajia (1989), linnustusta (1968), järvenlaskua (1967), kehruuta (1956), tuohitöitä (1952), pellavan ja hampun viljelyä (1946) ja kansanomaista taloutta (1935).²²

En tiedä, eikö Ilmar Talvea ja hänen ammattiryhmätutkimusta tekeviä tohtoriopiskelijoitaan kutsuttu Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran toimintaan, vai tekivätkö he itse päätöksen olla osallistumatta. Ehkä vastaus – molemmiin puolin – liittyy käsitteisiin aate, liike ja luokka. Joka tapauksessa käydesäni läpi seuran perustamisvaiheita seuran 20-vuotisjuhluvuonna, kiinnitin huomiota siihen, että ensimmäisen kahdenkymmenen vuoden aikana seminaarien ja kokousten osallistujalistaista en löytänyt oman tieteenalani edustajia kuin satunnaisesti. Vaikka olin itse ollut opiskelijana töissä talvelaisessa Museoviraston työväenkulttuuriprojektissa²³, tehnyt graduni Helsingin yliopiston kansatieteeseen Elannon leipätehtaan työntekijöistä ja väitöskirjani Kemijoen metsä- ja uittotyöntekijöistä, en ollut osallistunut

yhteenkään seuran tilaisuuteen ennen vuotta 1997. Sen sijaan olin osallistunut pohjoismaisiin työväentutkimuskonferensseihin ja kansainvälisiin oral history-konferensseihin jo 1980-luvulla. Voin osin syyttää itseäni passiivisuudestani: kun aloitin kansatieteen assistenttina Helsingin yliopistossa vuonna 1987, seuran pitkäaikainen aktiivi Raimo Parikka soitti minulle ja pyysi minua puhumaan johonkin tilaisuuteen suurkaupunkitutkimuksesta, johon teemaan hän graduni aiheen liitti. Jostakin syystä vastasin kieltävästi, mitä yleensä en tee. Vasta kymmenen vuotta myöhemmin saadessani kutsun seuran seminaariin kertomaan tuoreesta väitöskirjastani tuli seura minulle tutuksi. Jäseneksi minut rekrytoitiin vuonna 1998 Jorma Kalelan järjestämässä muisti-konferenssissa Turussa. Ei ole sattumaa, että rekrytointi tapahtui juuri muistitietokonferenssissa, sillä muistitietotutkimus saattoi kansatieteilijät ja historiantutkijat samojen kysymysten äärelle. Kansatieteilijät olivat aina keränneet aineistonsa pääosin kysymällä tutkimuksen kohteelta itseltään joko haastatteleamalla tai kirjallisena, ja tälle ammattitaidolle oli yht’äkkiä kysyntää samoin kuin etnografiselle kenttätutkimukselle.²⁴

Kansatieteilijät alkoivat näkyä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran toiminnassa 1990-luvun lopulta lähtien. Helsingin yliopistossa savolaisesta kartanoyhteisöstä kansatieteen väitöskirjansa tehneen ja sittemmin Åbo Akademin kansatieteen professorina toimineen Anna-Maria Åströmin artikkeli ”Helsingin koillislaita 1950- ja 1960-luvuilla” oli ensimmäinen seuran julkaisuissa ilmestynyt kansatieteellinen artikkeli. Se ilmestyi *Väki Voimakas*-sarjan niteessä ”Koti kaupungin laidalla” vuonna 1999.²⁵ Useimmiten *Väki Voimakkaat* kootaan edellisen vuoden kesäseminaarin esitelmistä ja niin saattoi olla tässäkin tapauksessa. Åström oli muonamiehiä käsittelevällä gradullaan (1980) ensimmäisiä työväentutkimuksesta gradunsa tehneitä helsinkiläisiä kansatieteilijöitä.²⁶ Vuonna 1999 nimitettiin myös ensimmäiset kansatieteilijät seuran hallitukseen. Minun lisäksi hallituksessa aloitti Liisa Vuori-Mattila Kansan Arkistosta. Vuonna 2003 seuran sihteerinä aloitti Katri Kaunisto ja varajäsenenä Terhi Torkki (nykyisin Pietiläinen).²⁷ Kaunisto oli tehnyt

kansatieteen gradunsa työväen lipuista, mikä osaltaan todistaneee, että kansatiede oli työväen tutkimuksen osalta luonut nahkansa. Kansatieteilijöiden tieteellinen seura Ethnos ry palkitsi Kauniston gradun vuoden parhaana kansatieteen graduna samaisena vuonna 1999, mikä sekin kertoo aiheen salonkikelpoisuudesta.²⁸ Vuonna 1999 ilmestyi myös Raimo Parikan toimittama Suomalaisen työn historiaa, jossa viidestätoista artikkelista kolme oli kansatieteilijän kirjoittamia. Vallankumous on tässä kirjassa päässyt jo kansatieteessä otsikkotasolle – mutta ei poliittisena liikehdintänä vaan metsätyön koneellistumista kuvaavana moottorisahavallankumoksena.²⁹

Kun kansatieteilijät olivat päässeet (tai halunneet) seuran taikapiiriin, olivat he jatkossa voimakkaasti läsnä niin graduseminaareissa kuin kesäseminaareissakin. *Väki Voimakkaassa* on ilmestynyt kansatieteilijöiden kirjoittamia artikkeleita, joskaan ei runsaasti. Viime vuosina Helsingin kansatieteilijät ovat antaneet tilaa Jyväskylän etnologeille, jotka ovat ikään kuin kansatieteen ja folkloristiikan välissä. Vuodesta 2011 lähtien vuosikirjan yhtenä toimittajana on ollut lähes poikkeuksetta jyväskyläläistaustainen etnologi.³⁰

On helppo osoittaa, miten kansatiede näkyy Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seurassa. Paljon vaikeampaa on osoittaa se, miten Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura näkyy kansatieteellisessä tutkimuksessa. Uskoisin, että suurin vaikutus on ollut seuran gradu- ja kesäseminaareilla. Ne ovat olleet todellisia työväentutkimuksen monialaisia korkeakouluja, joissa eri yliopistojen ja eri alojen toimijat ovat keskustelleet tärkeiden aiheiden äärellä. Samantapaisia, ajankohtaisia kysymyksiä on toki kysytty ilman seuraakin. ”Forssan perintö. Tekeekö Kuka työn?” kysyi turkulainen kansatieteilijä Timo J. Virtanen vuonna 2003. Samojen kysymysten äärellä oltiin Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran vuoden 2007 kesäseminaarissa kysymyksellä ”Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?”³¹

Helsingin yliopiston kansatieteen opiskelijat pohtivat Muuttuva työ -kurssilla uusia kansatieteellisen työntutkimuksen aiheita Helsingin Sanomien Työelämä-liitteissä vuosina 2013–2014

julkaistujen artikkeleiden pohjalta. Leena Paaskosken mukaan ”opiskelijat ideoivat lukuisia teemoja, joihin kansatieteen tutkimusotteilla voitaisiin tarttua. Kansatieteellisen tutkimuksen kohteita voisivat opiskelijoiden mielestä olla vaikkapa työelämän uudet käsitteet, aikakäsitykset, koulutuksen muutos, työn uudenlaiset sosiaaliset muodot, työn hakeminen ja mielikuvat, työtilat kulttuurisina tiloina, vastuun, vapauden, päätösvallan tai kuormittavuuden kokemukset, työelämän ikäkaudet tai ammatinvaihtaminen, ammattihaaveet ja toteutumattomat vaihtoehdot. Erilaisissa harjoitustöissään opiskelijat analysoivat lisäksi esimerkiksi kokin, kaupanmyyjän, sairaanhoitajan, juristin, ravintoloitsijan, museoammattilaisen, opiskelijan ja äidin töitä näkökulminaan muun muassa sukupuoli, sukupolvi, pätkätyö, työn kiireisyys, työminä ja epäonnistunut ammatinvalinta.”³² Näiden alle mahtuu kansatieteellisen nykymitoituksen mukaan myös aate, liike ja luokka.

Lähdeviitteet

- 1 Ks. esim. Snellman 1996, 16; Siivonen 2008,1; Snellman 2009.
- 2 Virtanen 2003, 61.
- 3 nordiskamuseet.se/samlingar/insamling/fragelistor/sjalvbiografier-och-andra-insamlingar
- 4 Virtanen 2003, 62.
- 5 Ks. Talve, Ilmar 1963.
- 6 Ks. <http://www.utu.fi/hum/kansatiede/>
- 7 Talve 1984, 31-33.
- 8 Virtanen 2003, 66.
- 9 Talve 1979; Talve 1980.
- 10 Virtanen 2003, 65–67.

- 11 Nurmi 1989; Sappinen 2000.
- 12 Virtanen 2003, 65, 67.
- 13 Paaskoski 2008; Suopajarvi 2010; Tiili 2016.
- 14 Spoof 1997; Nyman 2011; Steel 2013.
- 15 Arvastson 1987; Johansson 1994.
- 16 Ek 1975.
- 17 Daun 1974.
- 18 Ehn 1975.
- 19 Esim. Silvén 2004.
- 20 Ks. esim. Ehn & Löfgren 2005.
- 21 Tiili 2016.
- 22 Paaskoski 2015.
- 23 Virtanen 2003, 62.
- 24 Ks. esim. Virtanen 2016.
- 25 Åström 1999.
- 26 Åström 1980.
- 27 Työväen Arkisto. THPS, Sign. 902.
- 28 http://www.ethnosry.org/www/wp-content/uploads/2011/12/Gradupalkin-not_1992-20131.pdf.
- 29 Snellman 1999.
- 30 Ks. <http://www.thpts.fi/julkaisut/vaki-voimakas/>.
- 31 Hannikainen & Lohikoski 2008.
- 32 Paaskoski 2015.

Lähteet ja kirjallisuus

- Arvastson, Gösta (1987): *Maskinmänniskan. Arbetets förvandlingar i 1900-talets storindustri*. Bokförlaget Korpen: Göteborg.
- Daun, Åke (1974): *Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förändring*. Prisma: Stockholm.
- Ehn, Billy (1975): *Sötebrödet: en etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt papperbrukssamhälle*. Tiden: Stockholm.

- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2005): *Kulturanalyser*. Andra upplagan, sjunde tryckningen. Gleerups: Malmö.
- Ek, Sven B. (1975): *Nöden i Lund: en etnologisk stadsstudie*. Liber: Lund.
- Ethnos ry, Helsinki, http://www.ethnosry.org/www/wp-content/uploads/2011/12/Gradupalkinnot_1992-20131.pdf
- Hannikainen, Matti & Lohikoski, Pia (toim). (2008): *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Väki voimakas 21. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura; Tampere.
- Johansson, Ella (1994): *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*. Nordiska museets handlingar 118. Nordiska museet: Stockholm.
- Nordiska museet, Tukholma <http://www.nordiskamuseet.se/samlingar/insamling/fragelistor/sjalvbiografier-och-andra-insamlingar>.
- Nurmi, Virpi (1989): *Lasinvalmistajat ja lasinvalmistus Suomessa 1900-luvun alkupuolella*. Kansatieteellinen Arkisto 36. Suomen Muinaismuistoyhdistys: Helsinki.
- Nyman, Harri (2011): *Uloimmalla rannalla. Luotsi- ja majakkaperheet asemayhdyskunnissaan*. Kansatieteellinen Arkisto 54. Suomen Muinaismuistoyhdistys: Helsinki.
- Paaskoski, Leena (2008): *Herrana metsässä. Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Paaskoski, Leena (2015): *Kansatieteilijät työtä tutkimassa. Lähde-verkkokulkaisu*. <http://www.lahde.info/UusinLahde.html>.
- Sappinen, Eero (2000): *Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä*. Kansatieteellinen Arkisto 46. Suomen Muinaismuistoyhdistys: Helsinki.
- Siivonen, Katri (2008): *Kansatiede ja murrosten tutkimus. Varsinais-Suomen saaristo informaatioajan murroksessa. Elore 2/2008* http://www.elore.fi/arkisto/2_08/sii2_08.pdf
- Silvén, Eva (2004): *Bekänna färg. Modernitet, maskulinitet, professionalitet*. Nordiska museets förlag: Stockholm.
- Snellman, Hanna (1996): *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. Scripta Historica 25. Pohjoinen: Oulu.
- Snellman, Hanna (1999): *Moottorisahavallankumous. Teoksessa Raimo Parikka (toim.) Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. SKS: Helsinki.
- Snellman, Hanna (2009): *Uudet etnologiat. J@rgonia – elektroninen julkaisu 16/2009*. <http://www.Jargonia> 16-Snellman.

- Spoof, Sanna Kaisa (1997): *Savikkojen valtias. Jokelan Tiilitehtaan sosiaalinen ja fyysinen miljöö*. Kansatieteellinen Arkisto 43. Suomen Muinaismuistoyhdistys: Helsinki.
- Steel, Tytti (2013): Risteäviä eroja sataman arjessa. <http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN-978-952-10-9013-4>.
- Suopajärvi, Tiina (2009): *Sukupuoli meni metsään. Luonnon ja sukupuolen polkuja metsäammattilaisuuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1255. SKS: Helsinki.
- Talve, Ilmar (1963): Suomalainen kansatiede. *Sananjalka* 5, 107–147.
- Talve, Ilmar (1979): *Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 355. SKS: Helsinki.
- Talve, Ilmar (1980): Suomen kansankulttuuri teollistumiskaudella. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria* II. 447–471, 517–519. WSOY: Helsinki.
- Talve, Ilmar (1984): *Turun yliopiston kansatieteen laitos 1958–1983*. Scripta Ethnologica 34. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja. Turun yliopisto: Turku.
- Tiili, Miia-Leena (2016): *Ammattilaisuuden ankkuripaikat – Kinesteettinen ja kulttuurinen tieto Suomenlahden merivartiostossa*. Kansatieteellinen Arkisto 55. Suomen Muinaismuistoyhdistys: Helsinki.
- Työvään Arkisto, Helsinki. Työvään historian ja perinteen tutkimuksen seuran arkisto 1984–2003.
- Työvään historian ja perinteen tutkimuksen seura <http://www.thpts.fi/julkaisut/vaki-voimakas/>.
- Virtanen, Timo J. (2003): Forssan perintö. Tekeekö Kuka työn? Teoksessa Helena Ruotsala (toim.) *Meiltä ja maailmalta*. Scripta Aboensia 2, Ethnologica, Turun yliopisto: Turku, 61–73.
- Virtanen, Timo J. (2016): Kenttämätönninen kokeilu. Muistihuone 2011kulttuuripääkaupungin jokihankkeessa. Teoksessa Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos-toimite 19. Ethnos: Helsinki.
- Åström, Anna-Maria (1980): Torpare och statare. Gårdsorganisation och lönesystem på Frugård i Jorois. Pro gradu 1980. Helsingin yliopisto. <http://www.helsinki.fi/kansatiede/tutkimus/gradut.htm>.
- Åström, Anna-Maria (1999): Helsingin koillislaia 1950- ja 1960-luvulla. Teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs, Johanna Valenius (toim.) *Koti kaupungin laidalla. Työväestön asumisen pitkä linja*. Väki Voimakas 12. Työvään historian ja perinteen tutkimuksen seura: Tampere, 79–122.

Muistoja, myyttejä ja pitkiä kaaria

Työväenkulttuuri ja folkloristiikan muuttuvat tutkimusparadigmat

Perinne on historian ohella nostettu esille Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran nimessä seuran toiminnan painopistealueena. Tarkastelen artikkelissani folkloristiikan eli suullisen perinteen tutkimuksen suhdetta työväenkulttuurin ja työväenhistorian tutkimukseen. Millainen rooli suullisen perinteen tutkimuksella on ollut seuran julkaisuissa ja keskusteluissa viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana? Miten folkloristit ovat tutkineet työväenkulttuuria tuona aikana? Millaisia uusia tutkimuskysymyksiä ja -avauksia on nähtävissä?

Työväenkulttuurin tutkimus ja folkloristien sukupolvet

Kansatieteellä ja folkloristiikalla on omat painopistealueensa ja tutkimusmetodinsa: kansatieteellinen tutkimus suuntautuu aineelliseen ja yhteisölliseen kulttuuriin, folkloristiikka suulliseen perinteeseen ja henkiseen kansankulttuuriin. Yhdistäviä teema-alueita ja tutkimusmetodeja ovat muistitietotutkimus ja yhteisöjen tutkimus. Helsingin yliopiston folkloristiikan professori on alallaan maailman vanhin: vuonna 1888 Kaarle Krohn nimitettiin suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen ylimääräiseksi professoriksi. Kansanrunoudentutkimuksen nimi muutettiin folkloristiikaksi vuonna 1989. Turun yliopistossa Lauri Honko nimitettiin folkloristiikan ja uskontotieteen ylimääräiseksi professoriksi vuonna 1963. Folkloristiikka eriytyi omaksi oppiaineekseen, kun Annikki Kaivola-Bregenhøj nimi-

tettiin folkloristiikan apulaisprofessoriksi 1994. Joensuun yliopistoon (nyk. Itä-Suomen yliopisto, Joensuun kampus) perinteen tutkimuksen oppiaine ja professuuri perustettiin lahjoitusvaroin vuonna 1985. Anna-Leena Siikala oli ensimmäinen professori vuosina 1988–1995. Itä-Suomen yliopistossa perinteen tutkimus on painottunut folkloristiikkaan, vaikka siellä ei tehdä eroa kansatieteen ja folkloristiikan välillä.

Eija Stark käsittelee folkloristisen tutkimuksen suhdetta työväestön ja köyhälistön tutkimukseen artikkelissaan vuosikirjassa *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* (2008). Työväestön suullisen perinteen tutkimus ei ole kuulunut folkloristisen tutkimuksen perinteisiin painopistealueisiin. Folkloristiikan ydinalueeksi määritellyt suullisen perinteen lajit, kalevalamittaiset runot, ihmesadut, tarinat, sananparret ja arvoitukset suhteutettiin oletettuun rahvaan yhtenäiskulttuuriin, jossa maaseutuväestön sosiaalisia kerrostumia ei eritelty.¹ Kansanrunousarkiston kokoelmiin on toki karttunut suullista perinnettä myös kaupunkien ja maaseudun teollisuusyhteisöistä, mutta niihin ei ole suunnattu erityistä huomiota.

1960-luvun uusi folkloristinen tutkimusparadigma korosti kenttätönn merkitystä. Vaikutteita haettiin antropologiasta ja lingvistiikasta. Matti Kuusi nosti virkaanastujaisluennossaan vuonna 1959 populaarikulttuurin folkloristiikan tutkimuskohteeksi muotoillen iskulauseen ”iskelmä on nykyajan kansanlaulu”. Professori Leea Virtasen (virkakausi 1979–1994) tutkimukset suuntautuivat tämän päivän lastenkulttuuriin ja yliluonnollisiin kokemuksiin.² 1900-luvun alkupuolen poliittiset murrokset ja muuttuvat yhteiskuntarakenteet jäivät kuin huomaamatta akateemisen folkloristisen tutkimuksen välitilaan, kun siirryttiin menneisyydestä oman ajan perinneilmiöiden tutkimukseen.

Suomalaisen Kirjallisuuden Kansanrunousarkiston keruut alkoivat 1960–70-luvuilla suuntautua historialliseen muistitietoon ja ammattialojen perinteisiin. Nämä kilpakeruut ovat tuottaneet arvokasta aineistoa tulevalle tutkimukselle. Erityisen merkittävä työväenkulttuurin ja -historian kannalta oli keruu ”Vuosien 1917–1918 tapahtumat kansan muistissa ja perinteessä”

vuonna 1966, johon osallistui lähes 600 vastaajaa. Jatkäperinteen keruukilpailu vuonna 1969 tuotti valtavan aineiston, yhteensä 18000 sivua lähes 800 vastaajalta.³

Folkloristiikan vanhemman polven tutkijoista dosentti Matti Hako (1927–2014) vei vahvimmin eteenpäin työväenkulttuurin tutkimusta. Hänen väitöskirjansa käsitteli kansanlääkintää, mutta hän ryhtyi ajamaan työväenperinteen tallentamista vuonna 1960 Työväen muistitietotoimikunnan puheenjohtajana. Yhdessä Heimo Huhtasen ja Matti Niemisen kanssa hän toimitti antologioita Työväen muistitietotoimikunnan aineistojen pohjalta.⁴

Matti Hako kirjoitti artikkelin työväenkulttuurista teokseen *Folklore tänään*⁵, jossa esiteltiin poploren ja nykyperinteen tutkimuksen uusia suuntauksia. Matti Hako ja Matti Kuusi puhuvat eri kieltä. Kuusi määrittelee ”poploren” sisällöiltään folklorelle rinnasteiseksi mutta myös tuotantoehdoiltaan monessa suhteessa erilaiseksi ilmiöksi: ”Folklore-ihminen oli lujin sitein kiinni perheessään, suvussaan, säädyssään, ammatti- ja paikkakunnassaan. Poplore-ihmisen sidonnaisuus on poliittis-taloudellis-kaupallista riippuvuutta monista kaukovaikuttajista.”⁶ Kuusen esittämä jaottelu on tietoisien yksinkertaistettu eikä hän ota siinä huomioon poliittisia liikkeitä ja aatteita, jotka saattoivat erottaa niin folklore kuin poplore-ihmisetkin omasta perheestään ja säädystään. Kuusen keskeinen tavoite on populaarikulttuurin nostaminen akateemiseksi tutkimuskohteeksi ja sen tutkimus ilman estetisoivia tai alkuperään liittyviä arvoasetelmia. Poliittisia vaikutteita hän käsittelee lähinnä suhteessa Neuvostoliiton ”kansankulttuuri”-ideologiaan, jonka Kuusi määrittelee amerikkalaisen folkloristin Richard Dorsonin määrittelemällä termillä ”fakeloreksi”.⁷

Matti Hako on *Folklore tänään*-kirjan artikkelissaan puolustuskannalla suhteessa työväenkulttuurin tutkimukseen ja pohtii myös sitä kysymystä, miksi työväenkulttuurin tallentaminen ja tutkimus Suomessa virisi myöhemmin kuin muissa Pohjoismaissa. Syyt liittyvät sisällissodan raskaaseen perintöön ja 1920–30-lukujen kireään poliittiseen ilmapiiriin. ”Työväenliike kasvoi ja kehittyi protestimielialan vallitessa, ja tämä protestiperinne ehkäisi myös oman tehtävän ja työn luontevaa

arvostamista”⁸ Lähtien liikkeelle työväenliikkeen arvoista Hako jakaa työväenkulttuurin ja sen tutkimukseen kolmeen ryhmään: ensiksi työväenliikkeen arvomaailmaan perustuva perinne vanhasta työväentalokulttuurista 1960–70-lukujen vasemmiston kulttuuritoimintaan; toiseksi ”työväenliikkeelle vieraiden arvojen” kuten porvarillisen, kaupallisen ja uskonnollisen arvomaailman sävyttämä työväenkulttuuri; kolmanneksi ”arvoista vapaa työväenkulttuuri”, jolla Hako ilmeisesti tarkoittaa työväestön arkielämää.⁹ Matti Kuusen ja hänen oppilaidensa tutkima poplore tai nykykulttuuri sijoittuu näistä toiseen ryhmään; Ilmar Talven ja hänen oppilaidensa kansatieteellinen työväenyhteisöjen tutkimus kolmanteen ryhmään.

Millaista sitten voisi olla työväenliikkeen arvomaailmalle perustuva folkloristinen tutkimus? Matti Hako nostaa artikkelissaan esille työväen monimuotoisen laulukulttuurin 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Työväenlaulut levisivät sekä suullisessa että kirjallisessa muodossa. Toinen erityisesti folkloristinen tutkimuskohde ovat sisällissotaan liittyvät muistelmat ja tarinat. Näistä molemmista Hakon esittelemistä tutkimusaiheista onkin lähtenyt liikkeelle vahva työväenperinteen tutkimustraditio.

Luokka-näkökulma nostettiin esille Matti Kuusen oppilaiden ja seuraavan sukupolven folkloristien tutkimuksissa. Vaikka monet heistä kirjoittivat ensimmäiset artikkelinsa ja opinnäytteensä populaarikulttuuriin liittyvistä aiheista, väitöskirjat perustuvat kuitenkin Kansanrunousarkiston aineistoihin ja perinteisiin suullisen perinteen lajeihin, joita tulkittiin uusista näkökulmista. Seppo Knuuttila tarkastelee väitöskirjassaan *Kansanhuumorin mieli* (1991) isäntä ja renki -kaskuja, joiden vastakkainasettelut toistuvat myöhemmässä työpaikkaperinteessä. Satu Apo kytkee väitöskirjassaan *Ihmesadun rakenne* (1986) ihmesatujen henkilöhahmot ja juonirakenteet satakuntalaisen maaseudun sosiokulttuuriin murrokseen. *Viinan voima* -monografiassa (2001) hän tarkastelee alkoholikulttuurin ja -perinteen kytköksiä suomalaiseen kansanomaiseen ajatteluun.

Folkloristit ja työväenkulttuurin määrittelyt *Väki Voimakas* -vuosikirjoissa

Kävin läpi tähän mennessä ilmestyneet *Väki Voimakas* -vuosikirjat (yhteensä 27) arvioidakseni folkloristien osuutta seuran julkaisuissa. Muutamat tutkijat (kuulun itse tähän joukkoon, samoin Ulla-Maija Peltonen ja Eija Stark) ovat toistuvasti esillä kirjoittajina ja toimittajina. Vuosikirjoista vahvimmin folkloristisesti painottunut on *Naurava työläinen, naurettava työläinen* (1999), jossa olin yksi toimittajista ja artikkeleiden kirjoittajista kolme (Anne Heimo, Tuija Saarinen, Katja Laitinen) folkloristiikan jatko-opiskelijoita. Folkloristiikan professoreista artikkeleiden kirjoittajina esiintyvät Satu Apo (1997) ja Seppo Knuuttila (1991 ja 2014). Olen lukenut folkloristien joukkoon myös Kaija Heikkisen ja Eerika Koskinen-Koiviston, ja etnomusikologi Vesa Kurkela lähestyy myös tutkimusteemoiltaan folkloristeja. (Yhteenveto, katso taulukko 1 tämän artikkelin lopussa.)

Toinen *Väki voimakas*-sarjan kirjoista, Kirsti Stenvallin ja Timo Holmalahden *Tutkimus ja työväenkulttuuri* (1987) oli vuonna 1985 perustetun Työväenperinnetyöryhmä III:n tilaama selvitys työväenkulttuurin tutkimus- ja julkaisutoiminnasta. Opetusministeriön asettamat Työväenperinnetyöryhmät I (1980–81) ja II (1982–83) selvittivät ”työväenperinteen tallettamisen ja tutkimisen kokonaistilannetta museolaitoksessa, yliopistoissa ja korkeakouluissa” sekä muissa yhteisöissä. Työväenperinnetyöryhmä III:n tehtäväksi rajattiin erityisesti tutkimus- ja julkaisutoiminta. Työväenperinteen sijasta määriteltiin kohteeksi työväenkulttuuri, koska työväenperinteen tutkimuksen katsottiin olevan vähäistä. (Stenvall & Holmalahti 1987, 8–10.)

Johdantoluvussa nostetaan esille työväenkulttuurin määrittelyihin liittyviä keskusteluja. Niissä tulee esille sama vastakkainasettelu kuin Matti Hakon artikkeleissa. Samaan aikaan kuin Matti Kuusi veti rohkeita rinnastuksia vanhan suullisen perinteen ja tämän päivän populaarikulttuurin välille, työväenkulttuurin tutkijat esittivät kulttuuria ideologisesti arvottavia näkemyksiä. Vaikka työväenkulttuurin olemassaolo työväenliikkeen ulko-

puolella myönnettiin, populaarikulttuuria (tai massakulttuuria, kuten marxilaisesti suuntautuneet tutkijat sitä usein kutsuvat) pidettiin rappioittavana tekijänä.

Holmalahden ja Stenvallin esittelemistä työväenkulttuurin tutkijoista ja määrittelijöistä Raoul Palmgren edusti 1940-luvun kirjoituksissaan puhtaimmin marxilaista kulttuurikäsitystä: todellinen työväenkulttuuri voisi hänen mukaansa toteutua vain sosialismissa, työläisten hallitsemassa yhteiskunnassa. Kapitalistisessa yhteiskunnassa työväenkulttuuria leimaa Palmgrenin mukaan kapitalistisen massakulttuurin muotojen jäljittely.¹⁰ Työväenkulttuurin arvottaminen ja sen kytkeminen vanhan työväenliikkeen kulttuuriin toistuvat myös muiden esille nostettujen tutkijoiden kirjoituksissa: sekä Jorma Kalela, kansatieteilijä Jukka Eenilä että sosiologi Matti Alestalo määrittelevät vanhan tai perinteisen työväenkulttuurin, joka syntyi 1800-luvun lopulla kun työväestö alkoi erottautua omaksi yhteiskuntaluokakseen. Folkloristeista kirjassa on vahvimmin esillä Matti Hako. Seppo Knuuttila ja Ulla-Maija Peltonen esitellään lyhyesti.

Väki Voimakas -vuosikirjojen teemoissa selvä käännekohta oli Ulla-Maija Peltosen ja Kirsti Stenvallin toimittama *Myytit ja symbolit* (1991). Ensimmäisissä kesäseminaareissa ja vuosikirjoissa tarkasteltiin Suomen historian vaiheita työväenhistorian näkökulmista. *Myytit ja symbolit* nosti keskusteluun uudet käsitteet ja metodologiset näkökulmat, joilla työväenhistoriaa ja -perinnettä voitaisiin lähestyä. Myytin ja symbolin ohella keskeinen on rituaalin käsite. Näiden käsitteiden avulla myös työväenkulttuurin määrittely on entistä laaja-alaisempaa ja vivahteikkaampaa, ja menneiden vuosikymmenten arvottavista asetelmista päästään irtautumaan. Artikkeleissa käsitellään muun muassa huutoa symbolina 1970-luvun opiskelijaliikkeessä (Matti Hyvärinen) ja vasemmistointellektuellien kamppailua symbolisesta vallasta 1920–30-luvuilla (Tauno Saarela). Kysymys on antropologisesta kulttuurikäsitteestä, joka näkee kulttuurin kaikkea yhteisöllistä toimintaa ohjaavana kehyksenä paremminkin kuin sivistyksen ja arvojen varastona.

Seppo Knuuttila pohtii *Myytit ja symbolit* -vuosikirjan artikkelissaan kansankulttuurin ja kitsin suhteita. Kansanvalistuksen ohjelma on luonut perinnekulttuurille ”kuvitteellisen ja yksilöllisen subjektin”, johon liitetään kansaan ja rahvaaseen liitetyt hyvät ominaisuudet: ”yksinkertaisuuden kauneus, surumielisyyden eetos, nöyrä käytös, vähään tyytyväisen talous, luonnollinen raitius, itsehillintä, epäeroottisuus, vähäpuheisuus, kuuliaisuus esivallalle”.¹¹ Knuuttilan kriittinen katse suuntautuu sekä kansanvalistukseen että kitsi-ajatteluun, johon liittyy ”roskan ja ala-arvoisuuden” kieltäminen ja toisaalta oman hyvän maun oikeuttaminen arvioimalla ja valikoimalla kulttuurisia ilmauksia.¹² Vaikka Matti Kuusen nimeä ei mainita tekstissä eikä lähdeluettelossa, kitsi-ajattelussa voi nähdä rinnastuksia poplore-keskusteluihin.

1990-luvulla mentaliteetti- ja mikrohistoria lähensivät folkloristiikkaa ja historiantutkimusta. Mentaliteettien tutkijat etsivät pitkäkestoisia kulttuurisia rakenteita, jotka vaikuttavat nopeiden ideologisten muutosten taustalla. Satu Apo kysyy artikkelissaan *Työväestö ja kansakunta* -vuosikirjassa (1997), sisältyikö suomalaiseseen agraariin maailmankuvaan pitkäkestoisia rakenteita, jotka olivat paralleelisia sosialismin perusväittämien kanssa.¹³ Herra- ja pappisvihan lisäksi kansanperinteessä esiintyy myös käsityksiä rikastumisen syntyisyydestä ja arveluttavuudesta, jonka jakoivat sekä kyläyhteisön vauraat että köyhät. Onnea ja vaurautta uskottiin olevan rajallinen määrä, ja tavoitteena oli ”nollasummapeli”. Kapitalistisen tuotantotavan omaksuminen edellytti kuitenkin irtautumista agraarin yhteisön ajattelusta. Talouden etiikkaan kuuluva kansanomaisen ajattelu oli 1800-luvun lopulla monikerroksista, ja uudet sosialistiset aatteet olivat yksi kerrostuma tässä mentaalisessa rakennelmassa.¹⁴

Diskurssit eli puhetavat olivat 1990-luvulla suosittuja metodologisia välineitä. *Naurava työläinen, naurettava työläinen* -vuosikirjassa (2000) etnomusikologi Vesa Kurkela reflektoi omaa tutkimushistoriaansa tarkastellessaan kansankulttuurin ja korkeakulttuurin vuoropuhelua työväeniltamissa. Hän erittelee työväenjohtajien valistusdiskurssia ja työväenliikkeen karnevalidiskurssia, jotka iltamakulttuurissa törmäsivät ja limittyivät.

Kurkela vierastaa työväenkulttuuriin 1970–80-luvulla liitettyä kapina- ja vastakulttuuri-ajattelua, ja näkee työväenjohtajien valistusdiskurssin 1800-luvun fennomaanisen sivistyneistön ideologian suorana jatkumona. Loppuviitteessä hän kuitenkin antaa tilaa myös vastakulttuuri-ajattelulle suhteessa sisällissodan perintöön.¹⁵

Muistitietotutkimus metodologisena kotipesänä

Muistitietotutkimus vaikutti vahvasti 1990-luvun ja 2000-luvun alun uuteen folkloristisukupolveen, johon itsekin kuulun. Jorma Kalelan 1980-luvun alkuvuosina toteuttama Paperiliiton historia- ja muistitietohanke oli merkittävä alku suomalaiselle muistitietotutkimukselle sekä folkloristien ja historian tutkijoiden yhteistyölle.¹⁶ Ulla-Maija Peltonen on raivannut tietä ja antanut konkreettisia ideoita ja mahdollisuuksia nuoremmille tutkijasukupolville sekä muistitietotutkimuksen että työväenkulttuurin tutkimuksen alalla. Innostuin itse nykykulttuurin tutkimuksesta 1980-luvun opiskelijana ja tein ensimmäiset opinnäytteeni 1970-luvulla alkunsa saaneista pitäjäjuhlista, joihin keräsin kenttätöaineistoa kesätoimittajan työn ohessa.¹⁷ Pääsin opiskeluvaiheessa töihin testaamaan muistitietoaineistojen analyysimallia Kansanrunousarkistossa sekä Kansan ja Työväen Arkistoissa.¹⁸ Arkistokokemusten pohjalta alkoi syntyä uusi tutkimusidea, jonka ratkaisevana käänteenä oli muutto Karkkilaan ja työskentely Karkkila-Högforsin työläismuseossa vuonna 1989.

Ulla-Maija Peltosen (1996, 2003) ja Anne Heimon (2010) tutkimukset käsittelevät sisällissodan muistitietoa ja muistin politiikkaa. Tutkimukset tuovat esille sekä valkoisen että punaisen osapuolen muistitietoa, kauhutarinoita ja historiallisia tulkintoja. Folkloristit ovat Suomessa paneutuneet sisällissodan kokemukselliseen ja kerronnalliseen tulkintaan. Vahvana metodologisena vaikuttajana on Alessandro Portelli, jonka tutkimukset toisen maailmansodan ja 1950-luvun Italiasta esittävät uusia, haastavia historianfilosofisia tulkintoja.¹⁹ Ulla-Maija Peltonen käsittelee

sisällissodan muistitietoa ja muistin politiikkaa toisessa tämän kirjan artikkelissa. Pohjoismainen yhteistyö työväenkulttuurin tutkijoiden kesken on ollut vilkasta 1980-luvulta lähtien ja tuottanut monia yhteisjulkaisuja.²⁰

Muistitietotutkimuksen traditioon kytkeytyvät monet 1990-luvun ja 2000-luvun alun folkloristiikan väitöskirjat, jotka kytkeytyvät työväenkulttuuriin ja työläisyhteisöihin. Jyrki Pöysän väitöskirja *Jätjän synty* (1997) paneutui tukkijätkien ammattikategorian syntyvaiheisiin ja kerrontaan. Kaisu Kortelainen (2008) ja Elina Makkonen (2009) väittelivät Joensuun yliopistossa ja käsittelevät väitöskirjoissaan Pohjois-Karjalan työläisyhteisöjä. Heidän samoin kuin Turun yliopistossa väitelleen Taina Ukko-sen (2000) väitöskirjat paneutuvat myös muistitietotutkimuksen metodologisiin kysymyksiin. Miten menneisyyden yhteisöllisestä kulttuurista kerrotaan ja miten sitä tulkitaan? Satu Apon agraarikulttuurin tutkimuslinjaa on vienyt eteenpäin Eija Stark, joka tarkastelee väitöskirjassaan köyhyyden kokemuksia elämäkerta- ja sananparsiaineiston valossa.²¹ Eerika Koskinen-Koiviston väitöskirja (2015) perustuu hänen isoäitinsä elämäkertahaastatteluille, joiden avulla tekijä tarkastelee työläisnaisen suhdetta työhön, luokkaan ja sukupuoleen 1900-luvun muutosprosesseissa. Tutkimusmetodina on kerronnan analyysi, jossa tekijä tarkastelee kerronnassa hahmottuvia mikronarratiiveja sekä subjektiviteetin rakentamista.

Vuonna 2002 perustettu muistitietotutkijoiden verkosto FOHN (Finnish Oral History Network) on rakentunut eräänlaiseksi metodologiseksi kotipesäksi, jossa folkloristeilla on keskeinen rooli. Kahden vuoden välein järjestettyihin tutkijasymposiumeihin on kutsuttu puhujiksi muistitietotutkimuksen kansainvälisiä huippuja, ja ne ovat herättäneet kansainvälisen tutkijakunnan kiinnostusta. Alessandro Portelli on vierailut FOHN-symposiumeissa kahdesti 2000-luvun alussa. Pääasiassa folkloristien voimin on myös toimitettu metodologinen artikkelikokoelma *Muistitietotutkimus*²².

Folkloristinen katse työväenliikkeeseen

Työväenliikkeen tutkimus on folkloristisessa työväenkulttuurin tutkimuksessa jäänyt vähäisempään rooliin kuin työläisyhteisöjen ja sisällissodan muistitiedon tutkimus. Ulla-Maija Peltonen on nostanut esille työväenliikkeen muistamisen kulttuuria ja käytäntöjä monografioissaan ja artikkeleissaan. Omassa väitöskirjassani (Salmi-Niklander 2004) olen paneutunut työväenliikkeen ruohonjuuritason toimintaan ja samalla folkloristiselle tutkimukselle uudenlaiseen aineistoon, jonka määrittelen suullis-kirjalliseksi paikallisperinteeksi: käsinkirjoitettuja lehtiä toimitettiin työväenyhdistyksissä ja niiden nuoriso-osastoissa. Ne julkaistiin ääneen lukemalla kokouksissa ja iltamissa, ja toisaalta kirjoitukset perustuivat usein suulliseen kerrontaan ja esityksiin. Työläisyhteisöjen kulttuurinen rikkaus ja monikerroksisuus tulee esille juuri suullis-kirjallisessa kulttuurissa: suullinen paikallisperinne ja uudet kirjalliset vaikutteet yhdistyivät käsinkirjoitettujen lehtien kirjoituksissa.

Ilmar Talven tutkimusryhmän keräämät työväenkulttuuriaineistot Karkkilassa 1960-luvun alussa esittävät työläisten elämän varsin niukkana ja vähäpiirteisenä: aineellista omaisuutta oli vähän, ruokakulttuuri karua ja perhejuhlat pienimuotoisia. Toisaalta kansatieteelliset keruuaineistot antavat tietoa myös esimerkiksi työläisperheenäitien arjesta ja siivouskäytännöistä, jotka muistelukerronnassa ja suullisessa perinteessä jäävät usein unohduksiin. Karun kuvan tehdasyhteisön elämästä antaa myös Pekka Leimun kansatieteellinen monografia Forssan puuvillatehtaalaisten elämästä.²³ Vaikka tehtaan pilli jäsensi työläisten arkea, sen lomaan mahdutettiin myös monimuotoista järjestäytynyttä ja epävirallista toimintakulttuuria.

Folkloristi kohdistaa huomionsa työväenliikkeessä erilaisiin asioihin kuin historianantutkija: tarkastelun kohteena ovat nimenomaan ruohonjuuritason toiminta ja vuorovaikutus sekä siihen liittyvien keskustelujen moniäänisyys ja kulttuuriset kerrostumat. Historiantutkijat suuntaavat katseensa usein poliittisiin murroksiin ja kansallisen tai kansainvälisen tason historiallisiin kään-

teisiin. Mikrohistoriallinen tutkimus on kuitenkin suunnannut huomion paikallisyhteisöihin sekä poikkeaviin ja marginaalisiin yksilöihin, yhteisöihin ja tapahtumiin. Erinomainen esimerkki uudeltaisesta historian tutkimuksen otteesta on Sami Suodenjoen väitöskirja *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat* (2010).

Työväenliike on jännitteinen mutta kiinnostava folkloristisen tutkimuksen kohde, koska sen piirissä pyrittiin murtamaan vanhat traditiot ja luomaan uusia rituaaleja, käytänteitä ja kerronnan muotoja. Högforsin työläisnuoriso kommentoi oman yhteisönsä vanhempien sukupolvien suullista perinnettä kriittisesti pitäen sitä pimityksenä ja taikauskona. Samalla suullinen kerronta kukoisti nuorten yhteisössä, ja erityisesti rakkauteen ja seksuaalisuuteen liittyvässä keskustelussa suullinen perinne ja kansanomaisen ajattelu limittyivät poliittiseen retoriikkaan. Sukupuolen määrittelyyn liittyviä keskusteluja käytiin pienten kertomusten ja arkisen vuorovaikutuksen tasolla.²⁴ Folkloristisen tutkimuksen erityinen anti työväenkulttuurin ja työväenliikkeen tutkimukselle on juuri kulttuuristen pitkien kaarien tiedostamisessa sekä henkilökohtaisen kerronnan ja suullis-kirjallisen vuorovaikutuksen analyysissä.

Lukiessani folkloristien 1970-luvulla käymiä keskusteluja tiedostan myös Matti Kuusen poplore-ideoiden merkityksen omalle ajattelulleni. On tärkeää lähestyä tutkimuskohdetta ilman ennakoajatuksia siitä, mikä on tärkeää ja mikä vähäarvoista – ja ennen kaikkea on pysyttävä herkkänä aineiston ristiriitaisille äänille ja oltava valmis kyseenalaistamaan omat ennakko-oletukset. Matti Kuusen ajattelussa arvokasta perintöä on kiinnostus inhimillisen ajattelun ja ilmaisun monimuotoisuutta, myös karkeilta ja vastenmielisiltä vaikuttavista muotoista kohtaan. ”Kemialle ja kansanrunoudentutkimukselle ei ole olemassa saastaa” on Matti Kuusen usein toistettu lause, jonka hän esitti virkaanastujaisesityksensä vuonna 1959.²⁵ Avartaessaan suullisen perinteen tutkimuksen rajoja Kuusi kuitenkin sulki pois ideologian ja poliittisen toiminnan.

Pohdin itse vaihtoehtoisia lukutapoja väitöskirjani johdannossa: mentaliteetti-käsitteen avulla halusin etsiä vaihtoehtoja

sille ”liiankin itsestään selvänä” tarjoutuvalle ideologiselle lukutavalle, jossa lukisin Högforsin työläisnuorten *Valistaja*-lehteä kertomuksena ”Punaisen Karkkilan” syntyprosessista ja työläisnuorten poliittisesta radikalisoitumisesta. Toisaalta en halunnut jäädä kiinni myöskään ”perinteiseen folkloristiseen lukutapaan”, jossa valikoisin aineistosta vain ”kansanomaiset” teemat ja lajit ja sulkisin pois ideologisen sisällön.²⁶ ”Perinteinen folkloristinen lukutapa” on nyt jo mennyttä aikaa samoin kuin ”perinteinen historiallinen tutkimus”.

Matti Kuusen populaarikulttuuri-tutkimushanke tuotti myös arvokasta ja uraa uurtavaa perustutkimusta. Marja Paasion *Nyyrikin* rakkausnovelleja käsittelevä pro gradu -tutkielma on edelleen ainoa akateeminen tutkimus tästä Suomen vanhimmasta edelleen ilmestyvästä kaunokirjallisesta julkaisusta, jota myös työläisnuorisot ahkerasti luki.²⁷ *Nyyrikki* on jäänyt Kansalliskirjaston digitointihankkeiden katveeseen, ja se on luettavissa vain mikrofilminä.

Väitöskirjani valmistumisen jälkeen olen tutkinut monia muita kirjoittavia keskusteluyhteisöjä 1800-luvun ja 1900-luvun alun Suomessa. Näiden yhteisöjen jäsenten yhteiskunnallinen tausta ja poliittiset näkemykset ovat hyvin erilaisia: joukossa on osakuntia, perheitä, raittius- ja nuorisoseuroja. Näissä yhteisöissä olen havainnut samoja rinnasteisia kerronnan ja vuorovaikutuksen muotoja kuin 1900-luvun alun työläisnuorten yhteisöissä. (Salmi-Niklander 2009, 2014.) Nämä yhteiset piirteet eivät toki poista poliittisten ja sosiaalisten tekijöiden merkitystä, mutta ilmaisun ja vuorovaikutuksen käytännöt myös yhdistävät erilaisia yhteisöjä yllättävilläkin tavoilla. Folkloristiselle työväenkulttuurin ja -historian tutkimukselle on tyypillistä vertaileva näkökulma: Ulla-Maija Peltonen ja Anne Heimo ovat tarkastelleet sekä valkoisen että punaisen puolen muistitietoa ja muistamisen kulttuuria sisällissodan aikana ja sen jälkeen. Pauliina Latvala (2013) tarkastelee arjen poliittista kulttuuria erilaisissa yhteisöissä ”Politiikkaa ja valtapeliä”-muistitietokeruuseen perustuvassa tutkimuksessaan.

Seppo Knuuttila kirjoitti *Työväestö ja hyvinvointi* -vuosikirjaan päätösesseen ”Tavallisen hyvästä elämästä” (Knuuttila 2014). Arki ja tavallinen elämä ovat 2000-luvulla muuttuneet uudella tavalla ongelmallisiksi käsitteiksi, kun digitalisaatio on murtanut perinteisiä arjen rakenteita. Seppo Knuuttila luotaa arkiajattelun monikerroksisuutta ja arvioi myös kriittisesti tämän päivän keskustelua vastavuoroisuudesta ja talkoohengestä, sillä ”yhteisöllisyyden vahvistuessa taloudellinen kontrolli heikkenee”.²⁸ Folkloristit voivat arvioida kriittisesti menneisyyden ja tämän päivän ilmiöiden rinnastamista, johon kulttuurisissa murrosvaiheissa helposti turvaututaan.

Kirjoittavia työläisiä ja suullis-kirjallisia verkostoja

2000-luvulla on virinnyt uusia tutkimussuuntauksia, jotka kytkeytyvät työväenkulttuurin laajempaan suullisen ja kirjallisen kulttuurin vuorovaikutuksen tutkimukseen. Yksi näistä on kansan kirjallistumisen monitieteinen tutkimus, jota on toteutettu Lea Laitisen, Taru Nordlundin ja Anna Kuisminin johtamissa suomalaisissa ja pohjoismaisissa tutkimushankkeissa. Näiden tuloksena on syntynyt monia julkaisuja kuten *Kynällä kyntäjät* (Laitinen & Mikkola 2013) ja *White field, black seeds* (Kuismin & Driscoll 2013). Tutkimusryhmissä on ollut mukana kielen ja kirjallisuuden tutkijoita, historiantutkijoita ja folkloristeja. Tutkimusaineistoja on löydetty arkistojen lisäksi yksityisistä kokoelmista. Itseoppineet kansanihmiset, joiden kirjoituksia hankkeissa on tarkasteltu kuuluvat talonpoikaistoon, maalaisköyhälistöön ja työväestöön. Joukossa on monia marginaalisia ja sekä luokkasemaltaan että ideologiselta suuntautumiseltaan vaikeasti määriteltäviä yksilöitä, kuten agitaattori, perinteenkerääjä ja itseoppinut filosofi Vilho Itkonen (1872–1918).

Myös työväenkirjallisuuden tutkimus on virinnyt uudelleen 2000-luvulla. Uusi tutkijapolvi on kaivanut esiin Raoul Palmgrenin monografiat²⁹, tutkinut hänen lähdeviitteitään ja esittänyt uusia arviointaja Palmgrenin käsittelemistä kirjailijoista. Kir-

jallistumisen tutkimuksen ja uuden työväenkirjallisuuden tutkimuksen tuloksia on julkaistu *Väki Voimakas* -vuosikirjoissa. Näille teemoille on omistettu erityisesti vuosikirja *Lukeva ja kirjoittava työläinen* (2010). Uutta työväenkirjallisuuden tutkimusta on koottu *Journal of Finnish Studies* -lehden teemanumeroon (2015), jonka toimitin Kati Launiksen kanssa ja jossa paneudutaan erityisesti suomalaisen työväenkirjallisuuden kansainväliin vaikutteisiin. Kiinnostuin 1900-luvun alun työväenkirjallisuudesta tutkiessani sen vuoropuhelua Högforsin työläisnuorten kirjoitusten kanssa. Olen tarkastellut muistamisen kulttuureja ja suullis-kirjallisia verkostoja, joissa erityisesti nuoret naiskirjoittajat julkaisivat tekstejään.³⁰

Nuorinta folkloristien sukupolvea edustavat väitöskirjojen ja gradujen tekijät. Andreas McKeoughin väitöskirja (2017) käsittelee sisällissodan henkilökohtaista kerrontaa. Niina Naarmisen väitöskirjan (2018) kohteena on huumori Tikkakosken työläisyhteisössä.³¹ Toisaalta folkloristiikan teoriaa ja metodeja hyödynnetään myös historian tutkimuksessa. Anna Rajavuori soveltaa folkloristista performanssiteoriaa 1900-luvun sosialistiagitaation tutkimukseen poliittisen historian väitöskirjassaan *Esityksen politiikka* (2017).

Johan K. Harju (1910–1976) keräsi valtavat aineistot suullista perinnettä Helsingin laitakaupungilta ja alkoholistiparantoloista. Nämä aineistot on talletettu Kansanrunousarkiston ”Kaikkein pyhimpään”, mutta vasta nuorin tutkijasukupolvi on tarttunut näihin aineistoihin tutkimuskohteena. Heli Paakkosen pro gradu -tutkielma (2014) paneutuu Johan K. Harjun Kallio-kerrontaan. Tänä päivänä, kun yhteiskunnallinen eriarvoisuus jyrkkenee, Johan K. Harjun kokoelmien arvo on entistä suurempi.³²

Korkean ja matalan, perinteisen kansankulttuurin ja tämän päivän populaarikulttuurin rinnastaminen ei tänä päivänä ole uutta eikä radikaalia. Digitaalinen kulttuuri ja sosiaalinen media ovat muuttaneet arkista kokemusmaailmaamme radikaalisti, ja monet 1960–70-lukujen uudet ilmiöt kuten perheiden yhteiset TV-illat ja kasettisoittimet ovat nyt muuttuneet nostalgisoiduksi perinteeksi. Suullisen perinteen tarinat, keinot ja rakenteet elä-

vät kuitenkin tämän päivän sosiaalisessa mediassa ja vaikuttavat myös poliittisessa toiminnassa. Folkloristien, historianantutkijoiden ja mediatutkijoiden vuoropuhelua tarvitaan jatkuvuuksien ja katkoksien hahmottamisessa.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran seminaarit ja *Väki Voimakas* -julkaisut ovat toimineet tärkeänä keskustelun ja ajatusten vaihdon välineenä. Eri alojen ja eri sukupolvien tutkijat ovat voineet testata uusia ajatuksia, käsitteitä ja näkökulmia. Olen itse päässyt viime vuosina viemään eteenpäin sekä 1900-luvun alun suullis-kirjallisten käytäntöjen että vaikeiden muis-tojen tutkimusta ja niihin liittyvää metodologista keskustelua ja tieteenalojen välistä vuoropuhelua väitöskirjojen ohjaajana ja tutkimushankkeiden johtajana.³³ Ilolla olen havainnut, miten uudet tutkijasukupolvet löytävät unohdettuja aineistoja ja esittä-vät niille uusia, rohkeita kysymyksiä.

Taulukko 1 Folkloristit toimittajina ja kirjoittajina Väki voimakas -vuosikirjoissa.

VV 4 (1990) Suomi 1917–1918	Ulla-Maija Peltonen: Artikkelit
VV 5 (1991) Myytit ja symbolit, toim. Ulla-Maija Peltonen	Seppo Knuuttila: Artikkelit
VV 10 (1997) Työväestö ja kansakunta	Satu Apo, Kirsti Salmi-Niklander: Artikkelit
VV 13 (2000) Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkö-kulmia työväen huumoriin, toim. Kirsti Salmi-Niklander	Anne Heimo, Katja Laitinen, Tuija Saarinen: Artikkelit
VV 18 (2005) Työväestön rajat	Eija Stark: Artikkelit
VV 19 (2006) Kansalaisvaikuttaminen ajassa	Kirsti Salmi-Niklander: Artikkelit
VV 21 (2008) Työväki lähtee – mihin suuntaan tutkimus?	Eija Stark: Artikkelit
VV 22 (2009) Työväki ja kokemus	Ulla-Maija Peltonen, Eerika Kos- kinen-Koivisto: Artikkelit
VV 23 (2010) Lukeva ja kirjoittava työläinen, toim. Kirsti Salmi-Niklander	Andreas McKeough: Artikkelit
VV 24 (2011) Työtä tekee mies, nainen, toim. Eerika Koski- nen-Koivisto	
VV 27 (2014) Työväestö ja hyvinvointi	Eija Stark, Seppo Knuuttila: Artikkelit
VV 28 (2015) Työläisperhe arjessa ja kriiseissä	Kaija Heikkinen: Artikkelit

Viitteet

- 1 Stark 2008, 36.
- 2 Virtanen 1972, 1974a, 1974b, 1974c.
- 3 Tukkijätkäkeruun aineistoista koottiin antologiat Jätjän pätkät ja Jätkät sen kun porskuttaa (Holtari, Laaksonen & Vento 1970a ja 1970b).
- 4 Hako, Huhtanen & Nieminen 1964, 1973; Matti Hako: Wikipedia-artikkeli: https://fi.wikipedia.org/wiki/Matti_Hako. Luettu 23.6.2016.
- 5 Hako 1974.
- 6 Kuusi 1974a, 11.
- 7 Kuusi 1974a, 15–16; Dorson 1977, 4.
- 8 Hako 1974, 142.
- 9 Hako 1974, 144.
- 10 Stenvall & Holmalahti 1987, 18–20; Palmgren 1945, 525.
- 11 Knuuttila 1991, 127–128.
- 12 Knuuttila 1991, 137.
- 13 Apo 1997, 8.
- 14 Apo 1997, 13–16.
- 15 Kurkela 2000, 10–14.
- 16 Kalela 1986.
- 17 Salmi-Niklander 1990.
- 18 Peltonen 1985.
- 19 Portelli 1991, 2012.
- 20 Hemmersam, Eriksen & Peltonen 1996; Båsk, Metsänkylä & Koskiranta 1989.
- 21 Stark 2011.
- 22 Fingerroos & Haanpää & Heimo & Peltonen 2006.
- 23 Leimu 1983.
- 24 Salmi-Niklander 2004, 364–428.
- 25 Kuusi 1959, 399.
- 26 Salmi-Niklander 2004, 51.
- 27 Paasio 1974, 1977.
- 28 Knuuttila 2014, 269–270.
- 29 Palmgren 1966, 1983–1984.
- 30 Salmi-Niklander 2006, 2010 & 2011.
- 31 Lappalainen 2010; McKeough 2010, 2017; Naarminen, 2018.

32 <http://pultsarinmuistikirja.tumblr.com/>

33 Akatemiahanke ”Pirstaloituneet visiot” (2014–2017), tutkijat Anne Heimo, Anna Rajavuori, Päivi Salmesvuori, Mikko-Olavi Seppälä, Sami Suodenjoki. (www.fragvis.net); ERA-NET Rus.Plus-hanke ”Living together with difficult memories and diverse identities” (2015–2017), Helsingin yliopiston tutkimusryhmän tutkijat Sofia Laine, Päivi Salmesvuori, Ulla Savolainen, Riikka Taavetti (www.livingmemories-era.net).

Kirjallisuus

Apo, Satu (1986): *Ihmesadun rakenne. Juonien tyypit, pääjaksot ja henkilöasetelmat satakuntalaisessa kansansatuaineistossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Apo, Satu (1997): Rikastuminen, työ ja supranormaali vanhassa kansanomaisessa ajattelussa. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Työväestö ja kansakunta*. Väki voimakas 10. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 7–26.

Apo, Satu (2001): *Viinan voima. Näkökulmia suomalaiseen kansanomaiseen alkoholijatteluun ja -kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Båsk, Katia & Metsänkylä, Antti & Koskiranta, Katarina (1989): *Arbetarklassen i samhällets vardag. Tredje nordiska arbetarkulturseminariet i Tammerfors, Finland 4.–6. september 1989*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere.

Dorson, Richard (1977): *American Folklore*. Chicago: University of Chicago Press.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (2006, toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Hako, Matti & Huhtanen, Heimo & Nieminen, Matti (1964 toim.): *Aatteen ja vaatteet*. Työväen muistitietotoimikunnan julkaisuja 1. Tammi, Helsinki.

Hako, Matti & Huhtanen, Heimo & Nieminen, Matti (1973 toim.): *Aatteen ja asenteet*. Työväen muistitietotoimikunnan julkaisuja 3. Tammi, Helsinki.

Hako, Matti (1974): Työväenkulttuuri. Teoksessa Hannu Launonen & Kirsti Mäkinen (toim.), *Folklore tänään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 138–150.

- Heimo, Anne (2010): *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnot osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hemmersam, Flemming & Eriksen, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) (1996): *"To Work, to Life or to Death". Studies in working class lore*. Society for Research in the History of the Labour Movement in Denmark, Publication series no. 37. Copenhagen.
- Holtari, Timo & Laaksonen, Pekka & Vento, Urpo (1970a): *Jätkät sen kun porskuttaa*. Weilin & Göös, Jyväskylä.
- Holtari, Timo & Laaksonen, Pekka & Vento, Urpo (1970b): *Jätkän pätkät*. Postipankki, Helsinki.
- Journal of Finnish Studies* 18 (2), 2015. Teemanumero: International Influences in Finnish Working-class Literature and Its Research. Vierailevat toimittajat: Kati Launis & Kirsti Salmi-Niklander.
- Kalela, Jorma (1986): *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*. Paperiliitto, Helsinki.
- Knuuttila, Seppo (1991): Kulttuurimyytin representaatiot – kansantaiteesta kitisiin. Teoksessa Ulla-Maija Peltonen & Kirsti Stenvall (toim.): *Myytit ja symbolit*. Väki voimakas 5, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 126–144.
- Knuuttila, Seppo (1992): *Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan ainekset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Knuuttila, Seppo (2014): Tavallisen hyvä elämä. Teoksessa Hannikainen, Matti (toim.): *Työväestö ja hyvinvointi*. Väki voimakas 27. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 263–271.
- Kortelainen, Kaisu (2008): *Penttilän sahayhteisö ja työläisyys. Muistitietotutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Koskinen-Koivisto, Eerika (2015): *Her own worth : negotiations of subjectivity in the life narrative of a female labourer*. *Studia Fennica Ethnologica* 16. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Kuismän, Anna (2010): Hänen itsensä kertomana. 1800-luvun kansanhimiset ja oman elämän kirjoitus. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo (toim.), *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki voimakas 23. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 21–47.
- Kuismän, Anna & Driscoll, Matthew (2013, toim.): *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Kurkela, Vesa (2000): Työväenilmat, valistus ja karnevaali. Teoksessa Joni Krekola, Kirsti Salmi-Niklander & Johanna Valenius (toim.): *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*. Väki voimakas 13. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 8–32.

- Kuusi, Matti (1959): Kansanperinteen metamorfoosi. *Suomalainen Suomi* 7, 395–399. Julkaistu myös teoksessa: Kuusi, Matti (1965): *Pohjoiset reservit. Epätieteellisiä puheenvuoroja*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Kuusi, Matti (1974a): Folklore – poplore. Teoksessa Seppo Knuuttila (toim.), *Aika on aikaa... Tutkielmia poploresta*. Gaudeamus, Helsinki, 9–16.
- Kuusi, Matti (1974b): Poplore. Teoksessa Hannu Launonen & Kirsti Mäkinen (toim.), *Folklore tänään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 11–23.
- Laitinen, Lea & Mikkola, Kati Lea Laitinen & Kati Mikkola (2013, toim.): *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lappalainen, Niina (2010): Työn sankaruus. Sankaruus tehtaalaisyhteisön suullisessa perinteessä. Teoksessa Ilona Kemppainen & Ulla-Maija Peltonen (toim.): *Kirjoituksia sankaruudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 224–262.
- Latvala, Pauliina (2013): *Kerrottu politiikka: muistitietotutkimus arjen poliittisesta kulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Leimu, Pekka (1983): *Forssa – elämää tehtaan pillin mukaan. Tutkimus Forssan puuvillatehtaan työntekijöistä 1840-luvulta 1980-luvulle*. Työväen kulttuuri-projektin julkaisu N:o 2. Museovirasto, Helsinki.
- Makkonen, Elina (2009): *Muistitiedon etnografiaa tuottamassa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 58. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- McKeough, Andreas (2010): Vuoden 1918 sodan kokemus työläisten kertomana. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo (toim.), *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki voimakas 23. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 228–252.
- McKeough, Andreas (2017): *Kirjoittaen kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/174000>
- Naarminen, Niina (2018): *Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/231260>
- Paakkonen, Heli (2014): *Kallion paikat esitettyinä tiloina. J. K. Harjun kertoma ja keräämä kaupunki*. Folkloristiikan julkaisematon pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. (Kaisa-kirjasto.)
- Paasio, Marja (1974): Nyyrikin rakkausnovellien rakenne- ja juonianalyysi. Teoksessa Seppo Knuuttila (toim.), *Aika on aikaa.... Tutkielmia poploresta*. Gaudeamus, Helsinki, 193–234.

- Paasio, Marja (1977): *Nyyrikin rakkausnovellien rakenne- ja juonianalyysi*. Kansanrunoutentutkimuksen julkaisematon pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto. Kansanrunoutentutkimuksen laitos. (Kaisa-kirjasto).
- Palmgren, Raoul (1945): *Proletaarinen kulttuuri – Työväenkulttuuri – Edistysellinen kulttuuri*. 40-luku – *Sosialistisen sivistyksen ja kulttuurisuomalaisuuden aikakauskirja* 9. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Palmgren, Raoul (1966): *Joukkosydän – Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I–II*. WSOY, Helsinki.
- Palmgren, Raoul (1983–1984): *Kapinalliset kynät – Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaunokirjallisuus* 1–3. WSOY, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (1985): *Työväen muistitieto ja perinne. Selvitys työväen muistitiedon ja perinteen keruusta ja arkistoinnista sekä esitys työväen muistitiedon ja perinteen sisältöanalyysimalliksi*. Työväenperinne–Arbetartradition, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (1996): *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (2003): *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Portelli, Alessandro (1991): *The death of Luigi Trastulli, and other stories: form and meaning in oral history*. State University of New York Press, Albany.
- Portelli, Alessandro (2012): *Käskey on täytetty. Historia, muisti ja verilöyly Roomassa 1944*. Suomentanut Aulikki Vuola; esipuhe Ulla-Maija Peltonen. *Alkuteos: L'ordine è già stato eseguito/The order has been carried out.* Faros, Turku.
- Rajavuori, Anna (2017): *Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Salmi-Niklander, Kirsti (1990): *Pitäjäjuhlan kulttuuriset ja sosiaaliset merkitykset*. Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Folkloristiikka, Helsingin yliopisto.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2004): *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2006): *Suurlakon lapset. 1910-luvun työläisnuorison avainkokemuksia ja moraalikeskustelua*. Teoksessa Inkeri Ahvenisto & Kirsti Mäki (toim.), *Kansalaisvaikuttaminen ajassa*. Väki voimakas 19. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 74–99.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2009): *Pienet kertomukset, suuret merkitykset. Kerrota, identiteettiä ja vuorovaikutusta käsinkirjoitetuissa lehdissä*. *Kasvatus & Aika* 1 (2009), 7–23. (http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=172).

- Salmi-Niklander, Kirsti (2011): Sanelman sisaret. Sosiaalisen tekijyyden strategioita nuorten työläisnaisten suullis-kirjallisissa verkostoissa 1910–1920-luvuilla. Teoksessa Ilona Kempainen, Kirsti Salmi-Niklander & Saara Tuomaala (toim.), *Kirjoitettu nuoruus. Aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta*. Nuorisotutkimusseura. Helsinki 2011, 20–46.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2014): Adventurers, flâneurs, and agitators: Travel stories as means for marking and transgressing boundaries in nineteenth and early twentieth-century Finland. *Culture unbound: journal of current cultural research*. 6 (2), 1145–1164. (<http://www.cultureunbound.ep.liu.se/v6/a63/>).
- Stark, Eija (2008): Köyhyyden kulttuuri. Yhteisö, luokat ja kulttuurinen tieto. Teoksessa Matti Hannikainen & Pia Lohikoski (toim.), *Työväki lähtee – mihin suuntaan tutkimus?* Väki voimakas 21. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 34–43.
- Stark, Eija (2011): *Köyhyyden perintö : tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Stark, Eija (2014): Vanhan kansan hyvinvointi ja rajallinen onni. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.), *Työväestö ja hyvinvointi*. Väki voimakas 27. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 37–56.
- Stenvall, Kirsti & Holmalahti, Timo (1987): *Tutkimus ja työväenkulttuuri*. Väki voimakas 2. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Suodenjoki, Sami (2010): *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*. Bibliotheca Historica 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ukkonen, Taina (2000): *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Virtanen, Leea (1970): *Antti pantti pakana: Kouluikäisten nykyperinne*. WSOY, Helsinki & Porvoo.
- Virtanen, Leea (1974a): Magiaa nykykulttuurissa. Teoksessa Hannu Launonen & Kirsti Mäkinen (toim.), *Folklore tänään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 39–50.
- Virtanen, Leea (1974b): Lastenperinne. Teoksessa Hannu Launonen & Kirsti Mäkinen (toim.), *Folklore tänään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 92–106.
- Virtanen, Leea (1974c): *Kun kello pysähtyi: Tavallisen suomalaisen ylikuonnetut kokemukset*. WSOY, Helsinki & Porvoo.

Internet-lähteet

Matti Hako: Wikipedia-artikkeli: https://fi.wikipedia.org/wiki/Matti_Hako.
Luettu 23.6.2016.

Pultsarin muistikirja. <http://pultsarinmuistikirja.tumblr.com/>. Luettu
30.6..2016.

III

Sosialidemokratian historia – itseymmärrys ja tutkimus

Johdanto

Nuorena työväenliikkeen historian tutkijana sain kutsun esitelmöimään ”Sosialistisen Poliitiikan päville”. Päivät pidettiin Helsingin työväentalolla lokakuussa 1979, ja niiden nimi viittasi järjestäjien, sosialidemokraattisen nuoriso- ja opiskelijajärjestön, ”teoreettispoliittiseen” aikakauslehteen. Aiheenani oli sosialidemokratian tehtävä historiallisesti tarkasteltuna.¹ Nimitin sosialidemokratian uusinta kehitysvaihetta hyvinvointivaltioideologian kaudeksi. Eturivissä istunut veteraanisocialidemokraatti Aatos Suominen kimmastui: miten kukaan saattoi pitää sen hetkistä Suomea hyvinvointivaltiona! Yritin vakuuttaa, että enhän minäkään pitänyt vaan puhuin sosialidemokraattien tehtävänasettelun muutoksesta. Suomista vastaukseni ei vähääkään tyydyttänyt.

Suominen ei ollut sovinnaisimpia sosialidemokraatteja, mutta heidänkään suuntaansa käsite ”hyvinvointivaltioideologia” tuskin toimi kovin hyvin. 1970-lukua on jälkikäteen kuvattu suomalaisen hyvinvointivaltion rakentamiskaudeksi. ”Hyvinvointivaltio” ei kuitenkaan kuulunut hyvinvointivaltion sosialidemokraattisten tai muidenkaan rakentajien keskeiseen käsitteistöön. Se ei ollut esimerkiksi sosialidemokraattien ohjelmatyössä mikään tavoitteita kokoava käsite², toisin kuin kansainvälisistä marxilaisista tutkimuskeskusteluista omaksumani kriittinen ilmaus ”hyvinvointivaltioideologia” antoi ymmärtää. Sosialistisen Poliitiikan päivillä arvelin hyvinvointivaltioideologian joutuneen jo syvään kriisiin, mutta itsellenikin hyvinvointivaltion käsitteen

käyttö oli uutta. Sana ei esiinny esimerkiksi vuonna 1976 ilmestyneessä *Suomen työväenliikkeen historiassa*, jonka kirjoittajakuntaan kuului.

Suuri muutos tapahtui 1980- ja 1990-luvulla. Sosialidemokraattisessa itseymmärryksessä sosialidemokratian historia muuttui hyvinvointivaltion rakentamisen historiaksi. Forssan ohjelma 1903 oli siihen asti tulkittu, vaihtelevin painotuksin, työväen vapautumiseksi porvarillisesta holhouksesta ja omaehtoisen liikkeen nousuksi osana kansainvälistä socialistista työväenliikettä. Ohjelma kääntyi nyt kansallisen hyvinvointivaltion kaukokäiseksi suunnitelmaksi.

Pääosa työväenliikkeen historian tutkimuksesta oli ollut lujasti sidoksissa työväenliikkeen omiin historiankäsitteisiin. Historiankirjoittajat myötäilivät työväenliikkeen historiallista itseymmärrystä ja osallistuivat tulkinnoillaan kamppailuihin, joita työväki oli käynyt porvareita vastaan ja keskenään. Jotkut, kuten *Suomen työväenliikkeen historian* kirjoittajat, asettivat tehtäväkseen kohottaa työväenliikkeen historiallista itseymmärrystä ja siten sen toimintakykyä osoittamalla menneen toiminnan vajavuuksia. Samalla kun työväenliikkeen perintöä kantaneet poliittiset suuntauksukset 1980- ja 1990-luvulla omaksuivat uuden historiallisen omakuvan, myös historian tutkimuksen kytkös tutkimuskohteen historialliseen itseymmärrykseen murtui. Tämän muutoksen avaamasta näkökulmasta tarkastelen sosialidemokratian historiallisen itseymmärryksen ja sosialidemokratiaa käsittelevän suomalaisen historiallisen tutkimuksen suhdetta.³

Työväen ja historian liitto

”Yhteiskuntaluokka toisensa jälkeen on ryhtynyt taisteluun hankiakseen itselleen vapautta ja oikeutta samalla toteuttaen taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen kypsyttämiä uudistuksia. Yhteiskunnallisen kehityksen nykyisessä vaiheessa jatkavat ihmisen vapaustaistelua kapitalistisen järjestelmän vallitessa syntynyt palkkatyöväestö sekä siihen sosiaalisesti ja taloudellisesti rinnas-

tettavat pienviljelijät ja henkisen työn tekijät. ... Näin on sosialidemokraattisen työväenliikkeen hellittämättömien ponnistusten ja taloudellisen kehityksen omien lakien vaikutuksesta kapitalistinen järjestelmä jo osittain muuttunut yhteiskunnan omistukseen ja tuotantoon pohjautuvaksi ja muuttuu edelleen sosialistiseksi suunnitelmataloudeksi.”⁴

Sosialidemokraattinen puolue hyväksyi R. H. Oittisen muotoileman periaateohjelman vuonna 1952 kylmän sodan kuumassa vaiheessa, Korean sodan aikaan. Neuvostojohdoisen kansainvälisen kommunismin aikalaistulkinnassa ja kylmän sodan voittajien jälkikäteistulkinnassa sosialismin ja kapitalismin kamppailu lankesi yhteen Idän ja Lännen vastakkainasettelun kanssa. SDP:n vuoden 1952 ohjelma osoittaa näiden tulkintojen kestäättömyyden.

Ohjelman ”sosialistinen suunnitelmatalous” ei tarkoittanut Neuvostoliiton mallia. Siihen tuo ilmaus ei ollut vielä samastunut – kommunistien ja porvarillisten antikommunistien pyrkimyksistä huolimatta – joten antikommunistiset sosialidemokraatit pystyivät sen avulla esittämään historianäkäsytksensä. Tämä oli muunnelma 1700- ja 1800-luvulla kehittyneestä modernista historianäkäsytksestä. Historia oli liikettä eteenpäin, kehitystä ja edistystä, ja tämän liikkeen toimeenpanijoina toimivat sen itsensä synnyttämät kollektiiviset toimijat. Nationalismille näitä toimijoita olivat kansakunnat, sosialismille yhteiskuntaluokat.

Marxilaisuudeksi nimetty, Karl Marxin ajatuksia kaavamaisesti historiakäsitys oli omaksuttu kansainvälisen työväenliikkeen itseymmärrykseen 1800-luvun lopussa. Työväenliikkeen teoreetikot opettivat, että kapitalismi luo työväenluokan, työväenluokka järjestäytyy työväenliikkeeksi ja työväenliike muuttaa kapitalistisen järjestelmän sosialistiseksi. Tässä muutoksessa, kuten SDP:n vuoden 1952 periaateohjelma edelleen esitti, yhtyivät työväenliikkeen ”hellittämättömät ponnistukset” ja taloudellisen kehityksen ”omat lait”. Tämä edellytti työväenliikkeen toiminnalta oikeata tietoisuutta näistä lainalaisuuksista. Tällaiseen tietoisuuteen kohottiin, kun työväestön taloudellisista ja sosiaalisista tarpeista noussut työväenliike ja yhteiskunnallisen muutok-

sen lainalaisuudet osoittanut sosialistinen teoria yhdistyivät. Työväenliikkeen ja sosialismin yhdistelmää ryhdyttiin kutsumaan sosialidemokratiaksi.

Kansainvälinen työväenliike jakautui ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän vallankumouksen jälkeen sosialidemokraattiseen ja kommunistiseen suuntaukseen. Niitä yhdisti kuitenkin edelleen näkemys työväenluokasta ja -liikkeestä historian liikkeen toimeenpanijana ja historiasta työväenliikkeen liittolaisena. Niin kauan kuin tämä näkemys yhdisti sosialidemokraatteja ja kommunisteja, se loi edellytykset niiden sovittamattomalle kamppailulle, jossa toinen puoli näyttäytyi historiallisena tehtävän pettäjänä. Suomessa asetelma sai erityistä latausta siitä, miten vuoden 1918 sisällissodan kokemuksesta tehdyt johtopäätökset rakentuivat työväenliikkeen kahtiajakoon. Niin sosialidemokraattien kuin kommunistien johtopäätöksissä korostui yhteinen vaatimus: joukkotoiminnan ”vaistonvaraisuus” oli voitettava ja oli opittava toimimaan siten, kuin historialliset edellytykset kulloinkin vaativat. Johtajien oli kasvatettava joukkoja ja toimittava etujoukkona. Tällainen ajattelutapa ilmeni kommunistien leniniläisenä puoluteorianana mutta myös sosialidemokraattisena työväensivistystoimintana. Sosialidemokraattien ja kommunistien käsitykset siitä, millaista toimintaa historialliset edellytykset olisivat vuosina 1917–1918 vaatineet ja millaista ne vaativat tulevaisuudessa, erosivat kuitenkin suuresti toisistaan. Työväenliikkeen suuntausten kamppailussa petossyytteelle antoi lisävoimaa se, että sisällissodan kokemus ja tulos vahvistivat näkemystä työväestä leirinä porvarillisessa yhteiskunnassa ja porvarillista leiriä vastaan. Jakautuneen työväenliikkeen toinen puoli petti sekä työväen että historian.

Historia omine kehityslakeineen oli työväenliikkeen liittolainen, ja työväenliike oli näiden lainalaisuuksien toimeenpanija. Tämä ajattelutapa näkyi muussakin kuin sosialistista tavoitetta koskeneessa puhunnassa. Se loi siltaa lähiajan vaatimuksiksi kutsuttujen tavoitteiden ja sosialistisen kaukotavoitteen välille. Työväestön asemaa ja vaikutusmahdollisuuksia parantavat uudistukset eivät ainoastaan rajoittaneet kapitalismin yhteiskunnallisia

vaikutuksia. Tällaiset uudistukset myös vahvistivat kapitalismiin sisältyviä historiallisen edistyksen voimia: ne kannustivat kapitalisteja kehittämään tuotantoprosesseja, ja ne kohottivat työläisten yksilöllistä ja kollektiivista toimintakykyä. Ennen pitkää nämä voimat hävittäisivät kapitalismin. Tämän odotushorisontin edelleen siintäessä sosialidemokraattien oli mahdollista ottaa askel toiminta- ja ajattelutapaan, joka pohjusti jälkikäteen hyvinvointivaltioksi kutsuttuja yhteiskuntarakenteita. Sitä voidaan kutsua luottamukseksi hyvään kehään. Työväestön ongelmista lähtevällä politiikalla ratkotaan myös kapitalismin ongelmia ja saadaan aikaan itseään vahvistava prosessi, jossa sosiaalinen tasoitus, talouskasvu ja demokratian laajeneminen tukevat toisiaan.

Saavutukset osaltaan heikensivät työväen ja historian liittoa. Ne murensivat ajatusta työväestä toimijana. Suomen työväenliikkeen puhunnassa ”työväki” oli saanut sosiaalisesti laaja-alaisen ja ennen kaikkea yhtä aikaa sosiaalisen ja poliittisen merkityksen. Tällainen työväki rapautui modernin palkkatyöyhteiskunnan kehittyessä eli muutoksessa, jossa yhteiskunnalliset instituutiot ja ihmisten elämänkulun jäsennykset ja jaksotukset rakentuvat palkkatyön normaaliudelle ja tukivat sitä. Valtion muotoutuminen hyvinvointivaltioksi oli olennainen osa tätä muutosta. Jo aikaisemmin alkoi työväen toimijuuden pilkkoutuminen sitä tietä, että työväenliikkeen eri toimintamuodot saivat omat edustukselliset areenansa ja kiinnittyivät niiden kautta eri tavoin jäsentensä ja kannattajien elämänmenoon: heidän asemaansa kansalaisina, työntekijöinä tai kuluttajina. Parlamentaarinen toiminta edellytti pyrkimystä puoluekannatuksen laajentamiseen, mikä edisti irtautumista työväen käsitteestä. Kamppailu kohdistui yhä enemmän ”työväen” ulkopuolisiin palkansaajiin, joita alettiin kutsua toimihenkilöiksi. Tässä kasvavassa joukossa terveys-, hoiva- ja koulutusalojen työntekijät, useimmat heistä naisia, muodostivat keskeiseksi ryhmäksi hyvinvointivaltion laajetessa. Työväenliike kääntyi sen traditioita kantaneissa järjestöissä menneisyysperspektiiviksi, aktiivijäsenten identiteetin nostalgiseksi elementiksi.

Työväen ja historian liitto murtui myös siten, että historia osoittautui petolliseksi liittolaiseksi. Työväenliikkeen suuri kertomus kapitalismista sosialismiin johtavasta historiasta menetti voimansa tapahtumisen tulkintana ja tekemisen perusteluna 1970-luvulla, jo ennen kuin Neuvostoliitto, niin sanottu reaaliosialismi ja kansainvälinen kommunistinen liike romahtivat. Sen jälkeen kapitalismille globalisoituvana ja globalisoivana talousjärjestelmänä ei ollut näkyvillä varteenotettavaa vaihtoehtoa. Sen sijaan virisi vilkas keskustelu erilaisista kapitalismin malleista, kuten siitä, ovatko hyvinvointivaltio ja työehtosopimusjärjestelmä esteitä vai edellytyksiä taloudelliselle kilpailukyvyille.

Kun odotukset muuttuivat, muuttui myös kokemusten tulkinta. Työväenliikkeen tradition kantajat alkoivat tarkastella nykyisyyttään menneiden toimijoiden kaukonäköisten tavoitteiden toteutumana, jota piti puolustaa. Työväenliikkeen historia muuttui hyvinvointivaltion rakentamisen historiaksi.

Vasta silloin kun hyvinvointivaltio alkoi tarkoittaa uhanalaisia saavutuksia, siitä tuli työväenliikkeen perillisille keskeinen ja yksiselitteisen myönteinen käsite. Hyvinvointivaltion rakentamisen kertomus antoi uuden sisällön työväenliikkeen historialliselle tehtävälle. Tällaiseksi tehtäväksi tuli osallisuus kansakunnan arvokkaimpiin aikaansaannoksiin. Neuvostoliiton hajoaminen tarjosi virikkeen uuspatrioottiselle Suomen historian tulkinnalle, josta rakennettiin myös sosialidemokraattinen muunnelma. Se kertoi, että sen jälkeen kun työväenliike oli myötävaikuttanut torjuntavoitoksi käsitettyihin sotaponnistuksiin, tehtävä oli jatkunut Suomen tekemisenä hyvinvointivaltioksi ja edelleen sen puolustamisena.

Poliittinen näkökulma oli kansallinen ja puolustuksellinen. Sosialidemokratian ja laajemmin vasemmiston voima heikkeni kamppailussa poliittisten käsitteiden hallinnasta ja määrittelyvallasta, mikä näkyi erityisesti käsitteen ”uudistus” käyttötavoissa ja merkitysisällöissä. ”Uudistus” oli tarkoittanut julkisen vallan toimintakentän laajentamista, mutta 1980-luvulla se kääntyi tarkoittamaan sääntelyn purkamista, markkinavoimien vapauttamista.

Hyvinvointivaltion käsite sovitettiin kuitenkin 1980-luvun jälkeen kansallisen konsensuksen kieleen. Hyvinvointivaltion pelastamisesta tuli politiikan – myös leikkauspolitiikan – suosittu perustelu 1990-luvun laman yhteydessä ja etenkin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla alkaneen talouskriisin aikana. Hyvinvointivaltion kannatus ei kuitenkaan ole koitunut sosialidemokratian ja yleisemmin vasemmiston laajaksi kannatukseksi. Hyvinvointivaltio on Suomessa kohotettu yhteiseksi kansalliseksi saavutukseksi siten, etteivät työväenliikkeen ja hyvinvointivaltion kytköstä korostavat äänet kannaa. Hyvinvointivaltiosta ei ole ollut täyttämään sosialistiselta päämäärältään vapautunutta tilaa työväenliikkeen historiallisena tehtävänä.

Työväenhistorian tutkimus ja tallennus laajenivat ja monipuolistuivat 1980-luvulla. Tämä tapahtui samaan aikaan, kun pohjansa menetti uskomus, jonka mukaan maailmanhistoria on työväenluokan liittolainen. Nämä kaksi muutosta liittyivät yhteen. Työväenhistorian laajenemista edisti ja uusia näkökulmia avasi se, että työväenliike muuttui historiaksi. Työväenliike eli edelleen menneisyytenä liikkeen perillisten omakuvassa, mutta tulevaan suuntautuvaa kollektiivista toimijuutta se ei enää tarkoittanut. Liikkeen ulkopuolisille työväenliikkeen käsite oli pitkään viitanut kansallisen integraation ajankohtaiseen ongelmaan, mutta myös tässä mielessä käsite menetti ajankohtaisuutensa ja kääntyi kuvaamaan menneisyyttä. Ennen 1980-luvun murrosta oli olemassa työväenliikkeen itseymmärrystä myötäilijä ja palvelutta historiankirjoitusta. Tutkimukselle oli kuitenkin antanut virikettä myös se, että työväenliike ja sen ilmaisemat ristiriidat olivat sen hetken yhteiskunnassa keskeinen kansallisen integraation ongelma.

Työväenliike kansalliseen historiaan

Ensimmäisen punamultahallituksen ensimmäisenä vuotena 1937 vietettiin Suomen itsenäisyyden 20-vuotisjuhlia. Juhlinta korosti tasavaltaista kansallista eheytymistä. Se edisti kansallisen his-

torian tarkastelua joulukuun 6. päivän tähystysaukosta. Tämän vahvana kilpailijana oli talvisotaan saakka toukokuun 16. päivän, valkoisten voitonpäivän, tähystysaukko, josta kansallisen menneisyys näyttäytyi vapaussodan voittaneen kansan historiana. Juhlavuoden toimenpiteisiin kuului Valtion itsenäisyyshistorialautakunnan asettaminen. Vuoteen 1946 toiminut lautakunta tuki muutamia sellaisiakin hankkeita, jotka toivat työväenliikkeen kansallisen historian kuvaan.⁵ Y. K. Laine sai tukea vuosina 1945–1946 julkaistulle kolmiosaiselle teokselleen Suomen poliittisen työväenliikkeen historiasta⁶ ja Juhani Paasivirta Suomen itsenäisyyskysymystä käsitelleelle tutkimukselleen, jonka ensimmäinen osa, väitöskirja, valmistui vuonna 1947.⁷

Suomalaista sosialidemokratiaa oli jo tätä ennen tarkasteltu väitöskirjatasolla. Jarl von Schoultz väitteli vuonna 1924 tutkimuksellaan sosialidemokraattisen puolueen vaiheista ennen vuoden 1906 äänioikeusuudistusta. Tutkimuksen ensimmäiseksi osaksi merkitty väitöskirja lupasi jatkoa, mutta sitä von Schoultz ei saanut tehdyksi. Vastaväittäjänä toiminut kansantaloustieteilijä J. V. Tallqvist piti ansiona sitä, että tekijä ”nuoruudestaan huolimatta on osoittanut ymmärtämystä työväen uuraisiin pyrkimyksiin asemansa parantamiseksi, samalla kun hän kuitenkin näiden pyrkimysten arvostelussa on säilyttänyt oman kriittillisen kantansa”.⁸ Tutkimus liittyi oppisivistyneistön 1800-luvun lopulla laajalti omaksumaan työväenkysymyksen tulkintaan. Siinä työväenliike nähtiin yhteiskunnallisten epäkohtien synnyttämänä, hyväksyttävänä ja hyödyllisenäkin toimintana, jota sosialistiset opit kuitenkin houkuttelivat harhateille, eroon kansallisen edistyksen palvelemisesta.

Myöhemmin, jo Valtion itsenäisyyshistorialautakunnan toiminnan aikaan, sosialidemokratia sijoittui toisella tavoin kansallisen integraation ongelmakenttään. Senhetkinen sosialidemokratia voitiin nähdä työväen kiinnittämisenä kansakuntaan ja kansalliseen toimijuuteen, ja mennyttä oli luontevaa tarkastella tähän johtaneena kehityksenä. Tästä näkökulmasta työväenliikkeen historian tunnustaminen osaksi Suomen historiaa oli jo sinänsä tärkeä osa kansallista eheyttämistä. Tähän tapaan esimer-

kiksi Y. K. Laine tulkitsti Valtion itsenäisyshistorialautakunnan tuen omalle työlleen.⁹

Paasivirran lisäksi Viljo Rasila ja Hannu Soikkanen paneutui-
vat 1950-luvulla sisällissodan taustoihin ja työväenliikkeen his-
toriaan.¹⁰ Rasila ja Soikkanen väittelivät kumpikin vuonna 1961.
Viileällä empiirisellä otteellaan kaikki kolme ottivat etäisyyttä
historiantutkimuksen kansallis-konservatiiviseen tehtävätietoi-
suuteen. Samalla he rakensivat uutta kansallisen historian kuvaa.

Työväenliike sisällytettiin toden teolla osaksi kansallista his-
toriaa 1960-luvulla. Väinö Linna haastoi historiantutkijat, ja
sosiologit astuivat kansallisen kiinteyden ongelmien ja ratkaisui-
den esittäjiksi, historioitsijoiden vanhalle kentälle. Näkemys, että
muistoina eläneet ja muovautuneet menneisyyden rasitteet esti-
vät kansallisen eheyden, sai jalansijaa myös historioitsijoiden kes-
kuudessa. Moni näki rasitteiden juontuvan ennen kaikkea vuo-
den 1918 sisällissodasta. Historioitsijat osallistuivat prosessiin,
jossa menneisyydeltä riisuttiin sen poliittista ajankohtaisuutta,
mutta jossa menneisyys myös tehtiin uudella tavalla läsnä ole-
vaksi. Uusi kansallinen kertomus tarkasteli vuotta 1918 yhteisenä
kansallisena kokemuksena, ”Suomen kansallisena murhenäytel-
mänä”, kuten Jaakko Paavolainen otsikoi uranuurtaneiden ter-
rori- ja vankileiritutkimustensa yhteenvetokirjan.¹¹

Kansallis-konservatiivinen historiantutkimus oli etsinyt todis-
teita Suomen kansasta yhtenä ja kokonaisena historian toimijana.
1960-luvulla tutkimus tarttui sisäisiin ristiriitoihin, joiden voitiin
katsoa myöhemmin ratkenneen ja näin todistavan suomalais-
ten kansallisesta voimasta. Jo se, että kyettiin tutkimaan sisäisiä
ristiriitoja viileästi ja rikkomaan myyttejä, näytti osoittavan sitä.
Tämä ei kuitenkaan ollut koko kuva.

Samalla kun historioitsijat myötävaikuttivat menneiden kon-
fliktien poliittiseen epäajankohtaistamiseen ja siten sen hetken
ristiriitojen sääntelyyn, vasemmiston voiman vahvistuminen
avasi esiin historiantulkintojen poliittista ulottuvuutta. Työväen-
liike vaati oikeuden tekemistä vuoden 1918 häviäjille varsinkin
sen jälkeen, kun sen vaikutusvalta oli vahvistunut vuonna 1966.
Rafael Paasion vasemmistoenemmistöinen hallitus asetti vuonna

1967 Punakaartin historiakomitean, jonka laajat – punaiseen perinteeseen sinänsä sitoutumattomat – tutkimukset valmistuivat 1980-luvulla. Historian poliittinen ulottuvuus tuli julki ja tunnustetuksi myös siltä pohjin, että oman historian kertomukset olivat vielä 1960-luvulla olennainen osa työväenliikkeen politiikkaa ja ideologiaa. Sikäli kuin vasemmiston ja nyt erityisesti kommunistien integrointia kansakuntaan haluttiin edistää moniarvoisemman poliittis-kulttuurisen järjestelmän avulla, kuten monet halusivat, vasemmiston omat historiantulkinnat oli tunnustettava tällaisen järjestelmän osaksi.

Työväenliikkeen omaehtoisuus ja sen kyseenalaistuminen

Kansallisen integraation hankkeet, nekään jotka tähtäsivät ristiriitojen sääntelyyn niiden tunnustamisen pohjalta, eivät saaneet jakamatonta kannatusta. Opiskelija- ja sivistyneistöradikalismien nousussa oli yhtenä juonteena, että työväenluokan taisteluhistoria haluttiin ajankohtaistaa ja yhdistää senhetkisen yhteiskunnan ristiriitoihin. Näin tutkimus palvelisi työväenluokkaa sen täyttäessä maailmanhistoriallista tehtäväänsä. Työväenluokan taisteluhistorian ja ajankohtaisen yhteiskuntakritiikin yhdistämisen hanke sai vaihtelevia muotoja kaikissa länsimaissa, myös Suomessa, jossa vasemmistolainen opiskelija- ja sivistyneistöliike kanavoitui poikkeuksellisen sujuvasti vanhoihin työväenpuolueisiin. 1970-luvun mittaan tämä hanke lohkesi kuitenkin kahtaalle. Toisaalla laajeni työväenhenkinen työväenjärjestöjen historiantutkimus. Vaurastuneet suomalaiset työväenjärjestöt, ennen kaikkea ammattiliitot, ryhtyivät palkkaamaan tähän työhön akateemisia tutkijajoukkoja. Toisaalla taas kehittyi marxilainen yhteiskuntatiede, joka etsi päävaikutteensa läntisestä yliopistomarxismista ja jonka kosketuskohdat työväenjärjestöihin ohenivat.

Tutkimuksen työväenhenkisyys tarkoitti, että työväenliikkeen historiaa tarkasteltiin liikkeen ”omaehtoisuuden” näkökulmasta. Työväenliike oli alkanut toteuttaa oikeata olemustaan irtauduttuaan porvarillisesta holhouksesta. Tätä irtautumista kirkasti

Suomen työväenliikkeen esihistoriavaiheelle jo aiemmin annettu jälkikäteisnimitys ”wrightiläinen työväenliike”. Omaehtoistumisen jälkeistä historiaa voitiin rakentaa kahdessa eri suunnassa. Historiankirjoittaja saattoi seurata, miten tuota omaehtoisuutta oli toteutettu muuttuvien muodon uusissa olosuhteissa, ulkoisia vastuksia kohdaten, sisäisiä kamppailuja käyden, työväen asemaa kohentaen ja työväenliikkeen toimintaedellytyksiä laajentaen. Tässä suunnassa jatkui ja vahvistui, 1970-luvulta lähtien myös tutkimukselliselta tasoltaan, työväenjärjestöjen historiateosten rikas traditio. Toisessa suunnassa työväenliikkeen omaehtoisuus itsessään tuli pohdinnan piiriin, nimenomaan sosialidemokratiaa tarkasteltaessa. Pohdinnan eri vaiheet näkyvät erityisesti niiden tutkijoiden töissä, jotka osallistuivat vuonna 1976 julkaistun *Suomen työväenliikkeen historian*¹² kirjoittamiseen.

Kirjan läpäisi ajatus, että kapitalismi synnyttää työväenliikkeen ja ylläpitää sitä. Siihen sisältyi myös liikkeen omaan historiankuvaan jo vanhastaan omaksuttu näkemys työväen heräämisestä omaehtoisuuteen.¹³ Sen jälkeistä työväenliikkeen ja etenkin sosialidemokratian historiaa jäsennettiin kuitenkin uusin tavoin. Jussi Turtolan kehittämä sosialidemokratian kolmivaiheteoria¹⁴ keskittyi työväestön sosiaalisesta asemasta nousevien vaatimusten ja kapitalistisen järjestelmän muuttuvien uusintamistarpeiden suhteeseen. Ensimmäisessä vaiheessa työläisten vaatimukset ja kapitalismin vaatimukset olivat lujalla törmäyskurssilla ja työväenliikkeen vaikutusmahdollisuudet olivat vähäiset. Tämä oli sosialidemokratian vallankumouksellinen vaihe, johon kuului poliittisen liikkeen ja ammattiyhdistysliikkeen läheinen yhteys. Toisessa vaiheessa puoluetoiminnalle ja ammattiyhdistystoiminnalle avautui omia areenoita ja myös työväestön tarpeet ja kapitalismin tarpeet lankesivat joiltakin osin yhteen. Näin syntyi sosialidemokratian reformistinen vaihe. Kolmannessa vaiheessa kapitalismin toimiminen edellytti yhä enemmän sitä, että sen ongelmiin osoitettiin työväestön ongelmista lähteviä ratkaisuja. Nämä ratkaisut ovat yhä vahvemmin valtiollisia tai kokonaisyhteiskunnallisia, mikä kiinnitti edellisessä vaiheessa eriytyneet poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen uudelleen toisiinsa.

Samalla sosialidemokratia suuntautui työväestön tarpeita ja kapitalismin tarpeita yhdistävän toiminnan agentiksi.

Kapitalismin kehitys näytti siis heikentävän työväenliikkeen omaehtoisuutta, jota sen maailmanhistoriallinen tehtävä edellytti. Seppo Hentilä tutki vuonna 1979 valmistuneessa väitöskirjassaan reformismin läpimurtoa ruotsalaisessa sosialidemokratiassa työväenliikkeen sitoutumisena vallitsevaan järjestelmään ja sovelsi ns. työläisaristokratiateoriaa. Hän poisti kuitenkin tästä teoriasta sen leniniläisen latauksen. Sitoutuminen järjestelmään ei ollut petturuutta vaan tulosta kapitalistisen talouden ja porvarillisen valtion muutosdynamikasta, jota oli vaikeata vastustaa.¹⁵

Seuraavaa työväenliikkeen omaehtoisuuden pohdinnan vaihdetta edustaa väitöskirjani sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä sisällissodan ja lapuanliikkeen välillä (1986). Se kytkeytyi 1970- ja 1980-luvun marxilaiseen teoriakeskusteluun, erityisesti länsisaksalaiseen, vahvemmin kuin *Suomen työväenliikkeen historian* kirjoittajien aiemmat työt. Koetin suhteuttaa tätä keskustelua historia alhaalta -vaatimuksiin. Päädyin kyseenalaistamaan luottamuksen siihen, että kapitalismi loi ja ylläpiti työväenliikettä vastavoimanaan ja että historiankulku oli työväenliikkeen puolella. Työväenliikkeen olemassaolo edellytti sen eri toimintamuotoja läpäisevää ja yhdistävää poliittisuutta sekä kiinnittymistä työväestön sosiaaliseen kollektiivisuuteen. 1920-luvun Suomeen keskittynyt tutkimusongelma avautui arviosta, jonka mukaan kirjoitusajankohtaan mennessä nämä työväenliikkeen edellytykset olivat murentuneet ja työväenliike eli sen perillisjärjestöjen menneisyytenä.¹⁶

Väitöskirjassani tulkitsin, että vuonna 1983 alullepantu Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura osaltaan kuvasti työväenliikkeen muuttumista menneisyydeksi. Kuitenkin myös halu pelastaa työväenliike oli työväenhistorian nousun tärkeitä vaikuttimia. Kun luottamus ”työväenliikkeen historialliseen välttämättömyyteen”¹⁷ horjui, inhimillinen toimijuus tuli uusin tavoin tärkeäksi kysymykseksi. Tavallisten ihmisten ja alistettujen ryhmien mahdollisuutena ja oikeutena oli oma historia, josta kumpusi toimintaan kannustava ja vapauttava voima. Tämän

antiakateemisen näkemyksen nousu oli kansainvälinen ilmiö, samoin sitä toteuttanut ”historialiike”. Sen tärkein suomalainen ilmentymä oli 1980-luvun alkupuolella toiminut Jorma Kalelan johtama Paperiliiton historiaprojekti, kymmenien tutkivien kerhojen ja satojen aktiivien hanke. Tavoitteena oli antaa aineksia siihen, mitä työväenliike voisi olla silloisessa ”myöhäiskapitalismissa”, kuten Kalelan omaksuma, yhä kapitalismin loppua ennakoanut aikakauden määrittys kuului.¹⁸

Joka tapauksessa työväenluokan maailmanhistoriallista tehtävää kuvannut suuri kertomus hävisi. Tämä kavensi poliittista mielikuvitusta. Samalla kuitenkin työväestöä ja työväenliikettä tutkivien oli aiempaa helpompi ottaa etäisyyttä liikkeen itsensä eri aikoina esittämiin yhteiskunnan, historian ja oman luonteensa tulkintoihin. Tämä etäisyydenotto on ilmennyt kahdella tavalla.

Ensiksikin monipuolisen tutkimuksen kohteeksi tuli se, miten työväenliikkeessä toimineet ihmiset olivat arjessa ja juhlassa hahmottaneet ja jäsentäneet maailmaa. Tällä suunnalla on edelleen runsaasti mahdollisuuksia. Monien erilaisten tutkimusaiheiden yhteydessä olisi paikallaan kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, miten sosialismin ja kapitalismin vastakkainasettelu sai merkitystä yhteiskunnallisten ongelmien, ratkaisujen ja muutosten määrittelyissä ja niihin liittyneissä ristiriidoissa. Tätä vastakkainasettelua ei pidä samastaa kylmän sodan kahtiajakoon. Niin meneteltäessä myötäillään sitä, miten Neuvostoliiton auktorisoima marxismi-leninismi määritteli asiat ja miten uusliberalismi kylmän sodan päätyttyä samasti voittajina demokratian ja vapaan markkinatalouden sekä häviäjinä diktatuurin ja sosialismin. Sosialistinen perspektiivi pysyi pitkään merkityksellisenä myös lukuisille läntisille sosialidemokraateille. Monien 1950-luvun suomalaisten sosialidemokraattien toiminta- ja ajattelutavoissa vuoden 1918 punikkiperintö, luottamus sosialismin voittoon ja antikommunismi näyttävät eläneen sulassa sovussa, ja tätä sietäisi tutkia.

Toiseksi ilmiöitä, joita oli aiemmin tulkittu työväenliikkeen itseymmärrystä noudattelevassa kehikossa, ryhdyttiin liittämään toisenlaisiin historiallisiin yhteyksiin eli tulkitsemaan toisenlai-

sisä konteksteissa. Näin työväenhistoria kiertyi kansakunnan tekemisen ja modernisaation historiaksi sekä järjestelmän ja elämissämaailman ristiriidan historiaksi. Samalla sosialidemokratia tuli historialliseen tarkasteluun muillakin tavoin kuin työväenhistorian tai työväenliikkeen historian osana.

Modernisaation, omapäisyyden ja hyvinvointivaltion historiaa

Kansainvälisen tutkimuskeskustelussa vahvistui 1980-luvulla useita linjoja, joissa keskeisiä olivat kansakunnan ja modernin yhteiskunnan rakentumisen kysymykset. Myös Suomessa useat tutkijat suuntautuivat näihin kysymyksiin. Työväenluokan muostumista tutkittiin osana modernisoituvan yhteiskunnan muutosprosesseja. Max Weberiltä saadut vaikutteet ohjasivat näkemään muutosten pääjuonteina taloudellisen rationalisoitumisen, sosiaalisen integroitumisen sekä yksilöllistymisen ja kansalaistumisen. Pertti Haapalan väitöskirja vuodelta 1986 siirsi Tampereen työväestön tehtaan varjosta tehtaan valoon.¹⁹

Työväenliike tuli tarkasteluun yhtenä kansanliikkeenä kansalaisyhteiskunnan ja kansakunnan rakentumisprosessissa. Tämä merkitsi irtautumista työväenliikkeen omista historiankuvista. Lähestymistapaa edusti Suomessa erityisesti vuonna 1987 julkaistu teos *Kansa liikkeessä*.²⁰ Risto Alapuro ja Henrik Stenius otsikoivat johdantoartikkelinsa: ”Kansanliikkeet loivat kansakunnan”. Kirjoittajiin kuului muutama myös siitä ryhmästä, joka oli runsaat kymmenen vuotta aiemmin laatinut *Suomen työväenliikkeen historian* (Seppo Hentilä, Pauli Kettunen).

Tahtoivatpa tutkijat tai eivät, työväenluokan ja työväenliikkeen sijoittaminen kansakunnan ja modernin yhteiskunnan rakentamisen kontekstiin tulkittiin monesti kannanotoiksi 1980-luvulla vahvistuneeseen konsensuspolitiikkaan. Joidenkin arvostelijoiden mielestä *Kansa liikkeessä* vähätteli luokkaristiriitoja,²¹ joidenkin mielestä taas teos ei riittävästi tunnustanut ja tuominut

sosialistista vihankylvöä, jonka Jari Ehrnrooth väitöskirjassaan vuodelta 1992 nosti jälleen vuoden 1918 katastrofin syyksi.²²

Kahdeksankymmenluvulla virisi Suomessakin kiinnostus myös tutkimussuuntauksiin, joissa kritisoitiin modernisaatio-kertomukseen sitoutuvaa yhteiskuntahistoriaa ja sen oletuksia rationalisoituvasta ja integroituvasta kansallisvaltiollisesta yhteiskunnasta. Tällaista kritiikkiä esittivät arjen historiaksi, historiaksi alhaalta tai mikrohistoriaksi kutsutun tutkimuksen kehittelijät. Sekä tästä näkökulmasta että niin sanotun kielellisen käänteen perspektiivistä kyseenalaistettiin historioitsijoiden aiempia lähtöoletuksia. Näitä nostettiin metodologisen pohdinnan piiriin ja otettiin historiallisen tutkimuksen kohteiksi. Ryhdyttiin problematisoimaan ajan, historian, yhteiskunnan ja sukupuolen käsittämisen ja käsittelemisen tapoja. Miten tavalliset, alistetut, marginalisoidut, epätyypilliset tai eliittiin kuuluneet ihmiset ovat jäsentäneet omaa elämänmenoan ja sitä ehdollistaneita rakenteita? Sukupuolen tunnistaminen arjen ja yhteiskunnan rakenteista avasi uusia näkökulmia työväestön ja työväenliikkeen historiaan, kuten Irma Sulkusen, Pirjo Markkolan, Maria Lähteenmäen ja Elina Kataisen työt ovat osoittaneet.²³ Sulkusen Miina Sillanpää -tutkimuksessa (1989) ja Lähteenmäen väitöskirjassa (1995) nimenomaan sosialidemokratia, eritoten sosialidemokraattinen naisliike, tuli tarkasteluun sosiaalisen sukupuolijärjestelmän muovaajana.

Monet näkivät vallan ja vastarinnan dynamiikkaa muutoksissa, joita modernisaatioteoreettinen yhteiskuntahistoria tarkasteli rationalisoitumisena ja integroitumisena. Vallan ja vastarinnan suhde näytti kuitenkin erilaiselta kuin aiempi työväenhenkinen tutkimus oli esittänyt. Tukea tulkintaan tuli yhtäältä Michel Foucault’lta, toisaalta niiltä tutkijoilta, jotka etsivät rakenteisiin ja kurinalaisuuteen palautumatonta toimijuutta. Näihin kuului esimerkiksi Alf Lüdtke, jonka kehittelemää *Eigensinn*-käsitettä Kari Teräs sovelsi väitöskirjassaan (2001) työelämän suhteiden modernisoitumisesta.²⁴ Tämä omapäisyys ei ole muutosvastarintaa, jossa traditionaalinen vastustaa modernia ja irrationaalinen rationaalista, eikä se myöskään vastaa työväenliikkeen histo-

riallisen omakuvan esittämää luokkatietoisuutta. *Eigensinn* osoittaa moninaisuutensa myös Sami Suodenjoen väitöskirjassa (2010), jonka päähenkilö, kuriton suutari, toimi Urjalan ja lähiseudun työväen riennoissa 1900-luvun alussa.²⁵

Se, että työväen ja historian liiton pettäessä avautui uusia kysymyksenasetteluja ja lähestymistapoja, liittyi syvempään historia-käsityksen murrokseen. Näkemys työväenluokasta ja -liikkeestä historiankulun liikevoimana oli vain yksi 1970-luvun jälkeen kyseenalaistetuista modernin historia-käsityksen muunnelmista. Maailmanhistorian vaiheteoria, joka ennakoisi siirtymistä kapitalismista sosialismiin, kuului tämän muutoksen häviäjiin, mutta epäilyksen alaiseksi tuli ylipäättään historian moderni metanarra-tiivi, näkemys historiasta kehityksenä tai edistyskäsityksenä.

Koko kuva tämä ei taaskaan ollut. Aiempien suurten kertomusten hajotessa luotiin uusia kertomuksia selittämään ja oikeutamaan senhetkistä nykyisyyttä ja siihen kuuluneita tulevaisuuden odotuksia. Työväenliikkeen ja erityisesti sosialidemokratian historia kääntyi hyvinvointivaltion rakentamisen historiaksi, ja tämä tähystysaukko suuntasi myös tutkimusta.

Kun Saksa yhdistyi ja Neuvostoliitto hajosi 1990-luvun alussa, edeltänyttä noin 45 vuoden aikaa alettiin kutsua kylmän sodan kaudeksi. Sekä voittajien että häviäjien näkökulmasta kylmä sota määrittyi yhteiskuntajärjestelmien vastakkainasetteluksi, jonka sosialismi oli hävinnyt. Näköpiiristä katosi se, ettei sosialismin ja kapitalismin vastakkainasettelu ollut mukautunut Idän ja Län-nen ristiriitaan. Yhteiskuntajärjestelmien vastakkainasettelu oli ollut tulevaisuuden odotuksiin liittyvänä ulottuvuutena poliittisissa ristiriidoissa, ja sen sisällä oli keskusteltu ja kiistelty erilaisista sosialismin ja kapitalismin malleista. Tällainen yhteiskuntajärjestelmiltään erilaisten tulevaisuuksien kamppailu kuitenkin hiipui jo 1980-luvulla, ennen Neuvostoliiton luhistumista. Kiis-tat kapenivat koskemaan erilaisia kapitalismin malleja. Monet yhteiskunta- ja taloustieteilijät kiinnostuivat globalisoituvan ka-pitalismin ja kansallisvaltion suhteesta. He vertailivat kansallisia instituutioita niiden suoritus- ja sopeutumiskyvyn kannalta

ja kehittivät historialliseksi institutionalismiksi kutsumaansa lähestymistapaa.

Hyvinvointivaltiosta tuli tärkeä tutkimuskohde. Monet tutkijat, jotka olivat aiemmin arvostelleet hyvinvointivaltiota joko katteettomana lupauksena tai kapitalismin ristiriitojen ja kriisien häivyttämisenä, kääntyivät puolustamaan sitä. Kapitalismin erilaisten mallien vertailuun yhdistyi hyvinvointimallien vertailu, ja tähän kuuluivat myös historialliset tulkinnat siitä, mitkä poliittiset voimat olivat olleet keskeisiä hyvinvointivaltion muotoutumisessa. Tanskalaisen sosiologin Gøsta Esping-Andersenin tutkimukset loivat kuvaa Pohjoismaille ominaisesta ”sosialidemokraattisesta hyvinvointiregiimistä”. Sen paremmuus mallien vertailussa juontui vahvan sosialidemokratian kyvyistä rajoittaa markkinavoimia, tehdä luokkakompromisseja ja johtaa työväestö yhteistyöhön ensin talonpoikaissäestön ja sitten keskiluokan kanssa.²⁶

Historiantutkijat ovat perustellusti arvostelleet käsityksiä pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta sosialidemokraattisena projektina. Suomalaistutkijoiden on ollut erityisen helppoa korostaa, ettei suomalaista hyvinvointivaltiota voi palauttaa vain sosialidemokratian eikä edes vain työväenliikkeen saavutuksiksi, vaan se muotoutui monenlaisten kamppailujen ja kompromissien tuloksena.²⁷ Työväenliikkeelle ja sosialidemokratialle annettuja historiallisia merkityksiä muutti kuitenkin se, että niitä alettiin tulkita hyvinvointivaltion historian kehityksessä. Tällainen tutkimuksellinen suuntautuminen myötäilee sosialidemokratian historiallisen itseymmärryksen muutosta. Hyvinvointivaltion tähytysaukko rajaa näkökentän ulkopuolelle sellaista, mitä sosialidemokratian historialliseen itseymmärrykseen aiemmin kuului ja mitä olisi syytä tutkia.

Sosialidemokratian historiallinen itseymmärrys tutkittavaksi

Aiempi, muuttuvin ja vaihtelevin tavoin sosialistinen itseymmärrys ja siihen kuulunut historiakäsitys on tärkeä kysymys monesakin mielessä. Se on sitä Karl Marxin vapauttamiseksi myöhemmän marxismin ja marxismi-leninismien kahleista ja hänen tekstiensä ajankohtaisuuden havaitsemiseksi. Ennen kaikkea se on kuitenkin tärkeä kysymys ymmärtääksemme poliittista muutosta, jota tuon itseymmärryksen kyseenalaistuminen ja muuksi muuttuminen merkitsi. Avauksia tähän suuntaan voi löytää jo tähänastisesta suomalaisesta tutkimuksesta.

Sosialistisen teorian merkityksiä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kansainvälisessä työväenliikkeessä on tutkittu Suomessa. Tampereen yliopistossa toiminut aatehistorioitsijaryhmä tuotti 1980-luvulta 2000-luvun alkuun väitöskirjoja Toisen internationaalin teoreetikoista. Markku Hyrkkänen (1986) eritteli Eduard Bernsteinin siirtomaapoliittisia näkemyksiä ja Veli-Matti Rautio (1994) Bernsteinin revisionismista syntynyttä keskustelua. Virve Mannisen väitöskirja (1996) käsitteli Rosa Luxemburgin vallankumouksellista sosialismia, ja Juha Hannikainen (2003) tutki Otto Bauerin parlamenttistrategiaa.²⁸ Tutkituissa kiistoissa ja keskusteluissa oli kyse historian liikelakien ja työväenluokan toimijuuden käsittämisestä.

Muuttuvat käsitykset menneestä, nykyisestä ja tulevasta olivat olennaisena ulottuvuutena jo Hannu Soikkasen tutkimuksessa sosialismin tulosta Suomeen. Esimerkiksi se, miten hän käsitteli sosialismin ja kristinuskon tulevaisuuden odotuksia ja niiden keskinäistä suhteuttamista, tarjoaa edelleen kestävän lähtökohdan teeman tarkastelulle.²⁹

Lähes kaikki sosialidemokratiaa tutkineet ovat von Schoultzista lähtien käsitelleet tavalla tai toisella sitä, miten kansakunnan ja luokan suhde ymmärrettiin. Vaihtelevassa määrin tätä valaisevat henkilöhistorialliset tutkimukset keskeisistä suomalaisista sosialidemokraateista, kuten Väinö Tannerista (Jaakko Paavolainen), K. H. Wiikistä (Erkki Tuomioja), Miina Sillanpäästä

(Irma Sulkunen), Eero A. Wuoresta (Jukka Nevakivi), Matti Paasivuoresta (Marjaliisa Hentilä) ja Väinö Voionmaasta (Maria Lähteenmäki).³⁰ On tehty kansakunnan ja luokan suhteeseen keskittyviäkin tutkimuksia, pääasiassa itsenäistymistä ja sisällissotaa edeltäneestä ajasta. Eino Ketola käsitteli väitöskirjassaan (1987) suomalaisten sosialidemokraattien itsenäisyyspolitiikkaa ja sen suhdetta Venäjän vallankumoukseen vuonna 1917. Jouko Heikkilän väitöskirjan (1993) aiheena puolestaan oli sosialidemokraattien suhtautuminen autonomian puolustamiseen tätä edeltäneinä vuosina. Antti Kujala tutki väitöskirjassaan (1989) Venäjän sosialistisia puolueita ja suomalaista radikalismia sekä jatkotutkimuksessaan (1995) Venäjän hallituksen ja suomalaisen työväenliikkeen suhteita. Tätä problematiikkaa Osmo Jussila oli jo aiemmin arvioinut teoksessaan nationalismista ja vallankumouksesta venäläis-suomalaisissa suhteissa (1979). Risto Alapuro on useissa tutkimuksissaan käsitellyt kansakunnan rakentamista ja luokkaristiriitoja pitemmällä aikavälillä ja sijoittanut Suomen tapauksen kansainväliseen kontekstiin ja vertailuun. Tuoreessa väitöskirjassaan (2016) Niko Kannisto tuo uutta tietoa ja tulkin-taa siitä, millaisiksi sosialidemokratian asema ja toimintalinja muotoutuivat sisällissodan jälkeisessä yhteiskunnallisessa järjes-tyksessä ja kansallisessa integraatiossa, ja soveltaa nationalismi-teoreettista lähestymistapaa.³¹

Kansallisen ja kansainvälisen suhde on väistämättä jollain tavoin esillä kaikessa edellä mainitussa tutkimuksessa. Tämä teema on tärkeä pohdittaessa sosialidemokratian historiallista itseymmärrystä ja sen muutoksia. Miten käsitykset historiallisesta kehityksestä ja ylikansallisista riippuvuuksista ovat muo-vanneet kansallista politiikkaa? ”Sosialidemokraattinen puolue Suomessa” julisti Itävallasta lainatuin ilmaisuin Forssassa vuonna 1903, että ”taistelun riistämistä vastaan tulee olla kansainväli-sen samoin kuin riistäminenkin on”. Kansainvälisyyteen kuului ajatus, että eri maat olivat kehityksessään eri vaiheissa ja jäljem-pänä tulevan oli ennakoitava tulevaisuuttaan tarkkaamalla edis-tyneempiä. Tällainen perifeerinen perspektiivi tuli tarkasteluun Mikko Majanderin väitöskirjassa (2004). Hän tutki suomalai-

sen yhteiskunnan pohjoismaisuutta ja sosialidemokratiaa pohjoismaisuuden poliittisena toteuttajana toisen maailmansodan jälkeen. Pohjoismaisuus oli rajanvetoa itäblokkiin, mutta se oli myös suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden koodi, joka tunnistettiin siitä, mitä jo tapahtui Ruotsissa.³²

Historiakäsitykset eivät ilmene vain periaateohjelmissa, ja poliittisessa käytännössä ne ilmenevät muutenkin kuin vain historiaa varta vasten hyödyntävinä argumentteina. Historia saa merkitystä tilanteen- ja tehtävänmäärittelyissä, joissa toimijat suhteuttavat toisiinsa kokemuksiaan ja odotuksiaan. Heidän tekemistään mahdollistavat ja rajoittavat menneen toiminnan luomat institutionaaliset ja diskursiiviset ehdot, ja heidän tulevaisuutensa on avoin, epävarma ja kiistanalainen. Näkemys historiasta kehityksenä ja edistyksenä ja työväenliikkeestä tällaisena historian agenttina auttoi hallitsemaan kokemuksen ja odotuksen jännitettä, mutta mitä se merkitsi käytännön toimintatilanteissa? Tapio Bergholmin perusteelliset tutkimukset kuljetusalan ammattiyhdistystoiminnasta ja SAK:n vaiheista luovat kuvan tarmokkaista ja mielipiteissään varmoista sosialidemokraattisista ja kommunistisista ammattiyhdistysjohtajista, joiden toimintaa ja aikaansaannoksia ohjasi kuitenkin työmarkkinoiden ”sumea logiikka”.³³

Kun tutkimus yhä enemmän syventyy 1900-luvun puolivälin jälkeiseen sosialidemokratiaan, suunnittelun eetos tulee olennaiseksi kokemuksen ja odotuksen hallinnan kysymykseksi. Siinä on yhdeltä osin kyse tieteseen luottavan suunnittelun suhteesta poliittiseen käytäntöön, sen tilannekohtaisiin reagointeihin ja kompromisseihin. Pentti Puoskari päätyi väitöstutkimuksessaan (2013) siihen, että Johannes Virolaisen porvarillinen enemmistöhallitus (1964–1966) ja Rafael Paasion kansanrintamahallitus (1966–1968) olivat rakenne- ja elinkeinopolitiikassaan jokseenkin samoilla linjoilla.³⁴ Toisaalta tutkittavaksi tulee suunnittelun sisällön ja merkityksen muutos. Sami Outinen tutki työllisyyttä sosialidemokraattien politiikassa vuosina 1975–1998 ja kiteytti tuloksensa väitöskirjan (2015) otsikkoon: ”Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakkointiin”.³⁵

Outisen tutkimassa muutoksessa oli kyse kansallisen politiikan mukautumisesta globalisoituneen kapitalismin pakkoihin. Kansallisvaltion tehtävissä on korostunut kilpailukykyvaltio hyvinvointivaltion kustannuksella. Tämä ei ole tarkoittanut hyvinvointivaltion suosion vähenemistä, etenkin sosialidemokraattien keskuudessa. Mutta siinä missä työväenliike 1980-luvulla muutui arvokkaaksi, nostalgiseksi menneisyysperspektiiviksi, sama näyttää 2000-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä tapahtuvan hyvinvointivaltiolle. Tällainen historiallisen itseymmärryksen muutos merkitsee sosialidemokratian tehtävänmäärittelyn muutosta. Siihen ei enää tarvita yhteiskunnan rakenteista määrittävää toimijaa eikä yhteiskunnan rakenteellista muuttamista kuvaavaa toimintaohjelmaa, vaan voidaan keskittyä arvoiksi kutsuttuihin asioihin. Erottautuminen muista on tosin sillä tasolla vaikeata.

Ranskalaisen *Annales*-koulukunnan perustajiin kuulunut Marc Bloch varoitti historioitsijoita ”alkuperän palvonnasta” eli siitä, että ilmiö ja sen olemus selitetään sen alkuperällä. Alkuperä ei selitä sitä, miksi ilmiö on säilynyt muuttuneissa olosuhteissa, ja toisaalta alkuperän etsintään keskittyminen estää kysymästä, onko itse ilmiö enää sama ulkoisista jatkuvuuksista huolimatta.³⁶ Blochin varoitus on aiheellinen myös sosialidemokratian historian tutkijoille.

Viitteet

- 1 Esitelmäni ”Sosialidemokratian tehtävä historiallisesti tarkasteltuna” julkaistiin *Sosialistisen Poliitiikan* numerossa 1/1980.
- 2 Esim. SDP:n vuoden 1975 puoluekokouksen linjaus tulevalle ohjelmatyölle ei lainkaan maininnut ”hyvinvointivaltiota” vaan ”ns. hyvinvointiyhteiskunnan” eikä sitäkään ensimmäisenä:

”Ajankohdan keskeisimpiä ongelmia, joihin ohjelmatyössä on etsittävä vastauksia, ovat mm. seuraavat kysymykset:

- taloudellisen kasvupolitiikan tulevaisuus erilaisten rajoittavien tekijöiden valossa;
- suunnitelmatalouden tarve ja sosialistisen talouspolitiikan tavoitteet;
- ns. hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus, verotuksen ja tasa-arvoon tähtäävän tulonjaon ongelmat;
- tieteen ja teknologian merkitys yhteiskunnallisessa muutoksessa;
- demokratian laajentaminen työelämässä ja hallinnossa;
- tasapainoinen alueellinen kehitys;
- Suomen sopeutuminen kansainväliseen taloudelliseen yhteistyöhön;
- Suomen panos kansainvälisten kehitysongelmien ratkaisemisessa.”

SDP:n XXX puoluekokouksen päätökset. SDP:n XXX puoluekokous pidettiin Jyväskylässä 5.–8. 6. 1975. Kansan Voima, Joensuu 1975, 50.

- 3 Tukeudun paljolti kirjani *Historia petollisena liittolaisena. Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan* (Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015) sisältämiin pohdintoihin, erityisesti lukuihin 1, 2 ja 4.
- 4 Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen Periaateohjelma (perusteluineen). Hyväksytty XXII:ssa puoluekokouksessa 22–24.5.1952. *POHTIVA – Poliittisten ohjelmien tietovarasto*. (www.fsd.uta.fi/pohtiva/).
- 5 Valtion itsenäisyyshistorialautakunnasta ks. Osmo Jussila (1979), *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914*. Historiallisia tutkimuksia 110. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 258–263.
- 6 Y. K. Laine (1945, 1946), *Suomen poliittisen työväenliikkeen historia 1. Kansanvaltaisuuden läpimurto; II. Kahlittu demokratia; III. Luokkataisteluun!* Helsinki: Tammi.
- 7 Juhani Paasivirta (1947, 1949), *Suomen itsenäisyyskysymys 1917 1. Maaliskuun vallankumouksesta valtakäisiin; II. Eduskunnan hajoituksesta itsenäisyysjulistukseen*. Porvoo: WSOY.
- 8 Jarl von Schoultz (1924), *Bidrag till belysande av Finlands socialdemokratiska partis historia. Del 1: Tiden före representationsreformen år 1906*. Helsingfors: Söderström. – J. V. Tallqvistin kirja-arvio *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 1924, 304–308. lainaus s. 305.
- 9 Laine 1945, esipuhe.
- 10 Juhani Paasivirta (1953, 1955), *Työväenliike yleiseurooppalaisena ilmiönä 1. Ensimmäiseen maailmansotaan ulottuva kehitysvaihe; 2. Ensimmäisestä maailmansodasta vuosisadan puoliväliin*. Porvoo: WSOY; Juhani Paasivirta (1957), *Suomi vuonna 1918*. Porvoo: WSOY; Viljo Rasila (1961), *Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus*. Historiallisia tutkimuksia 59. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Hannu Soikkanen (1961), Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisen yksikamarisen

- eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo: WSOY. – Rasila jatkoi torpparikysymyksen ja kansalaissodan taustan tutkimusta teoksissaan *Kansalaissodan sosialinen tausta* (Tammi, Helsinki 1968) ja *Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Suomen torpparikysymys vuosina 1900–1918. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus* (Historiallisia tutkimuksia 81. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1970). Soikkanen tutki väitöskirjansa jälkeen muun muassa luovutetun Karjalan työväenliikkeen historiaa ja ennen kaikkea kirjoitti kolme vankkaa osaa sosialidemokraattisen puolueen historiasta: *Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937* (SDP, Helsinki 1975), *2. 1937–1944* (SDP, Helsinki 1987), *3. 1944–1952* (SDP, Helsinki 1991).
- 11 Jaakko Paavolainen (1966, 1967), *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 1. Punainen terrori; 2. Valkoinen terrori*. Tammi: Helsinki; Jaakko Paavolainen (1971), *Vankileirit Suomessa 1918*. Helsinki: Tammi; Jaakko Paavolainen (1974), *Suomen kansallinen murhenäytelmä. Punainen ja valkoinen terrori ja vankileirit v. 1918*. Helsinki. Tammi.
 - 12 Lauri Haataja et. al (toim.) (1976) *Suomen työväenliikkeen historia*. Helsinki: Työväen Sivistysliitto. – Kirjoittajaryhmään kuuluivat Lauri Haataja, Seppo Hentilä, Jorma Kalela, Eino Ketola, Pauli Kettunen, Heikki Laavola, Päivö Puhakainen, Tero Tuomisto ja Jussi Turtola. Toimituskunnaksi merkittiin Haataja, Hentilä, Kalela ja Turtola.
 - 13 Näkemyksen ilmaisi otsikossaan kirjoittajaryhmään kuuluneen Heikki Laavolan pro gradu -tutkielmaan perustunut kirja (1974) *Kun Suomen työväki heräsi. Vaislonvaraisesta ristiriidasta sosialistiseen Forssan ohjelmaan*. Helsinki: Tammi.
 - 14 Jussi Turtola (1973), *Teorin om socialdemokratin tre utvecklingsfaser*. Monistettu metodiesitelmä poliittisen historian lisensiaattiseminaarissa Helsingin yliopistossa 1973.
 - 15 Seppo Hentilä (1979), *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914. Arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*. Historiallisia tutkimuksia 111. Helsingfors: Suomen Historiallinen Seura.
 - 16 Pauli Kettunen (1986), *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*. Historiallisia tutkimuksia 138. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
 - 17 Näin otsikoitiin *Suomen työväenliikkeen historian* (1976) loppuluku.
 - 18 Jorma Kalela (1986), *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*. Helsinki: Paperiliitto, 19–21.
 - 19 Pertti Haapala (1986), *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
 - 20 Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) (1987), *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.

- 21 Jukka Kekkonen (1988), 'Mikä kansaa liikuttaa?'. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/1988, 113–116.
- 22 Jari Ehrnrooth (1992), *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Historiallisia tutkimuksia 167. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- 23 Irma Sulkunen (1986), *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Historiallisia tutkimuksia 134. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Irma Sulkunen (1989), *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää; Pirjo Markkola (1994), *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläiskodit ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 187. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Maria Lähteenmäki (1995), *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 2. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Elina Katainen (2013), *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 24 Kari Teräs (2001), *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Bibliotheca Historica 66. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–27.
- 25 Sami Suodenjoki (2010), *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*. Bibliotheca Historica 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 26 Gösta Esping-Andersen (1985), *Politics against Markets. The Social Democratic Road to Power*. Princeton: Princeton University Press; sama (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- 27 Niels Finn Christiansen & Pirjo Markkola (2006), 'Introduction'. Teoksessa Niels Finn Christiansen, Klaus Petersen, Nils Edling & Per Haave (toim.), *The Nordic Model of Welfare – A Historical Reappraisal*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 9–29; Tapio Bergholm (2009), 'The Making of the Finnish Model: the qualitative change in Finnish corporatism in early 1960s', *Scandinavian Journal of History* Vol. 34, No 1, 29–48; Pauli Kettunen (2015), 'Hyvinvointivaltion yhteiskunta'. Teoksessa Janne Autto & Mikael Nygård (toim.), *Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus*. Rovaniemi: Lapland University Press, 71–109.
- 28 Markku Hyrkkänen (1986), *Sozialistische Kolonialpolitik. Eduard Bernsteins Stellung zur Kolonialpolitik und zum Imperialismus 1882–1914*. Studia Historica 21. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Veli-Matti Rautio (1994), *Die Bernstein-Debatte. Die politisch-ideologischen Strömungen und die Parteiideologie in der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands 1898–1903*. Studia Historica 47. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Virve Manninen (1996) *Sozialismus oder Barbarei? Der Revolutionsäre Sozialismus von Rosa*

- Luxemburg 1899–1919*. Bibliotheca Historica 16: Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Juha Hannikainen (2003), *Kohti modernia politiikkaa Itävallassa. Otto Bauerin parlamenttistrategia 1907–1923*. Tampere: Tampere University Press.
- 29 Soikkanen 1961. – Toisesta näkökulmasta teemaa on käsitelty myöhemmin Jussi Pikkusaari (1998), *Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle 1850-luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa*. Bibliotheca Historica 32. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 30 Jaakko Paavolainen (1977, 1979, 1984, 1989), *Väinö Tanner 1. Nuori Tanner, menestyvä sosialisti: elämäkerta vuoteen 1911; 2. Senaattori ja rauhantekijä: elämäkerta vuosilta 1912–1923; 3. Sillanrakentaja: elämäkerta vuosilta 1924–1936; 4. Patriootti: elämäkerta vuosilta 1937–1966*. Helsinki: Tammi; Erkki Tuomioja (1979, 1982), *K. H. Wiik 1. Itsenäisyysmiestä ja internationalisti. Elämäkerta vuoteen 1918; 2. Puoluesihteeri ja oppositiososialisti. Elämäkerta 1918–1946*. Helsinki: Tammi; Irma Sulkunen (1989), *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää; Jukka Nevakivi (1992), *Linnasta linnaan. Eero A. Wuoren (1900–1966) poliittinen elämäkerta*. Helsinki: Otava; Marjaliisa Hentilä (2013), *Sovittelija. Matti Paasivuori 1866–1937*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura; Maria Lähteenmäki (2014), *Väinö Voionmaa: puolue- ja geopolitiikko*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 31 Eino Ketola (1987), *Kansalliseen kansanvaltaan. Suomen itsenäisyys, sosialidemokratia ja Venäjän vallankumous 1917*. Helsinki: Tammi; Jouko Heikkilä (1993), *Kansallista luokkapoliittikkaa. Sosialidemokratit ja Suomen autonomian puolustus 1905–1917*. Historiallisia tutkimuksia 168. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Antti Kujala (1989), *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus. Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa*. Historiallisia tutkimuksia 152. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Antti Kujala (1995), *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905*. Historiallisia Tutkimuksia 194. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Osmo Jussila (1979), *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914*. Historiallisia Tutkimuksia 110. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Risto Alapuro (1988), *State and Revolution in Finland*. Berkeley: University of California Press; Niko Kannisto (2016), *Vaaleanpunainen tasavalta. SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 32 Mikko Majander (2004), *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosialidemokratit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–1951*. Bibliotheca Historica 88. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura,
- 33 Tapio Bergholm (1997), *Ammattiliiton nousu ja tuho. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasuhteiden murros*. Bibliotheca Historica 19. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Tapio Bergholm (2005, 2007),

- Sopimusyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. SAK 1944–1956; II. Hajaannuksesta tulopolitiikkaan. SAK 1956–1969*, Helsinki: Otava; Tapio Bergholm (2012), *Kohti tasa-arvoa. Tulopolitiikan aika I. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977*. Helsinki: Otava.
- 34 Pentti Puoskari (2013), *Väärää politiikkaa suuren muuton vuosina? Virolaisen ja Paasion hallitusten elinkeino- ja rakennepolitiikka 1964–1968*. Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden väitöskirja No 67. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- 35 Sami Outinen (2015), *Sosialidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin – Työllisyys sosialidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998*. Helsinki: Into.
- 36 Marc Bloch (2003), *Historian puolustus*. Helsinki: Artemisia, 79–93.

Suomalainen kommunismi historiana

Suomalainen kommunismi¹ syntyi, kuten tunnettua, vuoden 1918 sisällissodan pohjalta, hävinneen punaisen puolen kokemuksen toisena päätulkintana, ja kahdessa maassa. Kun punaiset pääsivät Suomessa palailemaan vankileireiltä ja muualta kotipaikkakunnilleen, muodostui vähitellen ns. järjestöväki. Noin sen tiivistä muuan työväenliikkeen veteraani puoli vuosisataa myöhemmin. ”Aikaisempina vuosikymmeninä heitä tapasi vähän kaikkialla.”² Neuvosto-Venäjällä päästiin nopeammin liikkeelle perustamalla *Suomalainen kommunistinen puolue*, niin kuin nimitys aluksi kuului, siis kansallisen vähemmistön puolue Venäjällä. Vaikka siellä oltiin selvemmin kommunismin nimikkeen alla, myös punapakolaiset halusivat edustaa ja jatkaa Suomen työväenliikkeen perintöä laajemmassa mielessä.

Syntytausta muokkasi koko tämän poliittisen leirin luonnetta. Missään vaiheessa ei ollut kysymys yksinomaan kommunistisesta puolueesta, sillä samaan suuntaan kallistui sosialisteja, vasemmistososialidemokraatteja ja lukuisa joukko sellaisia, jotka eivät lokeroineet itseään näin spesifin ideologisesti, vaan samastuivat yleisesti työväenliikkeen. Kevät 1918 oli henkisenä taustana sikäli, että vallankumoukseen oli ryhdytty *ennen* kommunismia, vielä jakautumattoman työväenliikkeen nimissä,³ ja sitä perinnettä ja ideaa haluttiin kantaa ja kannettiin. Sisällissota ei kuitenkaan voi olla ainoa taustatekijä, sillä myös muissa Pohjoismaissa kommunismi on toistuvasti pyrkinyt ilmenemään laajempaan vasemmistoliikkeenä.⁴ Syynä saattaa olla se, että näillä perillä työväenliike ehti vahvasti vakiintua ja saada muotonsa jo ennen vuotta 1917 eikä I maailmansodan murros ja katkos ollut yhtä jyrkkä kuin niissä maissa, jotka osallistuivat sotaan.⁵

Kommunismien historiatietoisuus

Kommunismi oli äärimmäisen historiatietoinen poliittinen liike. Ei ole sattumaa,⁶ että krouveimman kommunismin, stalinismin, tärkein ideologinen perusteksti oli nimenomaan historiateokseksi esitetty tekele, kuuluisa *Lyhyt kurssi* (1938).⁷ Siinä historia oli akuutteihin poliittisiin tarpeisiin alistettu hallitsemisen väline. Tätä edesauttoi stalinistisen historiaohjailun toinen peruspiirre: aitojen alkuperäisten lähdekokonaisuuksien kontrollointi ja panttaaminen niin tarkkaan kuin mahdollista. Vain valikoidut otteet aineistosta sallittiin, silloin kuin ne voitiin saada palvelemaan akuuttia poliittista etua.

Lyhyen kurssin korroosiovaikutus tärveli historiallisen ajattelun vuosikymmeniksi myös SKP:n piirissä. Se oli aapinen, joka kaikessa puoluekoulutuksessa taottiin päähän. Ennen tuon teoksen ilmestymistä saatiin aikaan parempaa historiankirjoitusta kuin sen jälkeen. Punikkihenki oli toki kaikissa julkaisuissa väistämätön, mutta esimerkiksi 10-vuotismuiston aikaan toiminut Suomen vallankumouksen tutkijakunta pyrki sentään kokoaamaan Neuvosto-Venäjälle hajautunutta aineistoa ja dokumentoimaan asiaansa.

SKP:n sodanjälkeistä historiankirjoitusta leimasi reaktiivisuus ja defensiivisyys – se mitä kirjoitettiin, kirjoitettiin lähinnä vastauksena vastustajille. Pahin peikko oli puolueen entisen pääsihteerin Arvo 'Poika' Tuomisen jättimenestyksen saanut muistelmasarja,⁸ jota alettiin julkaista 1956. Kuvaa täydensivät S. Hj. Rantasen ja muiden vähäisempien loikkareiden muistelmat sekä lopulta sisäministeri Yrjö Leinon muistelmateos, jonka pääsisältö tuli melko tunnetuksi painoksen makuloinnista huolimatta. Näiden entisten kommunistien paljastusten vastapainoksi tehtiin puolueen 40-vuotispäiväksi virallinen historia *Kipinästä tuli syttyä*, mutta se ei sytyttänyt lukijoita. Sen jatkokehittelynä voi pitää Antti Hyvösen historiasarjaa, johon saatiin hyödyntää myös Moskovassa säilytettyä pöytäkirja-aineistoa, mutta sarjasta puuttuu elämän maku ja analyysin syvyys. Liian paljon piti jättää

mainitsematta. Selvästi parhaat SKP:n vaikutuspiirissä syntyneet historioteokset olivat sellaisia, jotka eivät koskeneet puolueen omia vaiheita, kuten Erkki Salomaan työ Viaporin kapinasta.

Akateemista tutkimusta hillitsi se ulkopoliittinen tulenarkuus, joka sodan jälkeen liittyi kaikkeen Neuvostoliittoa koskettavaan. Vielä alkuvuodesta 1944 Pentti Renvall julkaisi suomalaisten kommunistien toimista Neuvosto-Karjalassa tutkimuksen, jollaista olisi ollut vaikea kuvitella syksyllä tai pitkään aikaan sen jälkeen, ei siksi, että teksti olisi ollut tulta syöksevän aks-läinen (se ei ollut), vaan koska teemasta tuli liian polttava.⁹ Renvall palasi 1500-luvulle; ehkä hänen näkemyksiinsä nuijamiehistä vaikuttivat vuoden 1918 muistot ja Turun-kokemukset kesällä 1940. Varteenotettavimmat sodanjälkeiset työt suomalaisen kommunismin historiasta olivat ulkopuolelta katselleiden (amerikkalainen Hodgson, skotti Upton) käsialaa. Toinen syy tutkimuksen vähäisyyteen oli lähteiden puute. Niinpä suomalaisen kommunismin akateeminen tutkimus ei alkanut historian alalta, vaan aloilla, joilla haluttiin ja osattiin pelata niillä korteilla, jotka käteen oli saatavissa: vaalituloksilla. Niissä oli sekin etu, että ne olivat ikään kuin objektiivisia numeroita vailla mitään julistavuutta. Ne olivat pohjana sekä sosiologi Erik Allardtilla että politologi Jaakko Nousiaisella. Allardt sovelsi ja kehitteli jakoa teollisuuskommunismiin ja korpikommunismiin ja muita teoreettisia ideoita, joilla on ollut suuri vaikutus.¹⁰ Vaaliekologista linjaa jatkoivat vielä Pertti Laulajainen ja historiantutkija Keijo Virtanen, joilla oli tarjota lisää metodisia työkaluja. Tähän ryhmään on luettava myös Antti Eskolan laaja tilaustutkimus SKDL:n näköaloista 1960-luvun Suomessa.¹¹ Siinä akateeminen tutkimus ja vasemmistolainen näkemys kohtasivat tämän teeman merkeissä ensi kertaa samoilla sivuilla.

Historiantutkimuksen alalla ainoaksi akateemiseksi yrittäjäksi jäi pitkäksi aikaa Ilkka Hakalehto, joka onnistui saamaan tutkimusluvan Etsivän keskuspoliisin arkistoon ja teki siihen nojautuen väitöskirjan 1920-luvun SKP:stä. Kokeneempi historikko Yrjö Blomstedt kiitti paneutumista jokseenkin perkaamattomaan sarkaan, mutta katsoi teeman liian vaikeaksi tekijälle, joka

ei juuri pohtinut poliisiaineiston ongelmia lähteenä eikä ollut kansainvälisen tutkimuksen tasalla. Sitä paitsi väittelijä katsoi ”kommunismia ulkoapäin, eläytymättömänä tarkkailijana”, mitä Blomstedt piti valitettavana. Kriitikko, jota ei tiedetty rahtuaakaan vasemmistomieliseksi, edellytti siis kommunismin historian tutkijalta eläytymistä, jopa tarkastelua sisältä päin. Blomstedtin mielestä kyseessä ei ollut väitöskirja, vaan sen esityö, julki työnnetty kypsyttelämä, vieläpä ”suureellisella publisiteetilla.”¹² Tunnetun tarinan mukaan väitöstilaisuudessa olisi tutkimuskohteen ääntä noussut käyttämään ylimääräinen vastaväittäjä, Tuure Lehen, joka oli tosiaan nimimiehiä, mutta ilmeisesti tarina ei pidä paikkaansa.¹³ Asetelmaa ja teeman jännitteitä se toki kuvaa: *se non è vero, è ben trovato*. Vaikka työväenliike ja vuoden 1918 punaisuus nähtiin Väinö Linnan *Pohjantähden* jälkeisessä ilmapiirissä osana kansallista historiaa ja legitiiminä akateemisen tutkimuksen kohteena, suomalaisen kommunismin historiaan ei tämä näkemys vielä tuolloin ongelmitta ulottunut.

Helsingin yliopiston poliittisen historian oppiaineeseen muodostuneen nuoren tutkijaryhmän yleisesitys *Suomen työväenliikkeen historia* (1976) merkitsi huomattavaa akateemista avausta¹⁴ myös suomalaisen kommunismin historian suuntaan, jo sikäli, että kommunismia ja kansandemokraattista liikettä tarkasteltiin tasapuolisesti ja asiallisesti, legitiiminä työväenliikkeen virtauksena eikä vahingollisena anomaliana. Toisaalta kommunismin ja etenkin Neuvostoliiton merkityksen analyysi jäi sikäli pinta-puoliseksi, että keskeisenä selittävänä tekijänä nähtiin suomalaisen kapitalismin kehitys, johon työväenliikkeen vaiheet pyrittiin marxilaisittain sitomaan, paikoitellen jopa mekaanisen oloisesti ns. harppimarxismin hengessä. Perinteisellä SDP:n taholla tämä herätti epäilyjä, mutta SKP:n enemmistösiivellä teos nähtiin myönteisenä uutena ilmiönä ”sos.dem. liikkeessä” ja marxilaisen otteen tavoittelu toivotettiin tervetulleeksi. ”Ja tämä on (...) suurinta kehua mitä olla voi.”¹⁵

Historian paino SKP:n itseymmärryksessä ja identiteetissä tuli vielä kerran esiin, kun yritettiin laatia laajaa historia-asiakirjaa puolueen 60-vuotispäiväksi 1978. Sellainen oli tarkoitus hyväk-

syä korkeimmalla päätöstasolla, edustajakokouksessa.¹⁶ Paperia, kokouksia ja tupakkaa vaatinut hanke raukesi lopulta kokonaan. Arkaluontoisin kysymys oli, pitäisikö mainita vai jättää mainitsematta puolueen monien perustajien ja johtajien kohtalo Stalinin vainoissa sekä Terijoen hallituksen asettaminen talvisodan alkaessa. Neuvostoliiton edustajat tulivat suurlähettiläs V. S. Stepanovin johdolla SKP:n vähemmistösiiven tueksi esittämällä, että näiden teemojen käsittely olisi epäystävällinen teko, neuvostovastaisuutta. Enemmistösiivellä katsottiin viisaimmaksi jättää asia sikseen.¹⁷ Voi panna merkille, että vaikka yhtenäisyyttä tavoitelleessa ja teeskennelleessä SKP:ssä pystyttiin 1970-luvulla laatimaan yhteinen paperi monestakin kysymyksestä, josta oltiin tosiasiaissa jyrkästi eri mieltä, historian kohdalla kompromissia ei löytynyt. Se pystyttiin hoitamaan vain vaikenemalla.¹⁸

Murros

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran valmistelu ja perustaminen (1983–84) osui murrosvaiheeseen, jossa edellä hahmoteltu asetelma vähitellen haipui. Muun ohella se merkitsi uusia edellytyksiä historian tutkimukselle, mitä seura aktiivisesti edesauttoi.

Tarkkaan varjeltuja aineistoja alettiin avata. Vielä 1970-luvun Kansan Arkistossa silmäiltiin epäluuloisesti yliopistolta saapunutta graduntekijää, joka olisi halunnut nähdä SKP:n 1940-luvun papereita. Sitten tilanne alkoi muuttua, osittain arkistojohdon uuden sukupolven myötä, mutta vahvemmin vaikutti ilmapiiri, työväenliikkeen suuren historiakertomuksen – siirtyminen kapitalismista sosialismiin – heiveröityminen ja lopulta sen voiman ehtyminen, eurooppalaisen sosialismin idean suuri kriisi. ”Le socialisme est mort”, Alain Touraine havaitsi jo 1980.¹⁹ Ilmiön syihin ei tässä syvennytä, mutta yksi seuraus kannattaa panna merkille. Kun näköala alkoi kadota, väheni paine nähdä menneisyys vääjäämättömän tulevaisuuden alustana, niin kuin toisaalta myös tarve kiistää tai pyrkiä lyömään poikki tuollainen linkki

menneisyydestä tulevaisuuteen. Irtautuminen historiallisesta omakuvasta laimensi kommunismia sekä uhkana että samastumisen kohteena, jolloin syntyi uusia henkisiä edellytyksiä historian tarkastelun vapautumiseen ja monipuolistumiseen.

Kansan Arkiston historiaseminaarissa lokakuussa 1983 sain pitää esitelmän, jonka aineistoksi annettiin Otto Ville Kuusisen sodanjälkeiset kirjeet tyttarelleen Hertalle. Siitä tuli ensimmäinen tutkimusartikkelini. Yleisön joukossa istui Kauko Heikkilä, joka aikoinaan SKP:n johdossa hoiti puolueen jäsenten luotettavuuden valvontaa niin kolkoin ottein, että sai välillä siirron puoluearkistoon.²⁰ Samaahan se arkistotyö silloin oli, kontrollia ja salaamista. Seminaarissa Heikkilä otti puheenvuoron ja sanoi, että jos kerran OoVee oli käskenyt hävittää kirjeet, ne olisi pitänyt hävittää eikä suinkaan päästää tuommoisten nuorten tutkijoiden hyppysiin. Silloin tuo mielipide oli kuitenkin jo väistymässä.

SKP:n lopullisen hajoamisen jälkeen puoluejohto – joka nyt koostui yksinomaan entisestä enemmistösiivestä – päätti keväällä 1985 avata Kansan Arkistoon siirretyn sodanjälkeisen puoluearkiston tutkijoiden vapaaseen käyttöön. Samaan vuoteen osui presidentti J. K. Paasikiven päiväkirjojen julkitulo, jota Neuvostoliiton edustajat vielä koettivat estää tai edes lykätä, jo turhaan.²¹ Padot murtuivat. Merkittävin suomalaisen kommunismin historiaan kohdistunut tulos oli vuosiin 1944–48 pureutunut saksalaisen Hermann Beyer-Thoman perusteellinen väitöskirja.²²

Samoihin aikoihin alettiin – takeltelun jälkeen²³ – myöntää tutkimuslupia Etsivän keskuspoliisin arkistoon. Huomattavin tulos oli Matti Lackmanin väitöskirja SKP:n suhteesta talonpoikien liikkeisiin ennen toista maailmansotaa. Työn alkaessa 1970-luvun jälkipuoliskolla professori Mauno Jokipii vielä varoitti nuoren tutkijan antautuneen kovin ”epäkiitolliselle alueelle”, mutta kelpuutti torjuntaa kohdanneen aiheen kuitenkin ohjattavakseen. Etenkin lähdetyöskentelyssä ja lähteiden arvioinnissa tekijä onnistui selvästi ylittämään akateemisten edeltäjiensä saavutukset.²⁴

Kolmen laajan arkistokokonaisuuden suunnilleen yhtäaikaisten avautuminen elvytti perinteisten valtiollisten ja turvallisuus-

poliittisten kysymysten tarkastelua, jolle avasi tilaa myös aiemmin vaiettujen ja arkaluontoisten asioiden käsittely Neuvostoliitossa Gorbatsšovin ajan *glasnostin* myötä. Jos naapurissa otettiin arat teemat esiin, miksei täälläkin voitaisi ottaa niihin tarttua? Käyttöön saaduilla aineistoilla ja uudessa ilmapiirissä syntyi eritasoisia teoksia Markku Salomaan punaupseerikirjasta Osmo Jussilan terävään tutkielmaan, jossa haettiin vastausta ikikysymykseen, miksei Suomesta sodan jälkeen tullut kansandemokratiaa. Jussila oli avannut päättä jo aiemmin tiiviillä kirjalla Terijoen hallituksesta. Näissä kirjoissa suomalaisen kommunismin vaiheet kietoutuivat Suomen ja Neuvostoliiton valtiosuhteisiin, mikä on ollut yksi tutkimuksen päälinja.

Ilman uusia politiikkaan painottuneita arkistokokonaisuuksia ja ulkopoliittista suojasäätä suomalaisen kommunismin historian tutkimus olisi luultavasti vielä vahvemmin kääntynyt sosiaalili historian näkökulmiin. Historia alhaalta, keskittyminen syviin riveihin ja yhteiskuntaryhmiin (eikä ainasiin johtajiin) istuu työväenliikkeen demokraattisiin ideaaleihin, ja historia-alana sosiaalili historia eli tuolloin imperiaalisen hybriksensä huippuaikaa, se oli muodikasta nuorempien tutkijoiden mielissä ja sovitettavissa rahoituksen realiteetteihin. Parhaiten resursoitua työväenliikkeen historiaa 1980-luvulla näet oli järjestöjen ja yhteisöjen tilauksesta tehty historiankirjoitus. Kärjessä olivat jäsenmaksujen työnantajaperinnällä vaurastuneet ammattijärjestöt. Monien ammattiliittojen samoin kuin Työväen urheiluliiton historiassa kommunismi ja vasemmistosuunta tulivat vahvasti esiin, toisinaan dominoivasti, kuten turkulaisen ammattiosaston Metalli 49:n historiassa (Kari Teräs) tai Rakennustyöläisten liiton vaiheissa (Jyrki Helin).²⁵

Liittojen jäsenten itseymmärryksen ja omanarvontunnon samoin kuin tutkijoiden työllisyyden kannalta oli erinomainen asia, että järjestöt innostuivat pestaamaan alalle koulutettuja kirjoittamaan historioitaan. Toisaalta se oli omiaan ruokkimaan ja vahvistamaan järjestökeskeistä ja korporatistista tarkastelutapaa sekä tiettyä pönäkkyyttä, sillä useimmiten kirjat teetettiin juhlapäiviksi ja julkaistiin asianomaisen järjestön arvokkuutta heijas-

taen. Ei ole liittojen syytä, että tällöin katveeseen tuppasivat jämmään ei-järjestölliset toimintamuodot, kuten erilaiset verkostot, tuttavapiirit ja spontaanin luontoinen toiminta, samoin erilaiset häviäjät ja kaikki se työväen- ja kansantalojen piiriin, tilaisuuksiin ja kanssakäymiseen liittynyt elämä ja keskustelut, joista ei pidetty pöytäkirjaa.

Post-1991

Murroksesta seuraavaan ei mennyt kuin kuusi tai kahdeksan vuotta. Itä-Euroopan väsyneet kansandemokratiat lysähtivät, rauhanomaisemmin kuin oli osattu ennakoida, ja lopulta tapainpäivänä 1991 nähtiin Neuvostoliiton viimeinen aamu. Kommunismi, sellaisena kuin se oli esiintynyt vuodesta 1917, kohtasi matkansa pään. Siihen historialliseen traditioon kytkeytyneen eurooppalaisen vasemmiston osan oli orientoituttava uudelleen. Yllättäen Suomi liikkui uuden orientoitumisen kärkipäässä ennen monia muita vahvan vasemmistotradition maita, kun SKP ja SKDL lopettivat toimintansa ja tilalle perustettiin vapun alla 1990 Vasemmistoliitto.

Historiantutkimukselle tämä merkitsi kahta suurta asiaa. Ensimmäinen ja tärkeämpi oli se, että eurooppalaista ja suomalaista kommunismia voitiin nyt tutkia päättäneenä prosessina. Se vaikuttaa aina vahvasti historiantutkimuksen edellytyksiin. Toinen seuraus oli, että Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan arkistoista ryöpsähti tutkijoiden ulottuville valtavasti aineistoa valaisemaan ja toisinaan sotkemaan kommunismin historiaa. Entisten itäarkistojen (suhteellinen) avautuminen puolestaan johti siihen, että länsimaissa päästettiin tutkimuskäyttöön turvallisuus- ja tiedusteluviranomaisten aineistoja, joista suuri osa oli menettänyt sensitiivisyytensä. Suomessa perustettiin ennen muita kommunistipuolueen tilalle Vasemmistoliiton tyyppinen puolue, ja myös arkistoasioissa Suomi nousi yllättäen etulinjaan, kun Suojelupoliisi alkoi myöntää tutkimuslupia 25 vuotta vanhempaan aineistonsa. Vuosikymmentä aikaisemmin ei näytetty vuotta 1919,

nyt oli yhtäkkiä mahdollista tarkastella vuotta 1968. Melkoinen aikahyppy.

Kesken tämän murroksen poliittista toimintaa lopetteleva SKP käynnisti oman historiahankkeensa, jossa historia sai viimein pysyä historiana ja tutkijoiden kirjoittamana.²⁶ Hanke kuitenkin keskeytyi puolueen konkurssiin. Eri aihein ja eri tavoin mukana olleet tutkijat jatkoivat akateemisten opinnäytteiden merkeissä.

Uudessa henkisessä ja arkistotilanteessa suomalaisen kommunismin historian tutkimus keskittyi ns. suuriin yleisiin kysymyksiin, joihin oli siilattavissa uusia vastauksia mittavista eri tarkoituksiin syntyneistä aineistoista. Näitä kysymyksiä olivat liikkeen identiteetti, suhde Neuvostoliittoon, politiikan perimmäiset tavoitteet (Saarelan ja Rentolan tuotanto, Jukka Paastela, yhdestä vaiheesta Ruth Büttnerin väitöskirja). Monen tahon valvonnan kohteina olleista kommunisteista oli enemmän ja tarkempaa aineistoa kuin mistään muusta poliittisesta suuntauksesta, ja oli sekä metodisesti haastavaa että hedelmällistä vertailla eri arkistojen antia toisiinsa. Uutta valoa saatiin myös sellaisiin teemoihin kuin Stalinin vainot (Irina Takala, Eila Lahti-Argutina, Jukka Rislakki), suomalaisjohtoisen Neuvosto-Karjalan vaiheet (Kangaspuro, Sari Autio-Sarasma), ideologinen kasvatus, kansainväliset nuorisofestivaalit (Joni Krekola, Pia Koivunen). Näiden teemojen kohdalla on ollut kysyntää kansainväliselle vertailulle sekä pohjoismaisten hankkeiden puitteissa että laajemmin.

Tiettyyn katveeseen on vielä jäänyt suomalaisten punapakolaisten arki Neuvostoliitossa. Siihen on syvennytty kaunokirjallisuudessa (Olli Jalonen ja etenkin Sirpa Kähkönen). Nyt on pro gradu -töissä alettu hyödyntää aineistoja suomalaisten punaisten taloudellisesta tai sotilastoiminnasta Neuvosto-Venäjällä.

Yleisiä puoluehistoriaa on tutkittu myös kattavan kotimaisen aineiston varassa: SKP:n jakautumista 1960-luvulla (V-P. Lepänen) ja seuraavaksi puolueen lopullista hajoamista ja tietä Vasemmistoliiton perustamiseen (Henri Sundholm). Katveeseen on toistaiseksi jäänyt SKDL:n historia, jollainen ilman muuta tarvittaisiin.

Tutkimuksen aktiivisimmat alueet täytyy tiivistää luetteloon:

Paikallisuus. On katsottu vahvinta kannatusta (Karkkila, Kemi, Kolari) ja pohjoista laajemminkin (Ulla Aatsinki), mutta myös saarekkeita heikon kannatuksen alueilla (Leevi Norrena Etelä-Pohjanmaan Järviseudusta, Dennis Rundt erikoislaatusesta Munsala-sosialismista). Pirkanmaasta on Jarmo Peltolan vetämä trilogia. Joku saisi vielä selvittää, miksi SKDL sai Satakunnassa tukea myös sellaisilta maanviljelijöiltä, joita muualla maassa voitiin katsella jopa kulakkeina. Muitakin aukkoja on.

Hyvinvointivaltio. On jonkin verran sosiaalipolitiikkaa (ammattiliittojen historiat, Päivi Uljas), mutta puuttuu kunnalliselämää tai kouluasioita, varsinkin kun ottaa huomioon SKDL:n painon peruskoulun tukijana.

Naiset. On Elina Katainen, ja alempia opinnäytteitä paljon. Moni naistutkija on ollut kiinnostunut Hertta Kuusisesta, mutta otteen saaminen on osoittautunut haastavaksi.

Nuoret. On nuorisoliiton historia (Reijo Viitanen), on Helsingin nuorisofestivaalit 1962 (Krekola), on vuoden 1968 tienoita (Pirkko-Liisa Kastari maolaisuudesta, Marja Tuominen kulttuuriradikalismista). Nuortaistolaisuus on kiinnostanut monia, mutta lupaava väitöskirjahanke näyttää rauenneen.

Sivistyneistö. Tutkituin on 1930-luvun falangi (Saarela, Hanne Koivisto, Matti Rinne ja muut), joka olikin merkittävin ryhmä ennen vuoden 1968 jälkeistä aaltoa. On 1940-luvun SKDL:n suhteesta kirkkoon ja uskontoon (Matti Helin).

Symbolit, muistaminen. On punalipusta (Pirjo Kaihovaara), on vuoden 1918 muistamisesta ja muistelusta (Ulla-Maija Peltonen, Saarela).

Elämäkerrat. Uusin on Kullervo Mannerista (Lackman). O. V. Kuusisesta on vuoteen 1918 saakka (Maurice Carrez) ja myöhäisvaiheesta neuvostoideologina (Jukka Renkama). Voisi kokeilla ryhmäbiografioita, ja kunnon kuvaukset paikallistoimijoista ovat tervetulleita, kunhan muistetaan keskittyä siihen, missä asianomainen oli itse mukana ja omin silmin näkemässä.

Kontrolli, kommunismin vastustaminen. On Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätöstä (Jarkko Vesikansa), SDP:n toimista (Majander), metallin sosiaalidemokraateista (Eino Ketola), on

Esko Riekistä EK:n päällikkönä (Lackman), ja teema näkyy toki kaikessa EK-Valpoa tai Supoa sivuavassa.

Minne nyt?

Näyttäisi siis vallitsevan runsauden pulaa. Jääkö jotain vielä puuttumaan? Onko katvealueita?

Yllä mainittujen puutteiden listaa on toki syytä jatkaa. Panos kansainväliseen tutkimukseen ja vertailuun saisi olla vahvempi. Suomella on siihen keskusteluun paljon annettavaa kielimuurinsa takaa. Toimintakelpoisuus tällä alueella edellyttää muun ohella pysymistä ns. suurten kysymysten ajankohtaisen tutkimustilanteen tasalla, analyysin syventämistä sekä sen muistamisesta, että vain harva ulkomainen tutkija on kiinnostunut Suomesta ja suomalaisista sinänsä, kiinnostavampaa heille on se, mitä Suomen valossa voidaan sanoa kommunismista yleisemmin ja Neuvostoliitosta. Tarvittaisiin myös kunnollinen iso kuva, suomalaisen kommunismin suuri kaari vuodesta 1918 vuoteen 1991. Nyt perustutkimusta alkaa olla sen verran, että voisi tavoitella yleisesitystä, ehkei opetuksia,²⁷ mutta johtopäätöksiä.

Emootiot ja moraali on nouseva ja kiinnostava tutkimusalue, yhtenä alueena seksuaalimoraali; myös sillä alueella nähtiin poliittisia kytkeitä ja poliittista puuttumista asioiden kulkuun. Hanne Koivisto on tätä sivunnut 1930-luvun sivistyneistön osalta. Erityisen aktiivinen oli SKP:n kaaderiosasto noin vuosikymmenen sodan jälkeen. Eräänkin toverin todettiin puhuneen liikojä poliisikuulusteluissa, jolloin hän joutui huonoihin kirjoihin puoleessa, mutta vaimo ei halunnut jättää. Kaaderiosasto koetti työpaikkojen sijoittelulla ja muin keinoin etäännyttää paria toisistaan. Saman tyyppisiä piirteitä oli Hertta Kuusisen ja SKDL:n pääsihteerin Tyyne Tuomisen avioliitoissa. Ilmiö pulpahti uudelleen esille vielä 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa, kun uusvasemisto jakautui tiukkoihin ryhmiin, mikä rajasi myös parisuhteita. Silloin kysymys ei enää ollut järjestöpäätöksistä, vaan tuttavapiirin paineesta.

Ongelmana tällä alueella on kunnollisen dokumentaation puute. Rehentely pöksylähetyksellä ei pitkälle auta, eikä paljon pitemmälle edes amerikansuomalaisen lauluniekan Hiski Salomaan viehättävämpi mutta saman henkinen sanoitus vuodelta 1930:

*Ja lokari on lokari ja hellunkin ottaa
Vaikka toisen emännästä
Ja vesi ei tuu silmiin
Vaikka ne taukoo iisi plikat näkymästä.*

Toivottavasti lähdeaineistoa putkahtaa esiin, esimerkiksi päiväkirjoja. Toisen mahdollisuuden saattaa avata monitieteisyys: biologian, antropologian, genetiikan ja kehityspsykologian nopea kehitys on ”opened up the possibility of going beyond the documentary record in a completely new way.”²⁸ Pitäisi vain keksiä, miten.

Kolmas alue on aatehistoria. Sitä on kyllä tutkittu, mutta kun sivistyneistöä oli vähän, aatteellista kirjoitteluaakin oli suhteellisen vähän eikä siitä riitä kaluttavaa määrättömiin. Jotain voisi vielä tarkentaa: Ivar Lassyn toiminta, aina puhutteleva Marx/Freud-dikotomia, Trotski-kiinnostus.²⁹ 1960/70-luvun vaihteesta alkaen sivistyneistöä *in spe* oli paljon, mutta aatekehitystä ei ole tarkkaan kartoitettu. Voisi aloittaa kuusikymmenluvun lopun aatesopasta, jossa samaan kattilaan heitettiin sosiologiaa, Marcuse, Lukács ja Che Guevara, ja mitä kaikkea. Vähän myöhemmältä ajalta voisi eritellä, mitä kaikkea ns. punavihreys on syönyt.

Ehkä löytyisi myös pohjaa selvittää Neuvostoliiton-turismin aatteellista vaikutusta SKDL:n kannattajissa. Hehän pyrkivät heti 1950-luvun puolivälistä innokkaasti Leningradiin ja muualle, ja hypoteesina voisi olettaa, että vaikutus ei ollut aina sellainen kuin sen olisi virallisesti pitänyt olla. Viron KGB:n arkisto voisi tarjota yhden pohjan.

Voisi myös siirtää aatteiden tarkastelun painopistettä kirjallista aineistoista muuhun, esimerkiksi visuaalisiin: mielenosoitusten ruumiinkieleen, pukeutumiseen ja muihin viesteihin.

Marx-kuvaa tai muita aateihanteita voisi tutkia muutenkin kuin aatteellisten tekstien valossa. Ensimmäisten eduskuntavaalien aikaan maaliskuussa 1907 ilmaantui Helsingin työväenyhdistyksen Torpalle yli 80-vuotias muurari Hokka, jota ”Juttutuvan kundit” eivät olleet nähneet kuuteen vuoteen. Omaiset olivat näet toimittaneet hänet ruotsikkojen sekaan Nickbyhyn eli Nikkilään. Nyt hän ilmaantui äänestämään. *Työmiehen* runsaslukuisille uusille lukijoille piti selittää, kenestä oli kysymys: ”Hän on täydellinen Marxin haamu, harmaine, tuuheine partoineen ja tarmokkaine kasvonpiirteineen. Ijästään huolimatta on hän vielä hyvin virkeä ja puheessaan voittaa leikillisillä ja osaksi karkeamillakin sanoilla höystetyillä vitseillään sukkelammatkin nuorukaiset.” Toisen tyyppisestä Marx-arvostuksesta kieli saman lehden pikku-uutinen, jonka mukaan tekokieli esperanton keksijä Zamenhof oli alkanut kääntää raamattua. ”Olisi ollut nykyajan tarpeitten kannalta sopivampaa, että tohtori olisi ruvennut esperantoimaan esim. Marxin ’Das Kapitalia.’”³⁰

Pääoman suomennoksen historiaa on selvitetty (Kai Häggman SKS:n historiassa, Jussi Silvonen), mutta muurari Hokka ja hänen kaltaisensa ovat jääneet varjoon. Miten jokaisen työväentalon seinälle nostettu Marx koettiin, siitä lukisi mielellään lisää. Toki muurarin faktojen selvittely saattaa pilata tarinan, mutta kerrankos niin on käynyt historian tutkimuksessa. Ja sitä paitsi siinä sivussa voi osua toisiin tarinoihin, merkityksiin ja kerroksiin.

Viitteet

- 1 ’Suomalainen kommunismi’ on Tauno Saarelan ja tämän kirjoittajan käyttämä käsite esim. väitöskirjojen otsikoissa. Käsite kattaa laajemman alan kuin vastaavissa yhteyksissä yleinen ’Suomen kommunistinen puolue’ tms. Käsitteessä näkyy ’kommunismi’, kun kerran kysymys ilman muuta oli

- eurooppalaisen kommunismin muunnelmasta, vaikka moni osanottaja ei Suomessa kokenut itseään kommunistiksi eikä sitä väitetäkään; ero esim. Ranskaan tai Italiaan on selvä. Lisämääre 'suomalainen' korostaa tätä kansallista erikoislaatua. Käsite soveltuu kuvaamaan liikettä sekä Suomessa että Neuvosto-Venäjällä, ja pitkälti myös Amerikassa.
- 2 Reino Leander hyvälle toverille (SKP:n keskustoimistoon), päiväämätön, n.v. 1973, asiakirja no. 1974, SKP:n kaaderiosaston arkisto, Amp I, mappi Le, Kansan Arkisto. – Alkujaan viipurilainen Leander (s. 1908) oli sodan jälkeen keskeisiä ammattiyhdistysmiehiä Hietalahden sulkutelakalla Helsingissä.
 - 3 Tätä poikkeavaa piirrettä on ulkomaalaisen tutkijankin usein melkein mahdoton tavoittaa. Jopa yksi Euroopan nykyhistorian parhaista tuntijoista näkee Suomessa jo marraskuun 1917 suurlakon ja sitten sisällissodan osapuolena ”Otto Kuusisen suomalaiset bolševikit”, jollaisia ei vielä silloin ollut. H.A. Winkler, *Geschichte des Westens: Die Zeit der Weltkriege, 1914–1945* (München: C.H. Beck 2011).
 - 4 Tätä osoittavat Norjan työväenpuolueen liittyminen aluksi Kommunistiseen internationaaliin, Islannin vahvan liikkeen nimitykset ja luonne, 50-luvun vasemmistososialistiset hankkeet Tanskassa ja Norjassa sekä Ruotsin kommunistipuolueen nimen ja luonteen muutos 60-luvulla.
 - 5 Vrt. Åsmund Egge, 'Conclusion: Was there a Nordic Communism?' teoksessa *Red Star in the North: Communism in the Nordic Countries*, ed. by Å. Egge & S. Rybner (Oslo: Orkana Akademisk 2015), 316–20. – Egge vastaa otsikkonsa kysymykseen: ”Overall, the answer has to be no” ja jakaa pohjoismaisen kommunismin kahteen päävarianttiin, toisaalta Suomi ja Islanti, toisaalta kolme Skandinavian maata. Tämä pätee, jos viittää maata vertaa keskenään, mutta vertaamalla muuhun Eurooppaan korostuu myös pohjoismaisen kommunismin tietty yhteinen erityislaatu.
 - 6 'Ei ole sattumaa' (*ne slutšaino*) ja 'kuten tunnettua' (*kak izvestno*) olivat Neuvostoliiton poliittista perusjargonia, usein varsin kyseenalaisten väittämien yhteydessä. Tässä niitä käytetään kuin normaalikieltä.
 - 7 *Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (bolshevikkien) historia. Lyhyt oppi-kurssi* (Petroskoi: Karjalais-suomalaisen SNT:n Valtion kustannusliike 1940). Kirja ei ilmestynyt suomeksi heti 1938–39, koska suomen kieli oli tuolloin Neuvostoliitossa pannassa eikä sillä saanut julkaista edes Stalinin tekstiä. Muilla kielillä kirjan levittäminen katsottiin ykkösluokan välineeksi *kohottaa* ideologista tasoa. Stalinin kuolemaan mennessä kirjasta julkaistiin 301 painosta 67 kielellä, yhteensä 42 816 000 kappaletta. Ks. ohjesähkeitä, *Secret Cables of the Comintern, 1933–1943*, eds. F.I. Firsov, H. Klehr & J.E. Haynes (Yale University Press 2014), 80–1, 130; Dimitrovin päiväkirja 6. ja 10.10.1938, G. Dimitroff, *Tagebücher 1933–1943* (Berlin: Aufbau 2000) sekä *Kommentare und Materialien zu den Tagebüchern 1933–1943*, Hrsg. B.H. Bayerlein, W. Hedeler & B. Schliewenz (Berlin: Aufbau 2000), 251–4.

- 8 Volyymin rajoittamiseksi ei tavanomaisia, helposti löytyviä suomalaisia kirjoja ole tässä varustettu viitteillä. Tekijän tai teoksen nimi auttaa varmulla oikean teoksen luo.
- 9 Pentti Renvall, 'Neuvosto-Karjalan suomalaisuuden kriisin alkuvaiheista', *Historiallinen Aikakauskirja* XLII (1944), 77–106.
- 10 Allardt sai idean aineksia Ruotsista (Sven Rydenfelt ja alkujaan ylitorniolainen Walter Korpi). Kun itse hain *Karkkilan historiassa* (1992) selitystä kommunismin vahvaan kannatukseen, jäljille auttoi havainto, että pienellä paikkakunnalla esiintyi sekä teollisuus- että korpikommunismi.
- 11 Antti Eskola, 'SKDL 1960-luvun Suomessa' moniste, 165 s., Suomen kansan demokraattinen liitto (SKDL), Järjestöjaosto Dj 9, Kansan arkisto.
- 12 Y. Bdt., 'Esityö väitöskirjana eli maanalainen 20-luku', *Valvoja* 1966, n:o 3, s. 166–68. – Moitteiden maalina lienee ollut paitsi väittelijä myös ohjaaja ja vastaväittäjä, Eino Jutikkala.
- 13 Kysyin paikalla olleilta Vappuliisa Hakalehdolta ja Osmo Jussilalta, joista kumpikaan ei muistanut kerrottua tapausta. Sen sijaan molemmat kertoivat 'Poika' Tuomisen läsnäolon herättäneen huomiota, mutta puheenvuoroa ei hankään käyttänyt.
- 14 Nuori ryhmä – nestorina 35-vuotias Jorma Kalela – ei kenties edustanut kovin kattavasti silloista akateemista maailmaa, mutta sitä vahvempi oli potentiaali. Peräti kolmesta mukana olleesta (Kalela, Hentilä, Kettunen) leivottiin aikanaan poliittisen historian professoreita.
- 15 Hannu Soikkanen, 'Oikeaoppinen selitys rajaa informaatiota', *Suomen sosialidemokraatti* 23.12.1976; Erkki Kauppila, 'Historiaa', *Kansan Uutiset* 19.12.1976 (lainaukset tästä).
- 16 Jo syksyn 1944 30-vuotisjuhlinnan merkeissä saatiin SKP:ssä aikaan 1940-luvun dokumenttien julkaisu, mutta SKDL:n piirissä puolivirallinen historiategos, kirjallisuusmies Kalevi Haikaran laatima *Isänmaan vasen laita*. Se on aikaansa sidoksissa ja poleeminen, mutta etsii myös selityksiä. Ongelmana on lähinnä SKDL:n tarkastelu erillisenä subjektina, kun merkittävä osa sitä koskeneesta päätöksenteosta tapahtui muualla, SKP:ssä, jonka aineisto ei ollut käytössä.
- 17 Erkki Kauppilan muistio 'Vaikean historian epäonnistunut kirjoittamisyritys', päiväämätön, 1990–91, Tauno Saarelan hallussa; kiitokset asiakirjasta. – Kauppila ei kirjoittanut pelkästään muistinsa varassa, vaan viittaa SKP:n keskuskomitean ja poliittisen toimikunnan pöytäkirjoihin. Asiaan puuttuneista hän mainitsee nimeltä myös NKP:n kansainvälisen osaston varajohtajan Vitali Šapošnikovin.
- 18 Enemmistöiivellä esiintyi myös mielipiteitä, että historian kirjoitus ei ollut puolueen vaan tutkijoiden tehtävä.
- 19 Ks. D. Sassoon, *One Hundred Years of Socialism: The West European Left in the Twentieth Century* (London: I.B. Tauris 1996), alk. s. 645. Suomen

- työväenliikkeen historia* -teoksessa (1976) perinteinen perspektiivi oli vielä ilmeinen, esim. sen viimeisessä (13.) luvussa 'Työväenliikkeen historiallinen välttämättömyys'. Itse aistin tässä kuvattua muutosta 1982–83 Italiasa, jonka kommunistijohtaja Enrico Berlinguer tiivistä: lokakuun vallankumouksen työntövoima on ehtynyt (*è esaurito la spinta propulsiva*).
- 20 SKP:n org. jaoston pöytäkirja 19.4.1950, Kansan Arkisto. – Puolueen puheenjohtaja Aimo Aaltonen katsoi Heikkilän tasaantuneen sen veran, että hän voisi palata kaaderiosastolle. Sen vetäjä Hemming Lindholm hyväksyi siirron, koska kysymys oli henkilöarvioiden laatimisesta eikä siinä joutunut tekemisiin ihmisten kanssa.
- 21 KGB:n entinen Helsingin-päällikkö Viktor Vladimirov saapui tätä varten erikseen Suomeen tapaamaan neljää henkilöä, presidentti Mauno Koivisto, pääministeri Kalevi Sorsaa, ulkoministeri Paavo Väyrystä ja Suojelupoliisin päällikköä Seppo Tiitistä. Hän kertoi Paasikiven päiväkirjojen mahdollisen julkitulon huolestuttavan kovasti Neuvostoliiton johtajaa K. U. Tšernenkoa. Kun kirja ilmestyi, neuvostojohtaja ei onnekseni ollut enää sitä suremassa. K. Rentola, Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991, teoksessa *Ratakatu 12*, toim. M. Simola (Helsinki: WSOY 2009), 153.
- 22 H. Beyer-Thoma, *Kommunisten und Sozialdemokraten in Finnland 1944–1948* (Wiesbaden: Harrassowitz 1990). Väitöskirja hyväksyttiin 1987. Suomennetussa lyhennelmäkirjassa ei ole lähdeviitteitä eikä -luetteloa eikä muutakaan tutkijan tarvitsemaa, mutta kirjan asiasisällön se tavoittaa.
- 23 M. Ahti, *Asiakirjajulkisuus suojelupoliisin arkistossa* (Omakustanne 1981). – Ahti ei 1979–80 saanut väitöskirjaansa varten tutkia EK:n vuoden 1919 asiakirjoja, joiden olisi lain mukaan pitänyt olla jo julkisia.
- 24 Lackman sai tutkimusluvan EK:n arkistoon sekä Ahdin tapauksen jälkeen omaksutun että aiemman käytännön pohjalta. Sen sijaan vielä elo-syyskuussa 1983 SKP hylkäsi hänen pyyntönsä saada tutkimuslupa (käytännössä suositus) puolueen keskuskomitean vanhaan Moskovan-arkistoon. M. Lackman, *Taistelu talonpojasta* (Oulu: Pohjoinen 1985), s. 349, etenkin viitteet 16 ja 21.
- 25 Olin itsekin vähällä ryhtyä Kumi- ja nahkalyöväen liiton historiaan. Hanke oli valmiiksi neuvoteltu, mutta sitten liiton vaaleissa muuttuivat voimasuhteet ja sosialidemokraatit saivat enemmistön. Se jäi siihen, sillä tuon menneen maailman pyhä periaate oli, että historiankirjoittajan poliittisen taustan piti vastata ao. järjestön johdon enemmistön katsomusta.
- 26 Vielä 1980-luvun jälkipuoliskon glasnost-vuosina SKP:n Moskovan arkistoja olivat käyneet tutkimassa molempien suuntien puoluevirkailijat. Kaupilan em. muistio.
- 27 Ks. Martin Wiklund, 'Ett ansvarslöst ansvar? Om historikerns ansvar för historiska lärdomar', teoksessa *Historiens hemvist II: Etik, politik och histo-*

- rikerns ansvar*, red. Patricia Lorenzoni & Ulla Manns (Göteborg: Makadam 2016, 193–216.
- 28 Eelco Runia, *Moved by the Past: Discontinuity and Historical Mutation* (New York: Columbia University Press 2014), 180.
- 29 Sekin elpyi 1960/70-luvun vaihteessa, jolloin Trotskista kiinnostuivat niin-kin erityyppiset henkilöt kuin Mauno Koivisto ja Peter von Bagh.
- 30 Nimim. Hörökorva, 'Vaaliajoilta – Hokkakin äänestämään', *Työmies* 18.3. 1907. Marx-vastaanoton tapaisten aiheiden tutkiminen edellyttäisi lehdistön digitoinnin ajallista jatkamista kohti nykyaikaa, sillä ei tällainen ilman hakutoimintoja nykyään onnistu – paitsi *Kansan Tahdon* historioitsijalta, joka luki lehden vuosikerrat.

Järjestökuvauksista valtataisteluihin, työkulttuureihin, työehtoihin ja takaisin¹

Suomen työväenliikkeen ja Suomen työmarkkinajärjestöjen historian tutkimus on tapahtunut paljolti yliopistojen ulkopuolella ja vailla julkista rahoitusta, vaikka myös akateemisia tutkimuksia ja sekarahoituksella syntyneitä teoksia löytyy.² Tutkimuksen painopiste on alkanut muuttua vasta viime vuosina, mutta tutkimuksen rahoitus on edelleenkin ensisijaisesti ammattiyhdistysliikkeen ja työnantajajärjestöjen oman kulttuuritahdon varassa. Se onkin ollut ajoittain hyvin voimakasta. Mittavasti oman historiansa tutkimiseen ovat panostaneet Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (SAK) ja Suomen Työnantajien Keskusliitto (STK). Myös useat ammattiliitot ja työnantajajärjestöt ovat osoittaneet suurta kulttuuritahtoa.³

Järjestöjen vahva panostus on vaikuttanut tutkimukseen. Se ei ole tarkoittanut, että vain järjestön oma menneisyyspoliittinen näkemys, ajankohtaiset järjestöpoliittiset kiistat tai työmarkkinatilanteet olisivat vaikuttaneet tutkimuksien kysymyksenasetteluihin. Tässä suhteessa pidän lähinnä omien laadukkaiden tutkimustulosten korostamiseen soveltuvina karikatyyreinä esimerkiksi Pauli Kettusen ja Kari Teräksen käsityksiä, joiden mukaan ammattiyhdistysliikkeen historian tutkimus olisi pitkään tehty kulloisenkin tutkimusajankohdan näkökulmasta ja sen hetkisten saavutusten tai ongelmien ehdoilla.⁴

Kotimaiset ja kansainväliset historian tutkimuksen virtaukset ovat merkittävästi vaikuttaneet tutkimusten painopisteisiin. Tämä yliopistojen ja järjestöhistoriahankkeiden välinen vuoro-

vaikutus sai jo 1960-luvulla akateemiset puitteet, kun tutkijat ovat ajoittain tehneet samasta aineistosta tai aiheesta sekä tilaustutkimuksen että akateemisen opinnäytteen.⁵ Tätä vuorovaikutusta on omalta osaltaan tukenut ja vahvistanut Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, joka on tarjonnut tämän artikkelin kirjoittajalle runsaasti kotimaisia ja kansainvälisiä virikkeitä.

Historiikeista tieteeksi

Marxin, Engelsin ja Kautskyn innoittamat sosialidemokraatit kutsuivat Suomessakin teoriaansa historialliseksi materialismiksi. Työväenliike ja työväen ammattiyhdistysliike onkin ollut hyvin tietoinen historiallisesta merkityksestään. Tulevan sosialistisen vallankumouksen tekijät ja uuden yhteiskunnan rakentajat tiesivät olevansa mukana tärkeissä historiallisissa prosesseissa. Tämä näkyi siinä, että jo hyvin varhain omaa tekemistä on tarkasteltu tulevan historian näkökulmasta. Ehkä tämä selittää sen, että ammattiyhdistysliikkeen liitto- ja edustajakokouksien pöytäkirjat painettiin. Hallintoelinten pöytäkirjoihin kirjattiin käyty keskustelu ja eriävät mielipiteet. Onkin niin, että järjestötoiminnasta syntynyt runsas aineisto on yleensä hyvin säilynyt. Tästä voi kiittää myös Suomen oikeuslaitosta, joka arkistoi huolellisesti 1930-luvulla lakkautettujen järjestöjen aineistot.

Tämä työväenliikkeen historiatietoisuus näkyi myös vahvana kiinnostuksena oman toiminnan historiankirjoitukseen. Esimerkiksi ensimmäiset ammattiliiton tai keskusjärjestön historiikit julkaistiin jo kymmenen vuoden toiminnan jälkeen.⁶ Järjestöaktivistien oma kokemus ja näkökulma tulivat näissä esityksissä vahvasti esiin. Yleensä merkkivuosiin kytkeytyneet kirjalliset esitykset eivät juuri muuttuneet esitystavaltaan tai kysymyksen asettelultaan, vaikka ammattiyhdistysliike on 1940-luvulta alkaen turvautunut myös ulkopuolisten tutkijoiden tai ammattikirjoittajien palveluksiin.⁷ Tämä ammattiyhdistysliikkeen vaikuttajien ja toimittajien kirjoittaman historian perinne on säilynyt aina tähän

päivään saakka, mutta paneutuminen lähdeaineistoon ja tutkimuskirjallisuuteen on vankentunut.⁸

Syy tähän ensisijaisesti järjestöjen omaan aineistoon ja ajoittain vuosikertomuksia muistuttavaan esitystapaan saattaa olla hyvin proosallinen. Suomen ammattiyhdistysliike oli suhteellisen köyhä aina 1970-luvulle saakka, koska työnantajaperintä ja ansioiden mukainen prosentuaalinen jäsenmaksu vakiintuivat Suomessa vasta 1960-luvun lopulla. Ammattiyhdistysliikkeen oma taloudellinen perusrakenne ei mahdollistanut laajaan aineistoon perustuvaa tutkimusta ennen kuin 1970-luvun lopulta alkaen.

Ensimmäiset tutkimukselliset järjestöhistoriat ilmestyivät 1950-luvulla. Tutkimuskohteina olivat kaksi vahvaa ja varakasta ammattiliittoa, paperi- ja rakennusliitto. Käsitykseni mukaan ensimmäinen lähde- ja kirjallisuusviittein varustettu ammattiliittohistoria oli Jaakko Oksasen esitys vuodelta 1956 paperityöläisten ammattiyhdistystoiminnasta. Oksanen tukeutui esityksessään liiton oman aineiston ohella myös kohtuullisen laajasti tutkimuskirjallisuuteen. Erkki Salomaa oli taustaltaan ammattiyhdistystoimitsija, mutta hänellä oli myös akateeminen koulutus. Salomaan rakennusliiton 70-vuotishistoria vuodelta 1959 on laaja ja laadukas tutkimus, jossa on käsitelty rakennustyöläisten elintasoja, järjestäytymisen kehitystä, työehtosopimustoimintaa ja poliittisia kiistoja. Kirjoittajan kommunistinen puoluekanta tai kiivas luonne eivät juuri heijastuneet hänen tekstiinsä.⁹

Kunnianhimoiset poliittisen historian tutkijat

Suomen työmarkkinahistoria on ollut muihin pohjoismaihin verrattuna dramaattista. Työmarkkinahistorian nopeat ja rajut käännteet ovat olleet läheisesti kytköksissä ja vuorovaikutuksessa Suomen historian poliittiseen, sotilaalliseen ja taloudelliseen epävakauteen. Esimerkiksi venäläiseen vallankumousliikehdintään liittynyt Suomen suurlakko eli kansallislakko vuonna 1905, kansalaissota vuonna 1918, Lapuanliikkeen äärioikeistolainen painostus ja terrori vuosina 1929–1932, raskaat sotavuodet

1939–1944¹⁰, Neuvostoliiton luopuminen Porkkalan tukikohdasta vuonna 1955 ja Neuvostoliiton romahdus loppuvuodesta 1991 ovat kaikki muovanneet myös työmarkkinasuhteita ja usein kytkeytyneet taloudellisten suhdanteiden rajuihin käännteisiin.

Kansallislakko vauhditti ratkaisevasti teollisuustyöläisten järjestäytymistä ja teollisuustyöläisten valtakunnallisten ammattiliittojen syntyä. Esimerkiksi saha- ja paperiteollisuuden ammattiliitot perustettiin vuonna 1906. Suomen Ammattijärjestö syntyi Tampereella jo seuraavan vuoden huhtikuussa. Kansalaissotakoveni työnantajien asenteita, joten 1920- ja 1930-luvuilla he turvautuivat mieluummin lakonmurtajiin kuin työehtosopimuksiin. Heikkouden kehään jääneen ammattiyhdistysliikkeen sisäiset ristiriidat kärjistyivät samaan aikaan, kun työväenliikkeeseen ja valtiovaltaan kohdistunut äärioikeistolainen painostus koveni. Suomen Ammattijärjestö hajosi käytännössä vuonna 1929. Viranomaiset lakkauttivat Ammattijärjestön, useiden ammattiliittojen ja monien ammattiosastojen toiminnan ns. kommunistilakien perusteella. Ammattijärjestöstä 1929 irtautuneet sosialidemokraatit perustivat seuraavana vuonna uuden ”puolueettoman” keskusjärjestön, Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK).

SAK ja Suomen Työnantajain Keskusliiton neuvottelusuhteet syntyivät sotavuosien paineessa. Kun Suomi kamppaili yksin Neuvostoliiton hyökkäystä vastaan talvisodassa 1939–1940, SAK ja STK tekivät ensimmäisen yhteisen julkilausuman, ns. Tammiikuun kihlauksen, joka pohjusti sekä keskusjärjestöjen välisiä että liittotason neuvottelusuhteita. STK suostui tekemään ensimmäisen yleissopimuksen SAK:n kanssa, kun natsi-Saksan sotilaallinen tappio oli varmistunut. Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan käydyn sodan päättyminen Suomen tappioon johti kommunistisen toiminnan laillistamiseen ja ammattiyhdistysliikkeen nopeaan kasvuun. Valtakunnallinen työehtosopimustoiminnan läpimurto tapahtui vuosina 1945–1947. Pian Porkkalan palautuksen jälkeen vuoden 1956 alussa STK oli valmis ottamaan vastaan SAK:n johtaman yleislakon, johon osallistui noin 400 000 työläistä. Neuvostoliiton romahdettua ja Suomen ajaututtua

lamaan Esko Ahon (keskusta) porvarillinen hallitus koetti muuttaa Suomen työmarkkinoiden säätelyä työnantajien eduksi.¹¹

Monet tekijät ohjasivat usein valitsemaan tutkimuksen painopisteeksi ammattiyhdistysliikkeen puoluepoliittiset kamppailut. Ammattiyhdistysliikkeen järjestöllisen menestyksen läheinen kytkeytyminen Suomen ja Venäjä-Neuvostoliiton suhteiden kehitykseen sekä aikalaisten kokemaa väkivaltaisen sosialistisen vallankumouksen pelko on nostanut kommunistien vahvan vaikutuksen ammattiyhdistysliikkeessä useiden tutkimusten ydinkysymykseksi. Sosialidemokraattien ja kommunistien valtataistelu Suomen Ammattijärjestössä vuosina 1919–1929 ja SAK:ssa sotien jälkeisinä vuosina ovat värikkäitä ja mielenkiintoisia. Työväen Urheiluliiton, SAK:n ja SDP:n yhteenkietoutuneet hajaannusprosessit perustelevat SDP:n ja SAK:n jännitteisen suhteen tutkimista. SKP:n 1960-luvulla alkaneessa puoluehajaannuksessa keskeisenä juonteena oli suhtautuminen yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa SAK:ssa ja ammattiliitoissa. Tätä puoluepoliittista painostusta tuki osaltaan se, että useat ammattiyhdistysvaikuttajat olivat keskeisissä tehtävissä myös SDP:ssä 1960-luvulle asti, SKP:ssä 1990-luvulle saakka ja Sosialistisessa Työväenpuolueessa 1920-luvulla. Puoluepoliittisen toimintalogiikan korostaminen ei tuntunut ongelmalliselta, kun myös ammattiyhdistysvaikuttajat muistelmissaan korostivat, että puoluepoliittiset laskelmat olivat heidän oman ja muiden toiminnan keskeisenä ehdollistajina.¹²

Kyse oli myös tutkijasukupolvesta, joka oli opiskellut 1970-luvun alussa, jolloin opiskelijatoiminnassa lähes kaikki kysymykset ratkaistiin eri puoluryhmien välisillä neuvotteluilla tai äänestyksillä. Suomen työväenliikkeen poliittinen voimistuminen 1960-luvulla ja järjestöllinen voimistuminen olivat nostaneet menneisyyspoliittisen kiinnostuksen huippuunsa. Itse muistan useita poliittisia väittelyitä, joissa Nosken synnit Berliinissä tai Stalinin hyökkäys Suomeen olivat esillä. Työväenlehdissä käytiin värikäs ja pitkä väittely vuonna 1973 siitä, mikä olisi sopivin organisaatio järjestämään muistojuhlan vuoden 1903 Forssan puoluekokoukselle, jolloin Suomen työväenpuolue otti sosialide-

mokraattisen nimen ja hyväksyi sosialistisen ohjelman. Historia oli Suomessa 1970-luvulla ajankohtaista ja myös ammattiyhdistysliikkeen sisäisiin puoluepoliittisiin kiistoihin kytkeytyvää.¹³

Puoluepoliittinen painotus jakaantui kahtaalle. Työväen historian ja perinteen seuran toiminnassa pitkään keskeisesti vaikuttanut Pauli Kettunen ja usein seuran tilaisuuksissa esiintynyt Jorma Kalela uskoivat, että historiantutkimukselle oli työväenliikkeessä yleensä ja ammattiyhdistysliikkeessä erityisesti merkittävä ideologinen merkitys. Tämän vuoksi teoreettiset lähtökohdat ja kysymyksenasettelut olivat heidän mielestään tärkeitä ammattiyhdistysliikkeen nykyisyyden ja tulevaisuuden kannalta. He arvostelivatkin kohtuuttoman terävästi mutta johdonmukaisesti SAK:n historiahanketta, jossa heidän mielestään historiallisuus oli liian kapeata nykypäivään johtavien kehityskulkujen selvittämistä ja jossa näiden arvostelijoiden näkökulmasta kriittisyys kehityskulkujen vaikutuksesta nykyisyyteen ja tulevaisuuteen oli vähäistä. Kettunen ja Kalela vaikenivat kuitenkin kummallisesti Pirjo Ala-Kapeen, Marjaana Valkosen ja Pirjo Österbergin jo 1979 julkaisemasta Nainen SAK:laisessa ammattiyhdistysliikkeessä tutkimuksesta, joka avasi hyvin ajankohtaisia ja kriittisiä näköaloja sukupuolten väliseen tasa-arvoon ammattiyhdistysliikkeessä.¹⁴

Aiheen kiinnostavuus ei ole juuri hiipunut, kuten esimerkiksi Marjaliisa Hentilän, yhdistyksen toiminnassa keskeisesti mukana olleen Anu Suorannan ja Taina Uusitalon väitöskirjat osoittavat. Sukupuolinäkökulma on vahvasti esillä myös hotelli- ja ravintola-, tekstiili- ja vaatetus- sekä kuljetusalan historioissa. Itse olen paneutunut myös työmarkkinoiden sukupuolirakenteisiin SAK:n historiaa tutkiessani.¹⁵

Itse olen tutkijana toista sukupolvea kuin Ala-Kapee ja Valkonen tai Kalela ja Kettunen. Minulla ei ole koskaan ollut suuria kuvitelmia historiantutkimuksen merkityksestä ideologian tuottamisessa, tulevaisuuden toimintavaihtoehtojen punnitsemisessa tai ajankohtaisten poliittisten väittelyiden argumentaatioissa. Oma tutkimukseni on ollut näiden 1980-lukulaisten ammattiyhdistyshistoriantutkijoiden ja keskustelijoiden kritiikkiä, joskin

vain puolitiehen vietyä. Tämän nelikon 1980-luvun tuotanto kuuluu mielestäni tietyllä tapaa samaan karsinaan, koska he korostivat yleistä yhteiskuntakehitystä, marxilaista teoriaa, ammattiyhdistysliikkeen ja puolueiden sekä ammattiyhdistysliikkeen ja yhteiskuntapolitiikan suhdetta. Työläisen arkeen paneutuminen tai työehtojen määräytymiseen paneutuminen eivät olleet heidän tutkimuksiensa keskiössä.

Sosiaalishistorian ja muistitiedon haaste

Vahva sosiaalishistoriallinen ote oli vallitseva jo 1950-luvun lopun ja vuoden 1963 laajoissa ammattiliittohistorioissa. Historiallista kokonaistulkintaa etsivät myös rautatieläisten liiton historiaa kirjoittanut yhteiskuntatieteilijäkolmikko, mutta tutkimuksellisesti kunnianhimoisin osuus käsitteli rautatieläisten sosialismin liudentumista, ammattiyhdistysrevisionismia. Sosiaalishistoria ja ammatillinen edunvalvonta olivat keskiössä Pauli Kettusen tekemässä veturimiesliiton historiassa, joka oli teoreettisen varustuksensa niukkuuden ansiosta selkeä ja konkreettinen.¹⁶

Risto Reuna ja Jorma Kalela lähtivät 1980-luvulla haastamaan tätä puoluekiistoihin painottunutta historianäkemystä. Reuna paneutui puutyöläisten historiaan työkalttuurien kautta. Hänen aineistonsa varmaan auttoi korostamaan työkokemuksen merkitystä ammattiyhdistysjärjestäytymiselle, kun tutkimuskohteena olivat niin ammattikuntaiset puusepät ja kuin tehdas- ja kausityöläisyyden välimaastossa olleet sahatyöläiset. Reunan sosiaalishistoriallinen ote oli vahva, mutta ei johdonmukainen. Toisen maailmansodan jälkeisen ammattiyhdistyshistorian poliittisesti jännittävät vaiheet veivät tutkijan kuin varkain takaisin korostamaan poliittisten kamppailujen ensisijaisuutta ammattiyhdistystoiminnassa. Tämä paluu sosiaalipoliittisesta otteesta poliittiseen historiaan näkyy selkeämmin Reunan kunnantyohtekijäin liiton historiaan kirjoittamassa osuudessa.¹⁷

Jorma Kalelan Paperiliiton historiahanke oli vahva historiapolitiininen kannanotto muistitietohistorian ja tavallisten ihmisten itse tuottamien menneisyyteen liittyneiden projektien puolesta – olivatpa ne kirjoja, näyttelyitä, näytelmiä tai videoita. Kalela uskoi menneisysharrastuksen ja paljasjalkatutkimuksen olevan keino palauttaa aatteellisuus ja luoda uusi toiminnallinen yhteisöllisyys Paperiliittoon ja koko ammattiyhdistysliikkeeseen. Hankkeella oli korkea profiili niin kotimaassa kuin ulkomailla. Tutkijakollegoiden julkiset arviot tutkimushankkeen loppuraportista olivat myönteiset, vaikka kyse oli täysin dokumentoimattomasta teoksesta, joka ei ollut päässyt tutkimusohjelman esittelyä tai metodista pamflettia konkreettisempiin tutkimustuloksiin. Paperiliitto ei tilaajana ollut tyytyväinen teoreettisissa pohdinnoissa leijuneeseen kirjaan, josta ei löytynyt edes kunnollista liiton historian periodisointia. Antti Kujala sai tehdä suurtyön liiton sata-vuotisjuhliin.¹⁸

Työkulttuurit, työehdot ja järjestöt tutkimuksen keskiöön?

Itse sain kuljetusalan ammattiyhdistystoiminnan tutkimukseen merkittäviä virikkeitä Pirjo Ala-Kapeelta, Pauli Kettuselta, Risto Reunalta, Marjaana Valkoselta ja Aarne Mattilalta. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminnan historia olikin jonkinlainen fuusioyritys toisaalta sosiaalishistorian ja poliittisen historian sekä toisaalta konkreettisen kuvauksen ja muutamien teoreettisten kysymyksenasettelujen välillä.¹⁹

Uutta suuntaa loi THPTS:n puheenjohtajanakin ansioitunut Kari Teräs, joka paneutui syvällisesti Turun paikalliseen ammattiyhdistystoimintaan paikallisten työmarkkinasuhteiden kaudella siis noin vuoteen 1947 saakka. Paikallisen ja kansallisen suhde työelämän arjessa, järjestäytymisen epävakaus ja analyttinen ote miesten ammattikulttuurien ja ammattiyhdistystoiminnasta ovat tutkimuksen vahvuuksia. Teräksen keskeisin ansio oli kuitenkin siinä, että hän paneutui kenties ensimmäisenä suomalaisena tutkijana perusteellisesti paikallisten työehtojen määräytymiseen.

Häntä kiinnostivat sekä viralliset sopimukset että muut tavat luoda työelämän normeja ja käytäntöjä.²⁰

Itse seurasin Aarne Mattilan työriitojen sovittelun historian lähdevihjeitä²¹ ja paneuduin väitöskirjassani hinta- ja palkkasäännöstelykauden palkkaneuvotteluihin ja työehtosopimustoimintaan. Koetin nostaa työehtosopimustoiminnan ammattiyhdistysliikkeen keskeisimpänä toimintana tutkimuksen keskiöön, mutta itsekin sorruin poliittisen historian syövereihin tutkimuksen loppupuolella. Tutkimus oli kuitenkin selvä irtiotto poliittisen logiikan korostuksesta ja korostin erityisen ammattiyhdistyslogiikan olemassa oloa. Tämä ammattiyhdistyslogiikan tarkastelu johti pohtimaan järjestäytymisen epävakauden jatkuvuutta, järjestörajariitojen katkeruutta ja ammattiliiton taloudellista perustaa.²²

Itse en ole väitöskirjani jälkeenkään kyennyt kokonaan irtautumaan poliittisen logiikan ja ammattiyhdistyslogiikan välimaastosta.²³ Tässä ovat esimerkiksi Marjaliisa Hentilä, Kari Teräs, Matti Hannikainen, Timo Soukola ja Maritta Pohls päässeet pidemmälle. Hentilän väitöskirja *Keikkavaaka ja Kousikka. Kaupantyo ja tekijat 1800-luvulta itsepalveluaikaan* on uudenlainen järjestöhistoria, jossa paneudutaan lähes sadan vuoden aikajaksolla kauppa-apulaisten ja myyjien sosiaalihistoriaan.²⁴ Väitöskirjassaan *Arjessa ja liikkeessä – Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920* Teräs onnistuu tarkastelemaan ammattiyhdistystoimintaa ja järjestäytymättömien työläisten toimintaa niin, että hän rajaa puoluepolitiikan kokonaan tarkastelunsa ulkopuolelle. Suomen työväenhistorian tutkimuksessa tähän on edellisen kerran pystynyt Heikki Waris.²⁵ Seuran puheenjohtajana toiminut Matti Hannikainen paneutui Helsingin rakennusalan työmarkkinasuhteisiin 1930-luvun laman aikana taloushistoriallisen ansiokkaasti. Arto Jokelan Postiliiton historia, Timo Soukolan Merimies-Unionin historia ja Erkki Vasaran Sähköliiton historia valottavat näiden alojen työn, työehtojen ja työkulttuurien muutosta.²⁶

SAK:n historiahanke on avannut näkökulmani valtakunnallisista työehdoista myös sosiaaliseen palkkaan, jonka muotoutumiseen työmarkkinakeskusjärjestöt ovat Suomessa vuodesta 1947 alkaen osallistuneet.²⁷ Itse uskon, että työehtojen, työlainsäädännön ja sosiaaliturvan määräytymisen ja muotoutumisen tieteellinen tutkimus avaa mahdollisuuksia laadukkaalle ja yhteiskunnallisesti merkittävälle tutkimukselle. Työehtojen ja sosiaaliturvan synnyn tutkimus avaa kriittisiä näkökulmia palkkakiistoihin, yhteiskunnalliseen tasa-arvoon, sukupuolijärjestelmän muuttumiseen sekä jäsenten ja ammattiyhdistysliikkeen jännitteisiin suhteisiin. Paneutuminen työehtoihin ja sosiaaliseen palkkaan avaa konkreettisen näkökulman työelämän valtasuhteiden muotoutumiseen ja uusiintumiseen.

Paluu poliittiseen historiaan?

Työkulttuurit ja ammattiyhdistyslogiikka on 2000-luvulla haastettu ammattiyhdistysliikkeen järjestöhistoriantutkimuksessa korostamalla jälleen organisaatioiden sisäisten puoluepoliittisten kiistojen merkitystä. Kyse on niin sanottujen tasapainoliittojen uusimmista historiahankkeista. Antti Kujalan Paperiliiton historia oli selvä askel tähän suuntaan. Pekka Kaarnisen Puutyöväen Liiton historia kuuluu sekin tähän joukkoon. Metalliliiton tiukka valtataisteluperinne on johtanut siihen, että Eino Ketolan liittohistoria on saanut kumppanikseen Vasemmistoliiton ryhmän kustantaman Jenni Korkeaojan historiateoksen. Metalliliiton rinnakkaishistoriat on tehty paneutumatta lainkaan työnantajapuolen aineistoon. Ehkä siksi lukijalle voi tulla sellainen käsitys, että vuoden 1971 metalliteollisuuden lakossa olivat vastakkain kommunistit ja sosialidemokraatit eikä Suomen Metallityöväen Liitto ja kaksi työnantajaliittoa.²⁸

Ammattiyhdistysliikkeen historian tutkimus on myös saanut uusia näkökulmia ja sävyjä tällä vuosituhannella siitä, että on vihdoinkin tehty tieteelliset mitat täyttäviä elämäkertoja keskeisistä ammattiyhdistysvaikuttajista. Taina Uusitalon väitöskirja

käsitteli Fiina Pietikäistä, minkä lisäksi Marjaliisa Hentilä julkaisi tutkimuksen Suomen ammattiyhdistysliikkeen isästä Matti Paasivuoresta. Molemmat ovat THPTS:n julkaisemia. Nämä teokset kuin vaivihkaa tuovat jälleen puoluepolitiikankin ammattiyhdistystoiminnan tarkasteluihin, koska molemmat henkilöt osallistuivat myös puoluepoliittisiin kiistoihin ja kamppailuihin.²⁹

Olen ehkä liioitellut puoluekiistojen korostumista tuoreemmassa ammattiyhdistysliikkeeseen paneutuvassa historian tutkimuksessa. Voi olla niin, että oman näkökulman läpilyöntiä toivoneena tutkijana en ole pystynyt havaitsemaan ja hyväksymään tutkimusnäkökulmien moninaisuuden hedelmällisyyttä. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura on ollut keskeinen esikuvien, kansainvälisten virikkeiden ja monipuolisten keskustelukumppaneiden tuoja minulle ja monelle muulle ammattiyhdistysliikkeen historian tutkijalle.

Seuran asema tämänkin työväenhistorian vahvimpana julkaisukanavana on tällä vuosituhanella varmistunut. Ammattiyhdistyshistorian kenttä on Suomessa kasvanut kuitenkin niin runsaaksi ja moni-ilmeiseksi, ettei dynaamisinkaan yhdistys sitä voi yksin hallita ja dominoida. Yhdistyksen aktiivit ovat kuitenkin olleet niin monessa mukana, että seura on jättänyt pysyvän jäljen niin tämän kirjoittajaan kuin suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen historian tutkimukseen.

Lähdeviitteet

- 1 Tästä artikkelista on kaksi varhaisempaa versiota: Tapio Bergholm: Historieforskning och fackföreningsrörelse i Finland. Från organisationsbeskrivning till maktkamp, arbetskultur och arbetsvillkor, *Arbetshistoria* 3-4/2002; Tapio Bergholm: Historiantutkimus ja ammattiyhdistysliike – työmarkkinahistoriantutkijan pohdintoja, teoksessa *Pitkäsillan tuolla puo-*

- len... *Puheenvuoroja työväenliikkeen historiasta, tilasta ja tulevaisuudesta*, (toim. Maria Lähteenmäki, Anu Suoranta), Työväen Arkiston julkaisuja no. 5, Vantaa 2010.
- 2 Tapio Bergholm: *Ammattiliiton nousu ja tuho. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasuhteiden murros 1944–1949*, Bibliotheca Historica 19, Työpoliittinen tutkimus 166, Helsinki 1997. (Bergholm 1997a); Tapio Bergholm: *Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden toimintatavan muotoutuminen 1944–1969*, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015; Ilkka Hakalehto: *Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928*, Porvoo 1966; Matti Hannikainen: *Rakentajat suhdanteissa. Palkat, työttömyys ja työmarkkinakäytännöt Helsingin rakennustoiminnassa 1930-laman aikana*, Suomen tiedeseura, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 162, Helsinki 2004; Timo Helelä: *Työnseisaukset ja teolliset suhteet Suomessa 1919–1939*, Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen monistettuja tutkimuksia D:21, Helsinki 1969; Marjaliisa Hentilä: *Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluajakaan*, Helsinki 1999; Timo Kauppinen: *Suomen työmarkkinamallin muutos*, Helsinki 1992; Pauli Kettunen: *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*, Historiallisia tutkimuksia 138, Jyväskylä 1986; Väinö Luoma: *Valtion virkamiesten järjestäytyminen Suomessa, I edellinen osa. Johdanto. Virkamiesliikkeen tulkintakaava*, Turku 1962; Väinö Luoma: *Valtion virkamiesten järjestäytyminen Suomessa, II jälkimmäinen osa, Virkamiesliikkeen yleiskäilytys, kokonaistuminen ja tukeutuminen*, Turku 1962; Maria Lähteenmäki: *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*, Bibliotheca Historica 2, Saarijärvi 1995; Carl-Erik Knoellinger: *Järjestösuhteet Suomen työmarkkinoilla*, Porvoo 1959; Aarne Mattila: *Työmarkkinasuhteiden murros Suomessa. Tutkimus työntekijäin pyrkimyksistä osallistua työehtojen määräämiseen 1880-luvulta vuoden 1905 suurlakkoon*, Historiallisia tutkimuksia 76, Helsinki 1969; Tapani Paavonen: *Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella vuosina 1944–1950*, Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C:64, Turku 1988; Jarmo Peltola: *Työllisyys, työttömyys ja huolenpito, Yhteiskunta Tampereella 1928–1938, 1930-luvun lama teollisuuskaupungissa I*, Tampere University Press 2008; Jarmo Peltola: *Lama, pula ja työttömyys, Tamperealaisperheiden toimeentulo 1928–1938, 1930-luvun lama teollisuuskaupungissa II*, Tampere University Press 2008; Jarmo Peltola: *Työmailla, kabinetissa ja kaduilla, Valta ja lamapolitiikka Tampereella 1928–1938, 1930-luvun lama teollisuuskaupungissa III*, Tampere University Press 2008; Timo Soukola: *Järjestö jäänmurtajana. Suomen merimiesunioni työmarkkinaosapuolena ja suomalaisten laivatyöntekijöiden turvallisuuden vankentajana 1944–1980*, Helsinki 2007; Anu Suoranta: *Halvennettu työ. Pätkä työ ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa edeltävissä työmarkkinakäytännöissä*, Tam-

- pere 2009; Kari Teräs: *Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden säätely Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle*, Turun työväenliikkeen historia osa I, Turku 1995; Kari Teräs: *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*, Bibliotheca historica 66, Helsinki 2001; Heikki Urmas: *Työrauhajärjestelmä Suomen sisäpolitiikassa 1960-luvulla*, Helsinki 1975; Taina Uusitalo: *Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014.
- 3 Jukka Muiluvuori: *AKAVA 1950–2000. Oma ja yhteinen etu*, Vammala 2000; Tapio Bergholm: *Kovaa peliä kuljetusalalla I. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuoteen 1924*, Joensuu 1988; Tapio Bergholm: *Kovaa peliä kuljetusalalla II. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuosina 1925–1960*, Turenki 1997. (Bergholm 1997b); Tapio Bergholm: *Hajanainen ja sekava sukupuu. Kuljetusalan ammattiliitot 1905–1995*, Turenki 1995; Tapio Bergholm: *Kovaa peliä kuljetusalalla III. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuosina 1960–1990*, Keuruu 2000; Maritta Pohls: *Viini, laulu ja taustajoukot. Hotelli- ja ravintolahenkilökunnan historia*, Porvoo 2016; Timo Soukola: *Köyhinä pysytään, jos ei toimita. Kemian Työntekijäin Liiton historia 1970–2009*, Porvoo 2015; Aarne Mattila: *Kunnat työmarkkinapolitiikassa. Kunnallinen Työmarkkinalaitos 1970–2000*, Porvoo 2000; Jukka-Pekka Pietiäinen: *Herraklubista edunvalvojaksi. Liiketyöntantajain Keskusliitto 1945–1995*, Keuruu 1995; Jukka-Pekka Pietiäinen: *Varjosta vaikuttajaksi. Palvelutyöntajat 1995–2004*, Keuruu 2009; Arto Jokela: *Oikeutta hankkimassa. Tutkimus postiliittolaisesta ammattiyhdistystoiminnasta 1800-luvun lopulta 2000-luvun alkuun*, Helsinki 2005; Jyrki Helin: *Rakentajien liitto, Rakennusalan työläisten järjestötoiminta Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1995*, Jyväskylä 1998; Timo Herranen: *Rautatieläisten Liiton historia osa III. Uusiin asemiin. 1950-luvun lopulta 1990-luvun puoliväliin*, Pori 2005; Teemu Oinonen: *”Me emme pyydä, me vaadimme”. Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL r.y:n historia 1905–1980*, Helsinki 1980; Sata vuotta, tuhat taistelua. Suomen Elintarviketyöläisten Liiton 100-vuotisjuhlakirja, Helsinki 2005; Pirjo Ala-Kapee ja Marjaana Valkonen: *Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930*, Helsinki 1982; Pirjo Ala-Kapee, Marjaana Valkonen ja Pirkko Österberg: *Nainen SAK:laisessa ammattiyhdistysliikkeessä*, Jyväskylä 1979; Marjaana Valkonen: *Yhdessä elämä turvalliseksi. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930–1947*, Helsinki 1987; Marjaana Valkonen: *Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK r.y. 1907–1987*, Helsinki 1989; Tapio Bergholm: *SAK:n vuosisata. Suomen Ammattijärjestö 1907–1930*, Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930–1969, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–, Valkeala 2001; Tapio Bergholm: *Sopimussyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. SAK 1944–1956*, Keuruu 2005; Tapio Bergholm: *Sopimussyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopolitiikkaan*.

SAK 1956–1969, Keuruu 2007; Tapio Bergholm: *Kohti tasa-arvoa. Tulopoliitiikan aika I. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977*, Keuruu 2012; Tapio Bergholm: *Short History of SAK*, Valkeala 2016; Matti Nieminen: *Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 1., Kirjatyöntekijäin ammattilinen järjestäytyminen ja ammattiyhdistyspolitiikka Suomessa vuoteen 1914*, Jyväskylä 1977; Kyösti Suonoja: *Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 2. Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton työehtosopimuspolitiikka, ammattiyhdistystoiminta ja suhteet muihin organisaatioihin 1915–1973*, Jyväskylä 1977; Simo Laaksovirta: *Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 3. Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto ammattiyhdistysehtyksessä ja työehtosopimuspolitiikka tulopoliittisella kaudella 1968–1979*, Jyväskylä 1994; Simo Laaksovirta: *Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 4. Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton työehtosopimuspolitiikka vuosina 1979–1985 sekä sektorikohtainen edunvalvonta 1970-luvulta 1990-luvun alkuun*, Jyväskylä 1997; Timo Soukola: *Riis-torauhaa rikkomassa. Suomen Merimies-Unionin ja sen edeltäjien vaiheita 1905–2000*, Keuruu 2003; Johan Koivisto: *Suomen Metallityöväen Liitto 1899–1930*, Helsinki 1963; Karl Gustaf Kunnas: *Suomen Metallityöväen Liitto 1930–1949*, Helsinki 1974; Johan Koivisto: *Suomen Metallityöväen liitto 1950–1960*, Helsinki 1987; Eino Ketola: *Suomen Metallityöväen Liitto 1961–1983*, Keuruu 2007; Jussi Suvanto: *Neljäkymmentä vuotta Suomen paperiteollisuustyöntekijäin yhteistoimintaa. Välähdyksiä Suomen Paperiteollisuudentyöntekijäin Liiton r.y. vaiheista vv. 1906–1946*, Tampereella 1946; Jaakko Oksanen: *50 vuotta paperityöntekijäin järjestötoimintaa*, Helsinki 1957; Jorma Kalela: *Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906–1981*, Tampere 1981; Jorma Kalela: *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*, Tampere 1986; Antti Kujala: *Paperiliiton historia 1906–2005. Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta*, Vammala 2006; Aulis Alanen: *Suomen puutyöläisten järjestötoiminnan vaiheita. 25 vuotta Suomen Puutyöväenliiton toimintaa, puolivuosisataa puutyöläisten ammatillista liikettä*, Vaasa 1956; Risto Reuna: *Puutyöläisten historia I. Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1800-luvulta vuoteen 1930*, Helsinki 1984; Risto Reuna: *Puutyöläisten historia II. Puutyöläiset ja heidän liittonsa työmarkkinoilla 1931–1973*, Espoo 1985; Pekka Kaarninen: *Puutyöväen Liitto tulopoliitiikan ja edunvalvonnan aikana. Puutyöväen liiton toiminnalliset vuodet 1973–1993*, Pori 2009; Viljo Heinonen: *Pois isäntien varjosta. Maaseututyöväen liitto vuosina 1945–1993*, Jyväskylä 2001; Wilhelm Sjöberg: *Työrauhan puolesta, 50 vuotta työnantajain yhteistoimintaa*, Helsingissä 1958; Markku Mansner: *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1907–1940*, Jyväskylä 1981; Markku Mansner: *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1940–1956*, Jyväskylä 1984; Markku Mansner: *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1956–1982*, Jyväskylä 1990; Markku Mansner: *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1980–1992*, Helsinki 2005; Erkki Vasara: *Virtaa viisi vuosikymmentä. Säh-*

- köalojen ammattiliitto 1955–2005, Hämeenlinna 2007; Heikki Näreikkö ja Tenho Takalo: *Säikeistä yhteen. Tekstiili- ja vaatetustyöväen historia*, Jyväskylä 1986; Mervi Kaarninen, Pekka Kaarninen, Tanja Sänkiäho: *Taitavien käsien liitto. Tekstiili- ja Vaatetustyöväen Liitto Teva 1970–2004*, Pori 2005; Aarne Mattila: *Valtio työnantajana. Valtion työmarkkinalaitos 1955–2005*, Jyväskylä 2005.
- 4 Kettunen 1986, 26–27; Teräs 2001, 15–18. Katso myös Pauli Kettunen: Hurden mogna fackföreningsrörelsen låter undersöka sig själv, *Historisk Tidskrif för Finland* 2/1984; Pauli Kettunen: Ammattiyhdistysliikkeen historiallinen ja kriittinen tutkimus – onko sille edellytyksiä?, Väki voimakas 3. *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*, (toim. Markku Hyrkkänen, Olli Vehviläinen ja Juha Hannikainen), Tampere 1987; Pauli Kettunen: Arbetslivet inom historieforskningen och historien inom arbetslivsforskningen i Finland, *Historisk Tidskrif för Finland* 2/1992.
 - 5 Katso esim. Bergholm 1997a; Bergholm 1997b; Bergholm 2015; Hentilä 1999; Kettunen 1987; Koivisto 1963; Luoma I; Mansner 1984; Reuna 1984; Soukola 2007; Teräs 1995; Teräs 2001.
 - 6 E. K. Louhikko: SAK kymmenen vuotta, *Katsaus Ammattiyhdistysten Keskusliiton syntyyn, toiminnan vaiheisiin ja työmuotoihin vuosina 1930–1940*, SAK:n julkaisusarja n:o 8, Helsinki 1940; Suomen Sahateollisuustyöväen liitto 1906–1916. Suomen Sahateollisuustyöväen liiton 10-vuotisjuhla-alpumi, Kuopio 1916.
 - 7 Aulis Alanen: KTV vuosina 1931–1962, Helsinki 1974; Aulis Alanen: *Puoli vuosisataa postimiesten yhteistyötä. Suomen Postiljooniyhdistys 1906–1930, Suomen Postimiesliitto 1931–1956*, Porvoo 1957; Taisto Harra: *Suutareita ja nahkureita. 70 vuotta nahkatyöläisten järjestötoimintaa*, Tampere 1968; Matti Leskinen: *Liiketyöntekijät yhteistyössä. 25 v. Suomen liiketyöntekijäin liiton toimintaa*, Tampere 1942; Aimo Löfberg: *Lasi- ja Posliinityöväen Liitto 1906–1981. 75-vuotisjulkaisu*, Helsinki 1981; Kyösti Reunanen: *Liiketyöntekijäin viisi vuosikymmentä*, Helsinki 1967; Veikko Ruotsalainen: *Suomen Poliisien Liitto ry 1923–1973*, Hämeenlinna 1973; Erkki Salomaa: *Muurarit ammattiyhdistysliikkeessä. Suomen Muurarien Liiton alkuvaiheet ja toiminta*, Helsinki 1956; Ilkka Seppinen: *VTY kolme vuosikymmentä*, Turenki 1976; Eila Väisänen: *Sähköalantyyöntekijät työmarkkinoilla*, Tampere 1975; N. Wälläri: *Myrskyssä ja myötätuulessa – I storm och medvind*, Helsinki 1951.
 - 8 Heinonen 2001; Matti Hyvönen: *Tekstiililaitosmiesten Liiton historia. Syntymäaika 1945–1949. Toiminta-aika 1949–1989*, Tampere 1990; Topi Partanen: *Eräitä havaintoja lasi- ja posliinintekijäin pitkältä marssilta*, Viitasaari 1986.
 - 9 Oksanen 1957; Erkki Salomaa: *Rakentajat eilen ja tänään. 70 vuotta ammattiyhdistystoimintaa*, Helsinki 1959.
 - 10 Sota jatkui saksalaisia vastaan Lapissa 1944–1945.

- 11 Katso Bergholm 2001; Sigurd Klockare: *Yleislakosta kansanrintamaan*, Helsinki 1972.
- 12 Ala-Kapee – Valkonen 1981; Lauri Haataja: *Suomen malli 1940–1956. Työmarkkinajärjestelmän ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutussuhde neuvottelujen vakiintumisesta keskityksen purkautumiseen*, Työpoliittinen tutkimus 52, Helsinki 1993; Hakalehto 1966; Arvo Hautala: *Kehuttiin lakko-kenraaliksi*, Helsinki 1977; Niilo Hämäläinen: *Eheytyksen vuodet*, Helsinki 1975; Niilo Hämäläinen: *Linjojen välissä*, (toim. Isto Räsänen), Vaasa 1975. Kettunen 1986; Knoellinger 1959; Olavi Lindblom: *Pitkällä palkilla*, (toim. Ilkka Sumu), Tammi, Helsinki 1981; Erkki Oinonen: *Erkki Salomaa. Edelläkävijä*, Helsinki 1989; Aarne Saarinen: *Suomalaisen kommunistin kokemuksia*, Helsinki 1984; *Vallan kahvaa – saranan puolta*, (toim. Jouni Jokisalo et al.), Helsinki 1979.
- 13 Katso esim. Pertti Klemola: *Kenen asialla SAK?*, Keuruu 1975; Pekka Kosonen et al.: *Suomalainen Kapitalismi. Tutkimus yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen ristiriidoista sodanjälkeisessä Suomessa*, Jyväskylä 1979; *Suomen Työväenliikkeen historia*, (toim. Lauri Haataja et al.), Joensuu 1978.
- 14 Ala-Kapee – Valkonen 1981; Pirjo Ala-Kapee – Marjaan Valkonen – Pirkko Österberg: *Nainen SAK:laisessa ammattiyhdistysliikkeessä. Katsaus naisten ansioiden kehitykseen sekä naisten järjestäytymiseen ja toimintaan*, Jyväskylä 1979; Kalela 1986; Kettunen 1984; Kettunen 1986, Kettunen 1987; Pauli Kettunen: *Hur började Finland behöva FFC, HTF 1/1988*; Valkonen 1987.
- 15 Hentilä 1999; Bergholm 1988, 1997a, 1997b, 2000, 2005, 2007, 2012, 2015; Suoranta 2009, Uusitalo 2014.
- 16 Pauli Kettunen: *Anoen, taistellen, neuvotellen. Veturimiesten ammattiyhdistystoiminnan kehitys vuoteen 1976*, Porvoo 1976; Olavi Riihinen, Kalevi Hentilä ja Jeja-Pekka Roos: *Rautatieläisten liiton historia osa I. Vaikeat vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930*, Tapiola 1975; Olavi Riihinen, Kalevi Hentilä ja Jeja-Pekka Roos: *Rautatieläisten liiton historia osa II. Kasvun aika. Vuodet 1930-1971*, Tapiola 1975.
- 17 Reuna 1984, Reuna 1985; Risto Reuna: *KTV:n uudesti syntyminen SAK:n hajaannuksen aikana*, teoksessa *Kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liiton historia 1931–1981*, Helsinki 1987.
- 18 Kalela 1981; Kalela 1986; Kettunen 1986, Kettunen 1987; keskustelut Sulo Hentulan kanssa; Kujala 2005.
- 19 Bergholm 1988.
- 20 Teräs 1995.
- 21 Aarne Mattila: *Työriitojen sovittelun historia*, Helsinki 1992.
- 22 Bergholm 1997a.
- 23 Bergholm 1997a; Bergholm 2000.
- 24 Hentilä 1999.

- 25 Teräs 2001.
- 26 Soukola 2003; Hannikainen 2004; Jokela 2005.
- 27 Bergholm 2005, 2007, 2012, 2015.
- 28 Kujala 2006; Ketola 2007; Kaarninen 2009; Jenni Korkea-*oja: Punainen metalli. Kommunistit ja kansandemokratit Suomen Metallityöväen Liitossa vuosina 1899–1983*, Keuruu 2009. Metallilakosta katso tarkemmin: Tapio Bergholm: Työmarkkinanäkökulma vuoden 1971 metallilakkoon, *Työväen-tutkimus vuosikirja 2011*, 15–23.
- 29 Marjaliisa Hentilä: *Sovittelija. Matti Paasivuori 1866–1937*, Työväen arkiston julkaisuja 6, Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Helsinki 2013; Uusitalo 2014.

Työläisurheilun tutkimus kaipaa jatkoa

Työläisurheilu on ollut kautta runsaan sadan vuoden mittaisen historiansa osa työväenliikkeen toimintakulttuuria. Työväenliike puolestaan on aina ollut yhteiskunnallinen, poliittinen ilmiö. Siten myös työläis- tai työväenurheilu on aina ollut sitä – kuten urheilu muutoinkin. Luonnollisesti yksittäinen urheilusuoritus sellaisenaan on kaukana jostakin poliittisesta, mutta järjestö- ja aatehistoriansa, huipulla jopa olympiakisahistoriansa kautta urheilu on aina ollut yhteiskunnallinen, jopa poliittinen ilmiö. Niinpä myös urheiluhistorian ja niin myös työläisurheilun historian akateeminen tutkimus on ollut ja on edelleen oleva myös yhteiskuntahistoriaa. Suomalaisen työläisurheiluliikkeen vaiheet ovat olleet tärkeässä asemassa sillä kentällä, joka on tarjonnut lukuisia kysymyksiä ratkaistavaksi juuri yhteiskuntahistorialliselle urheilun ja liikunnan tutkimukselle. Onkin syytä luoda aluksi lyhyt silmäys suomalaisen työläisurheilun vaiheisiin taustaksi tarkastelulle, jossa luodataan merkittävintä tähänastista urheiluhistorian tutkimusta – onhan työväenurheilu saanut sen piirissä varsin merkittävän sijan. Vaiheiden kuvaus auttaa tutkimusteosten arvioinnissa; mihin on tähän mennessä panostettu ja mitä aihealueita olisi edelleen syytä tutkia lisää.

Työläisurheilu suomalaisessa yhteiskunnassa

Monien muiden kulttuuririentojen kuten näyttämö- ja musiikkiharrastusten ohella myös urheilu kuului 1900-luvun taitteessa

nousuun lähteneen työväenliikkeen harrastuksiin. Työväenyhdistykset olivat osa suomalaista yhdistyselämää, joka ammensi voimansa muun muassa erilaisista vanhoihin kansanperinteisiin kuuluneista askarruksista. Kisailu ja kaikenlaiset voimainponnistukset elähdyttivät työväkeä niin maaseutuelinkeinon kuin nousevan teollisuustyön piirissä sinä missä porvarillisenkin aatemaailman yhdistystoimiin osallistuneita. Yhdessä muiden 1800-luvun loppukymmeninä syntyneiden kansanliikkeiden – nuorisoseura-, kansanvalistus-, raittius- ja vapaapalokuntaliikkeen – kanssa myös työväenliike ja urheiluliike omasivat alusta alkaen voimakkaan aatteellisen pohjan. Työväenliikkeelle sellaiseksi muodostui 1900-luvun taitteeseen mennessä sosialismi ja urheiluliikkeelle näkemys terveestä, siveellisesti korkeatasoisesta, fyysisesti kestävästä kansasta, jonka nuoret miehet kykenevät myös sotilaallisiin toimiin Suomen omassa Sotaväessä.

Urheiluliike ja työväenliike kohtasivat lukuisissa työläisten perustamissa urheiluseuroissa, joita alkoi vähitellen syntyä socialististen työväenyhdistysten yhteyteen. Tältä osin 1900-luvun kaksi ensimmäistä vuosikymmentä olivat toimeliasta aikaa. Samalla syntyi myös ajatus työväen omasta urheilujärjestöstä, sillä rahvaskansa ei viihtynyt – eikä monesti tullut juuri hyväksytyksikään – porvarispiirien johtamissa urheiluseuroissa, minkä lisäksi paikalliset ristiriidat porvaristahojen ja työväestön välillä vaikuttivat. Esimerkiksi Kuopiossa työläisurheilijat jättivät tästä syystä porvarisjohtoisen Reippaan ja perustivat vuonna 1907 juuri näistä syistä oman työläisurheiluseuransa Kuopion Riennon. Sen perustajiin kuuluivat muun muassa juoksijaveljekset Hannes, Tatu ja Viljam Kolehmainen.¹

Työväenliikkeen piirissä urheilu asettui, eräistä alkuaikojen kielteissävytteisistä puheenvuoroista huolimatta, omaan kasvatukselliseen uomaansa, jolloin sille luontui tehtäväkseen kasvatata ja kouliä työläisistä fyysisesti kestäviä työväenluokan ihmisiä. Kun punaiset urheilijat ja työläisseurat tulivat erotetuiksi porvarisenemmistöisestä Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitosta (SVUL) marraskuussa 1918 – rangaistuksena mukanaololle punaisten puolella keväisessä sisällissodassa – aika oli kypsä

oman työläisurheiluliiton synnylle. Työväen Urheiluliiton (TUL) tammikuussa 1919 tapahtuneen perustamisen myötä urheiluliike menetti huomattavan osan vahvuudestaan, mikä pian pantiin merkille myös SVUL:n piirissä. Alkoi vuosikymmenien mittainen yritys saada TUL:n väki takaisin SVUL:n piiriin. Hanke epäonnistui surkeasti ja päättyi SVUL:n omaan tuhoon 1990-luvulla.

Urheiluliikkeen jako oli osa suomalaisen yhteiskunnan muusta rajusta sisällissodan jälkeisestä kahtiajaosta – oli syntynyt Valkoinen ja Punainen Suomi, jossa jälkimmäinen oli eittämättä, sisällissodan hävinneenä osapuolena, altavastaajan ja alistetun asemassa. Siinä missä suojeluskuntien ja SVUL:n välille muodostui seurasolulta järjestöhuipulle muodostunut moninainen personaaliunioni, eli Työväen Urheiluliitto, jossa keväällä 1920 perustetun kommunistisen Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen (SSTP) väki oli vahvoissa asemissa, omaa erillistä elämäänsä. TUL kielsi jäseniltään yhteydet sisällissodan voittajien omaksi kaartiksi muodostuneen suojeluskuntaliikkeen rinnalla urheiluelämää hallinneen SVUL:n kanssa. Maahan oli syntynyt erilliskulttuurien aika, jolloin valkoiset ja punaiset harrastivat muun muassa urheilua omilla taloillaan ja niiden liepeillä. Työväentalojen urheilukulttuuriin yhdistyi työväenliikkeen muu harrastuskirjo mutta myös poliittinen kasvatustoiminta. Suomessa oli nyt työväen oma urheiluliike osana maan työväenliikkeestä, jonka tavoitteisiin yhteiskunnassa kuului uuden sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän toteuttaminen.

TUL:n alkuvuosina ongelmana oli kuitenkin lukuisien työläisurheilijain halu urheilla muun muassa parempien kilpailumahdollisuuksien vuoksi porvariseuroissa, mikä sai liiton johtavat mielipidevaikuttajat lukuisissa kirjoituksissaan järjestönsä lehdessä vetoamaan näiden liittymiseksi TUL:n seuroihin. Esimerkiksi liiton ensimmäinen puheenjohtaja, sittemmin SSTP:n vaikuttajiin lukeutunut Eino Pekkala muistutti kirjoituksessaan *Työväen Urheilulehdessä* helmikuussa 1919 monien työläisurheiluseurojen vaikeuksista tilanteessa, jossa ne olivat sisällissodan valkoisten voiton myötä menettäneet omaisuutensa ja harjoitusvälineensä samoin kuin tilansa työväentalojen jouduttua porva-

reiden käyttöön tai tultua suljetuiksi. Talojen palautuminen työväenjärjestöille tapahtui suurimmaksi osaksi vasta vuoden 1919 edetessä.² Pekkala korosti olosuhteiden merkitystä työläisurheilujain vakaumuksen kannalta ja jatkoi:

Monin paikoin on sen tähden alettava melkein alusta, ja se ei ole helppoa, varsinkaan maaseudulla, missä suojeluskunnat tuppavat häiritsemään työväestön järjestötoimintaa ja peloittavat arimat ottamasta siihen osaa. [...] Ainoankaan työläisen ei enää tämän jälkeen pitäisi kuulua seuraan, joka ei ole liittynyt Työväen Urheiluliittoon ja josta ei voi olla varma, ettei se tule siihen liittymäänkään. Seuroissa, joiden jäsenistöstä suurin osa on vieras ja vihamielinen työväenluokan vapauspyrkimyksille, ei ole työläisurheilijain paikka, ja sellaisia ovat kaikki porvariseurat.³

Puolta vuotta myöhemmin Pekkala palasi aiheeseen ja muistutti lukuisista työläisurheilijoista, jotka edelleen kuuluivat porvariseuroihin. Hän kysyi kiukkuisesti, ”kuinka voivat työläisurheilijat kuulua liittoon (SVUL, huom. E. V.), joka suorastaan vaikeuttaa meidän toimintaamme. Missä on työläisurheilijoiden oman arvon tunto ja solidaarisuus luokkatovereittensa kanssa?”⁴

Tämän tapaiselle valistustyölle oli jatkossakin tarvetta. Vielä loppuvuodestakin Pekkala joutui palaamaan asiaan. Vuoden 1919 Työläisurheilijan Joulu -julkaisussa hän puuttui puheisiin urheilusta ihmisiä erottavien ristiriitojen ulkopuolella ja katsoi näkemysten olevan ”vain osittain totta”. Ihmisethän eivät tavallisesti harjoita urheilua yksin, hän huomautti, vaan seuroissa, ja niissä vallitseva henki ei puolestaan voi olla vaikuttamatta jäsenien mielipiteisiin, Pekkala muistutti:

Ajatelkaamme jotakuta porvarillista urheilujärjestöä. Asiaan ei vaikuta se, että siihen mahdollisesti kuuluu työläisiäkin, ja että se sanoo itseänsä puolueettomaksi. [...] Siellä ei työväenliikettä ymmärretä, siellä ollaan välinpitämättömiä sen suhteen, jopa vihamielisiäkin, jos jäsenet ovat piintyneitä vanhan järjestelmän kannattajia.

Kannustuskirjoituksia työläisnuorison liittymiseksi Työväen Urheiluliiton seuroihin ja jäsenten vakaumuksen vahvistamiseksi ilmestyi Työväen Urheiluliiton julkaisuissa varsinkin 1920-luvun alkuvuosina runsaasti, mikä olikin ymmärrettävää. Järjestövoimaa oli tietenkin kasvatettava, ja tulosta alkoikin tulla. Onni ei ollut SVUL:lle myötäinen. Kehitys kulki TUL:n kannalta suotuisaan suuntaan, ja liiton jäsenmäärä kasvoi pitkin 1920-lukua. Kaksikymmenluvun lopulla liitossa oli jo 35 000 jäsentä, kun SVUL:ssa heitä oli 45 000. Ero oli varsin pieni, ja monet maan menestyneimmistä urheilijoista, muun muassa lukuisat painijat ja yleisurheilijat, olivat nyt TUL:n miehiä. Ei ollutkaan ihme, että marraskuun 1918 päätöstään katumaan käynyt porvariliitto aloitti vuosikymmeniä kestäneet, eri ilmenemismuotoja sisältäneet toimensa TUL:n väen saamiseksi palaamaan SVUL:n helmoihin – toisin sanoen toimet TUL:n ja siten merkittävän työväen kulttuuriliikkeen tuhoamiseksi.

Kolmikymmenluvulla vallinneiden vaikeiden, vasemman laidan työväenliikkeen maan alle ajaneiden olosuhteiden jälkeen työväenliike koki jatkosodan päätyttyä uuden nousun, jota olennoi kansandemokraattisen liikkeen ponnistaminen sos.dem. työväenliikkeen rinnalle, ja Työväen Urheiluliitossa – työväen muun järjestökentän tapaan – ilmennyt raju jäsenmäärän nousu. TUL kilpaili hetken SVUL:n kanssa maan johtavan urheilukeskusjärjestön asemasta. Työväen oma urheiluliike oli voimansa tunnossa. Myös perinteinen työväenjärjestökulttuuri eli 1950-luvulle asti vielä voimissaan. Työväentaloilla urheiltiin ja kisailtiin, ja työväenjärjestöjen tilaisuuksissa niissä samoissa taloissa myös urheiluväki oli ammentamassa elämänfilosofiaansa työväenlaulun näkemyksistä. Urheilevat työläisnuoret kasvoivat sitä tietä sisään työväenliikkeeseen.

Kuusikymmenluvulta alkanut urheilu- ja liikuntakulttuurin murros oli yhteydessä tuolloiseen murrokseen koko yhteiskunnassa. Siihen kuuluivat niin suurten ikäluokkien aikuistumiseen kytkeytynyt huomattava maaltamuutto etelän keskuksiin kuin myös sitä tietä syntynyt uusien kaupunkilaisten uudenlainen ja työajan lyhentymisen myötä entisestään korostunut vapaa-

ajanviettomuotojen tarve. Urheilumaailmassa alkoi puolestaan perinteinen kolmikymmenluvun sinivalkoinen, olympiakisojen kultamitalimäärien laskemiseen ja huippu-urheilun arvostukseen perustunut ajattelu vaihtua liikuntakulttuurin laajempaan oivaltamiseen laajojen kansalaispiirien vapaa-ajan vieton ja terveyskasvatuksen muotona. Syntyi vapaamuotoisia lenkki-, lentopallo-, koripallo- ym. porukoita, joille miellyttävä liikunnallinen yhdessäolo oli pääasia ilman ajatustakaan porvarillisesta tai työväen urheiluliikkeestä. Urheilu ja liikunta limittyivät kansalaisten keskuudessa merkittäväksi osaksi vapaa-aikaa ja elämää ilman poliittisia mietteitä. Niinpä myös yhteiskunnan oli käytävä vastaamaan haasteeseen. Kansalaisten tarpeet oli tyydytettävä. Liikuntapaikkarakentaminen vauhdittui, ja päättäjät ja vaikuttajat kävivät tekemään liikuntapolitiikkaa.

Tämän kaltaisessa ilmapiirissä alkoi liikuntaa aktiivisemminkin harrastaneiden, seuroissa mukana olevien keskuudessa näkyä selvää ”sekoittumista” sen suhteen, kuuluiko SVUL:n vai TUL:n alaiseen seuraan. Näin siitä huolimatta, että esimerkiksi työväenpuolueiden 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa laatimissa liikuntapoliittisissa ohjelmissa oli vielä voimakas aatteellinen sävy. Työväen oma, ja poliittisista syistä 1960- ja 1970-luvut jakautuneena ollut urheiluliike eli ja vaikutti edelleen osana maan työväenliikkeestä. Työväestön ja työväenpuolueiden piiriin kuuluneiden joukossa asetelmat olivat kuitenkin pitkälti toiset jo 1970-luvulla. Vaikka TUL:n jäsenistä oli tuolloin ja myöhemminkin ylivoimainen enemmistö työväestöä, lukeutui urheiluseuroihin kuuluvan työväestön selvä enemmistö kuitenkin jo SVUL:n jäsenkenttään. Viimeksi mainitun joukon osalta kyse oli ennen muuta sosialidemokraateista, sillä kansandemokraatit olivat selvästi uskollisempia TUL:lle. Samoin on muistettava, että TUL:n seuroihin liittyi 1980-luvulta alkaen myös paljon porvarillistaustaista väkeä. Vuonna 1993 tapahtuneen urheilun järjestökentä uudistuksen myötä Työväen Urheiluliiton toimintakulttuuri muuttui, ja TUL:sta tuli pitkälti liikunta- ja kansanurheilujärjestö. Se toki sopi liiton profiiliin hyvin, sillä järjestö oli ennenkin

korostanut urheilun rinnalla myös koko kansan liikunnan merkitystä ja kuntourheilurientoja.

Runsaan sadan vuoden matka urheiluliikkeen ja työväenliikkeen syntyajoista 2010-luvulle on yhtä monivaiheinen kuin yhteiskunnan taival muutoinkin tuona aikana. Perinteistä urheiluliikettä ei enää ole sen enempää kuin perinteistä työväenliikettä – ei myöskään perinteistä työväen urheiluliikettä. Niin historiantutkimukselle kuin muillekin yhteiskuntatieteille nämä asetelmat antavat aineksia moninaisille pohdintoille, ja tutkimussarkaa onkin jo kynnetty. Oli luonnollista, että työläisurheilun tutkimus löi sekini läpi osana 1980-luvulla voimistuneista työväenliikkeen vaiheiden ja urheiluhistorian tutkimuksesta.

Liikkeelle Hentilän trilogiasta

Työväen Urheiluliiton vaiheet ovat olleet merkittävä osa niin maamme urheiluliikkeen kuin työväenliikkeenkin historiaa. Liitto näki aikanaan tämän itsekin jopa siihen mittaan, että piti tärkeänä tieteellisen tutkimuksen laadintaa kuluneista vuosikymmenistä. Silloisen dosentti, sittemmin professori Seppo Hentilän vuosina 1982, 1984 ja 1987 valmistunut muhkea, yhteensä 1637-sivuinen trilogia TUL:n historiasta avaa perusteellisen tutkimuksen ja analyysin kautta näkymät järjestöön laaja-alaisena urheilu-, liikunta- ja poliittisena vaikuttajana. Liiton vaiheet ovat monesti kytkeytyneet poliittisiin tapahtumiin. 1920- ja 1930-luvuilla TUL joutui kärsimään jyrkän porvariston ja Lapuanliikkeen toteuttamasta sorrosta, ja 1950-luvulla sen hajautuminen – rinnalle syntyi oikeistososialidemokraattien perustama Työväen Urheiluseurojen Keskusliitto TUK – oli kytköksessä sosialidemokraattisen puolueen ja SAK-laisen ammattiyhdistysliikkeen hajaantumiseen. Hentilän kirjasarja tuo esiin laajasti myös porvarillisen urheiluliikkeen vaiheita ja tarkastelee myös niitä siihenastiseen tutkimukseen nähden uusia näkökulmia avaavalla tavalla. Hentilä tarkastelee teoksissaan TUL:n historiaa myös tarvittaessa kriittisesti liiton vaiheiden kipupisteitä peitte-

lemättä, mikä kertoo työn taustalla olleen historiatoimikunnan koostuneen sellaisista liiton vaikuttajista ja veteraaneista, joilla oli järjestönsä suhteen terve itsetunto ja rohkeus tuoda esiin myös kielteisiltä vaikuttavat piirteet TUL:n historiassa.⁵

Hentilän trilogian ulottuessa 1980-luvun taitteeseen sen kolmas osa huipentuu työläisurheiluliikkeen eheytymiseen ja TUL:n tuolloisen uuden periaateohjelman tarkasteluun. Järjestön vuonna 1979 pidetyssä XIX liittokokouksessa hyväksytty periaateohjelma ”pyrki yhdistämään toisiinsa liiton 60-vuotisen aatteellisen perinnön ja TUL:n tavoitteen kehittyä nykyaikaiseksi urheilu- ja liikuntajärjestöksi”, kuten Hentilä luonnehtii. Hän huomauttaa, että ”ohjelma oli yhdistelmä vanhaa ja uutta, perinteitä ja tulevaisuuden haasteita”. Aina 1920-luvulle voitiin johtaa, kuten Hentilä muistuttaa, ”työväen urheiluliikkeen tunnustautuminen osaksi työväenliikettä ja sitoutuminen sen yleisiin yhteiskunnallisiin päämääriin”. Hän korostaa ohjelman määrittelyä TUL:sta nimenomaan työväenliikkeen vaan ei työväenluokan tai työväestön liikuntajärjestönä. Hentilä piti muotoilua harkittuna, sillä se jatkui luonnehduksella TUL:sta ”edistyksellisenä liikuntajärjestönä”, jonka ”tehtävänä on tarjota vaihtoehto maamme porvarillisille urheilujärjestöille”.⁶ Elettiin vielä aikaa, jolloin urheilun keskusjärjestöt olivat naulinneet itsensä aatteellisiin taustoihinsa; TUL työväenliikkeeseen, jonka tärkeimpiä tuolloisia voimia olivat keskusammattijärjestö SAK liittoineen, sosialidemokraattinen puolue sekä SKDL, nykyisen Vasemmistoliiton edeltäjä.

Toisaalta TUL korosti periaateohjelmassaan 1980-luvulle myös urheilullisen toimintansa merkitystä, sen terävöittämistä, panostamista seuratoimintaan, jotta liiton vetovoima paranisi, minkä lisäksi se suhtautui entistä suopeammin myös huippu-urheiluun, joskin amatööriurheilun arvopohjalta. Suurten joukkojen kunto- ja virkistystoiminta olivat kuitenkin TUL:n toiminnan pääfokuksena, minkä ei katsottu olevan ristiriidassa kilpa- ja huippu-urheilutoiminnan kanssa. Hentilä katsoo, että periaateohjelma oli ”varsin erinomainen yhteenveto TUL:n ajankohtaisista kehityspiirteistä 1980-luvun alussa” ja arvioi, että ”tekstissä tulivat selkeästi esille työväen urheiluliikkeessä, liikunnan yhteiskunnal-

lisessa merkityksessä ja työväenliikkeessä 1960- ja 1970-lukujen aikana tapahtuneet muutokset”. Hän jatkaa todeten, että ”aatteellisuus, työväenliikkeen liikuntapoliittisten etujen puolustaminen ja urheilullisuus olivat TUL:n tärkeimmät matkaeväät sen lähtiessä 1980-luvulle”. Ohjelmansa perusteella TUL halusi olla, kuten Hentilä kiteyttää, ”vaihtoehto niille ihmisille, jotka aatteellisista syistä halusivat urheilla ja liikkua työväenliikkeessä”⁷.

Hentilän trilogia on massiivinen kokonaisesitys tutkimuskohteestaan. Sen kolmas ja viimeinen osa päättyy kuitenkin vuoteen 1979, jonka jälkeen maamme urheiluliikkeessä TUL mukaan luettuna on tapahtunut paljon. Liikuntakulttuurin uudet murrosvaiheet, kahden keskusjärjestön viimeiset keskinäiset väännöt, 1990-luvun alun lamaan kytkeytyneet urheiluliikkeen uudet järjestökuviot kuten SVUL:n kaatuminen, sitä seuranneet keskusjärjestövirytykset kuten epäonnistuneeksi ratkaisuksi osoittautunut SLU – Suomen Liikunta ja Urheilu –, TUL:n uudet tehtävänasettelut sekä SLU:n jatkoksi vuonna 2013 perustettu Valo, joka puolestaan vuonna 2016 yhdistyi Suomen Olympiakomiteaan, kaipaivat kaikki tutkimusta. TUL:n vuonna 1979 hyväksytty periaateohjelma edusti vielä sittenkin mennyttä maailmaa, jossa poliittisaatteelliset taustat sitoivat lukuisia ihmisiä myös heidän liikunta- ja urheiluseuraratkaisuihinsa. Myös suomalainen poliittinen kenttä ja yhteiskunta ovat muuttuneet rajusti vuoden 1979 jälkeen – samoin ovat työväenliike ja sen asema yhteiskunnassa kokeneet suuren murroksen. Kaikki tämä kaipaisi tutkimusta Työväen Urheiluliiton näkökulmasta. Tämän päivän TUL ei enää joudu taistelemaan sellaisissa olosuhteissa kuin 1920-luvulla, Suomi on tänään toinen, samoin suomalainen työväenliike, mutta tutkittavaa kenttää riittää silti. Tilausta ”neljännelle osalle” olisi. Onkin lohdullista tietää, että hanke sen kirjoittamiseksi on vireillä.

Työväen Urheiluliiton toiminnassa olivat mukana alusta alkaen myös naiset, joiden vaiheista järjestössä ilmestyi vuonna 2000 ansiokas, yli 300-sivuinen teos otsikolla *Työväen urheiluliikkeen naiset*. Sen kirjoittaja Leena Laine suuntaa suurimman huomionsa 1920–1960-lukuihin, joiden aikana ehti myös tapah-

tua huomattava urheilu- ja kulttuurihistoriallinen kaari TUL:n ja sen naistoiminnan vaiheissa. Laine osoittaa, miten eritoten alkuvuosina naiset joutuivat panostamaan asemiansa puolesta liiton sisällä ponnekkaasti, mutta myös tuloksia saavuttaen. Laineen tapa tarkastella kehitystä pitkälti paikallisen tason ilmiöiden kautta ja haastattelu- ja keräysaineistoja hyödyntäen on toimiva ja avaa hedelmällisen näkökulman kunkin aikakauden elämään laajemminkin naisten, työväen ja urheilun vinkkelistä.⁸

Hentilän kirjasarja ja Laineen teos antavat urheiluliikkeen osalta oivallisen panoksen viime vuosikymmenten laajaan tieteilisyyden kriteerit täyttävien työväenliikkeen järjestöjen historian tutkimusten kirjoon.

Samanlaista rehellistä asennetta menneisyyteensä sen enempää kuin kiinnostusta järjestön historian kirjoittamiseen, joita TUL osoitti Hentilän ja Laineen historiaprojektien yhteydessä, ei 1990-luvun alussa edesmenneen porvarillisen urheilukeskusjärjestö SVUL:n piirissä valitettavasti missään vaiheessa ollut. Vuonna 1960 liitto julkaisi 60-vuotisjuhlahistoriikin, mutta korkeatasoinen tieteellinen kokonaisuus SVUL:n historiasta puuttuu edelleen. Samaan ongelmaan kytkeytyy ns. lajiliittojen, SVUL:n entisten erikoisliittojen tilanne. Vain aniharvan urheilumuodon liitot ovat teettäneet vaiheistaan ja urheilumuotonsa historiasta tieteilisyyden kriteerit täyttävän historian tutkimuksen.

Työväenurheilu näkyvästi esillä liikuntahistorian tutkimuksessa

Tilaustyöt ovat oma lukunsa, mutta sinänsä urheiluhistoriaan ja samalla eri näkökulmista käytännössä myös työväenurheilun historiaan on paneuduttu jo lukuisissa tieteellisissä tutkimuksissa. On edetty pitkälle siitä, kun Kimmo Rentola kommentoi historioitsijoiden vähäistä kiinnostusta urheilun vaiheiden selvittämiseen seuraavasti: ”Ehkä aihe on ollut liian lähellä ja suuri, urheilutoimittajien rämettämä, ehkä sitä on pidetty ongelmattomana, perifeerisenä tai liian brutaalina ammattihistorioitsijoiden

käsiin.”⁹ Rentolan vuonna 1983 esittämän lausuman ja Hentilän TUL-historiatrilogian jälkeen ovat eri tutkijat panostaneet urheiluhistoriaan ja samalla eri näkökulmista myös työväenurheilun vaiheisiin, mistä esimerkkeinä ovat muun muassa Hannu Itkonen, Kalervo Ilmasen, Erkki Vasaran, Ossi Viidan ja Jouko Kokkonen tutkimukset. Kaksi ensin mainittua ovat valottaneet eri tutkimuksissaan paikallisen työväenurheilun poliittisia ja kulttuurihistoriallisia vaiheita ja merkitystä. Ilmanen, Vasara ja Kokkonen ovat tuottaneet myös liikunnan hallintohistoriaan paneutuneita tutkimuksia, joissa työväestönkin liikunnalliset tarpeet samoin kuin urheiluelämän poliittiset väännöt ovat nousseet esiin.

Hannu Itkonen on vuonna 1996 ilmestyneessä, sosiologian alaan kuuluvassa, mutta myös historiantutkimuksen metodeja hyödyntävässä väitöskirjassaan *Kenttien kutsu* tarkastellut laajalajaisesti niin ruumiillisuutta, liikuntakulttuuria kuin järjestöelämääkin. Paikallistasolla liikkeessään hän on suunnannut huomionsa ennen muuta Varkauteen, synnyinkaupunkiinsa, jossa hän myös aloitti urheilu-uransa paikallisessa työväenseura Tarmossa. Itkonen tarkastelee seuratoimintaa lukuisista eri kulmista etsien myös yhteydet paikkakunnan työväestön ja työväenliikkeen vaiheisiin. Urheilun merkitys paikkakunnan työnantajatahojen ja työväestön suhteissa samoin kuin liike-elämän ja seuratoiminnan yhteydet nousevat nekin selkeästi esiin. Tarkastelussa ovat mukana myös seuratoiminnassa vuosikymmenten saatossa tapahtuneet lukuisat muutokset, muun muassa suhteessa jäsenistöön. Välähdys kahden vuosikymmenen takaa:

Kulttuuristen kerrosten välisten yhteyksien rakentaminen on pysyvä ilmiö. 1990-luvullakin Tarmossa etsittiin edelleen keinoja, joilla saavuttaa yhteyksiä jäsenistöön. Yhtenä toimintatapana kokeiltiin jäsenmaksupäivää, jonka aikana oli myös mahdollista tutustua seuran bingoon, uusiin verkkareihin ja liikkujan lehteen. Tarjoilut eivät seuratoiminnan vinkkelistä olleet aivan uusia, sillä paikalle tulleet saivat nauttia hernekeittoa ja kahvia. Yhteyksien luontiin ja toiveiden välittämiseen tarjoutui myös tilaisuus, sillä paikalla oli myös seuran johtokunnan jäseniä.¹⁰

Tarkastelussaan Itkonen kulkee matkan 1900-luvun alusta sen loppuun. Havainnoiden ja arvioiden matkan varrella yhteiskunnassa, sen arvoissa ja vaiheissa samoin kuin urheiluelämässä tapahtuneet suuret muutokset ja murrokset Itkonen nostaa arvoonsa ihmisten yhteisöllisyyden ja alkuperäisen talkoohen- gen positiivisen merkityksen. Hänen väitöskirjansa oli moniulotteisuutensa ja pohdiskelevan luonteensa myötä merkittävä avaus urheilun vaiheiden tutkimuksessa ja lukijalle paitsi haastava myös mitä antoisin lukukokemus. Sisällöltään se on tietyiltä osiltaan myös erinomaista työväen historian ja perinteen tutkimusta.

Samana vuonna Itkosen kanssa väitellyt Kalervo Ilmanen on kuntien liikuntahallintoa käsittelevässä väitöskirjassaan sitonut tutkimuskohteensa kehityksen yhteiskunnan muuhun kehitykseen niin arvojen, ideologioiden kuin taloudenkin näkökulmasta. Urheilukulttuurin kehitys ja maan jyrkkä poliittinen jakautuminen sisällissodan jälkeen vaikuttivat myös siihen, miten kunnissa suhtauduttiin urheilutoimintaan. Ilmanen tuo oivasti esiin liikuntahallinnon kehityksen kuntien tasolla ja nostaa esiin muun muassa yhden ilmiön maailmansotien väliseltä ajalta: "...varsinkin maaseudulla oltiin sitä mieltä, että urheiluseurojen kuten muidenkin vapaaehtoista yhdistystoimintaa harjoittavien järjestöjen velvollisuus oli itse rakentaa omat harrastustilansa. Paitsi julkisten varojen puute vaikutti tämän tyyppiseen ajatteluun myös tietty historiallinen perinne. Maaseudulla oli totuttu, että järjestöt rahoittivat etupäässä itse omat hankkeensa ja rakensivat ne sitten talkoilla."¹¹ Tuolloin maaseudun urheilukenttiä ja hyppymäkiä rakensivat ennen muuta porvarilliset urheiluseurat ja suojeluskunnat.

Ilmanen työssä on selvä sävy; hän tarkastelee kuntien liikuntahallinnon kehitystä seurausvaikutuksineen tavallisen kansalaisen, työläisen, eläkeläisen, opiskelijan ja nuorempienkin liikunnan harrastajain tarpeiden näkökulmasta. Kunnat, jotka pitkälti vastaavat liikuntapaikkojen toteutuksesta, ovat ratkaisuihinsa, myös liikuntaa koskevissa, sidoksissa yhteiskunnan yleiseen, ennen muuta taloudelliseen kehitykseen. Ilmanen arvioi 1990-luvun puolivälin tilannetta:

Kun 1970- ja 1980-luvuilla suomalaisen yhteiskuntapolitiikan yleisesti hyväksyttyinä lähtökohtana oli niin sanottu pohjoismainen hyvinvointivaltio, jossa kiinnitettiin erityistä huomiota yhteiskunnallisiin palveluihin ja niiden mahdollisimman tasa-arvoiseen jakamiseen, niin 1990-luvulla tilanne muuttui. Nyt alettiin puhua hyvinvointivaltion osittaisesta säilyttämisestä tai sitten siirtymisestä hyvinvointipalveluista vähimmäispalvelujen järjestelmään. Tämä viesti arvojen ja asenteiden muutoksesta. [...] Lama-Suomessa eivät päätöksentekijät voineet perustella politiikkaansa enää hyvinvointivaltion rakentamisella, vaan sen rinnalle ja ohi astuivat markkinatalouden kovat arvot. Suomen oli pärjättävä kansainvälisessä kilpailussa ja tähän päästiin vain tehokkuutta ja tuottavuutta lisäämällä.

Kuntien ja niiden liikuntapalveluiden kannalta tämä merkitsi sitä, että palveluita pidettiin laajempina kun mihin Suomella oli varaa.¹²

Ilmanen kantaa huolta liikuntapalveluiden ja niiden tarjonnan eriarvoistumisesta, josta kärsivät luonnollisesti eniten vähävarainen kansanosa ja näin varsinkin syrjäseutujen vähävaraisissa kunnissa. Hän muistuttaa myös erinäisten yksityisin varoin toteutettujen liikuntarakennusten merkityksestä, mutta pitää tärkeimpänä liikuntamahdollisuuksien tasa-arvoisen toteutumisen edellytyksenä julkista, käytännössä siis kuntien toimintaa. Ilmanen kiteyttää näkemyksensä:

Kaikissa kunnissa tulisi miettiä keinoja, miten turvata kuntalaisille myös tulevaisuudessa vähintään tyydyttävät liikunnan peruspalvelut. Keinot voivat olla monet, mutta päämäärää ei saa unohtaa. [...] Vain riittävän tasokas ja helposti saavutettava liikuntaympäristö takaa kansalaisten viihtyvyyden, terveyden ja elämän laadun.

Tämän takaamisessa Ilmanen pitää jatkossakin päätoimijana kunnallista liikuntahallintoa – ”olkoonkin, että se saattaa saada rinnalleen yhä enemmän yksityisiä palvelujen tuottajia”.¹³

Erkki Vasara puolestaan on vuonna 1997 ilmestyneessä väitöskirjassaan suojeluskuntajärjestön urheilu- ja nuorisokasvatustoiminnasta käsitellyt TUL:n – ja käytännössä pitkälti liiton kommunistien – suhdetta suojeluskuntaliikkeeseen sekä sen kanssa monin sitein personaaliunionissa olleeseen SVUL:oon ja tuonut esiin ne jyrkät linjaukset, joita kumpikin osapuoli toisistaan esitti. Vaikka asialla olivat urheilumiehet, kyse oli ennen muuta poliitikasta ja yhteiskuntajärjestelmästä, joita koskevien käsitysten suhteen osapuolet edustivat yhteiskunnan vastakkaisia ääripäitä.¹⁴

Sisällissodan peruja työväenliikkeen, tässä yhteydessä TUL:n, suhtautuminen kevään 1918 valkoisten voittajien perustamaan suojeluskuntaliikkeeseen oli äärimmäisen kielteinen. Vasara lainaa TUL:n vuonna 1921 pitämän liittokokouksen julistusta:

Mikä erottaa työläisen porvarista poliittisessa ja taloudellisessa suhteessa, se eroittaa myöskin työläisurheilijan porvarisurheilijasta: luokkavastakohdat ja erilainen maailmankatsomus. Porvariston pyrkimyksenä on keinoilla millä hyvänsä säilyttää yksityisomistusoikeus ja siihen perustuva luokkayhteiskuntajärjestelmä. Työväenluokan päämääränä sitä vastoin on tämän luokkayhteiskunnan kumoaminen ja sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän luominen.

Siten ei TUL:n väellä voinut olla mitään tekemistä varsinkaan suojeluskuntalaisurheilijain kanssa. Juuri suojeluskuntain vastaisuus puolestaan oli yksi pääsynneistä, joilla eduskunnan porvarillinen enemmistö Kokoomuksen johdolla vastusti 1920-luvulla TUL:n valtionapuja. Ja saipa liitto kärsiä valtionapupäätöksistä vielä 1930-luvullakin, jolloin kommunistit ja siten TUL:n vasen laita oli jo Lapuanliikkeen vaatimusten mukaisesti eliminoitu julkisesta toiminnasta.¹⁵

Vaikka suojeluskunnat ja yritysmaailma vieroivat järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen ja TUL:oon kuuluneita, ajatus ”sinivalkoisesta”, porvarilliset arvot omikseen kokeneista työläisistä eli eritoten 1930-luvulla. Varsinkin tehdaspaikkakunnilla suojeluskuntalaisuus oli aatteellisen taistelun keskipisteessä, koska suojeluskuntien tukena, ennen muuta rahoittajina olleet yritykset pyr-

kivät niiden avulla irrottamaan työläisiä punaisen työväenliikkeen piiristä luotettaviksi valkoisen Suomen kansalaisiksi. Vasara lainaa Suojeluskuntajärjestön *Hakkapeliitta*-lehteä vuodelta 1938:

Tehdassuojeluskunnan riveissä seisovat harjoituksissa samanarvoisina insinööri, mestari ja työmies. Käypä niinkin, että työmies, juuri asevelvollisuutensa suorittanut alikersantti, vaativana sotilaallisena esimiehenä komentaa ja opettaa rivissä seisovaa insinööriä tahi mestariaan. Ja muonituspuuhissa insinöörin rouva kuorii touhukkaana lottana perunoita, jakaa keittoa ja pesee astioita. Näin rakennetaan uutta kansallisesti tervettä ja voimakasta Suomea.¹⁶

1920- ja 1930-lukujen Suomessa ei työväenliikkeen järjestöiltä, TUL niiden joukossa, puuttunut haasteita voitettaviksi.

Valkoisen ja punaisen Suomen ristiriita sisällissodan jälkeen nousee esiin myös Ossi Viidan vuonna 2003 ilmestyneessä väitöskirjassa *Hymyilevä Hannes*. Siinä Viita luo henkilökuvan Suomelle vuosina 1912 Tukholmassa ja – heti sisällissodan jälkeen – 1920 Antwerpenissa, kansainvälisen työläisurheiluliikkeen ”porvarillisiksi” julistamissa kisoissa, olympiakunniaa juosseesta Hannes Kolehmaisesta, tuosta kiistelystä työläisurheilijasta. Yhdysvaltoihin Tukholman kisojen jälkeen muuttaneen Kolehmaisen siirtyminen Antwerpenin kisojen myötä Suomen porvarisurheilun leiriin oli TUL:lle vaikea asia, ja Viita tuo esiin ne kannat, joita liiton piirissä, ennen muuta kommunistien toimesta, kiukuisesti juoksijasankarin liikkeistä esitettiin.

Kun Kolehmainen Antwerpenin voittojen jälkeen syyskuun alussa 1920 saapui vanhaan kotikaupunkiinsa Kuopioon, ottivat kaupungin porvarilliset piirit hänet riemukkaasti vastaan. Keulassa olivat kokoomuslainen pormestari sekä paikallisen suojeluskunnan mieskuoro ja torvisoittokunta jälkimmäisen kajauttaessa totta kai Porilaisten marssin Kolehmaisen astuessa junasta, Viita kertoo. Hän myös perustelee porvaristahojen riemua: ”Amerikansuomalainen työläisurheilija nähtiin erityisen isänmaallisena, koska hän oli TUL:n kielloista huolimatta päätenyt matkustamaan Antwerpeniin.” Rinnalle Viita tuo SSTP:n pai-

kallisen aviisin *Vapaan Kansan* rajun purkauksen, joka kuvastaa erinomaisesti noiden aikojen porvarillisen väen ja laitimmaisvasemmiston äärimmäisen kaukana toisistaan olleita tunteja myös urheilun saralla. Lehden nimimerki ”la” kirjoitti:

Onko Hannes Kolehmainen saanut täydellisen, sydäntälämmittävän korvauksen uhristaan, jonka hän uhrasi Suomen veripelloille? Hän möi oikeutensa nykyisen kurssin mukaan jokseenkin halpaan hintaan. [...] Hän möi tovereidensa kunnioituksen ja oman aatteensa rahaan, kukkiin ja lippuihin. Hän uhrasi niiden tovereiden kunnioituksen, joiden kanssa häntä ruvettiin syrjäsilmin katsomaan silloisesta ’puolueettomasta’ urheiluseura Reippaasta, ja oli pakoitettu toisten työläisurheilijoiden kanssa puuhaamaan työväen urheiluseura Rientoa. Myönnetään, että porvarit kykenevät juhlimaan ja maljoja kalistelemaan sankareilleen runsaammin kuin putipuhtaaksi ruoskittu ja nyletty työväki, ja niin ollen lie puoleensa vetävää miehelle, joka tuntee voivansa tulla voittajaksi, tulla juhlituksi ensimmäisenä, ja siellä leirissä missä kyetään komeammat kemut valmistamaan, joilla on enemmän rahaa, enemmän kukkia ja enemmän lippuja...¹⁷

Ossi Viita toteaa, että tapaus Kolehmainen unohtui kuitenkin vähitellen TUL:ssa. Toivo Salo, nimimerkki Tossu, puuttui tosin asiaan *Työväen Urheilulehdessä* vielä vuonna 1922 asettaen tapauksen laajempaan, puheenjohtaja Eino Pekkalankin aiemmin tarkastelemaan yhteyteen. Hän piti ongelmana ”porvarillista hapatusta”, joka sai, kuten hän katsoi, monet työläisurheilijat kilpailemaan porvarisurheilijain kanssa ja haaveilemaan kansainvälisistä edustuksista. Kolehmaista hän piti ”valkoiselle valtaluo- kalle” mainetta niittävänä ”työväenluokan luopiona”.¹⁸

Jouko Kokkonen on hänkin valottanut työläisurheilun ja TUL:n vaiheita sekä vuonna 2008 ilmestyneessä väitöskirjassaan urheilusta ja nationalismista 1900-luvun ensipuoliskolla, vuosien 2010 ja 2013 tutkimuksissaan valtiosta liikuntarakentamisen linjaajana ja liikunnan asemasta suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa että esityksessään suomalaisen liikuntakulttuurin yli satavuotisesta kokonaiskehityksestä, joka ilmestyi vuonna 2015.

Väitöskirjassaan Kokkonen tarkastelee muun muassa niitä kielteisiä käsityksiä, joita TUL:n piirissä ja työväenliikkeen lehdissä esitettiin 1920- ja 1930-luvuilla kansainvälisistä kilpailuedustuksista, käytännössä siis suomalaisista olympiakisoissa. Hän tuo esiin myös TUL:n omat, vallinneen tilanteen synnyttämät kansalliset tunnot:

Olympiasankarien vetovoiman vuoksi TUL:n oli etsittävä keinoja riviensä tiiviinä pitämiseksi. Yksi niistä oli liiton omien sankarien nostaminen työläisurheilun esikuviksi. TUL:n sisälle kehittyi jo 1920-luvulla sankarikultti, jota saattoi täysin verrata porvarillisten urheilijoiden isänmaallisen sankaruuden korostamiseen. Myös TUL:n urheilijoiden osanotolla työläisolympialaisiin oli kansallinen ulottuvuus, joka korostui etenkin vuoden 1937 työläisolympialaisissa. Joukkue edusti TUL-lehden mukaan 'Suomen ja samalla työläisurheilumme värejä'. Lähtörunossa urheilijat saivat kehotuksen tehdä Suomea tunnetuksi.¹⁹

Vuosina 2010 ja 2013 ilmestyneissä teoksissaan valtiosta liikuntarakentamisen linjaajana ja liikunnasta hyvinvointivaltiossa Kokkonen tarkastelee lähinnä puolivuosisataista kehitystä 1960-luvulta tähän päivään. Edellisessä teoksessaan hän syväluotaa liikuntapaikkarakentamisen vaiheita; sen tavoitteita ja taloudellis-poliittisia ja liikuntahallinnon toimien luomia edellytyksiä. Kokkonen tunnot ovat tavallisen kansan puolella:

Valtiolla on yhdessä kuntien kanssa tulevaisuudessakin mahdollisuus ohjata rakentamista ja huolehtia väestöä laaja-alaisesti palvelevan rakentamisen jatkuvuudesta. Kukaan muu ei tehtävään ryhdy. Monia liikuntapalveluja on ylipäättään vaikea kaupallistaa. Montako yksityistä pururataa [...] Suomessa on? Yritykset eivät halua tarjota hyödykkeitä, joita kukaan ei halua ostaa kannattavalla hinnalla. Liikunta-alan palvelubisnes on kiinnostunut maksukykyisimmistä asiakkaista, joita se löytää harvoin esimerkiksi erityisryhmien pirstaloituneesta ja usein pienituloisesta asiakaskentästä. [...] Julkisessa rakentamisessa muutkin kuin voitontavoittelua palvelevat näkökohdat voidaan ottaa huomioon. [...]

Vaikka päämäärä ei ole toteutunut täydellisesti, niin suomalaisen liikuntapaikkapolitiikan tuloksena maahan kehittynyttä liikunta-paikkaverkostoa voi käyttää suurin osa väestöstä.”²⁰

Tutkimuksessaan liikunnasta hyvinvointivaltiossa Kokkonen tarkastelee pitkälti urheilun monimutkaisen järjestökehityksen kiemuroita; TUL:n ja SVUL:n suhteita ja 1990-luvun alun suurta järjestömurrosta, jossa SVUL kaatui, TUL jatkoi uusin tehtäväpainotuksin, ja uudeksi keskusjärjestöksi väännettiin väkisin sittemmin epäonnistuneeksi ratkaisuksi muodostunut Suomen Liikunta ja Urheilu ry, SLU. Kokkonen muistuttaa perinteisten keskusjärjestöjen vuosikymmeniä jatkuneen rinnakkainelolon huipentumisesta suhteessa valtioon 1980-luvulla. Hän toteaa, kuin jatkaen siitä, mihin Seppo Hentilä lopetti TUL-historiatri-logiansa: ”1980-luku oli liikunnan ja urheilu keskusjärjestöjen suuruuden aikaa yhteiskunnallisella asemalla ja järjestökoneiston laajuudella mitattuna. SVUL:n ja TUL:n vaikutusvaltaa kuvaa se, että niiden puheenjohtajat [...] sekä pääsihteerit [...] sopivat käytännössä keskenään määrärahojen jaosta liikuntajärjestöille. Opetusministeriö toteutti järjestöjen toiveet.” SVUL:n poliittisina taustavoimina olivat ennen muuta Kokoomus, jossain määrin myös Keskustapuolue, kun taas SDP ja SKDL olivat TUL:n taustalla.²¹

Kahdeksankymmenluvulla TUL panosti voimalla huippu-urheilumenestyksen tavoitteluun, mikä lisäsi näkyvyyttä, mutta oli myös ongelmallista. Kokkonen huomauttaa: ”Järjestö oli kautta historiansa arvostellut SVUL:n toimintaa yksipuolisesta menestysuuntautuneisuudesta. Käytännössä kilpaurheilulla oli kuitenkin aina ollut vahva asema TUL:ssa.” Liiton toiminnan kokonaiskenttää ja sen asemaa työväenliikkeessä ajatellen oli olemassa myös tekijä, jonka Kokkonen tuo esiin: ”Urheilumenestyksen tavoittelu näytti työväenkulttuurin vetovoiman hiipuessa olevan yksi keino säilyttää TUL:n asema liikuntakulttuurissa.”²² Yhdeksänkymmenluvun alkuvuosina tapahtunut urheilun keskusjärjestökentän murros – SVUL:n kaatuminen ja uuden Suomen Liikunta ja Urheilu -järjestön synty – saa Kokkonen työssä oman kuvauksensa. Kuva on synkkä; uuden järjestön synnyttä-

minen oli väkinäistä, ja mikään taho ei lopulta ollut uutuuteen tyytyväinen. Kokkosen tekstistä käyvät selkeästi ilmi eritoten TUL:n asemien ongelmat tuolloin käydyissä neuvotteluissa ja SLU:n aloittaessa pitkälti SVUL-taustaisten työntekijäin voimin.²³

Vuoden 2015 kokonaisesityksessään suomalaisen liikuntakulttuurin vaiheista Kokkonen tuo esiin niin TUL:n panoksen kuin vaikeudetkin suomalaisessa urheilu- ja liikuntaelämässä liiton alkutaipaleelta aina tähän päivään. Taistelussaan vaikutuksesta suomalaisessa urheiluelämässä SVUL:n kanssa myös TUL oli mukana kehityksessä niin hyvässä kuin pahassa. Tullessaan seitsemänkymmenluvulle Kokkonen huomauttaa: ”TUL oli hyväksynyt 1976 päihdepoliittisen ohjelman, jossa järjestö otti kielteisen kannan dopingiin. Käytännössä myös osa TUL:n urheilijoista käytti dopingaineita, joiden saatavuutta helpottivat järjestön hyvät suhteet Neuvostoliittoon ja Itä-Saksaan.” Moniulotteisessa teoksessaan Kokkonen tarkastelee varsinaisen urheilun lisäksi myös liikuntaa laaja-alaisesti. 2000-luvulla ajattelemisen aihetta antavat Kokkosenkin esiin nostamat havainnot esimerkiksi siitä, että ammattikoululaiset harrastavat liikuntaa vähemmän kuin lukiolaiset, ja että työväestöön samaistuvat nuoret tupakoivat ja käyttävät alkoholia enemmän kuin nuoriso keskimäärin.²⁴

Kokkosen teoksia vuosilta 2010 ja 2015 edelsi aiheen puolesta monilta osin Vasaran vuonna 2004 ilmestynyt tutkimus valtion liikuntahallinnon historiasta, josta käyvät ilmi muun muassa ne monet poliittisluontoiset, syrjivät valtionapupäätökset, joiden kohteeksi TUL 1920- ja 1930-luvuilla joutui.²⁵ Lähes satavuotisen kehityskaaren kehityskulut ovat olleet moninaisia, ja niin ovat myös 2000-luvun haasteet:

Lisäksi teknistyvä elämänmeno, työkulttuurin muutokset kasvavine suorituspaineineen, monikulttuurisuuden haasteet, tasa-arvon turvaaminen, kansalaisten vapaa-ajan uudet odotukset, liikuntakäyttäjymisen muutokset sekä liikuntakulttuurin sisältä mahdollisesti nousevat ongelmat ja valtiontalouden asettamat ehdot ovat sitä realiteettien kenttää, jolla valtion liikuntaviranomaisten on jatkossakin pelattava. Eteen tulevilla tilanteilla

on kyettävä löytämään yksilöitä ja koko kansakuntaa parhaalla tavalla auttavat ratkaisut.”²⁶

Kaikista edellä mainituista teoksista käy selkeästi esiin – kun-kin oman tutkimusajanjakson puitteissa – suomalaisen yhteiskunnan ja urheiluelämän sen osana voimakas kahtiajakautuminen 1920-luvun alussa sekä urheilun poliittis- ja yhteiskuntahistoriallinen merkitys kautta koko itsenäisyyden ajan. Aatteelliset taustat löytyvät jo 1900-luvun alusta ja sittemmin vuoden 1918 sisällissodasta. Vuosikymmenten saatossa urheilu- ja liikuntaelämä ovat limittyneet yhteiskunnan moninaiseen kehitykseen eri tavoin, minkä kaikki edellä mainitut teokset tuovat esiin perusteelliseen lähteistökartoitukseen, runsaaseen arkisto- ja muuhun alkuperäislähteistöön, muihin oleellisiin aineistokokonaisuuksiin sekä tutkimuskirjallisuuteen pohjautuen. Teokset muodostavat merkittävän tutkimuskokonaisuuden, jossa myös työväenliikkeen ja työväestön urheiluelämä tulevat kartoitetuiksi eri suunnista. Lisäksi teosten arvomaailma on lähellä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran piirissä vaikuttavien tutkijoiden yhteiskunnallisia näkemyksiä. Esimerkiksi ymmärrys työväenliikkeen oikeuksia kohtaan ja näkemys kaikkien kansalaisten, myös vähävaraisten, oikeudesta saada liikuntapalveluja ovat selkeästi nähtävissä esillä olevien tutkimusten sivuilla.

Ei pidä myöskään unohtaa aikanaan 1980-luvulla professoreiden Heikki Ylikankaan, Antero Heikkisen ja Seppo Hentilän johdossa ollutta Suomen liikuntahistoria -projektia, jonka taustayhteisönä oli Liikuntatieteellinen Seura. Projekti julkaisi 1990-luvun taitteen tietämissä aiheensa tiimoilta kaksi historiateosta – *Suomi urheilun suurvaltana* ja *Suomi Uskoi Urheiluun* –, joiden kautta myös työläisurheilu sai sijansa.²⁷ Mainittakoon myös Hentilän vuonna 2014 ilmestynyt monipuolinen, osin aiempaan tuotantoon, osin tekijän myöhempiin tutkimuksiin perustuva artikkelikokoelma *Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa*, jossa hän tarkastelee ennen muuta Suomen ja Saksan työläisurheilun kulttuuri- ja

poliittista historiaa 1900-luvulla. Teoksen kustansi Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.²⁸

Paljon on kuitenkin vielä liikuntahistoriallista tutkimussarjaa kynnettäväksi; näin eritoten paikallisen kehityksen osalta eri puolilla maata. Lukuisista Työväen Urheiluliiton seuroista on toki kirjoitettu tutkimuksia ja historiikkeja niin historian tutkijoiden kuin harrastajahistorioitsijoidenkin – useimmiten jälkimmäiset ovat asianomaisen seuran aktiivivaikuttajia – toimesta ja lukuisista on vielä kirjoittamatta. Tärkeää on, että työ jatkuu, ja että näissä paikallistutkimuksissa keskityttäisiin paitsi varsinaiseen järjestö- ja kilpailuhistoriaan myös seuran asemaan paikallisessa työväenliikkeessä laajemminkin sekä sen merkitykseen paikkakunnallaan muun muassa kulttuurisena ja nuorisoa kasvattavana vaikuttajana. Tässä mielessä esimerkillinen on Varkauden Tarmon satavuotishistoria, jonka – mikä on seuralle kunniaksi – ovat kirjoittaneet yliopistokoulutetut ammattitutkijat. Professori Hannu Itkosen ja dosentti Arto Nevalan *Tarmon taipale 1912 – 2012* on ylipäätään suomalaisten urheiluseurahistorioiden parhaimmistoa ja avaa lukuisia eri tarkastelukulmia seuran vaiheisiin olipa sitten kyse niin Tarmon historian laajasta kaaresta kuin vaikkapa lajitoiminnasta, asemasta paikallisessa työväenliikkeessä tai seuran kulttuuritoiminnasta.²⁹

Edelleen olisi tilaa ja tarvetta tarkentaa eri paikkakuntien osalta myös kuvaa siitä, miten perinteisen työläisurheilun näivettyminen ja loppuminen todella tapahtui. Paikallistasollahan työläisurheilu oli osa työväentalojen laajemmasta työläiskulttuurista, jonka kohtaloksi koitui yhteiskunnan laaja rakennemuutos 1960-luvulla ja ajanvietemahdollisuuksien huomattava monipuolistuminen samaan aikaan. Hentilä on esittänyt oivallisen kuvauksen alkuperäisestä asetelmasta THPTS:n kesäseminariesitelmäänsä pohjautuneessa artikkelissaan *Väki Voimakas* -vuosikirjassa vuodelta 2013:

Työväestön harjoittama liikunta oli 1950-luvulle saakka ollut lähinnä työväen urheiluseuroissa tapahtunutta harrastuksenomaista kilpaurheilua, jossa olivat mukana nuoret aikuiset ja lapset. TUL:ssakin oli erikseen kapea huippu-urheilun kärki, joka

koostui muutamista kymmenistä tai korkeintaan sadoista kansallisen tason huipuista, mutta suurin osa kilpaurheilijoistakin harvasti lajiaan omaksi huvikseen ja osallistui siltä pohjalta seuran tai piirin mestaruuskilpailuihin. Nykyään tällainen harrastelijamainen aikuisten kilpaurheilu on lähes kokonaan kadonnut. Sellaisia nuoria alle kolmikymppisiä yleisurheilijoita, jotka sunnuntaisin kiertelivät lähialueen kyläkilpailuissa ja hyppäsivät pituutta kuusi ja puoli metriä tai juoksivat satasen pikkuisen alle kahteentoista sekuntiin, ei enää ole – eikä ole enää tällaisia kyläkilpailujakaan.”³⁰

Arvokasta paikallishistoriallista tutkimusta olisi selvittää, mitkä tekijät eri paikkakunnilla olivat niitä paikallisia erityispiirteitä, jotka tekivät lopun Hentilän kuvaamasta idyllistä, muutoinkin kuin yleisurheilun osalta, ja miten prosessit etenivät. Entäpä mitä on tullut tilalle?

Lopuksi

Työväen, työväenliikkeen, työn ja työväenkulttuurin tutkimus on laajentunut viime vuosina laajasti, ja esimerkiksi yliopistojen opinnäytteet käsittelevät näitä aihepiirejä nykyisin kiitettävän usein. Myös väitöskirjoja laaditaan työväentutkimuksen saralta monissa oppiaineissa maan eri yliopistoissa. Työläisurheilun tutkimukselle on edelleen tilausta, ja olisi toivottavaa, että esimerkiksi graduntekijät löytäisivät tämän tutkimussaran opinnäytteensä aiheita etsiessään. Oma vastuunsa tässä suhteessa on toki myös yliopistojen opettajilla heidän keskustellessaan oppilaidensa kanssa mahdollisista tutkielman aiheista. Myös Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura voisi tältä osin kantaa kortensa kekoon ja ottaa jonkin lähitulevan graduseminaarinsa teemaksi työväenurheilun – ja miksei urheilun ja liikunnan laajemminkin – joita käsittelevät opinnäytepaperit saisivat varmasti päteviä kommentaattoreita. Sanottakoon vielä, että toki samaisessa seminaarissa voisi olla käsiteltävänä myös muita opinnäytehankkeita. Työväenurheiluseminaari olisi oivallista käytännön jatkoa THPTS:n vuonna 2009 järjestämälle TUL 90 vuotta -juh-

laseminaarille sekä vuoden 2012 kesäseminaarille, jonka teemana oli työväki ja liikunta.

Liikuntakulttuurissa, muutoinkin yhteiskunnassa sekä politiikassa kentässä viimeisen kahden kolmen vuosikymmenen aikana tapahtuneet suuret muutokset haastavat tutkimuksen paneutumaan sen kartoittamiseen, mikä on työväestön – ja ketkä ovat tänä päivänä ”työväestöä” – ja liikuntakulttuurin suhde nykyisin, mitä urheilumuotoja työväki harrastaa ja miksi, mikä on tämän päivän työväenliikettä ja miten Työväen Urheiluliitto voi parhaiten vastata 2010-luvun ja tuleviinkin haasteisiinsa. Aiempien vuosikymmenten järjestöpohjaisilla historian tutkimuksilla ei vastauksia enää löydetä, sillä tämän päivän palkansaajista, niistäkin jotka kokevat olevansa ”työväkeä”, suurin osa liikkuu ja urheilee TUL:n seuroineen tarjoaman toiminnan ulkopuolella. Hannu Itkonen ja Arto Nevala lausuvat kirjoittamassaan Varkauden Tarmon satavuotishistoriassa (2012) toivovansa oman teoksensa osalta, että se lisäisi ”ymmärrystä suomalaisen urheilun ja liikunnan kansalaistoimintojen muutoksista pitkällä aikavälillä”³¹. Sen teos toki tekeekin. Tuon toiveen pohjalta tutkimuksen tulisi suuntautua jatkossakin lähimennyt hahmottaessaan ja tulevaan kehitykseen eväitä tarjotessaan. Tässä työssä myös Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuralla on oma sijansa niin julkaisu- kuin seminaaritoimintansakin myötä.

Viitteet

- 1 Kuopion Riennon perustamisesta; ks. esim. Ossi Viita, *Hymyilevä Hannes, Työläisurheilija Hannes Kolehmainen sankaruus porvarillisessa Suomessa*, Otava, Helsinki 2003, s. 59–63.
- 2 Tapio Huttula, *Nauloilla laadittu laki, Työväentalojen sulkemiset 1929–1932*, Bibliotheca Historica 55, SKS, Helsinki 2000, s. 44.

- 3 TUL 1/28.2.1919 Lähimmät tehtävämme (pääkirj., E.P.), s. 1–2.
- 4 TUL 8/15.7.1919 Työläishengen puute urheilijoissamme (E.P.), s. 138.
- 5 Seppo Hentilä, *Suomen työläisurheilu historia osa I Työväen Urheiluliitto (TUL) 1919–1944, osa II TUL 1944–1959, osa III TUL 1959–1979*, Karisto, Hämeenlinna 1982, 1984 ja 1987.
- 6 Hentilä, ed. viitteessä mainittu teos, osa III, Hämeenlinna 1987, s. 444 ja 446.
- 7 Sama, s. 446.
- 8 Leena Laine, *Työväen urheiluliikkeen naiset*, Otava, Helsinki 2000.
- 9 Kimmo Rentola, Pyörähtänyt, ponkaissut tai saksannut, Arvostelu Seppo Hentilän teoksesta Suomen työläisurheilun historia I, *Historiallinen Aika-kausikirja* 2/1983, s. 137.
- 10 Hannu Itonen, *Kenttien kutsu, Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*, Gaudeamus, Helsinki 1996, s. 365.
- 11 Kalervo Ilmanen, *Kunnat liikkeellä, Kunnallinen liikuntahallinto suomalaisen yhteiskunnan muutoksessa 1919–1994*, Studies in Sport, Physical Education and Health, Jyväskylän yliopisto 1996, s. 63.
- 12 Sama, s. 204.
- 13 Sama, s. 226, 231 ja 232.
- 14 Erkki Vasara, *Valkoisen Suomen urheilevat soturit, Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939*, Bibliotheca Historica 23, Suomen historiallinen seura, Helsinki 1997.
- 15 Sama, s. 338, 342 ja 343.
- 16 Sama, s. 344.
- 17 Viita, s. 241, 242 ja 376.
- 18 Sama, s. 257.
- 19 Jouko Kokkonen, *Kansakunta kilpasilla, Urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952*, Bibliotheca Historica 119, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2008, s. 200 ja 201.
- 20 Jouko Kokkonen, *Valtio liikuntarakentamisen linjaajana*, Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 165, Helsinki 2010, s. 379.
- 21 Jouko Kokkonen, *Liikuntaa hyvinvointivaltiossa, Suomalaisen liikuntakulttuurin lähihistoria*, Suomen Urheilumuseosäitiön tutkimuksia n:o 2, Helsinki 2013, s. 80.
- 22 Sama, s. 84.
- 23 Sama, s. 128–143.
- 24 Jouko Kokkonen, *Suomalainen liikuntakulttuuri – juuret, nykyisyys ja muutos suunnat*, Suomen Urheilumuseosäitiön tutkimuksia n:o 3, Helsinki 2015, s. 241, 350 ja 351.

- 25 Erkki Vasara, *Valtion liikuntahallinnon historia*, Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 157, Helsinki 2004, s. 102–111, 14 ja 115.
- 26 Sama, s. 422.
- 27 Reijo Häyrinen – Leena Laine, *Suomi urheilun suurvaltana* (toimittanut Erkki Vasara), Liikuntatieteellinen Seura, Helsinki 1989; *Suomi uskoi urheiluun, Suomen urheilun ja liikunnan historia*, Liikuntatieteellinen Seura, Helsinki 1992.
- 28 Seppo Hentilä, *Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa*, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014. PDF: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/136470>.
- 29 Hannu Itkonen – Arto Nevala, *Tarmon taipale 1912–2012, Varkauden Tarmon sata vuotta urheilun ja liikunnan yleisseurana*, Varkauden Tarmo, Varkaus 2012.
- 30 Seppo Hentilä, Mikä on Suomessa työväkeä liikuttanut?, teoksessa Erkki Vasara (toim.), *Työväki ja liikunta*, Väki Voimakas no 26, THPTS, Helsinki 2013, s. 29.
- 31 Itkonen-Nevala, s. 237.

Henkilöhakemisto

- Aaltonen, Esko 93, 95
Aatsinki, Ulla 14, 83, 164
Aho, Esko 177
Ahonen, Sirkka 56
Ahvenainen, Jorma 44
Aitasalo, Aimo 13
Ala-Kapee, Pirjo 10, 178, 180
Alapuro, Risto 59, 142, 147
Alestalo, Matti 110
Allardt, Erik 157
Anttila, Anu-Hanna 14, 79
Anttila, Olavi 12
Apo, Satu 108, 109, 111, 113
Arvastson, Gösta 97
Autio-Sarasmo, Sari 163
- Badinter, Elizabeth 79
Bauer, Otto 9, 146
de Beauvoir, Simone 79
Bergholm, Tapio 14, 19, 79, 81, 148
Bernstein, Eduard 9, 29, 30, 31, 32, 146
Beyer-Thoma, Hermann 160
Billig, Michael 49
von Bismarck, Otto 31
Bloch, Marc 149
Blomstedt, Yrjö 157, 158
Bolhagen, Peter 43
Büttner, Ruth 163
- Carrez, Maurice 164
Crenshaw, Kimberlé 82
- Darwin, Charles 29
Darwin, John 34, 35
Daun, Åke 97
De Sousa, Ronald 59
- Dorson, Richard 107
- Eenilä, Jukka 110
Ehn, Billy 97
Ehrnrooth, Jari 143
Ek, Sven B. 97
Engels, Friedrich 174
Eskola, Antti 157
Esping-Andersen, Gøsta 145
- Forsberg, Hannele 83
Foucault, Michel 143
Freud, Sigmund 166
Frigren, Pirita 84
- Genevese, Eugen 45
Giddens, Anthony 41, 43
Goldstone, Jack 45
Gorbatšov, Mihail 161
Guevara, Ernesto "Che" 166
Gylling, Edward 7
- Haapala, Pertti 9, 14, 16, 17, 72, 142
Hakalehto, Ilkka 157
Hako, Matti 107, 108, 109, 110
Hannikainen, Juha 13, 146
Hannikainen, Matti 14, 80, 181
Harju, Johan Knut 118
Harjuniemi, Matti 13
Hautamäki, Tarja 75
Heikkilä, Jouko 13, 147
Heikkilä, Kauko 160
Heikkinen, Antero 210
Heikkinen, Kaija 109
Heimo, Anne 56, 109, 112, 116
Helin, Jyrki 161
Helin, Matti 164

- Helkama, Klaus 59
 Hentilä, Marjaliisa 14, 76, 147, 178, 181, 183
 Hentilä, Seppo 140, 142, 197, 198, 199, 200, 201, 208, 210, 211, 212
 Hobsbawm, Eric 41
 Hodgson, John H. 157
 Hokka, muurari 167
 Holmalahti, Timo 109, 110
 Honko, Lauri 105
 Huhtanen, Heimo 54, 107
 Hyrkkänen, Markku 9, 13, 17, 146
 Hytönen, Kirsi-Maria 14, 81
 Hyvärinen, Matti 110
 Hyvönen, Antti 156
 Häggman, Kai 167
 Hämäläinen, Vilho 10

 Ilmanen, Kalervo 201, 202, 203
 Ilmolahti, Oona 14
 Itkonen, Hannu 201, 202, 211, 213
 Itkonen, Vilho 117

 Jaakkola, Jouko 13, 74
 Jalonen, Olli 163
 Jauhiainen, Annukka 79
 Johansson, Ella 97
 Jokela, Arto 181
 Jokela, Paavo 13
 Jokipii, Mauno 160
 Joutsen, Jali 53
 Jussila, Osmo 147, 161
 Jutikkala, Eino 42
 Jäntti, Aune 52
 Järvelä, Marja 73, 74, 81

 Kaarninen, Mervi 75, 76, 77, 79, 83
 Kaarninen, Pekka 182
 Kaihovaara, Pirjo 164
 Kaihovirta, Matias 84
 Kaivola-Bregenhøj, Annikki 105
 Kalela, Jorma 8, 11, 36, 99, 110, 112, 141, 178, 179, 180
 Kanervo, Marja 60
 Kangaspuro, Markku 163
 Kannisto, Niko 147
 Kastari, Pirkko-Liisa 164
 Katainen, Elina 14, 78, 143, 164
 Katznelson, Ira 45
 Kaunisto, Katri 14, 99, 100
 Kautsky, Karl 174
 Kempainen, Mikko 84
 Kestinen, Kimmo 14
 Ketola, Eino 147, 164, 182
 Kettunen, Pauli 8, 13, 14, 19, 59, 72, 142, 173, 178, 179, 180
 Kilpi, Sylvi-Kyllikki 71
 Kiuru, Sakari 11
 Knuuttila, Seppo 108, 109, 110, 111, 117
 Kocka, Jürgen 41, 43
 Koikkalainen, Johannes 12
 Koivisto, Hanne 164, 165
 Koivunen, Pia 163
 Kokkonen, Jouko 201, 206, 207, 208, 209
 Kolehmainen, Hannes 192, 205, 206
 Kolehmainen, Tatu 192
 Kolehmainen, Viljam 192
 Korkea-aoja, Jenni 182
 Kortelainen, Kaisu 113
 Koskela, Kari 80
 Koskinen-Koivisto, Eerika 14, 81, 109, 113

Krekola, Joni 14, 163, 164
 Krohn, Kaarle 105
 Kuismän, Anna 117
 Kujala, Antti 147, 180, 182
 Kurkela, Vesa 109, 111, 112
 Kuusi, Matti 106, 107, 108, 109,
 111, 115, 116
 Kuusinen, Hertta 160, 164, 165
 Kuusinen, Otto Wilhelm 160,
 164
 Kähkönen, Sirpa 163

 Lackman, Matti 160, 164, 165
 Lahti-Argutina, Eila 163
 Laine, Leena 199, 200
 Laine, Yrjö Kullervo 7, 136, 137
 Laitinen, Katja 109
 Laitinen, Lea 117
 Lappi, Seppo 12
 Lassy, Ivar 166
 Latvala, Pauliina 116
 Laulajainen, Pertti 157
 Launis, Kati 14, 118
 Lehen, Tuure 158
 Leimu, Pekka 114
 Leino, Yrjö 156
 Leppänen, Veli-Pekka 163
 Liljeström, Marianne 77
 Linna, Väinö 7, 8, 137, 158
 Lukács, György 166
 Luxemburg, Rosa 9, 146
 Lüdtke, Alf 143
 Lähteenmäki, Maria 76, 77, 143,
 147
 Löfgren, Orvar 97
 Lofström, Jan 56

 Majander, Mikko 147, 164
 Makkonen, Elina 113
 Malinen, Antti 84

 Manner, Kullervo 164
 Manninen, Virve 146
 Marcuse, Herbert 166
 Markkola, Pirjo 9, 14, 18, 77, 143
 Marttila, Anne-Maria 80
 Marx, Karl 42, 131, 146, 166, 167,
 174
 Mattila, Aarne 180, 181
 McKeough, Andreas 14, 118
 Melin, Harri 80
 Mikkonen, Eine 76
 Mills, Charles Wright 44
 Minkkinen, Aimo 12
 Minow, Martha 58

 Naarminen, Niina 118
 Napoleon 28, 29
 Nevakivi, Jukka 147
 Nevala, Arto 211, 213
 Nieminen, Matti 107
 Nirhamo, Anna-Maija 12
 Nordlund, Taru 117
 Norrena, Leevi 164
 Noske, Gustav 177
 Nousiainen, Jaakko 157
 Nurmi, Virpi 96
 Nyman, Harri 97
 Näreikkö, Heikki 74

 Oittinen, Reino Henrik 131
 Oksanen, Jaakko 175
 Ollila, Anne 77
 Outinen, Sami 148, 149

 Paakkonen, Heli 118
 Paasikivi, Juho Kusti 160
 Paasio, Marja 116
 Paasio, Rafael 137, 148
 Paasivirta, Juhani 136
 Paasivuori, Matti 147, 183

- Paaskoski, Leena 96, 98, 101
 Paastela, Jukka 163
 Paavolainen, Jaakko 8, 137, 146
 Palmgren, Raoul 110, 117
 Parikka, Raimo 14, 99, 100
 Peirce, Charles Sanders 28
 Pekkala, Eino 193, 194, 206
 Peltola, Jarmo 14, 81, 164
 Peltonen, Betty 78
 Peltonen, Ulla-Maija 17, 75, 76,
 109, 110, 112, 114, 116, 164
 Pietikäinen, Fiina 183
 Pitkänen, Silja 14
 Pohls, Maritta 181
 Portelli, Alessandro 112, 113
 Punamäki, Raija-Leena 83
 Puoskari, Pentti 148
 Pärssinen, Hilja 71
 Pöysä, Jyrki 113

 Rajavuori, Anna 118
 Rantanen, Soini Hjalmar 156
 Rasila, Viljo 7, 8, 137
 Rautio, Veli-Matti 146
 Renkama, Jukka 164
 Rentola, Kimmo 19, 52, 163, 200,
 201
 Renvall, Pentti 157
 Reuna, Risto 179, 180
 Riekkki, Esko 165
 Rinne, Matti 164
 Rislakki, Jukka 163
 Robinson, Peter 29
 Rundt, Dennis 164

 Saarela, Tauno 110, 163, 164
 Saarinen, Aarne 12
 Saarinen, Aino 76
 Saarinen, Tuija 109
 Saaritsa, Sakari 14

 Sahlstén, Anna 52
 Salmi-Niklander, Kirsti 14, 18,
 19, 114, 116
 Salmi, Hannu 79
 Salmi, Kaisa 61
 Salo, Toivo 206
 Salomaa, Erkki 157, 175
 Salomaa, Hiski 53, 166
 Salomaa, Markku 161
 Sappinen, Eero 96
 Satka, Mirja 82
 von Schoultz, Jarl 136, 146
 Selin, Sinikka 84
 Siikala, Anna-Leena 106
 Sillanpää, Miina 71, 143, 146
 Silvonen, Jussi 167
 Skinner, Quentin 36, 37
 Snellman, Hanna 14, 17, 18
 Soikkanen, Hannu 7, 8, 10, 137,
 146
 Soukola, Timo 181
 Spoof, Sanna Kaisa 97
 Stalin, Josif Vissarionovitsh 163,
 177
 Stark, Ejja 106, 109, 113
 Steel, Tytti 81, 97
 Stenius, Henrik 142
 Stenvall, Kirsti 109, 110
 Stepanov, Vladimir Sevastiano-
 vitsh 159
 Sulkunen, Irma 76, 143, 147
 Sundholm, Henri 163
 Suodenjoki, Sami 14, 115, 144
 Suominen, Aatos 129
 Suopajärvi, Tiina 97
 Suoranta, Anu 178

 Takala, Irina 163
 Takalo, Tenho 75
 Tallberg, Teemu 98

- Tallqvist, Josef Verner 136
 Talve, Ilmar 18, 93, 94, 95, 96, 98, 114
 Tanner, Väinö 146
 Tauriainen, Tapani 13
 Teräs, Kari 14, 143, 161, 173, 180, 181
 Thompson, Edward Palmer 41, 45
 Thompson, Paul 97
 Tiili, Miia-Leena 97, 98
 Torkki (nyk. Pietiläinen), Terhi 99
 Torsti, Pilvi 56
 Tosh, John 35
 Touraine, Alain 159
 Trotski, Lev Davidovitsh 166
 Tuominen, Arvo ”Poika” 156
 Tuominen, Marja 164
 Tuominen, Tyyne 165
 Tuomioja, Erkki 146
 Turtola, Jussi 139

 Ukkonen, Taina 113
 Uljas, Päivi 14, 164
 Upton, Anthony F. 157
 Uusitalo, Taina 178, 182

 Valenius, Johanna 14, 82, 83
 Valkonen, Marjaana 76, 178, 180
 Vasara, Erkki 14, 19, 20, 181, 201, 204, 205, 209
 Vehviläinen, Olli 9, 14
 Veilahti, Veikko 10, 11
 Vesikansa, Jarkko 164
 Viita, Ossi 201, 205, 206
 Viitanen, Reijo 164
 Virolainen, Johannes 148
 Virtanen, Keijo 157
 Virtanen, Leea 106
 Virtanen, Matti 52
 Virtanen, Timo J. 96, 100
 Voionmaa, Väinö 10, 147
 Vuori-Mattila, Liisa 99

 Wallach Scott, Joan 74
 Waris, Heikki 7, 8, 47, 181
 Weber, Max 142
 Wiik, Karl Harald 146
 Willis, Paul 49
 von Wright, Georg Henrik 41
 Wuori, Eero Aarne 147

 Ylikangas, Heikki 57, 210

 Zamenhof, Ludovic Lazarus 167

 Åström, Anna-Maria 82, 99

 Österberg, Pirjo 178

Kirjoittajat

Tapio Bergholm

Suomen ja Skandinavian historian dosentti, Helsingin yliopisto

Pertti Haapala

Suomen historian professori, Tampereen yliopisto

Markku Hyrkkänen

Yleisen historian dosentti, Tampereen yliopisto

Pauli Kettunen

Poliittisen historian professori, Helsingin yliopisto

Pirjo Markkola

Suomalaisen yhteiskunnan historian professori, Tampereen yliopisto

Jarmo Peltola

FT, yliopistotutkija, Tampereen yliopisto

Ulla-Maija Peltonen

Folkloristiikan dosentti, Helsingin yliopisto

Kimmo Rentola

Poliittisen historian professori, Helsingin yliopisto

Kirsti Salmi-Niklander

Folkloristiikan dosentti, Helsingin yliopisto

Hanna Snellman

Kansatieteen professori, Helsingin yliopisto

Erkki Vasara

Poliittisen historian dosentti, Helsingin yliopisto

Olli Vehviläinen

Yleisen historian professori emeritus, Tampereen yliopisto

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran verkkokirjat 2010–2018

30. Niina Naarminen, Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 427 s.

29. Tehtävänä työväentutkimus. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 30 vuotta, (toim. Jarmo Peltola & Erkki Vasara) Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2018, 300 s.

28. Yrjö Varpio, Suvun musta lammas. Herman Heseziel Holmströmin elämä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 175 s.

27. Rohkea kynä. Syntymäpäiväkirja Maria Lähteenmäelle 9.6.2017. Toimittaneet Oona Ilmolahti ja Sinikka Selin. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 237 s.

26. Oona Ilmolahti, Eheys ja ennakkoluulo. Työväenyhteisön ja kansakouluopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 525 s.

25. Anna Rajavuori, Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 341 s.

24. Andreas McKeough, Kirjoittaen kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 345 s.

23. Antti Kujala, Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 257 s.

22. ILMESTYSKIRJA Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa. Toimittaneet Hanne Koivisto, Kimi Kärki ja Maarit Leskelä-Kärki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 599 s.

21. Niko Kannisto, Vaaleanpunainen tasavalta – SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 693 s.

20. Pertti Nurminen, Aatteesta ammatiksi – Puoluetyötä ja punapääomaa. Julius Nurmisen ja Anna Haverisen (ent. Nurminen) elämä ja toiminta työväenliikkeen järjestöaktiiveina 1900-luvun alkukymmeninä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 462 s.
19. Matias Kaihoviirta, Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 452 s.
18. ¡NO PASARÁN! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa, toimittaneet Hanne Koivisto & Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 464 s.
17. Tauno Saarela, Finnish communism visited. The Finnish Society for Labour History, Papers on Labour History VII. Helsinki 2015, 236 p.
16. Petri Jussila, Tilastomies torpparien asialla. Edvard Gyllingin maatalouspoliittinen ajattelu ja toiminta suurlakon ja sisällissodan välillä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 286 s.
15. Pauli Kettunen, Historia petollisena liittolaisena – Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 248 s.
14. Tapio Bergholm, Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden muotoutuminen 1944–1969. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 270 s.
13. Juuso Marttila, Työ teollistumisen ja arjen rajapintana Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 283 s.
12. Seppo Hentilä, Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 288 s.
11. Kulkijapoika on nähnyt sen – Kirjoituksia nykystoriasta, toimittaneet Kimmo Rentola & Tauno Saarela. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 256 s.
10. Leena Enbom, Työväentalolle vai seurahuoneelle? – Työväen vapaa-ajantoiminta, politiikka ja vastarinta 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnassa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 262 s.

9. Taina Uusitalo: Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisdonnaisista käytännöistä. Helsinki 2014, 435 s.
8. Marjaliisa Hentilä: Sovittelija – Matti Paasivuori 1866–1937. Helsinki 2013, 446 s.
7. Elina Katainen: Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus – Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930. Helsinki 2013, 474 s.
6. Kai Hirvasnoro: Päätalon matkassa – Johdatusta Iijoki-sarjaan. Helsinki 2013, 337 s.
5. Jukka Tainio: Tienhaarasta vasempaan – Siperiaan kauppa-asiamieheksi ja Neuvosto-Karjalaan. Helsinki 2012, 196 s.
4. Mikko Majander ja Kimmo Rentola (toim.): Ei ihan teorian mukaan – Kollegakirja Tauno Saarelle 28.2.2012, Helsinki 2012, 289 s.
3. Hanne Koivisto: Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua – Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulta, Helsinki 2011, 340 s.
2. Sakari Selin: Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko – Nuoret sodassa Hitleriä vastaan, Helsinki 2011, 357 s.
1. Jukka Rantala: Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio, Helsinki 2010, 195 s.

Tiedot kirjojen saatavuudesta löytyvät Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran www-sivuilta: <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/>

*Työväen historian ja perinteen
tutkimuksen seura ry*

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran siipien suojissa harrastettu historian tutkimus on ehkä parhaimmillaan ollut yhteiskuntahistoriallista, laaja-alaista tutkimusta, jossa ilmiöihin on pureuduttu niin talouden, sosiaalisen kuin poliittisenkin kautta sukupuolinäkökulmaa unohtamatta. Myös perinteisempääkin työväen sosiaalihistoriaa ja poliittista historiaa puolue- ja järjestö-historioineen on hyvin siedetty. Erityisesti seuran toiminnan viimeisten vuosikymmenten aikana työväen tutkimuksen piiriin on yhä vahvemmin tullut työväenkulttuurin monimuotoinen tutkimus. Tällä kentällä historian- ja perinteen tutkijat ovat kohdanneet toisensa, on kyse sitten ollut työväenurheilusta tai työväentaloilla tapahtuneesta toiminnasta. Myös työn historia, aherrus tehtaissa ja muissa työpaikoissa, ja elämä työväenluokan ihmisten kodeissa, arjessa teollistumisen alkuvaiheista nykypäivään on sitä tutkimuskenttää, jota Seuran historian- ja perinteentutkijat ovat pitäneet yhteisenä tutkimuskohteenaan.

EAN TÄHÄN
PAINOSSA!!

ISBN 978-952-5976-65-6
www.thpts.fi